

85
V-54

70 APR 1971

1932. ANUL XXIV.

IANUAR, FEBRUAR No. 1 și 2

Viața Românească

BIBLIOTECA CENTRALA Reg. Deva Sala de lectură	05
	V-54.

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

- I. Agirbiceanu *Păscălierul*
I. Botez *Shylock în cadrul literaturii shakespeareane.*
Dragoș Protopopescu *Lingă dugheana lui Adolph Shrankr.*
Ioan D. Gherea „*Vis și realitate*“.
Nicolae I. Popa *Psihologia lecturilor adolescenței.*
I. Pillat *Valéry, Rilke și poezia pură.*
Rudyard Kipling *Rikki-Tikki-Tavi (Trad. de N. I. Russu).*
Victor N. Popescu *Gala Galaction — scriitor*
Al. O. Teodoreanu † *Nae Vasilescu.*
G. Călinescu *Raluca Eminovici și*
N. E. Lahovary *Cîteva idei în jurul evoluției apusului după război.*
F. Dima *Cronica literară („Trei perechi de ciorapi“).*
Manuel Micovici *Cronica ideilor (Trădarea istoricilor).*
P. Nicanor & Co. *Miscellanea (Eclipsă de minte.—Parabola protecționismului.— Naționalitățile în Rusia Sovietică.— Un mister asiatic).*

92

Recenzii: *Iarste Voronca*: Incantații. Al. A. Philippide. — *Torberg*: Bacalaureatul elevului Gerber. — *Thomas Mann*: La montagne magique. D. I. Suchianu. — *André Gide*: Edip. C. Al.
Revista Revistelor: „Goethe, om de știință” (*Revue Hebdomadaire*). — „Germania nouă” (*L'Italia Letteraria*). — „Poezia nouă americană” (*L'Italia Letteraria*).

4889/D

Redacția și Administrația: Str. Const. Mille 5—9, București

1932

Viața Românească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

Reproducerea oprită.

4.889 D

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTA LUNARĂ

București, Str. Const. Mille No. 5—9

Anul XXIV

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARĂ :

Pe un an Lei 500

Pe jumătate an „ 250

Pentru Bănci și Societăți, anual . . . „ 600

IN STRAINĂTATE :

Pe un an Lei 650

Pe jumătate an „ 375

Abonamente se pot face dela orice număr, trimițind suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 5-9

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Viața Românească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL LXXXIX

ANUL XXIV

ATELIERELE „ADEVERUL” S. A.
STRADA CONST. MILLE 5-9, BUCUREȘTI

1932

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de cătră Direcțiunea Revistei.

Autorilor nu li se pot trimite corecturile și, prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția : manuscise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească”, Strada Const. Mille No. 5—9, București.**

CĂRȚI APĂRUTE ÎN EDIT. „ADEVERUL“ S. A.

INTOARCEREA DE PE FRONT

de ERICH MARIA REMARQUE

Traducere de J. BYCK și Al. A. PHILIPPIDE PREȚUL 60 LEI

PAPUCII LUI MAHMUD

ROMAN

de GALA GALACTION

PREȚUL 50 LEI

C. STERE

IN PREAJMA REVOLUȚIEI

VOL. I: SMARAGDA THEODOROVNA

PREȚUL 80 LEI

VOL. II: VANIA RĂUTU

PREȚUL 80 LEI

PREȚUL 60 LEI

„MEDICUL NOSTRU“

CEA MAI MARE ENCICLOPEDIÉ MEDICALĂ ROMINĂ PENTRU
UZUL TUTUROR, DE Dr. YGREC

PESTE 600 PAGINI

PREȚUL LEI 150

DOCUMENTĂRI ȘI LĂMURIRI POLITICE

de C. STERE

PRELUDII:

PARTIDUL NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC

și „CAZUL STERE“

PREȚUL 60 LEI

„ADEVERUL LITERAR ȘI ARTISTIC“

— REVISTĂ SĂPTĂMÎNALĂ —

Abonamentul 300 lei anual. Prețul unui exemplar 7 lei.

Redacția și Administrația : București, Str. Const. Mille No. 5—9.

Tip. „Adevărul“, S. A.

31.00

Păscălierul¹

VI

Trecură zile, luni și ani, și blagoslovirea protopopului se izbîndi. Casa popii Pleșa Costandin se umplu de copii, iar curtea lui de vite. Cu cît treceau anii, lumea uită tot mai tare obîrșia părintelui; cu cît se îmbogățea, creștea în cinste; cu cît făcea mai multe minuni cu cartea lui, faima lui se răs-pîndea tot mai departe. Ajutase la această îndepărtare a popii de prietenii și cunoscuții lui de odinioară și împrejurarea că Pleșa nu se mai purta îmbrăcat decît în haină preoțească. Pe lîngă sutana cea călugărească și reverenda cum-părată dela protopopul, își mai făcu una nouă, de sărbători. Apoi, într'un an barba-i crescuse cît un măturoiu. Și, pe de-asupra, nu mai umbla nici cu plugul, nici cu carul. Nu mai lucra nici la fin, dar încă la coasă ori la secere.

Și toate acestea, fiindcă nu mai avea vreme! Il năvăliră creștinii cu boalele și cu necazurile, mai curînd decît nădăj-duia el. Vestea cărții ca și care nu mai avuse decît popa din Lunca Bradului, mersese departe, înainte de-a începe sluj-bele, dar și întîmplarea l-a ajutat, înainte de a-i putea veni în ajutor preoteasa, după înțelesul ce-l făcură, ori soru-sa Vuța.

Și anume, a doua zi după introducerea lui în slujbă prin protopopul, dis de dimineață, pe cînd încă preoteasa nici nu se sculase, popa Costandin Pleșa se trezi cu noaptea în cap. Il durea capul, iar gura îi era amară și rea. Băusc mult Du-mineca, și pînă era față protopopul și, mai ales, după ce el plecase. Se ospătă cu bătrînii bisericii, care își aduseră a-minte, cu diacul și cu celelalte fețe bisericești, de zilele bune cînd popa cel răposat era în floare. Iși aduseră aminte de nunțile și pomenile de pe acea vreme.

Pleșa Costandin se trezi deci cu noaptea în cap, în ziua aceia de Luni, și nu mai putu adormi. Era treaz și se fră-

¹ Vezi „Viața Romînească“ No. 11—12, 1931.

mînta în așternut cînd auzi larmă la portiță: sunet de zurgălăi și glasuri de oameni. Un glas răgușit striga mai tare ca toate. Auzi și vorba lui Niculae, a slugii:

— Așteptați, oameni buni. Deschid numaidecît poarta.

Popa tresări: Ce să fie? Cine să vină la el așa de dimineață cu căruța?

Sări din pat, se uită pe fereastră. Era o căruță străină și în căruță, legat cu funii, un om slab, cu fața galbenă, care zbiera mereu. Doi creștini și o femeie, supărați ca la înmormîntare, umblau pe lingă căruță, în jurul cailor.

Costandin intră în sutana călugărească, își trecu degetele prin păr și barbă și eși în curte, neliniștit. Știa că vin cu vre-un necaz, și iată, n'a putut lua înainte nici o măsură de pregătire. Ceva însă îi da îndrăzneală să cuteze.

— Bună dimineața, oameni buni, — zise el străinilor. Mare canon pe capul dumneavoastră să porniți de acasă cu noaptea în cap.

Oamenii îi sărutară pe rînd mîna. Costandin a colindat multe sate în tinerețele sale și cunoștea, după port, pe romîni din multe părți. Dar portul acestora îl cunoscuse iute.

— Din Obreja pînă aici este cale de patru ceasuri bune, adăugă el.

Creștinii rămaseră mirați.

— Așa este, părinte, și din Obreja sintem și cu noaptea în cap am pornit, și mare canon avem. Numai adevărul l-ai spus, Dumnezeu să te bucure.

Pleșa își luă acum și mai mare curaj. Simți că-i clipa de a cuteza:

— Cum n'o fi canon cumplit, — zise iar, privind la cel legat în căruță, care gemea și se uita urit, — cînd cineva e legat de necuratul și-și pierde mîntea!

El dăduse cu socoteală, decînd văzuse pe omul legat în căruță, de ce este vorba.

— Adevărat, părinte dragă! Ce-i pe noi, să nu mai fie nici pe pui de năpîrcă, — suspină femeia. Feciorul acesta al nostru ne bagă în pămînt de vii. Deaceia, auzind de darul și cartea sfinției tale, am venit să mai încercăm și cu dumneata.

Pleșa Costandin dacă credea în puterea vre-unei slujbe, apoi aceasta era slujba de scoaterea dracilor, afurisanile marelui Vasile. „Aici, își zicea el, nu trebuie nici o știință. Spui blestemele și ghiavolul piere”. Și-i plăceau strașnic blestemele acele împotriva duhului necurat.

— Aduceți-l în casă! — porunci el, pornind cu pași îndesați spre locuință.

Intră în odaia dinainte, unde ospătase ieri pe protopopul, luă cartea cea groasă dela grindă, își puse patrafirul și așteptă.

Bolnavul intră potolit, adus de subsuori de cei doi romîni. Nu mai zbiră, ci privea întins la popă.

— Să vedem dacă vrea să deschidă cartea, — zise popa și o apropie de bolnav.

Acela se strîmbă, și se feri.

— Deschide dumneata în locul lui, — zise popa către mama îndrăcitului. Cînd a intrat căruța pe poartă eu am deschis-o și am văzut ce necaz are. Deschide-o acum și d-ta să vedem: nimereste-se același loc?

Femeea își făcu semnul crucii și se apropie cu teamă de carte și o deschise.

— E la același loc, — zise popa vesel. Și iată slujba ce-i este scrisă: slujbă pentru scoaterea dracului.

— Drac am! — cuvîntă atunci cu glas ostenit bolnavul, privind în pămînt.

— De-acum nu vej mai avea. Dumnezeu și puterea crucii și a rugăciunii îl vor alunga pe pustii locuri. Ingenunchiați cu toții.

În casă încă nu se vedea bine să citești, și popa aprinse o luminare. Puse patrafirul pe capul tinărului ingenunchiat între cei doi bărbați, și începu să citească cu putere. Și știa citi bine.

Din cînd în cînd se auzeau suspine. Suspinau și feciorul și oamenii cei necăjiți. Aceștia se și cutremurau de blestemele cele grozave. Dar ca prin minune, bolnavul nu mai striga, se liniștise și se muia ca o cîrpă. Poate după zbciumul prea mare de pînă acum.

Popa citea întins, cu tot mai multă înverșunare asupra diavolului. Deodată bolnavul sări cu putere mare în picioare, răsturnînd pe cei doi, și răcnind înfricoșat. În clipa asta ceva negru și lungueț năvăli în fereastră, sparse și țîșni afară.

Toți cei din casă rămaseră incremeniți. Și popa. Ahea după citeva clipe își dase seama că trebuie să fie mița, care se va fi strecurat aici la oscioarele de pui, aruncate pe jos după ospățul de ieri; lungindu-se pînă noaptea petrecania, preoteasa, după lege nu mai mătură. „Ptii! Bat'o puterea de miță!”

Il băgase în sperieți și pe popa! Dar în clipa următoare îi veni gîndul mîntuitor, dat de îngerul lui cel bun. Văzînd cum se uită cu toții la geamul spart, îngroziți și acum, Costandin Pleșa suspină și zise:

— Dracul a eșit, a fugit de puterea rugăciunii și a sfinței cruci. Nu vă mai uitați după el. Puneți-vă în genunchi să sfîrșim rugăciunile.

Oamenii ingenunchiară. Bolnavul nu mai avea putere, se lăsă din genunchi în coate, suspinînd din adînc.

După ce se sfîrșiră rugăciunile, cei doi bărbați îl ridicară în silă: feciorul era moale în mîinile lor. Ochii i se împăinjeniră. Il cuprindea somnul.

Il duseră și-l așezară, pe perină, în căruță.

— Nu-l mai legați. De-acum e ostenit și o să doarmă, — zise popa nădușit de această întie minune.

Cei doi romini, femeea, nu mai știau cum să-i mulțumească.

— Ludat fie Dumnezeu și puterea lui, — zise Costandin.

— Și acum, cu ce vă sîntem datori, Sfinția ta, — întrebă femeea, despăturind o năframă. Ori cît îi cere, n'o fi mult; și de nu vom avea toți banii, îi vom aduce, că mare ușurare ne-ai adus.

— Slujba dumnezeiească nu se poate plăti cu bani, dragii mei. Imi veți da cît veți avea, așa vre-o cinci zloți numai. Da' va trebui să-i mai citesc niște canoane, pentru a nu se întoarce cel necurat. Pentru asta îmi veți mai da doi, și să-mi lăsați o haină a bolnavului. Peste o săptămână să veniți după ea.

Mama bolnavului nu avea la dînsa decît trei zloți, așa că avea să-i mai aducă patru de toți. Ii dădu banii bucuroasă, sărutîndu-i dreapta.

Înainte de plecare, unul dintre romini, un văr al bolnavului, zise:

— Părințele, n'ai putea să ne spui ce formă avea ghiavolul care a eșit pe fereastră?

— Pentru ce întrebi? — zise popa neliniștit.

— Cum era cam întunec, n'am văzut bine. Iar tînărul ista ne spunea mereu că ghiavolul care a intrat în el avea făptură de ied negru.

Părintele se gîndi o clipă și răspunse:

— Ghiavolul sub felurite forme se arată. A putut fi în formă de ied, sau de miță, sau de cocoș negru. Dar asta nu hotărăște nimic. Ar fi putut să iasă numai subt formă de fum. Da' mie tot mi se pare că ied a fost, deși, ducă-se pe pustii, nici eu nu l-am văzut bine. Ii spuneți însă că ied a fost, așa va crede mai tare, și credința îl va mîntui pe el. Să-i spuneți că-i poruncă dela mine să nu se mai gîndească la necazul lui niciodată și să-și zică în toată seara ocinașele. Și de-asupra patului să aibă cruce.

Costandin Pleșa se mira de sine însuși cum i s'a deslegat limba, și cum îi vin în minte atîtea îndrumări folositoare date de călugăr, în legătură cu slujbele asupra celor din necazuri. Mulțumi în gînd duhovnicului celui bătrîn, și se simți crescut în putere cînd căruța cu streinii ieși în drum.

Despre întîmplarea aceasta auziră îndată toți vecinii. Sluga și slujnica nu mai răzbeau să povestească. În cîteva zile toate satele din jur vuiiau de-așa minune. Și bolnavii și necăjiții începură să alerge la popa din Curmătura care cu carul și căruța, care călare, sau pe jos. Și dup'o săptămînă

sosi și mama bolnavului cu cei patru zloți, să ducă haina lăsată pentru slujbă. În curtea popii așteptau vre-o zece străini, veniți de departe, și femeea nu se mai sătura povestindu-le minunea, și cum, din ceasul acela fiul său s'a făcut sănătos, și umblă după toate treburile ca orice om.

Preoteasa Nastasia intrase în horă. Se păstrau, după înția minune, cu sfințenie, îndrumările date de Costandin. Nime nu vedea fața popii decît la două ceasuri după sosire. În vremea asta Nastasia întreba, iscodea, dar tot mai mult trăgea cu urechea. Oamenii ședeau pe prispă și-și spuneau păsurile.

Costandin, arătîndu-i cei trei zloți, îi zise: „Banii mînzatului încep să se întoarcă. Dar nu mă pot bizui pe întimplare, cum s'a nimerit înția oară. De accia vei afla tot ce vei putea și vei veni în taină să-mi spui”.

Popa își alesese o cameră a cărei intrare era în văzul tuturor. Dar mai avea una, tainuită în perete, după o culme mare, prin care intra Nastasia și-i șoptea. Nimeni nu o vedea pe unde intră.

La început lucru nu fu ușor: să țină în minte atîtea sate, atîtea nume, bolile felurite, chipul omului celui în necaz, — cînd se nimerea cu mai mulți deodată. Dar pe zi ce trecea, mintea ei se ascuți, memoria i se lărgi, — mai ales după ce se convinse că popa se ține de cuvînt și-i dă partea ei de cîștig. Și, după toate semnele, cîștigul avea să fie tot mai mare din zi în zi.

Cu încetul i se potoliră și muștrările de conștiință văzînd că rugăciunea ajută multora, dar de stricat nu-i strică nimănu.

Greu fu și pentru ea și pentru popă anul cel dintii, pînă se perindară tot felul de bolnavi și de necazuri, că erau tot lucruri nouă, tot cazuri pe care le întîmpinau pentru înția oară. Mai tîrziu preoteasa ajunsese să știe din cîteva întrebări ce-i trebuia, iar popa știa pe de-a rostul slujba ce tîmăduia fiecare boală ori supărare, după neamul ei.

VII

În anii cei dintii ai preoției lui Pleșa Costandin oamenii se îmbulzeau, deobicei, să caute în carte, în zilele de Duminică și sărbătorile. Cei cu necazuri sau boale grele veneau și peste săptămînă, și rară era ziua lucrătoare care să nu-i aducă doi-trei străini. Dar de Sîmbătă seara pînă Luni la prînz popa nu avea o clipă de hodină, nici preoteasa. Nu răsuflea Costandin Pleșa decît vremea cît slujea leturghia. Și, dîndu-și sama cîți nenorociți îl așteaptă încă, slujea și sfînta leturghie tot mai în galop. În zilele lucrătoare avea de citit slujbe și molifte, canoane întregi, după cum se arată la carte.

pe hainele lăsate la el de către bolnavi sau alți necăjiți. Și, cu patrafirul după cap, citea întins. Nu cuteza încă să ia banul și să nu facă slujba. Nu-și da răgaz decît pentru a trage o țigară, și pentru masă.

După ani, după ce faima îi merse departe, era o îmbulzeală în curtea lui și în zile lucrătoare, cum a fost în anii cei dintii în Dumineci și sărbători.

După un an toată lumea știa să povestească cece se petrecea în camera lăaturalnică în care primea Pleșa Costandin. Oamenii vorbeau cu mare mirare și credință și ascultau cu urechile întinse.

Părintele din Curmătura, greu și voinic, cu barba cit măturoiul, cu mustața amestecată în barbă, cu părul bine pieptănat, ședea pe-un scaun cu o spătează, cu patrafirul după cap. Înaintea lui, pe masă, cartea cea făcătoare de minuni, închisă, și de-asupra ei o cruce de metal, argintată, cu Hristos răstignit pe ea. Omul care intra nu știa că preoteasa, înainte de a-l pofti, abia ieșise dela popă pe ușa cea tainică.

Creștinul intra închinîndu-se și făcînd la cruce. Costandin Pleșa nu se uita la el, ochii săi erau aproape închiși. Boscorodea psalmul „miluește-mă, Dumnezeuule” și-i făcea omului semn să se apropie. Îi dădea să sărute crucea, o puneă cu evlavie de-oparte, după ce o săruta și el, apoi, ridicînd dreapta, blagoslovea pe om și zicea, cu glas jos, cu ochii împăjjeniți:

— Indrăznește, fiule și te apropie. Indrăznește și deschide sfințita carte. Dumnezeu să te lumineze și să-ți poarte mîna.

Creștinul se apropia cu sfială și cu mare teamă, după ce făcea de multe ori semnul crucii, deschidea cartea cea groasă.

— Las'o deschisă, fiule, și așteaptă să caut în ea, să văd cine ești și ce ți se arată.

În clipa aceea somnul îi trecea, ochii lui priveau ageri, făptura lui voinică se apleca întreagă asupra cărții, și, după ce se uita întins la un loc din pagină, în vreme ce se întrista sau se lumina la față, gema surd ori zîmbea — după cum i se arăta, — începea:

— Vii de departe, din sat din Vadul rău și te cheamă Nicodim Bălan. Împlinești în curînd cincizeci de ani, și în căsătorie n'ai prea fost fericit. Femeea dumitale, Anuța, boleşte în pat de un an, și mai mult a zăcut de cînd ai luat-o, decît a muncit. Iată se arată drumul vieții de pin' acum cu suspine, da' Dumnezeu se milostivește și va asculta rugăciunea. Slujbă i s'arată canonul sf. Andrei și trei leturghii cu prescură și cu vin. Și, dacă n'ai în traistă vre-o cămașă sau năframă, sau alt lucru de-al ei, să aduci unul, (omul de obicei avea). Iar Anuța dumitale, după ce va posti cu ajun trei

zile, să se scoale din pat și o lună de zile să nu mănânce decât lapte. Că-i beteagă la rinză, și nu-i suferă acritura de oțet, nici fasolea. Și pentru toată slujba ce-i voi face să dai un taler, că nu-i mult și nevasta ți se va tămădui.

— Ești lelea Maria Vintu din Broșteni, și nu mai știi ce să faci cu fata dumitale Firuța, că s'a legat tare de 7 ani Ionu Diacului. Și tinerii vor să se cunune, iar dumneata ba. Iată ce se arată la carte, unde ai deschis: Dumneata să nu mai spui vorbă împotriva, ci să zici așa: Fiica mea, tinăra ești! Da' tu vei trăi cu prostia ta. Cunună-te cu Ionu Diacului, dar nu acum. Mai așteaptă un an. Că amîndoi sînteți prea tineri. Și dacă nu va vrea, să-i spui ce s'a arătat aici la carte: Ionu Diacului încă nu s'a descurcat de tot de Măriuța Dinului. Să aștepte pînă se va descurca. Să nu creadă în jurămintele lui, ci să aștepte pînă va eși semn la carte. Iar slujba i s'arată un Paraclis și un canon al Mariei Eghitencei, pentru potolirea și cumînțirea ei. Și plată pentru slujbă patru huseși, nu mai mult, că-i vorbă de suflet tinăr, nerodit încă păcatului.

— Ți-au furat de-o săptămînă calul cel sur, și vii tocmai din Poiana Țapului să-i dai de urmă, frate Vasilie Pinte. Hm! bun și iute cal! Nu l-ai fi dat pe-o sută bună. Ci iată ce ți se arată la carte: calu-i dus peste munte, și nu-i poți da de urmă. Da' hoții sînt dela voi și ei îți vor întoarce paguba, orj îți vor aduce cal în loc, că de meseria lor sînt hoți de cai și au de unde da. Vei posti și tu și toată casa ta șapte Vineri și șapte Miercuri, și vei da șapte sfinte leturghii cu prescură și vin. Iar în bani doi zloți buni.

— Negre gînduri te muncesc, nevastă, și n'ai pace nici alinare, din pricina lui Ion bărbatul tău. Că-l prepuî cu toată tufa, și-ți macini viața fără folos. Iată ce scrie la locul unde ai deschis-o, leliță Ano: Bărbatul n'a greșit decât cu gîndul, da' cicălcala femeii îl poate duce la greșală. De aceia canonul ei să fie: un sărindar și două acatiste, iar în-bani trei taleri. Și duhul rău va fugi dela ea, că el îi bagă în cap toate prostiile. Și-i canon, ca iarăși femeia să-și aducă aminte de ce este scris în apostolul dela cununie: „Iară femeia să se teamă de bărbat”.

— Durere de cap, cu săgetături și cu amețeală, ca la oaia de gălbează, iată ce te aduce la noi, frate Pavele Negură din Țapu. Dar încrede-te în Dumnezeu, că iată ce ți se arată unde ai deschis: tămăduire după canon. Iar canonul pentru tine asta va fi: vei cumpăra șase făclii de ceară pentru biserică din Țapu, și nu vei mai trece, ca pînă acum, pe lîngă față popească fără să-ți scoți căciula. Iar eu îți voi citi Argariul cel mare, acum îndată, punîndu-ți argariul și patrafirul pe cap.

— Cine-a băut va mai bea, mătușă Vironico din Răstoci,

și omul dumitale s'arată încă mereu setos. Da', după cum arată cartea, tot l-a sătura Dumnezeu, dacă vei ajuna șapte Vineri și vei da să-i citească afuriseniile Marelui Vasile. Că duhu' băuturii e duh drăcesc, și numai blestemele cele mari îl alungă. Nu-i plăti decât doi husosi, că ești femeie săracă!

— Nu poți trăi în pace de vecinul dumitale și sînteți tot în pîră de zece ani. Odată i-ai spart capul cu parul. Bădică Petre, pe rău drum ai apucat dacă și acum vii tocmai din Vlădeasa, cale de două zile, doar ți-o face slujbă să-l răpui pe dușman, pe Nichifor. Eu, după cum arată semnul la care ai deschis, nu fac moarte de om, ci să se întoarcă păcătosul și să fie viu. Deaceia nu te mai lăsa călăuzit de ghiavolul urei și al pismei, ci să-l alungăm din dumneata cu afurisanii marelui Vasilie. Și se va potoli atunci și dracul din Nichifor și te va lăsa în pace. Trei zloți vei plăti pentru alungarea duhului.

— Fiica mea și scumpa mea, nu te mai boci și nu te mai întrista că Visalonul Floarei tot al tău va fi. Tinerețele-s aprinse și năbădăioase, el mai trage cu ochiul în dreapta și în stînga, dar în carte se arată că tot cu tine se va cununa. Numai să-i citească eu canonul tînarului ce se ispitește, și vei vedea că nu se va mai lăsa de cătrînța ta. Vei plăti numai patru husoși, că ești fată nevinovată.

— Nu te mai gîndi la despărțenie, leliță Anișoară, că soarta dumitale e omul de acum, Ioniță Strimbu. Și alungă-ți din cap gîndul că cu Iordan ai trăi mai bine. În carte de Iordan se arată prăpăstii, de care nici să nu mai pomenim. Iar Ioniță se va da la brazdă dacă-i voi citi, pe cămașa care ai adus-o, slujba sfîntului Andrei. Că cecece a venit peste el e mai mult orbire decât patimă. Și vei plăti un zlot bun.

Da cine ar putea înșira toate cîte se vorbeau pe vremea aceea între oameni despre cartea și canoanele popii Pleșa Costandin, întîmplări care se mai pomenesc și azi?

Destul că cine intra în odaia popii și deschidea cartea, rămînea uimit de cele ce-i spunea părintele: era însăși patima și viața lui. De unde le știa? Cum nu-i era ascuns nimica pe lume? Iată ce va să zică, o carte minunată și un popă cu dar! Și oamenii, cum e felul lor, — cînd povesteau altora, măreau lucrurile și mai adăugau și dela ei umflînd vilva ce-o avea popa Pleșa în tot jurul acela.

Cei cu boalele și necazurile credeau cu tărie în tot ce le spunea pascălierul, și mulți se tîmăduiau prin credință. Erau destui încă care cheltuiau degeaba, dar despre aceștia nu pomenea nimeni. Ba nici ei nu prea se jeluiau, socotindu-se nevrednici de izbăvire, după ce au văzut cu ochii că alții s'au vindecat.

În deosebi pe bețivi nu-i putea vindeca popa Costandin. Nevestele acelor se întorceau și de cinci și de zece ori la po-

pa pentru slujbe nouă, cu lacrimile în ochi, și cu husoșii în năframă.

— Oare ce să fie, tu femeie, — întrebă odată, după multe pățanii, părintele Costandin pe Nastasia. Cum se face că slujbele pentru beție nu prind? Mă tot gîndesc că n'am rugăciuni potrivite în carte, pentru patima asta.

Preoteasa răspunse cu tărie și cu necaz:

— Tu ești de vină, nu cartea.

— Eu? Cum așa?

— D'apoi pătimesti de aceeași patimă.

— Cum așa? Mai umblu eu în crîșmele satului?

— Nu mai umbli, dar la oraș te îmbeți în toată săptămîna odată. Iar acasă nu ți se mai usucă plosca cu vin, din odaia de după culme.

— Hm! Mai știi! — zise popa pe gînduri.

— Ba-i chiar așa! La început mă bucuram că nu mai intri în crîșmă. Dar de cînd a fost aici protopopul, îți faci de cap.

— Hm! Hm!

— Ei, da! Tu nu bagi de samă, dar cînd vorbești miroși a bute. Tot omul care vine la tine va simți. Uneori mă și mir că mai vin creștinii cu necazurile lor. Că despre bețiile tale din tîrg, a mers vestea.

— Ei, nu va fi chiar așa! Tu faci din țîntar armăsar, vorba aceea. Da' bine zici, trebuie să țin ceva în gură să-mi ea mirosul vinului.

Tu însă nu știi nimic, Nastasio! Intr'o slujbă ca a mea trebuie mult duh și multă înțelepciune. Și ori ce ai zice, vinul îmi este de mare ajutor. Unde mai pui că și călugărul bea vin, și vlădica. Insfîrșit nu bem băutură făcută de mină omească, ci una dată de Dumnezeu. Și Domnul Hristos a băut la nunta din Cana Galileei.

— Bine, bine! Numai să nu-ți pară rău pe urmă. Uneori ești amețit cum se cade și uiți ce-ți spun despre oamenii care așteaptă să vorbească cu tine. Cînd se vor trezi că ești un pascălier gol, un șarlatan, să vezi ce-o să fie!

— Voiu fi cu băgare de samă, Nastasio. Bine faci că-mi spui. Nu-i vorba să mă las de vin care-mi luminează duhul, ei să nu mă îmbăt. Bine grăești. Iar Joile, în zilele de tîrg, la oraș, voi fi mai cu băgare de samă.

VIII.

Joile, dis de dimineață, părintele Costandin Pleșa pleca la oraș. Făcuse rost de o căruță cu un cal îndată după ce protopopul îl introduse în parohie. El mîna calul, și pe drum se oprea de multe ori, îl întîmpinau creștini care nu se lăsau pînă ce nu-i sărutau mîna. Pleșa era mereu îmbrăcat, la drum, în

haina călugărească, cu potcapiul în cap. În Joile cele dintii creștinii și creștinele se mulțumeau să-i sărute mâna și să ia dela el blagoslovenie. Dar mai tirziu oamenii, bucuroși că-l întâlneau, îi cercuau sfaturi, îi plăteau vre-o slujbă, îl întrebau când pot veni la el acasă. De multe ori în drumul pînă la oraș, și la înapoiere aduna bani grei și multe slujbe de făcut. La dus era mai grăbit, trebuia să ajungă la oraș, să tragă la crîșma Pomul verde cel mai tirziu la ceasurile unsprezece. Pe-atunci se adunau aici popii din satele învecinate și țărani care voiau să-și prindă inima cu ceva, înainte de a pleca spre casă.

Vestea cărții minunate și tămăduirile ce le făcea merse-seră departe și cu ajutorul întîlnirilor dela Pomul verde.

Pleșa Costandin și înainte de-a se sfinți trăgea la cîrciuma asta cînd venea la oraș, cunoscuse aici mulți popi și mulți țărani din satele din jur. Toată lumea îl știa de pe atunci că plătește bucuos o cupă-două de vin, iar dacă se începeau cîntecele plătea și mai multe.

Preoții care îl cunoscuseră înainte la început îl ocoleau, nu se puneau cu el la o masă; nu le venea la socoteală că a intrat în tagma lor. Pleșa le dădea binețe și intra între țărani, ședea cu ei la masă, și, lingă un pahar de vin, începea să iscodească noutăți de prin satele din jur. Chiar dela întîia întîlnire Pleșa se convinsese că cei mai mulți știau despre cartea minunată cumpărată dela călugăr cu prețul unui cal, iar popa nu se feri să povestească despre îndrumările pe care i le-a dat călugărul, și despre credința pe care o are el în cartea aceea. Oamenii începeau să povestească despre cutare sau cutare din sat care ar avea nevoie să-și cerce norocul deschizînd cartea cea minunată. Și fără să bage ei de samă, tot ridicînd păhărelele, popa aducea astfel vorba încît oaspeții se pomeneau povestind cu amănunte despre patima ori suferința cutăruia.

Ager la minte a fost Costandin Pleșa totdeauna, dar acum ajunsese să țină în cap sumedenie de nume, — de oameni și sate, de fețe, de boale și de necazuri. De mulțori era de-ajuns ca Nastasia să-i spună numele cutărui om pentruca el să-i facă îndată o descriere amănunțită, arătînd și cu ce necaz venea, așa că la început se minuna Nastasia foarte, și credea că popa ei nu mai minte, ci citește toate celea ascunse în carte.

După doi-trei ani de petrecanii la oraș, cuteza uneori să iasă Simbătă după amiază în mijlocul pelerinilor, în curte, ori să se oprească pe treptele pridvorului, și arătînd cu degetul să spună:

— Veți veni deocamdată în rînd după cum urmează unul după altul, ca la moară.

Și arăta cinci ori zece inși, numindu-i pe fiecare, dimpreună cu satul de unde erau, așa încît se îngroziră rumîni de-atîta știință.

Popa purcedea astfel numai după ce se uita prin fereastră

și vedea fețe cunoscute din descrierea auzită dela oameni la Pomul verde.

Și avea mare folos de-aici: putea începe consultarea de cu vreme, iar preoteasa avea timp să afle mai multe dela cei necunoscuți.

Preoții din jur nu putură însă păstra multă vreme izola-rea de Pleșa. La masa acestuia curgea vinul, și se aduna lume peste lume. Ba și lăutarii se arătau uneori. Și Pleșa era mereu cu voe bună și nu se ferea de-un cîntec. Aștepta însă totdeauna ca tovarășii lui să ia ei întii la cap. Știa din pățania lui că dacă tu ești în voe bună, nu mai bagi de samă cînd se îmbată altul. Cu felul acesta de a se purta, nu-i eși ani de zile vestea că ar fi bețiv, deși de chefurile lui se vorbea pînă departe.

Dar toată lumea spunea:

— E omul lui Dumnezeu; e om vesel. Niciodată nu se plînge de nimic, și numai curaj dă oamenilor. Așa se și cade unuia care are putere asupra dracilor și a boalelor.

Prin nimic nu-ți faci nume bun în lume ca prin omenirea deaproapelui cu un pahar-două de vin.

— Îi place Sfinției sale vinul, dar cu nu-i place? — vorbea lumea care s'a răcorit la masa lui. Dar beat nime nu l-a văzut, că nu cade în păcat.

Adevărat că beat nu l-a văzut nime, nici să se împiedece, dar să cadă subt masă, ori să i se împiedice limba, ori ce ar fi crezut preoteasa Nastasia. Era răbduriu la vin, și ar fi trebuit vedre să-l doboare. Dar în voe bună, aprins la față, cu barba udă de băutură, l-au văzut destui.

Și această voe bună, nevinovată, a lui, sili și pe preoții din jur să nu-i mai înconjure Joia masa.

Il dușmăneau unii și acum pentru haina lui de călugăr și pentru potcapiu, și s'a auzit că l-ar fi și pîrît la vlădicie, și încă de mult, că umblă călugărește ceea ce nu-i după tagma lui.

Greu fu pînă se apropiară de Pleșa Costandin! Mai tîrziu se despărteau de el cu mare silă. Pleșa cunoștea pontu' popilor. După ce țaranii plecau, ori și mai de vreme, se retrăgea cu bărboșii într'o cameră mai curățică, pentru domni, și pe treceau acolo, rar lăsînd pe cineva să plătească.

Apoi, după trecerea anilor, preoții din jur se alipiră de Pleșa ca de un izvor de ciștig, și atunci prietenia lor nu mai putu fi ruptă prin nimic.

Pe Costandin îl îmbulziră oamenii necăjiți în așa măsură, încît el nu mai răzbea să citească singur toate slujbele ce i se arătau în carte. Conștiința lui era încă trează, și nu cuteza să ia plata pentru slujbe, fără să le facă. Pe de altă parte slujbele pe care le făceau ceilalți preoți se împușinară: toți necăjiții alergau la Costandin.

Și atunci, deștept cum era, el făcu o tocmeală cu preoții din jur.

— Eu, — zise el într'o zi, la Pomul verde, — nu-i trag de minecă pe rumîni. Vin aduși de necazurile lor. Nu mai răzbesc cu slujbele și bucuros vă dau și vouă să faceți. Că dacă în șase zile lucrătoare, cîte are săptămîna, eu sînt dator să fac douăzeci de leturghii, cum să le fac? Călugărul mi-a spus că mai mult de una la zi, să nu slujesc pentru tot aurul lumii. Și nici pentru doi ori mai mulți, să fac o singură liturghie. Și, pentru mine, asta e lege sfîntă. Sînteți voi gata să slujiți o liturghie pentru un husoș? Dacă sînteți eu în toată Joia vi le împart aici, cîte nu pot face eu. Și cu celelalte slujbe, tot așa voi face.

Preoții bătură în palme. Ei slujeau liturghia pentru mai puțin, și alte molitve tot așa.

Invoiala se făcu, și din Joia următoare Costandin le împărți slujbe și bani.

— Dar nu cumva să nu le săvîrșiți! Am eu semnele mele după care cunosc!

Pleșa era în cîștig: el lua patru husoși, lua un zlot, doi, trei, și cînd împărțea mai mult, pentru afurisanile de alun-garea duhului necurat, dădea doi husoși. Inșă această slujbă fiind mai grea și plăcîndu-i foarte mult să afuriseasă pe cel din pietri, rar o dădea altui preot.

În schimb el putea lua tot mai multe slujbe, avea cine să-l ajute acum. Iar un lucru știa dela călugărul: că slujba, mai ales liturghia, aceeași putere o are oricare preot o săvîrșește.

Preoții din jur ajunseră acum un fel de agenți ai popii din Curmătura. Ei înșiși îndemnau pe creștini să încerce la Cartea popii Costandin. Și tot ei aduceau informații asupra bolnavilor sau a oamenilor cu alte necazuri, din satele lor.

Și cum știa cu toții scrisoare, Joia îi dădeau lui Pleșa liste cu nume, cu boale, cu descrierea oamenilor. Așa că, an de an, popa din Curmătura avea Joile tot mai puțin de lucru cu țaranii, și tot mai mult cu preoții. Așa se țilcuește pentru ce, cu cît treceau anii, Pleșa întirzia tot mai mult la oraș Joile, și începuse a eși vestea despre chefurile dela Pomul verde.

Pîra aceea despre care se vorbea că au trimis-o niște preoți la vlădicie, a și fost trimisă. Dar vlădica o trimise protopopului spre cercetare. Și bătrînul a răspuns adevîrînd că chiar dela el a cumpărat popa din Curmătura o reverendă. „Da' și dacă ar purta haină de călugăr nu-i nici un rău și nici un păcat. Că poartă omul ce are și ce poate și nu haina îl face pe om“.

Așa i-a scris protopopul lui Costandin că a încheiat răspunsul către vlădicie, și Pleșa a înțeles ce se cuvîne, și nu-

maidecît a trimis doi miei mari — că era pe la Rusalii — la protopopie.

De altfel haina aceea nici n'a ținut mulți ani. Se vede că postavul a fost vechiu și copt. Numai potcapiul a înfruntat cu voinicie scurgerea vremii. O nepoată a popii, una Vironica, îl putea folosi încă de cuiabar, pe cînd popa Pleșa era de mult oale și ulcele. Părintele Costandin folosia de mult reverenda cumpărată dela protopopul; haina asta se adeveri de bună pentrucă era răbdurie la tăvăleală, astfel că numai tîrziu îi veni rîndul celei de Duminică.

Cînd trecu de patruzeci și cinci de anj îi trebui croială nouă că se burtise la mijloc și se lățise în spate, cîtu-ți-e nămila.

IX.

Ca orice meșteșug și părintele Costandin Pleșa și-l învățase pe al său, de pascălier, pe încetul. Cu toate învățăturile ce-i dase călugărul cel bătrîn, cu toată istețimea sa firească, cu tot ajutorul preotesei, el a înțeles, la vreme, că e nevoie mereu de inovații, de adăugiri, de perfecționări, și că adeseori trebuia să dea soluții după om, nu după categoria necăjiților care îi cereau ajutorul. Încă din întîii ani nu se încurca, știa pe dinafară ce slujbe să rînduiască, dar tot de-atunci pricepu că încă nu știe tot, și ca om cuminte ce era, se silea să învețe.

Astfel ceiace-i reuși cu întîiul îndrăcit, din întîmplare, nu-i mai reuși decît de trei patru ori, deși acum aducea anume mița cea neagră în odae și lăsa și fereastra puțin deschisă. Dacă nu striga sau nu gemea bolnavul, făcea la un loc anume părintele tărăboiu mare, bătînd cu cizmele în podele; dar ticăloasa de miță se obișnuie cu sgomotul și nu mai sărea prin fereastră.

Pleșa Costandin stătu și se gîndi, apoi într'o bună zi, încă în anul cel dintîi de slujbă, zise nevastei:

— Nastasio, am să-ți spun ceva.

— Spune, că te-ascult, — răspunse Nastasia dereticînd prin casă.

— Uite ce este: prăpădita de miță nu mai sare prin fereastră, și omul nu mai poate vedea pe dracul eșind, și nu se mai tămăduiește. Iar asta nu e bine. M'am gîndit ca în locul mîței să slujească copilul nostru cel de trei anișori.

— Cum, omule?

— Să închipue el pe ghiavol. Și cînd oi tropoti din cizme, să dea buzna afară.

— Pe fereastră? Ce? Ți-ai pierdut mințile?

— Ba, de fel. Nu va sări pe fereastră. M'am gîndit așa: Tu îi vei face o hăinuță neagră dintr'o materie ușoară. Cînd va veni un bolnav care are nevoie de afurisaniile marelui Va-

silie, ți-oi face semn, tu vei îmbrăca copilul în haina aceea neagră, îi vei căni fața cu funingine, și el va sta frumusețea ascunsă după o laviță pe care o voi pune în loc potrivit lângă ușa cea astupată de culme. Când voi începe a afurisi tare și a tropoti din cizme, el va sări în patru labe de după laviță și va face țuști! printre perdele.

Preuteasa se împotrivi din toate puterile la așa gînd neghiuț, dar cu încetul Costandin o convinsese că nu-i nici un rău într'asta, că e chiar de lipsă o așa înșelătorie pentru că omul să creadă că a eșit dracul din el, și astfel să se tămăduiască. Dealtfel se însărcinase singur să-l învețe pe băiat cum să facă, și lucrul eși minunat. Copilul lui cel de trei ani, după ce fu îmbrăcat în rochiță neagră și cănit pe față, eși biruitor și vesel dela întîia încercare. Și după ce repetă scena de vre-o cinci ori, și după fiecare probă puse în mîna copilului cîte un ban de aramă, popa Pleșa era liniștit pentru îndrăciții ce vor mai veni.

Încercarea, pe om, cu copilul se potrivise să fie cu un sas din Curmătura. Sasul fu adus de către rudeni în taină mare, să nu aile popa cel săsesc, care nu-și lăsa credincioșii nici să între în biserică romînească. Și totuși în Curmătura, ca și în alte sate mestecate cu sași, aceștia scăpau adeseori la ajutorul slujbelor romînești: citanii, masle, molitve, liturghii. Vorba unei frîue * din Aluniș: „Mai avem și noi noroc cu Maica Precista și cu slujba romînească, altfel cu popa nost toți am ajunge în iad“.

Sasul din Curmătura, cu care proba mai întîiu popa Pleșa scoaterea duhului după noua metodă, s'a jurat mai pe urmă în tot satul că a văzut cu ochii lui pe ghiavolul fugind printre niște perdele. Era negru și urît, mai mare ca un ied.

Și isprava asta stînsese în sfîrșit indoiala creștinilor din Curmătura, care, pînă acum, nu prea dădură crezare tămăduirilor prin cartea cea minunată a popii Pleșa, după cuvîntul cel vechiu al Scripturii că „nici un prooroc nu-i primit în pămîntul său“. Și începură să vină la carte și necăjiți din Curmătura, romîni și sași fără alegere. Adevărat este că nici Vuța, sora părintelui, nu stătuse cu mîinile în sîn în vremea asta. N'a fost casă din sat în care să nu se minuneze de cîte tămăduiri și minuni nu se întîmplă cu ajutorul cărții celei minunate. Și în vremea asta, după povețele părintelui, mereu iscodea buba ascunsă din fiecare casă.

Astfel după vindecarea sasului, îndrăznind în credință și rumîinii din Curmătura, ei rămaseră uimiți de știința popii despre gîndurile lor și necazurile cele mai ascunse, descoperite popii de cartea cea minunată. Ghița se topi, și credin-

* Dela germ. *Frau*.

cioșii lui Pleșa ajunseră în grabă vestitorii înflăcărați ai puterii pascăliei pe care o cumpărase popa cu un cal.

În schimb copilul se făcea tot mai isteț. Nu se mulțumea să sară în patru labe și să dispară ca fumul printre perdele. Ci învățase să guițe ca porceii, să behăe ca iezii, ori să cucurige, cînd țopăia de după laviță.

Intr'o zi părintele se apropie de preuteasă și-i zise:

—Nastasio! Noi, pînă ne va da Dumnezeu puteri, va trebui să nu ne lăsăm. Să avem mereu la casă un copil de trei patru anișori, că multă izbîndă se face printr'un copil nevinovat!

Și anii adevăriră că și popa Pleșa a vorbit serios și că nici preuteasa nu s'a ferit de așa bucurie și noroc la casă. Și astfel cînd băețușul care începuse mai întîi să facă pe duhul necurat crescuse mărișor, de nu mai încăpea în hăinuța cea neagră, veni altul la rînd, și după el altul, și iarăși altul. Așa că diavolii nu se mai isprăveau, și Nastasia făcu de multe ori hăinuțe de *șlaiser*, cînd cele vechi se rupeau și se vedea sub ele cămășuța albă.

Și iarăși nu trecu multă vreme dela începerea slujbei de pascălier, și Pleșa se gîndi să mai desăvîrșească și puțința de a lua informații asupra străinilor care veniau după ajutor.

Intr'o primăvară el puse de se mai adăugă o cameră la casa din bătrîni, mai largă decît toate celelalte, plină cu lavițe pe de margîni.

— Aicise vor aduna și vor aștepta oamenii,—zise el preotesei. Că-s tot mai mulți și nu se cade să-i ținem în curte sau în pridvor pe vreme rea. Și iată podul are o spărtură și nu se vede că o acopere o scîndură subțire. De-acolo poți auzi tot ce-ți place, să nu mai umbli atîta printre ei. Că mi se pare unii încep să hănuiască pentru ce-i iscodești. Sau, oricum, ar putea bănui. Așa că printre ei nu va mai trebui să rămii decît pînă le vei cunoaște fața și numele.

Și Vuța, soru-mea, va fi printre ei și se va mira de suferințele lor, și ei vor povesti și tu vei asculta din pod. Și cînd nu vei avea vreme să ascuți tu, voi trage eu cu urechea, iar Vuța îmi va spune numele.

Și așa, an de an, se desăvîrșiră mijloacele de cunoaștere și de însănătoșire pe care le întrebuița popa Costandin Pleșa din Curmătura.

Iar în vremea asta casa i se umplea tot mai tare de copii și bătătura de vite. Și din moșiile sașilor popa Costandin începu să cumpere mai întîi dintre rumînii din Curmătura. Și preotesea, după legămîntul ce-l făcuse popa cu ea, își avea partea ei din ciștig, fără nici o înșelăciune. Și lacomă la avere, ea cumpăra mai ales pămînt.

De ani de zile în ograda popii Costandin era ca la moară, nu numai Sîmbetele, Duminecile și în sărbători, ci și în zilele lucrătoare, afară de Joia cînd Pleșa se ducea la tîrg, la oraș să-și facă socotelile cu preoții din jur, și să tragă la chefură tot mai prăpăstioase. Aproape zi de zi se puteau vedea scene ca acestea petrecute într'o Duminică, în anul al zecelea al preoției lui Costandin, prin Septembrie. După zile de nori grei, aduși de vîntul dela miază noapte, cu frig și cu mireasmă de toamnă tîrzie, aerul se îndulci și cerul se arătă înalt, de un albastru verzui, semn de vreme statornică. Curmătura aburia din toate coperișele de pae, neguși fine se ridicau din văi. Nu ploua de zilele trecute, ci burnișase numai, dar cum vremea fusese rece, întreaga umezeală fu absorbită de pămînt, de coperișurile de pae, de clăile cu fin. Și acum, în dimineața călduță, îndată ce soarele se înalță de-o sulită pe cer, se pornise aburirea necurmată, din toate lucrurile, ridicîndu-se fumuriu în văzduh și topindu-se cu degrabă în limpezimea cerului.

În ograda popii Pleșa intrară de cu noapte vre-o zece care și căruțe, altele erau aci de Sîmbătă seara, și iarăși altele sosiau mereu. Curtea era largă cît un hotar. Vitele desjugate mestecau otavă proaspătă, plină de mireasmă, altele zăceau rumegînd. Căii deshămați ronțăiau grăunțe, din traistele atîrnate de cap, și, din cînd în cînd, suflau aspru pe nări.

În care și căruțe nu mai erau decît fin și învălitorile, toatele în care fuseseră înfășurați bolnavii. Unde și unde se vedea vre-o perină, semn că de aci au fost coboriți bolnavi grei. În alte care, afară de fin, nu mai era nimic: semn că cei care s'au coborît n'au venit pentru ei, ci pentru alții, rămași acasă.

Pela ceasurile șase dimineața sluga popii eși între care să facă rînd: nu mai încăpeau cele sosite din nou.

Din cînd în cînd vre-un bărbat sau vre-un copilandru eșiau din odaia cea largă, adausă de Pleșa locuinței celei bătrîne, să vadă ce mai e pela care.

În lăuntru așteptau peste treizeci de bărbați și de femei. Bolnavii greu stăteau întinși pe lavițe, ceilalți ședeau, alții în picioare, erau băgători de samă la tot ce se spunea.

O nevăstuță cu nasul ascuțit, cu ochii ageri, ușoară și iute ca o suveică, se purta printre oameni, stătea de vorbă cu cei bolnavi, îi mîngîia, întreba și răspundea c'o vioiciune uimitoare, se mira, își arăta nădejdea în tămăduire. Într'o jumătate de ceas deschise gura tuturor, și rominii nu mai așteptau acum la rînd să-și spună fiecare păsul, și se îmbulzeau la vorbă. Cei mai mulți nu o cunoșteau pe sora popii, pe Vuța, venind aici pentru întîia oară. După ce le deslega limbile Vuța eșia, își făcea de lucru pe-afară, apoi intra iar, pentru puțină vreme. Preoteasa Nastasia se afla în Duminica aceea în pat, cu prunc nou născut la sîn. Sus în pod, lingă spăr-

tura acoperită de o scindură subțire, trăgea cu urechea însuși părintele Costandin.

Creștinii, porniți odată pe destăinuiri, nu mai isprăveau cu poveștile, și aproape că-și uitaseră pentru ce veniră. Plăcerea și ușurarea ce o simțeau povestindu-și necazul, părea aproape destulă mângiere pentru drumul făcut pînă aici.

Afară de istorisirea de căpetenie, la care se perindau, în cite-un colț șopteau doi-trei laolaltă, spunîndu-și necazuri mai tainice. În jurul acestora se învîrtea mai ales Vuța, sora popii Costandin.

— Feciorașul ista al meu, oameni buni, a ieșit în primăvară cu vitele la păscut, cu alții de sama lui. S'au jucat o vreme, și după ce s'au săturat de joacă, s'au întins pe pajiste, în căldura soarelui. Aista al meu a așipit și a adormit, iar ceilalți au pornit după vite că se depărtară. Și în vreme ce au întors ei vitele s'au pornit niște vîntoase și pe copilul meu l-au aflat dormind. Și cînd s'a deșteptat era țeapăn, și piciorul stîng nici acum nu-l mai poate mișca. Unde n'am umblat, ce n'am încercat! Toate de-geaba! Iar nevasta n'a mai avut pace: să-l duci la popa Costandin Pleșa, să deschidă în carte. Doar se va arăta ce-i de făcut.

— Nevasta mea a rămas din naștere cu necaz. Nici acum nu se mai poate ține bine pe picioare. Toată vara, în puterea lucrului, a zăcărit. Acum norocul și ajutorul la Dumnezeu și în cartea părintelui Costandin.

— Un cal șarg și pintenog, iute la fugă cum nu s'a mai pomenit. Nu l-aș fi dat pe patru. Zicea nevasta: nu-l mai trimite noaptea la pășune, că nu știi pe-a cui mînă apucă odată. Și dacă-l călărește un hoț, nu mai este în sat cal să-l ajungă din urmă. Și așa s'a întimplat, măi frații mei. Sîmbătă noaptea, acum o săptămînă, mi l-au furat. Un semn cît de mic să mi se arate, să știu că-i plătesc popii cinci zloți buni.

Și pe rînd, și mai fără rînd, fiecare își povesti necazul și supărarea. Pe la ceasurile opt nu mai rămase nici unul cu taina lui, afară de trei fete care se strinseră într'un colț și șopteau. Ele se feriră chiar de auzul Vuței.

La opt tocă de liturghie și părintele Costandin eși îndată din odaia lui, în haină lungă neagră, cu un ceaslov subsuoară.

— Veți aștepta pînă isprăvesc cu slujba. Cei care pot, să vie la biserică și să se roage aici, că Dumnezeu primește rugăciunea spusă cu credință, ori unde se face. Că el, atotputernicul, peste tot locul e de față. Vede, aude și știe toate.

Și împărțind blagoslovenia trecu printre bărbații și femeile care se îmbulzeau să-i sărute mîna.

După liturghie părintele Costandin mîncă un corn de prescură, bău două pahare de vin, și, cu patrafirul după cap, cu cartea cea minunată pe masă, primi pînă seara tîrziu pe

oamenii cei necăjiți. Pentru unii făcea slujba atunci îndată, altora le rînduia post cu ajun și metanii, și dela fiecare nu uita să-și ia plata sa dela un husoș pînă la cinci zloți. Dela cele trei fete luă cite un zlot de argint, și le citi deslegare de farmece asupra năfrămuțelor ce le aveau dela iubii lor, pe care îi temeau să nu le părăsească. Dela rominul cu șargul furat luă trei zloți, și-i arătă semn bun după care să plece.

Cînd se ostenia, trecea în odaia vecină, mai îmbuca un corn de prescură și mai bea două pahare de vin.

În curte carele se tot răreau. Dar creștinii care nu putuseră vedea fața părintelui decît seara, rămaseră peste noapte aici. Nu voiau să-i întîmpine duhul neputințelor care nădăjduiau să fie alungat cu rugăciunile popii Costandin.

* * *

Așa învirteală, ca la moară, era în toate Duminicile și praznicile, și adeseori și peste săptămîină în curtea lui Costandin Pleșa. Și, după ani, nimeni nu se mai mira de streinii care veniau și umpleau curtea popii.

Cu anii părintele îmbătrîni dar avea tot mai mult de lucru. Faima lui trecuse departe. În acest sat Curmătura, din județul Făgărașului, veniau rumîni de pe Cîmpie, de pela Bălgărad și munții Apuseni, veniau sași de pela Bistrița și secuii din secuime. Veniau și domni și cucoane mari, și de dincolo unguroaice se apropiară de cartea minunată a popii Costandin, și lăsau mult bănet în palma popii. Drept că se și întorceau mîngîiate. Popa Costandin ajunsese în vremea asta la mare cunoaștere de oameni și la mare înțelepciune. Dădea sfaturi cumînți, și era de-o blindete cuceritoare, mai ales cînd era ameșit de vin. Și cu anii spori și în băutură, sau bătrînețele erau de vină, dar după vîrsta de șaptezeci, popa Pleșa nu mai vorbea cu clienții lui decît cu ochii plini de lacrimi. Așa că, mereu ameșit, trăia ca pe altă lume, cu patrafirul după cap, cu cartea pe masă, cu cana cu vin în odaia vecină, — și era de-o blindete ce-i vindeca pe oameni numai prin cuvînt.

Se povestea despre el că la vîrsta de patruzeci și cinci de ani a scos un drac rău dintr'o baroniță unguroaică, adusă de departe aici în țara Făgărașului. Și se mai povestea că baronița aceea așa drac rău avu, încît popa nu-l putuse scoate două săptămîni, și atîta vreme a rămas îndrăcită în casa popii.

Ba mai pe urmă, după ce la a treisprezecea citire a afurșaniilor, dracul eși și fugi prin ușe, cu cornițe ca de ied, baronița tot nu voia să părăsească locuința popii Costandin de frica dracului care eșise. Și popa mai trebui să o hrănească alte două săptămîni, pînă cînd preoteasa Nastasia se minie în toată legea și-i făcu vînt doamnei aceleia, mai ales că popa

nu i-a mărturisit nici odată ciți bani i-a luat pentru slujbele cele multe.

Despre această scoatere de drac s'a iscat mai tirziu un cîntec în sat, o strigătură, pe care însă lumea de azi a uitat-o, și chiar de n'ar fi uitat-o nu se însemnează aici.

Cînd preoteasa Nastasia trecută și ea în zilele ei, nu mai putu cîștiga drăcușori de trei-patru ani din trupul ei, popa își luă la rînd nepoții că i se însuraseră pînă acum cinci feciori și mărită trei fete. Alegea pe cei mai deștepți, pe cei mai sprinteni. Iar Nastasia ajunsese meșteră mare în croitul hăinuțelor de *șlaier* negru pentru duhurile ce le alunga popa Pleșa cu afurisanile.

Ii plăcuseră lui afurisanile marelui Vasilie din tinerețile sale, și le citea cu mare înflăcărare, dar mai rar, cînd bănuia îndrăcirea. Dar la bătrînețe le citea aproape la fiecare boală, că ajunsese la credința că fiecare boală își are dracul ei, duhul neputinței. Și așa avea nevoie de mulți nepoți și de multe hăinuțe. Doi-trei nu răzbeau într'o zi să rămînă mereu ascunși după laviță și să țuștească pe ușe cînd tropăia bătrînul din cizme.

Și, la bătrînețele sale, popa Pleșa avu mult de furcă cu acești nepoței. Că nu-i mai cunoștea, și nu știa căruia i-a dat banul de aramă, creștarul știut, și ticăloșii veniau de zece ori și scoteau plata dela bătrîn.

În vremea asta neamul lui Pleșa Costandin se înmulți și se întări în Curmătura. Feciorii lui însurau acum și ei feciori și măritau fete. Și tot gospodării bine închegate, că Pleșa nu însurase fecior și nu măritase fată fără doi boi și două vaci și fără o moșie bună.

Bătrînul adunase mult bănet cu cartea dar și cu înțelepciunea și credința lui, și spărtura în averile sașilor din Curmătura popa Pleșa și neamul ce s'a tras din el au făcut-o mai întii.

Credința lui, la bătrînețe, ajunsese de pomîină: nu mai minca de dulce, nici lapte, postea necurmat cu prescură și cu vin vechiu, și trăi bătrîn verde pînă la optzeci și cinci de ani.

Nastasia, preoteasa, muri cu zece ani înaintea lui, și nu cu inima mîngîiată!

Dorința ei din urmă a fost ca în locul lui Costandin să vină preot tot unul din neamul lor: fecior sau nepot. De cîte ori își arăta această dorință, Popa Pleșa clătina cu hotărîre din cap:

— Nu. Asta nu va fi! — răspundea el mereu, neabătut. Nu! Eu sînt întiiul și cel din urmă popă din neamul Pleșa.

— Și pentru ce, Costandine? Nu vezi ce slujbă bună?

— Nu mă ispiti, femeie! Nu se poate.

Dar, pentru ce nu se poate, nu i-a descoperit părintele

Costandin decît în ceasul morții preotesei, cînd aceasta a stăruit din nou:

— Făgăduiește-mi și mor liniștită.

Și atunci popa Pleșa i-a dat un răspuns din care iarăși se vede credința lui cea mare la care ajunsese în anii bătrîneții:

— Tu femeie, eu am fost om neînvățat și am ajuns popă. Dar am fost neîntinat. Cum să faci popă dintr'un fecior sau nepot al nostru? Nici unul nu a scăpat de hăinița cea neagră, și de cornițele de drac. Chiar cei doi mai mărișori: nu-ți aduci aminte că fiind cel mai mic bolnav, au trebuit să facă ei pe dracu? Iar asta nu se poate, dintr'un copil care s'a asemuit diavolului să facem popă. Și acum liniștește-te și adormi în pace. Am agonisit destul. Lasă lăcomia barem în ceasul morții!

Dar Nastasia, în loc să se liniștească, mai vîrtos s'a înfricat de descoperirea asta, și a înholbat cu spaimă din ochi, pînă ce și-a dat duhul!

* * *

Cîntece despre popa Pleșa Costandin au răzbătut pînă în zilele noastre. Dar nimeni nu știe ce s'a ales de cartea cea minunată după moartea lui. A trăit pînă de curînd o bătrînă în sat, care a mărturisit mereu că popa Costandin, înainte de moarte cu trei zile, s'a tirît pînă în grădină, a adunat găteje uscate, a făcut un foc și a ars cartea cea groasă, foaie de foaie. Mai mărturisea că ea a văzut focul și că diavoli mulți se împleteau în flăcări, se zvîrcoleau și porneau apoi săgeată în văzduh. Și mai spunea că, cu groaza în oase, s'a uitat la foc pînă la sfîrșit și că la urmă, după ce n'a mai rămas decît sperla, s'a pornit o volbură de vînt și a împrăștiat în văzduh rămășițele, iar barba albă a popii toată se cănise de sperlă.

Bătrîna era vecină cu popa și ar fi putut vedea. Dar neamurile, cei din jurul popii Costandin, nu știau nimic de așa întimplare.

Destul că bucoavna aceea n'a putut fi găsită nicăiri, deși o căutară popi pricepuți ca pe-un ac.

Azi, unii mai cred, alții nu mai cred în povestea acelei bătrîne, dar în minunile săvîrșite cu cartea cea minunată crede întreg satul și ținutul acela din țara Făgărașului.

I. Agîrbiceanu

Shylock în cadrul literaturii shakespeareane

Subiectul conferinței de astă seară, ¹ — *Shylock în cadrul literaturii shakespeareane*, — strămută mintea și viziunea vieții la anul 1600. Trei sute treizeci de ani ne despart pe noi de aceia care au ris, sau poate unii din ei au plîns, atunci cînd au văzut pe Shylock pentru prima oară apărînd pe scena teatrului. — „*the Globe*”, — teatrul lui Shakespeare, — din Londra. Și, de atunci el a rămas să trăiască pe scena lumii, în deosebite feluri înțeles, — ca toți eroii tragici ai lui Shakespeare, — în grotescul lui medieval, sub stigmatul urii de rasă și al fanatismului religios, care devastează de milenii sufletul omenesc.

El vine de departe și vine de demult.

Legenda, absurdă azi, a livrei de carne vie luată fără milă, în numele justiției, din trupul debitorului insolvent, a plecat din timpuri imemorabile, din Indii, s'a împămîntenit în Europa și s'a fixat apoi ca o hulă în plus împotriva prigonitului urmaș al lui Ahasverus. Nu odată, în cursul Evului Mediu, Evreii, care nu aveau voie să poseadă proprietăți, erau despoiați în masă, prin decrete de stat, de avutul lor bănesc, și erau siliți să urce rugurile în flăcări și eșafodul, în numele unor prejudecăți inumane. Nici Sfîntul Ludovic nu-i cruță, făcînd o faimoasă conversiune de ertare a datoriilor către Evrei, cu condiția ca o treime din datorie să-i fie plătită lui.

Poporul împrăștiat pe toată suprafața globului trăia în Europa medievală izolat și expulzat moralmente din sinul masselor creștine care îl cuprindeau.

Lipsit de patrie geografică și politică se întăria și se încătușa în patria lui spirituală, în hotare sufletești de credinți și prejudecăți nestrămutate, de ambele părți ale cetății, peste care nu se putea trece nici dintr'o parte nici din alta. Aici stă

¹ Conferință ținută la Cercul «Libertatea», din București, în ziua de 21 Ianuarie 1932.

epopeia grandioasă și tragedia dureroasă a acestui popor totdeodată.

În această izolare și neînțelegere sufletească, întrei cei care totuși conviețuiesc și sufăr împreună, în lunga și dantesca epocă a Evului Mediu, stă însăși tragedia umanității.

Și Shakespeare a înțeles acest adevăr adînc și l-a simțit tragic prin toată deformarea caricaturală și înveninată de ură și răzbunare a legendelor medievale.

Pe o asemenea legendă, trecută prin imaginația italiană, își construiește Marlow populara lui comedie de atunci: „*The Jew of Malta*”. Era o comedie melodramatică, în care eroul Barabas e atît de veridic evreu încît, cînd se infurie, vorbește latinește, — căci Marlow știa latinește și pedantismul clasic era curent atunci la Curte și în teatru.

Totuși Barabas trebuia să fie Evreu, căci așa le plăcea celor din parter, — „the groundlings” —, cum le spune Hamlet.

Poporul nu cunoștea prin contact direct pe Evrei, căci ei fuseseră expulzați din Anglia dela 1290. Totuși Evreul pe scenă era un personaj favorit al publicului, căci el provoca ris și indignare. Rețeta tehnică medievală îl prezenta ridicol și odios, iar parterul petrecea.

Barabas al lui Marlow e un monstru, un tigru care ucide copiii creștinilor ca să le bea sîngele, dar nu e un om veridic, ci numai un gust tradițional al parterului. El n'a trăit pe scenă decît trecător, fără nici o verosimilitate cu poporul care fusese expulzat din Anglia atît de demult și care revine abia pe timpul lui Cromwell.

Ce caracter uman, ce personaj tragic, etern omenesc, a scos Shakespeare din aceiași legendă!

Evreul lui Marlow e o caricatură naivă, bun pentru trupele de irozi, fără viață și fără putere de exponență etnică sau personală, creat dela început pentru necesități distractive populare.

Shylock al lui Shakespeare e numai accidental evreu, după cum Othello e accidental african și Romeo și Juliet accidental veroneji. Shakespeare, în toate piesele lui, nu urmărește adevăruri istorice și naționale, ci adevăruri psihologice, care sînt prin esența lor umane și eterne, nu naționale și trecătoare.

Desigur, cînd Shakespeare creează un om — și a creat ațiția nemuritori — tocmai ca creația lui să fie un om veridic trebuie să-i dea o naționalitate și o țară în care să trăiască. Nu însă prin delinierele naționale, alterabile cu timpul, eroii lui sînt nemuritori, ci prin caracterul lor de esență nealterabilă. Chiar naționalitatea convențională a croilor lui Shakespeare nu e aleasă fără o semnificare sau o sugestie profund psihologică. Cînd sufletul lor trebuie să fie vrăjit de iu-

biri adinci, de pasiuni arzătoare, Shakespeare li trimete în Italia mediteraneană, nu în țările nordice unde e mai adecuat Hamlet. Romeo și Juliet n'ar fi bine plasați la Elsinore, după cum Hamlet n'ar fi la locul lui la Verona. Dar Othello, cel mai romantic, mai generos și mai înalt suflet din galeria tragicilor eroi shakespeareani, poate fi oare interpretat ca exponentul sufletesc al negrilor din Africa? Totuși pasiunile oarbe și devastatoare ale sufletului omenesc amintesc parcă ceva din temperamentele și uraganele tropicale.

Și dacă Shakespeare a simțit adinc înțelesul crud și neuman al legendelor medievale și a vroit să creze un caracter reprezentativ al bietului suflet omenesc, otrăvit îndelung de suferinți, umilinți și nedreptate, cu ce naționalitate mai plauzibilă putea să-l îmbrace convențional decât cu a aceluia pentru care „suferința este semnul tribului lui”, cum spune Shylock, — căci așa a gândit Shakespeare. Gîndul lui însă nu se oprește la suprafața naționalității, ci evoacă înțelesul adinc al legilor eterne ale sufletului omenesc.

„Eu sint Evreu”, spune Shylock lui Salarino, care cere renunțarea la dreptul ce i-l dă legea venețiană, și continuă :

„Oare Evreul nu are ochi? Nu are el mini, organe, porții, simțuri, afecțiuni, pasiuni? Nu se hrănește el cu aceeași hrană, nu e rănit de aceleași arme, nu-i expus la aceleași boli, tămăduit de aceleași medicamente, încălzit și înfrigorat de aceeași vară și iarnă, ca și creștinul? Dacă ne împungeți, nu sîngerăm? Dacă ne gidiliți, nu ridem? Dacă ne otrăviți, nu murim? Și dacă ne faceți rău, noi nu trebue să ne răzbunăm?”

Iată cum însuși Shylock precizează punctul de vedere al lui Shakespeare, verificat pe întreaga linie de creație a caracterelor lui nemuritoare.

Shakespeare, de altfel, nici n'a cunoscut pe Evrei, căci în Anglia nu existau Evrei pe timpul lui, iar el n'a părăsit nici odată Anglia.

Sufletul omenesc otrăvit și îndurerat reacționează la fel, indiferent de naționalitate, după cum corpurile chimice reacționează în aceleași precipitate, în împrejurări identice, indiferent de felul eprubetei care le cuprinde.

* * *

Pentru înțelegerea piesei, ca document artistic, în cadrul operei shakespeareane, și pentru a pătrunde de ce Shakespeare și-a rătăcit acest personaj tragic într'un imbroglio al unei mascarade venețiene, în care curge carnavalul vieții vîvace și frivol pentru acea *jeunesse dorée* risipitoare și crudă din cetatea dogilor, e nevoie de o lungă digresiune spre a evoaca viața, mentalitatea și atmosfera sufletească a celei mai expansive, mai fecunde și mai generoase epoci, nu numai din

istoria Angliei, dar, desigur, din istoria lumii întregi.

Nici secolul lui Pericles, nici al lui August, nici Revoluția Franceză n'au produs exuberanța sufletească a epocii Elisabetei, a Angliei lui Shakespeare, a Angliei Renașterii și Reformei.

Dar ce era această Anglie a lui Shakespeare și a lui Bacon?

Anglia dela 1600 n'avea decit 6.000.000 de locuitori, din care 4.000.000 de analfabeți, iar Londra abia întrecea cu câteva zeci de mii populația Iașului nostru de astăzi.

Și totuși, această Anglie a distrus cea mai formidabilă flotă, vestita „invincibila armada”, a marelui imperiu al lui Filip II, atit de întins încit deasupra lui soarele nu apunea niciodată.

În Londra de atunci trăiau peste 300 poeți lirici și dramatici, între care străluceau: Sidney, Spenser, Marlow, Ben Jonson, Shakespeare...

Anglia de atunci a produs pe Bacon, care pentru știința modernă e de proporția lui Hristos pentru religia creștină, tocmai pentru că el a eliberat-o de sclavia religiei, punînd-o pe temelia realităților materiale.

Atunci trăește în Londra marele Walter Raleigh, acel care a adus din America cartofii și tutunul, celebru istoric și om de stat, mare explorator și militar, care mînuia cu aceeași dexteritate spada și condeiul.

În acea vreme mii de navigatori și exploratori îndrăzneți deschid drumuri nouă peste ocean, descopăr pămînturi nouă, populații nouă, bogății nouă: geografia lumii se completează mărindu-se în folosul și spre gloria Angliei.

Anglia se îmbogățește vertiginos. Zilnic sosesc din depărtări sute de corăbii cu marinari care povestesc lumii îngrămădite la țarmuri minuni din țări necunoscute și aduc cu ei aur, bogății, pasări exotice, maimuțe, negri... Pofta de a trăi de a se îmbogăți, crește; mintea se dilatează, imaginația se aprinde. Toți visează Eldorado. Hotarele între vis și realitate dispar.

Copernicus deschisese calea lui Galileo. Universul cosmic mărginit ajunge infinit și grandios; vechea concepție cosmogonică care punea pămîntul în centrul universului suferă o lovitură definitivă, care șgudue adînc Biserica.

Lumea geografică se întinde, lumea astrală devine infinită, lumea sufletească se lărgeste și se înalță. O civilizație și o literatură veche, păgînă, e descoperită și devine actuală. La Curtea Elisabetei, doamnele de onoare citesc în original pe Eschile, Sofocle, Euripide, Plato și Demostene. Pătura conducătoare, care toată trecuse pe la Oxford și Cambridge, cu-

noștea în perfecție clasicismul și literatura antică. Descoperirea unui nou manuscris vechi grecesc era un eveniment istoric care provoacă emoțiune în toată Anglia. Viața simțurilor viguroase și robuste a eroilor Iliadei îi îmbată și exaltă pe toți.

Anglia se scutură de jugul papal; morala austeră a Bisericii nu mai impune. Femeia nu mai e o capcană satanică, pentru a pierde sufletul bietului om, nici obiectul supranatural al devoțiunii cavaleresti medievale. Ea nu e nici diavol nici miracol, ci e aceea pentru care Marlow își pierde viața, voind să împlinte pumnalul în pieptul rivalului; e aceea pentru care nobilii dela Curte scoteau spada deși erau amenințați de Regina, prin aflate pe coridoarele palatului, că le va tăia minile. E aceea ce Elisabetha a fost pentru Essex. E aceea pentru care Grecii antici au făcut războiul Troiei. E aceea care, în toate timpurile, cui i-a fost indiferent ceiace este?

Ca să simți încântarea dragostei nu mai era păcat; nu era nevoie să-ți vinzi sufletul satanei cum face Doctorul Faust pentru o biată escapadă. În locul ascetismului creștin se întronează estetismul păgîn al antichității.

Fericirea veșnică din Paradis e înlocuită cu fericirea scurtă dar sigură de pe pământ. Monna Lisa lui Leonardo, Fornarina lui Raphael, Fetele lui Palma Vecchio, sînt idealizări ale unor realități feminine tangibile și preferabile extazului înaintea Madonei. Omul nu mai aspiră să-și trimeată sufletul după moarte în Paradis, ci vrea să scoboare Paradisul, în timpul vieții lui trupești, pe pământ.

Bunurile pămîntești sînt sfînte, căci ele dau plăceri și fac pe om fericit. Bacon propune să se ridice o statuie inventatorului zahărului și scrie un tratat despre casele de locuit și alul asupra grădinilor.

Muzica, dansul, pompa, culorile aprinse și petrecerile sînt în gustul tuturor.

Raleigh, cînd întovărășește pe Regină, în cavalcada ei prin Londra, poartă armură de argint, iar cursierul Reginei poartă armuri de aur, pe care un înăcrit jesuit de pe vremuri le evalua la 6600 bucăți de aur. Cînd Regina merge pe străzile Londrei, nepavate încă, curtezanii îi aruncau înainte mîntălile lor, bătute în aur și pietre scumpe, ca să pășească pe ele.

Bogăția, splendoarea și apetitul de a trăi intens, aici pe pământ, fermecau și cucereau toate sufletele. Totul era privit din punct de vedere al utilității imediate. Viața nu mai era considerată ca o etapă tristă de pregătire pentru viața viitoare. „Universalele” filozofilor creștini nu mai interesau intelectualitatea engleză, despărțită de Roma. Drumul științelor faptelor concrete era indicat de Bacon.

Un întreg popor viguros, sănătos, însetat de a trăi și de

a ști, scapă parcă deodată din închisoarea medievală și-și afirmă dreptul la viață.

Iată aspectul Angliei Elisabethane, în care viața clocoțește vulcanic și gilgieie în toate domeniile. Sufletul omenesc luase foc.

Aceasta e fizionomia societății engleze din timpul Renașterii. Pe clivajele ei infinite, în umbre și lumini, apar, incrustate organic, epice figuri ce se profilează gigantic și etern pe scena, mare ca lumea, a teatrului lui Shakespeare.

* * *

Creștinismul a adus la început mari servicii civilizației omenirii. Barbarii, care au distrus civilizația romană, trecînd peste toate barierele materiale din calea lor — peste ape, peste munți și peste legiunile romane —, s'au frînt de o barieră spirituală, — totdeauna mai tare decît cele materiale.

Creștinismul, doctrina morală a celor care nu mai aveau speranța de a găsi fericirea pe pămînt, în starea de decadență a marelui imperiu roman, conținea în esența lui avîntul desinteresat de luptă împotriva egoismului barbar, necruțător de binele și viața aproapelui. Numai puterii cuceritoare a proselitismului creștin se datorește transformarea moravurilor și instinctelor popoarelor nestabile în înclinări de solidarizare socială. Numai astfel s'a putut clădi noua civilizație creștină și progresul omenirii, în statele care s'au constituit ulterior.

Dar corsetul religios a fost prea tare strîns în Evul Mediu de către Clerul de sus. Biserica conducătoare uită că concepția căutării fericirii omenești numai în Cer, e o chestie de oportunitate politică, necesară pentru liniștirea numeroaselor masse de șomeuri, din timpul decăderii imperiului roman și creștinizării barbarilor invadatori.

Conducătorii Bisericii n'au ținut samă de instinctul tenace al omului de a-și căuta fericirea acolo unde o poate găsi. Și cînd, după descoperirea lumii nouă, spre zorile Renașterii și Reformei, creștinul începe să întrezărească posibilitatea găsirii fericirii pe pămînt, de ce avea să o mai caute în Cer? Creștinismul trebuia să previe la timp Reforma, transformîndu-și concepțiile și morala. Roma n'a înțeles și n'a priceput glasul vremii; n'a renunțat la impozite, de care de altfel viața cerească n'avea nevoie, nici la scontarea iertării păcatelor prin cecuri de indulgență. Și corsetul a plesnit.

Anglia a fost cea dintîi țară creștină care a rupt cu Papa.

* * *

Problemele religioase cad pe al doilea plan în Anglia lui Shakespeare, pînă la dictatura puritană. Pe Bacon îl interesa

cunoașterea legilor fizice care conduc universul material, pentru a dobîndi cuceriri folositoare vieții omenești, pe pămînt. Shakespeare explorează universul imaterial al sufletului omnesc pentru a-i găsi legile și a cunoaște omul, care devenise centrul tuturor preocupărilor. Ambii pleacă dela observarea faptelor, nu dela dialectica filozofiei creștine.

Teatrul religios, — așa numitele Miracole și Mistere, în care se reprezentau episoade din viața lui Hristos și scene biblice, — nu mai era în gustul publicului.

De asemenea teatrul alegoric al Moralităților, prin care se simbolizau virtuțile creștine, nu mai are răsunset.

Toate aceste expresii artistice, — prelungiri medievale, — nu mai au sprijinul unor realități actuale în sufletul omului. Erau menite peirei, ne mai oglindind viața, interesul și gustul Angliei Elisabethane.

Creația artistică constă în a ține drept oglinda în fața naturii, spune Hamlet; și aceasta e procedarea lui Shakespeare însuși, care vorbește prin gura lui Hamlet, în actul al treilea.

Și ce vroiau să vadă pe scenă contemporanii lui Shakespeare, ei care trăiau, prin toți porii, cu atîta intensitate? Ce putea să intereseze mai mult decît reflectarea pe scenă a propriului lor suflet frămîntat și sbuciumat de pasiunile lor vulcanice?

Intreaga gamă, întregul registru sufletesc: iubirea, ura, ambiția, răzbunarea, gelozia, invidia, îndoiala torturătoare... iată interese nouă pentru teatrul Angliei moderne, scăpat din închisoarea medievalismului religios. Eroii lui Shakespeare, de aceste sentimente cu intensitate pesională trebuiau duși furtunos în risipa vieții lor pe scena teatrului, ca și oamenii vii pe scena vieții, în Anglia Renașterii.

Teatrul ajunge cea mai indispensabilă plăcere a publicului de toate clasele, căci era a doua ediție a vieții reale.

Iluzia era complectă, hotarele între realitate și imaginație dispar, fără mijloace tehnice. În mijlocul zilei, — reprezentațiile teatrale aveau loc numai ziua după masă, — sub cerul liber, Bernardo arată cu degetul, lui Horațio, cursul stelei polare, cînd ceasul bate 1 de noapte, și umbra lui Hamlet apare, căci Bernardo spusese că umbrele nu călătoresc decît noaptea.

O spectatoare, la reprezentarea piesei „Moartea lui Gonzago”, din *Hamlet*, cînd soția își asasinează pe scenă soțul, declară din parter că și ea și-a asasinat soțul tot așa, cu cîțiva ani înainte.

* * *

Dar pentru a scoate în lumină *medalionul* lui Shylock, în reliefurile lui sufletești, căci numai de personaj mă ocup.

nu de contextul piesei, este totuși nevoie să privim puțin la teatrul de pe vremuri.

Cum era teatrul, cum se scriau piesele, cine forma publicul spectator, cine erau actorii și autorii pieselor în Anglia lui Shakespeare?

Un interior de teatru elisabethan se compunea din o mare platformă, deschisă în trei părți spre un larg parter necoperit, numai cu partea din fund oprită într'un perete, prin care se trecea printr'o ușă mică în camera actorilor. În jurul parterului, de jur împrejur, erau înșiruite lojile, în curbă de semicerc, ridicate la nivelul platformei-scenă. În parter venea poporul, în loje venea lumea bună, cu scaunele de acasă. Doamnele purtau mască, pentru a nu fi expuse să roșească la glumele din parter sau chiar de pe scenă. Pe cele două laturi ale scenei stăteau pe scaune criticii, prietenii, protectorii, stenograful, care *piratau* piesele. Trupa trebuia să aibă un protector înalt, — trupa lui Shakespeare, care juca la teatrul *the Globe*, era sub protecția Curții: actorii erau „His Majesty's Servants”. Rolurile de femei se jucau de băeți tineri. Reprezentațiile aveau loc numai ziua după masă. Nobilii veneau la teatru călări și valeții le țineau caii la intrare. Autorii dramatici vindeau piesele manuscrise impresarilor și proprietarilor de teatru, care n'aveau interes să le dea publicității, căci își pierdeau clienții.

Shakespeare, care era proprietarul teatrului, pe care îl comercializa singur, își făcea piesele pentru teatrul lui. De obicei nu făcea o piesă nouă, ci prelucra una veche, îngrijindu-se să placă și parterului și lojelor. Shakespeare nu-i original în povestea piesei — în *plot* — nici în cele mai bune drame ale lui. *Hamlet* era o piesă tipică de răzbunare, scrisă de Kyd, care se juca la un teatru; de asemenea *The Jew of Malta*, a lui Marlow, avea succes la un altul. Shakespeare prelucrează ambele aceste piese, cum a prelucrat multe altele, introducându-le apoi la teatrul său, concurând astfel pe alți impresari și actori, ceiace pe vremuri a stîrnit vii protestări împotriva lui. Autorii dramatici erau de multe ori și actori. Shakespeare era proprietar de teatru, impresarul trupei și actor. În *Hamlet* el juca rolul Umbrei, iar vestitul Burbadge juca rolul lui Hamlet și toate rolurile principale din celelalte piese ale lui Shakespeare.

Dar tocmai în această prelucrare stă marele geniu și originalitatea lui Shakespeare. El nu e un scriitor clasic, ca Ben Jonson, ci un dramaturg romantic și popular. Arta lui nu stă în confecționarea dramelor sau în purificarea lor de elementele melodramatice și senzaționale, căci atunci și-ar fi pierdut clienții din parter, deci pierdea bani, și Shakespeare nu era numai un mare artist dar era și un perfect *business*.

man, — e singurul dintre dramaturgii contemporani cu el care a făcut avere cu teatrul.

Arta lui nu e un standard artistic pentru gustul rafinaților din loje, nici pe timpul lui, nici acum. Shakespeare însă avea intuiția gustului spectatorilor și știa să intereseze pe toți din sală, — și așa a rămas pînă azi.

Acolo unde Shakespeare este neîntrecut și nemuritor, e în intuiția, pătrunderea, delinierea și puterea de expresie a caracterelor create de el, precum și în pregnanța învăluitoare a limbajului.

Pentru parter, Shakespeare păstra melodramaticul senzațional; pentru loje și pentru posteritate, el dă suflet pregnant și epic personajelor din vechea poveste dramatizată convențional.

Aici parcă concurează cu însuși geniul Marelui Creator, care a dat viață chipului de lut. Realismul lui dramatic inundă istoricește viața reală cu personajele create de arta lui neperitoare. Danemarca a căpătat dela el pe cel mai ilustru prinț al ei. Cînd Shakespeare a prelucrat piesa lui Kyd, el a desaxat-o complect: dintr'un erou tipic al răzbunării, a creat cel mai complex suflet modern. Cînd a prelucrat piesa lui Marlow și a pus pe Shylock în locul lui Barabas, a transformat un erou comic în unul tragic.

Dar pe lîngă geniul marilor și adîncilor lui intuiții în sufletul omenesc, Shakespeare dispune de un instrument de expresie de o așa bogăție și de atîtea posibilități, cum nici un scriitor din literaturile lumii nu dispune.

Shakespeare întrebuițează în opera lui 15000 de cuvinte; după el Milton întrebuițează 8000 și apoi Biblia 6000 de cuvinte. Toți ceilalți scriitori, în orice altă limbă, din toate timpurile, cad sub aceste recorduri lexiche.

Apoi limba lui Shakespeare, cînd e vorbită de eroii principali, devastați de pasiuni arzătoare, devine halucinantă, atît e de impregnată de avînt, de emoție și de poezie, în retorica ei grandilocventă, încît simți dela primele cuvinte că parcă te ridici de pe pămînt. Tolstoi, care nu l'a priceput pe Shakespeare, spune că Shakespeare n'a creat caractere, căci toți eroii lui vorbesc aceeași limbă, limba lui Shakespeare.

Arta lui Shakespeare constă, cum spune el singur prin gura lui Hamlet, în a ține oglinda drept în fața naturii; și natura eroilor creați de Shakespeare, — care toți sînt din elitele cele mai înalte, — e tocmai aceia a oamenilor Renașterii: suflete viguroase și pasionale, normale, dar nu banale; suflete moderne dar de proporție și intensitate epică. De aceia eroii lui Shakespeare ne interesează prin ceiace simțim din ei în noi, și ne impresionează prin grandoarea proporțiilor și diapazonul pasiunilor lor, ceiace ne înalță imaginar pe noi prin ei.

Nici limba lor nu poate fi dar limba de toate zilele, pentrucă și furtunile din sufletul lor trec peste protocolul vieții de toate zilele.

Aceasta e atmosfera care plutește în piesele lui Shakespeare, pentrucă aceasta era și atmosfera care stimula viața reală, pe timpul său în Anglia, după cum am arătat mai înainte. Minte omenească era dilatată, imaginația aprinsă, expresia retorică, avîntul pasional, limba însăși cîntă.

„Dulcea lebădă din Avon”, poetul cu „limba dulce ca mierea”, epitete date de Ben Jonson lui Shakespeare, evoacă încă una din calitățile hipnotizante ale limbii lui Shakespeare.

Ea izvorăște din acea magică putere de a înțelege și pătrunde farmecul suav al iubirii, care în creația galeriei eroinelor lui seducătoare, l-a făcut pe Ruskin să exclame: „Shakespeare nu are eroi ci numai eroine”. Juliet, Ophelia, Desdemona, Cordelia, Miranda, Imogen, Perdita... dar care dintre poeții lumii a ridicat atîtea imnuri iubirii, în toate tandrețele ei poetice, durerile și suferințele ei tragice! Oare ținea și aici Shakespeare oglinda drept în fața naturii?

Un critic observă că Shakespeare își delinează cu atîta însuflețire poetică creațiile lui feminine, încît pare că e amozat de fiecare din ele.

* * *

Cînd Shakespeare a creat pe Shylock, el a trebuit să țină samă de gustul și de prejudecățile parterului; a trebuit să nu treacă ușor peste admiratorii lui Barabas, pe care dorea să-i atragă la teatrul lui. A trebuit să păstreze măcar parte din sgura medievală a piesei lui Marlow, în care să-l învâluie pe Shylock.

El nu se interesează decît de delinierea caracterului lui Shylock, — *medalionul* lui de caracter, — lăsîndu-i însă unele umbre, după gustul parterului. I-a schițat totuși sufletul îndeajuns ca să rămînă pe scenă între personajele tragice nemuritoare.

Și contrastul lui izbitor cu frivolitatea celorlalte personaje din jurul său, care formează un cadru de comedie, mărește încă tragismul situației lui Shylock. Shakespeare nu construiește pe Shylock cu elementele evreului din legendele medievale, cum îl construiește Marlow pe Barabas. Shylock își ia numele din Vechiul Testament. El e biblic și ebraic în vorbele lui. E ebru din Iudeia, nu ebru medieval. Fiica lui, Jessica, soția sa moartă de demult, Leah, au de asemenea nume biblice, și el le iubește cu suflet de patriarh din vechea Iudee. Tubal, prietenul lui Shylock, poartă și el un nume biblic. Shylock se inspiră amintîndu-și legendele biblice.

Vorbește cu emoțiune de Rebeca, de oile lui Laban păstorite de Iacob, nepotul lui, care fac parte din tribul sfînt al

tatălui Abraham. Sufletul lui Shylock parcă se topește în amintirea acelor vremuri pastorale ale vechilor patriarhi biblici. Shylock are tăria și mândria vechiului ebru orientat. Shakespeare l-a creat real și individual și nu l-a lipsit de pitoresc și de înălțime poetică în limbajul lui. Shylock continuă să trăiască cu imaginația în vechea Iudee; nu înțelege și nu pricepe viața bogatei și risipitoare Venetii. Între el și Antonio nu stau numai două religii, ci două lumi din două epoci deosebite, ce nu se pot pricepe și nu se pot înțelege. Shylock e un anachronic rătăcit pe Rialto din Venetia. El știe că „suferința e semnul tribului lui”, crede însă cu încăpăținare în dreptul făgăduit de legi, ca în sinul tribului lui Abraham.

Cînd Tubal îi spune că Jessica i-a înstrăinat turcoasa, o piatră scumpă ce o păstra ca amintire dela soția lui moartă, pentru o maimuță, exclamă îndurerat și mișcat dar stăpînit: „O aveam dela Leah cînd nu eram încă însurat: nu ași fi dat-o pentru un deșert de maimuțe”. O asemenea frază nu găsești în toată opera lui Marlow. Aici e Shakespeare în întregimea lui. Ce sobrietate adîncă în amintirea și exprimarea marilor dureri, în prima parte a frazei, balanțată parcă cu vastitatea imaginației în partea a doua.

Și ce omenesc etern apare deodată în sufletul rănit și solitar al lui Shylock!

Deși de-asupra acțiunii din piesă plutește o atmosferă de carnaval, de-asupra sufletului lui Shylock, în izolarea lui tragică, flutură o atmosferă biblică. Shylock e de puține ori adus pe scenă și dispăre complet la sfîrșitul Actului IV, după ce singura lui iubire rămasă îi fusese sfărîmată de acei tineri venețieni care-și făceau o petrecere din torturarea lui. Ultimele sale cuvinte „Jessica copilul meu” sînt un strigăt de desperare pentru fuga și trecerea la creștinism a singurei ființi iubite ce stătea lîngă el. E singerarea umanității însăși.

Actul V, — act în întregime de contrast în cadrul piesei, — desigur, nu întîmplător, e un act idilic, poetic dar frivol și nepasional, plin de veselie, de muzică, de dragoste, de poezie... și de uitare filială complectă. Shylock capătă o semnificație dureroasă și simbolică.

* * *

Cînd Heine a văzut pe Shylock, la teatrul Drury-Lane, din Londra, el spune, că îndărătul lui, într'o lojă, se afla o palidă, frumoasă bretonă, care la sfîrșitul Actului IV a început să plîngă, cu pasiune, exclamînd de mai multe ori: „Bietului om i se face nedreptate”. Și adaogă, că de cîte ori se gîndește la acele lacrimi trebuie să pună această dramă între tragedii.

După mai mulți ani, fiind la Venetia, Heine l-a căutat pe Shylock pe Rialto, dar nu l-a găsit. Atunci l-a căutat

în Sinagogă, dar nu l-a văzut. Dar înspre seara unei zile de sărbătoare, cînd după credința celor ce se închinau în Sinagogă, Porțile Cerului sînt închise și rugăciunile nu sînt admise, a auzit o voce, cu lacrimi înăbușite, cum niciodată ochii omenești n'au plîns încă. Era un suspin care putea să vină numai dintr'un suflet care purta în el tot martirajul, pe care un popor întreg îl suferă de optsprezece veacuri. Era plînsul unui suflet chinuit, doborît la Porțile Cerului.

Și, spune Heine mai departe: „Mi s'a părut că recunosc această voce, că am auzit-o odată de demult, cînd cu adîncă desperare striga ca și acum: Jessica copilul meu”.

Nu, nu era Shylock, era *omul*, de ori unde și de oricînd: *omul* de totdeauna.

I. Botez

Lîngă dugheana lui Adolph Shrankr

Noaptea era rece ca o casă nouă. Oraşul, atît de bine întocmit în străzi şi locuinţe drepte, aşeza în mijlocul lumii un vast proiect de spital în care să seucidă în deajuns cerul... Frigorifere curate, arborii mişcau dealungul zidurilor şi gardurilor ghimpate; şi o pasăre ţipa rar dintr'un fund de parc, ca un sfîrşit de operaţie.

Cînd am trîntit poarta grea, de tablă ruginită, am stins cu ea lumina dela etajul celei pe care o părăsisem tocmai, şi — dulce obosit de dragoste, ca şi de convalescenţa ochiului meu stîng, victima unui uşor accident — într'un întunec proaspăt păşeam în strada deşartă.

Spun: într'un întunec proaspăt, într'o noapte nouă. Aceia a ochiului meu stins.

Vedeam sau nu cu el? Copil, n'am ajuns niciodată să nu văd. Inchideam ades ochii ziua'n amiaza mare. În locul golului pe care-l aşteptam şi pe care n'am ajuns niciodată să-l întrezăresc, — nimicul să fie atît de interesant ca să nu ne fie accesibil! — o suprapunere de ceruri care, omeneşte, vor fi fost ale lui Dante...

Curbele lor desenau toate culorile complimentare ale negrului, dela acela care cloceşte în sîngele 'nchegat, pînă la cel ce odihneşte pe lumea cealaltă a stînjeneilor. Br ic de mărgelile minuscule îngroşau cercurile ca niste pajişti de caleidoscop. În centru un ochi ca cel de pe perdelele negre ale catedralei Sfînta Paraschiva din oraşul meu de naştere. În vreme ce popi jidoveşti, cu tichiile în coarne, aşa cum mi-au speriat adesea somnul copilăriei, din icoanele cu Isus în Templu, de deasupra patului, ale bunicului, încălecau pe aceste ceruri de zodiac închipuit.

Acelaşi lucru mi se întîmpla acum. Numai că sîngele pe care pansatul de-adineaurea nu-l aţipise încă, trecea surd pe sub iadul ochiului meu rănit, — un Lete în miniatură umflat neaşteptat de ploi apocrife...

Pășeam încet. Nu fiindcă mă temeam să nu văd. Dar fiindcă, într'adevăr, vedeam prea mult, călcînd aiurea, în lumea aceia din lăuntru, a ochiului meu bolnav. Cum se făcea că în fața acesteia, cealaltă dispăruse, de nu mai vedeam deloc cu ochiul sănătos?... Pășeam încet pe pajiștile iluzorii ale cerurilor lui Dante. În ele ființa mea lua proporții, le umplea cum ai umple noaptea, cu trupul tău, o oglindă.

La senzațiile acestea se adăogau altele. Auzeam sub șgîrietură care singera, țesuturile venind unele către altele, întinzîndu-se, alipindu-se, troznind, crescînd între ele. Luam contact așa dar cu părți din mine; și în gerul care se aduna năpraznic, în noaptea care huzurea în mine, ca un grăunte de nebulă, nu era de mirare că-mi simțeam puțin și minile aparte.

Nu mai încapă nicio îndoială: toată făptura noastră e o adaptare a retinei, o proiectare, un caz al văzului. Dacă am avea mai mulți ochi ne-am simți cine știe cîte brațe nouă, cine știe cu cîtă intensitate pieptul ne-ar tresări în curbe inventate. Povestea Ciclopilor nu e o minciună grecească. Erau așa, fiindcă aveau un singur ochi. Ce-am fi noi, să nu avem nici unul ?

Între timp apa Moldavei, înceată într'acolo, era o mină neagră care, la marginea orașului vechi, la marginea nopții, spăla într'o doară periile scărmanate ale tufelor ce dedeau în primăvară. Dealurile, cu linii schingiuite de trăznet și de vreme, și pe care depărtarea le alunga către un fel de cumînțenie a cerului, erau, în încăperea ochiului meu, spinările unor mistreți ce fug de năpîrleală!

Mai departe stelele verzi, mazăre vărsată într'un lighean, și cerul, — ce n'ar putea fi cerul?

Dar de dincoace orașul îmi intra pe urechi cu zarvă stinsă. Firme începeau să răzbească, și cartierul jidovesc se apropia de mine cu misterul unui drumeț în zdrențe. O placă de lemn, cu chenar daurit, odihnea drept în fața mea, deasupra ușii scunde. În mijlocul ei, o sfîntă ambiguă, punînd problema sexului în nota ei hermafrodită, era opera vreunui zugrav care, ca și maestrul Tițian, își va fi avut drept model feminin fratele...

Tot așa de nelămurită — dar de data aceasta datorită vremii care nivelează, și nopții, — era cupa care în mîna stîngă putea tot așa de bine să fie ramura de măslin din dreapta.

Nimic însă nu putuse cobori în nehotărit numele zugrăvit în majuscule roșii, cu subtitlul negru, al crișmei:

Anna Masimova

Lekery

la fereastra căreia luminări de ceară se pierdeau printre lichioruri, calupuri de slănină și ghemuri de sibică.

Dar la umbra templului celui nou se dărimau case de lemn ars și grinzi putrede se încovoiau în bolți înnegrite. Patru care cu gunoi și praf de cărbune pătau curtea potcovarului Iosif Walter cu patru catafalce. Sta decimalul Zelmei Ruth în fața dărăpănăturii prin geamul căreia c.rpit cu mucava, s'ar fi văzut fundul mormănit cu scindurele de vânzare.

O șoptă venea din singura dugheană albă, ascunsă după un uluc, pe care un patrat văruiț scotea în față:

Adolph Shrankr

Copic Drinks

între două steaguri sioniste. M'a atras mormăitul din lăuntru. Cuvîntul englezesc de afară îmi da prilej de întrebare. În odăița înneacă în fum și duhnet, un cuer și trei flăcăi în haine nemțești pe trei scaune fără spetează așezate în trifoi. Intr'un colț, un mare borcan de sticlă cu murături. Pe un raft vecin, trei cîrnăciori, cîteva mănunchiuri de usturoi, o luminare neîncepută, și iar slănină.

Am întrebat ce e cu băuturile anunțate pe firmă. Evreul m'a măsurat cu ochi ca două ciupituri de vărsat. Mi-a spus ceva în idiș. I-am repetat întrebarea în englezește.

— Ce vin, domnule, ce vin? Nu vezi și dumneata că asta-i o societate?

A trebuit deci să înțeleg că la adăpostul unui comerț presupus era ascunsă o ligă sionistă.

Și mulțumit că un ghetto e în stare să mă facă să văd... și cu ochiul teafăr, am pășit mai departe spre partea aceia a cheului, unde în coasta uliței Cervina, așezată deoparte, muștrător, cade pe brînci ca un cine negru bătrîn, în umbra restaurantului Kohn, sinagoga cea veche. Conul acoperișului e o scufie de noapte ce pleoștește urechile în toartă a două abside. Naiuri plîngătoare sînt șirele de olane ce lunecă pe margini, de pare că grămezile de cărbune și moloz de pe jos sînt tot ce a curs pentru oameni din sfințenia dinăuntru.

Vroiam să mă îndrept spre casă. Orașul murea cu totul și nu știam încă pe unde să o iau mai deadreptul. Mă întorc, iau colțul, iată-mă din nou lingă dugheana lui Adolph Shrankr.

Dela colțul pe care-l lăsam în dreapta o femeie însă venea spre mine. Trecea pur și simplu strada, sau se simțea atrasă de partea unde mai vedea o vietate? Ori împinsă de gerul care bătea acum în oase? Avea într'adevăr aerul că e în căutarea unui tovarăș de drum.

O pisică sări între noi de pe un grilaj. Era ca o prezentare. Am privit-o amîndoi. Cu această trăsătură de unire, mă a-

flam față 'n față cu o fată simplă, în broboadă și păr ruginiu, ușor desfăcut către umerii nobili ce se mișcau cu un tic nervos. Pașii înceți cu care se apropia de mine pare că vroiau să-i balanseze ființa și să o redea unui ritm normal. Se opri locului ca printr'o forțare de a pironi în față-mi o năvală din lăuntru.

Doi ochi ca porumbele înțepau un chip a cărui mobilitate se abținea la colțul unor buze subțiri și rele. O frunte îngustă și un nas lung, desăvârșeau asprimea sensuală a unei figuri semite.

În umbra zidului dealungul căruia acum mergeam, ea căuta să-mi deslușească nu fața, dar un amănunt, așa zice, care o chinuia. Să fi fost pata roșie care era ochiul meu stîng?

Am crezut că pot intra într'o vorbă pe care o dorește, întrebînd, în nemțește, de drum.

— Da' nu știu, da' de unde vrei să știu?! — țipă un glas gîlgiit, ca și cînd urma cu mine cearta cu un altul.

— Iertați-mă, dar sînt strein, și am socotit...

— Da' nu știu, da' de unde vrei să știu! Și eu sînt streină. N'a vrut să mă omoare?

— Nu cumva!... tresar eu de bucurie că nu-mi purta mie pică...

— Îți pare bine c'a vrut să mă omoare.

Fata face un pas brusc către mine. Parecă în întunec ar fi vrut să mă scruteze, să mă descopere, să mă ia de umeri și să-mi strige o vină care devenea și a mea.

Și nimeni! Nimeni în toată ulița! Ți 'nchipui, Simbăta mare, Simbăta voastră, că-i creștin... Știi Kostya Kriloff, cu taraba în piața Muzăului...

Glasul urca virfuri ascuțite. Săgeți de sticlă mă căutau. Crima altuia mă învăluia pe mine? Eram fără cruțare complicele lui Kostya.

— Pss!... Pss!... Pss!... — iartă-mă, da'-mi plac pisicile...

— Avea pisici? salut eu imediat un orizont mai senin...

Dar pînă să sfîrșesc întrebarea ea dă buzna pe trotuarul celălalt, unde lingă un salcîm, o altă pisică torcea ca o bobină neagră lumina felinarului. Aleargă cu ea în brațe spre mine.

— Iartă-mă, da'mi plac — Pss!... Pss!... Sînt așa de calde animalele astea. Femeile nu sînt așa decît lăuze... Bărbații încalte... reci!... Brr!... mîna lui cînd m'a apucat de gît...

Femeia îmi cuprinde cu mînă demonstrativă brațul.

Se tot vîra în mine...

Gerul ustura. O turlă vecină tăia aerul cu trei sloi de ghiață. Ceața care mai adineaurea fumea din cerul jos, ca dintr'un vas cu leșie, suia acum în țării senine, ca respirarea unei ape polare.

— Venea des în prăvălie. Ii place whisky, de cînd a fost chelner într'un bar la Londra.

Il bea fără apă, fără sifon... Nu, că să mă ia de nevastă... Pss!... Pss!... Pss!... Uite că fugel!... Iartă-mă, da'mi plac picicile...

Și cu mina dreaptă înșfăca spinarea felinei care se folosea de clipa destăinuirilor ca să o sbughească. O diră de singe pe pielea încrețită a minii cobora în lumina unui geam din stradă, pină la un ghimpe închegat în podul palmei. Când pisica fu redată brațului stîng, un zmbet desfăcu dinți mărunți și parcă strepeziți de zarzări crude.

— La drept vorbind eu îi știam gîndul, — ahăă! N'a mai făcut la fel cu fata potcovarului? Nu-i spuneam nimic, că-mi făcea vînzare. Da-i pîndeam ochii. In seara asta a venit mai de vreme. Nu că să hotărîm... Ce să hotărîm? Ce? Anna Masimova, fii fată de înțeles, că-ți trece vremea... Nu-ți spune a bărbat?... Și cu coatele pe tarabă mă privea blestemat. Clopotele voastre tocmai sunau și vroiam să închid dugheana. Cu o'njurătură se'ntoarce către biserică de unde veneau glasuri și pași de creștini... Că asta-i strică tot cheful!... Și că dracul i-a pus pe popi să aprindă luminări la ceas întunecat?... Într'un tîrziu mi-a cerut încă o sticlă de whisky. Nu că să o bem împreună... I-am făcut pofta... Nu mă temeam... Nu-i cine știe ce zdravăn... Iaca-așa ca dumneata... Aș fi jurat că ești el adineaurea... Stîrpitura!... Apoi nu că să-i dau un lichier, — mai știi și eu care? — că-mi vijie capu' de-mi face vvv!... vvv!... și nu-i vorbă n'auzisem de cînd sînt... Nu că știe el raftul... Și, împletecindu-se, dă de-a bijbiîtelea... printre sticle. Mă atinge cu cotu'... Il privesc cu spatele... Cînd, cu sticla smulsă din raft, lovește țandări lampa de deasupra tejghelei... Cineva trage repede zăvorul. O săritură, și o mină înghețată îmi cuprinde grumazul. Trupul da să mi se frîngă de o strîsoare nebună... N'aș fi bănuît atîta putere în brațe așa de uscate... Stîrpitura!...

Și fata rămîne mută. Ochii i se rostogolesc parecă din adîncuri de prăpastie. In fundul lor vedenia se mișca. Par'că urmărind-o, fața nervoasă se crispa să o talmăcească. Privirile mergeau în ochi firoși de beție, m'nile le apucau pe ale lui, gura mușca din gît, pieptul se svîrcolea de frică și desnădejde, genunchi, glesne, frunte, umeri, toate arătau o ființă muncită, ca, în vînt, umbra unei tufe pe pămînt.

— A vrut să mă lege de gură, să mă înnăbușe. Colțul tarabei îl simțeam ca un cui în țîță. Cînd a văzut că nu poate să mi-o ridice — fiss!, mi-a sfișiat cu cuțitul fusta. Ia te uită!...

O sdreanță atirna pe jos. Restul, numai fășii, sub paltonul scurteică. Cu nerușinare smintită fata, uluită și parecă escitată la reîmprospătarea scenei, îmi desfăcea un genunchi scrijilit și o pulpă voinică, numai sgîrieturi și vînătăi.

— Am țipat cît am putut. Dar bazmaua mă innăbușa. O bazma cam ca asta dela piept a dumitale... O mușcam cu dinții. I-am apucat cu dinții degetul ăl mic. Cu o gură care duhnea tot mai aproape de a mea, îmi strigă atunci că de nu îl las vîră cuțitul. Eram acum lipiți unul de altul. Puterile mă părăseau. Intre el și mine, o lamă sau cingătoarea lui mă apăsa. Mă gîndeam cu frică și uitam că brațele lui erau acum amîndou în jurul meu, că mijlocul mi se rupea, sta să cadă. Doi ochi fierbinți așteptau. Mă vedeam în ei prăbușindu-mă. O clipă, îmi spuneau ei, și ești a mea. Ochii... beți de așteptare... de boarea cărnii... holbați de bucurie!... Cine începuse să mi-i toarne în orbite? Mă frigea plumbul lor topit. O secundă, și mă innecau! În întunericimea în care mă năruiam, mintea mea avu un licăr: ochii, ochii lui!... Mîna mea stîngă scăpa tocmai din înșfăcare. Ungھیile îmi luciră ca cinci ace. Le-am înfipt cum am putut! Un țipăt... — par'că țipau din el toți căteii pămîntului... Nătîngul se rostogoli. O tidvă auzii în urma mea cum dă la o parte sticle de licher. Căci am trîntit ușa după mine și în stradă am fugit de țipătul lui...

Din prăpastia tu vedeenii ochii Annei Masimova reveneau, în sfîrșit, la mine. Se ridicau încet, și o față chinuită se odihnea pe realitatea mai bună a unei înfățișări streine. Lumini cumînți se întorceau din funduri de orbite. Cu mînele apucîndu-mi brațele, — Ha!, făcu Anna, ca bucuroasă de o revenire la lumină. Dar pînă să ajungă acolo, buzele ei murmurau subconștient:

Ochii, ochii lui... cam ca ai dumitale... cu cearcâne, da, cu cearcâne... Da' ce? Și ochiul sting!... Da, da, aci am nimerit... aci am înfipt... Simt locul... Da, ochiul lui.

Mîna îmi umbla sadic pe pleoapa invalidă... îmi pipăia duios cearcănul vînat...

— Sărmanul ochi... te doare?... spune... Ți-am făcut rău?... Ce-ai avut cu mine... Mă știai ovreică, și habotnică... Sărmanul ochi... iartă-mă totuși... să fim oameni... să ne iubim... să nu mă mai omori...

Femeia, lipită de mine, mă înfășura cu trupul, cu mîngierile. Palmele ei mî se strîngeau de umeri... Vorbele cădeau galeș, sensuale... Ochiul meu stins, revenit la dureri ascuțite, vedea numai scena povestită. În mijlocul ei, femeia sgîria! Orbit în felul acesta, mă miram că n'am știut mai de mult că sînt Kostya Kriloff... Și, în locul lui, aidoma lui, o poftă beată mă îndemna spre femeia care cerea împăcare. O iubeam bună, rugătoare, o iubeam slabă și ciudată, în fapta care ne doborîse pe amîndoi... O forță perfidă mi se strîngea încet, în vinele înghețate... și patima își urca spre ea într'ascuns, triumful.

— Da, da, aceleași haine, același trup, — își mormăia fata sugestionată de puteri răscolitoare, tot atât de buimăcită ca și mine...

O dublă nebunie ne uea.

Trupurile noastre îndreptate unul în fața altuia de dorința aceia care singură se cunoaște pe sine, erau acum una.

Anna se potolea încet, încet, într'o așteptare fericită. Mînele ei, după ce îmi umblase pe umeri, pe braț, pe piept, îmi strîngeau acum mînele.

Simțeam contactul lor ca de pe altă lume. Căci umflate de un frig umed, înghețate și obosite, plesnind în întinse mînuși de piele, și lăsate în jos într'o nedumerire de manechin, mînele mele erau acum două pendule stătute.

Fata le căuta, la început mirată de absența lor mînușată, apoi întăritată să le regăsească vii, să toarne în ele sîngele ce o năpustea spre mine. Două pîriiașe moi le lovea și frămînta cu o viață iscoditoare, ce nu isbutea să le însuflețească.

Aș fi vrut la fel să îndrept spre dînsa, prin fluidul degetelor, toată para care în trup, în inimă, poate, se mistuia. Un neastîmpăr misterios se pierdea pînă să ajungă la periferie. Era una din acele voinți care se zbat și nu se pot realiza, în vis, — bulboanele care se plămădesc și sparg, și umblă ca niște glasuri dedesuptul apelor mlăștinoase.

Ce zăgaz, de spaimă ori de necunoscut, mîntea mea pune la acest capăt al ființei, unde o întrerupere cu mine însumi mă despărțea de dornicia mea și a tovarășei de noapte?

— Da' ce? Cum?, făcu dînsa în sfîrșit... — n'ai mîni?... ai parcă mîni... mîni de lemn... mîni artificiale!...

Cuvintele cădeau ca un pumn într'o statuie. Două brațe dicau sec. Era, desigur, ceiace așteptam, sugestia, revelarea, afirmarea categorică... Biruit de tot frigul pe care noaptea și cuvintele acestea le pusese în mine, aiurit încercam să ridic în mînele ei calde, două mîni înghețate, mînele altuia...

Fata mi le pipăia acum cu spaimă și desnădejde. În gîndul ei sdruncinat asociațiile își frîngeau linia, o luau razna, se grămădeau în construcții monstruoase. Un dezgust i se urca încet în față. O simțeam îndepărtîndu-se cu panică.

Moarte, mînile pe care aproape nu mi le mai bănuiam ale mele, încercau acum mai mult ca oricînd, mai mult ca oricînd în zadar, să cuprindă mijlocul care se strecura. Kostya Kriloff se istovea în dugheană...

— Mîni de lemn... mîni ar-ti-fi-ciale..., făcu un glas subpămîntean, și cele două mîni calde mi le lăsară, speriat, să bălăbănească în noapte...

Cu un vaer scurt, Anna Masimova se înfășura în noapte.

Dragoș Protopopescu

C u v i n t e l e

Cuvintele acestea pe care ți le scriu
Sînt ale mele, au trăit în mine
Și au fost vii, cum însumi eu sînt viu,
Și au pornit cu viața lor la tine.

Și au plecat cu timbrul vocii mele
Și toate-așa cum le gîndisem eu,
Cu sufletul vibrînd sonor în ele
Și cu ceva lăsat de Dumnezeu.

Nu mai erau cuvinte ca aceste;
A mele-au fost, cum vocea e a mea
Și cum la fel o alta nu mai este,
Și cum o știi în amintirea ta.

Le-am dat căldura vieții care-o port;
Din mine, cu suflarea mea s'au dus..

Dar în scrisoare am găsit că-i mort
Cuvîntul viu pe care eu l-am spus.

Și doar năștea din gemătul străvechi
Al celor care nu știau cuvinte
Și-al cărui sunet plînge în urechi,
Cum a trăit cu veacuri înainte.

Și-așa, în foaia păturită mic,
Cuvîntul ce-mi fusese-așa de drag
E numai semne negre.. și nimic
Și mi-i scrisoarea mea un sarcofag.

Demostene Botez

„Vis și Realitate”

Ar fi nedrept să spunem că scriitorii dinainte de epoca noastră erau proști psihologi: asta ar presupune că ei își dădeau osteneală să descrie detaliile sufletești și că nu reușeau; în realitate detaliile acestea nu-i interesau. Ei se mulțumeau să enunțe și să illustreze generalități, constatări universal aplicabile, care azi ne par superficiale și banale la extrem: „iubirea te înobilează și te face desinteresat, interesul personal determină mai toate acțiunile oamenilor, când iubești ești foarte nehotărît, împrejurările îți descopăr însușiri pe care singur nu le bănuiai, etc.”. Astfel de generalități, nouă nici nu ne mai sună a „psihologie”. Astăzi ne interesează și ne satisfac numai detaliile sufletești pe care le recunoaștem, fără să le fi observat explicit pînă atunci.

Tot astfel ar fi nedrept să spunem că cei vechi nu știau ce sînt visurile: visul prin el însuși li se părea cu totul neimportant, ei n’ar fi înțeles la ce ar servi să descrii un fenomen care nu samănă cu realitatea și n’are o influență efectivă asupra ei.

Necunoașterea naturii visului mergea la ei, ce-i dreptul, uimitor de departe; ce ziceți de un personaj din vis care declamă: „Tremble, m’a-t-elle dit, fille digne de moi — Le cruel dieu des Juifs l’emporte aussi sur toi!” Dar să zicem că aici e o dublă scuză: clasicism și versuri. De fapt însă toate visele literaturii vechi sînt factice și pline de bun simț. Pe vremea aceia visele — pare-se — n’aveau nimic specific față de trezire, nimic incoherent și năzdrăvan, ci erau cumînți ca realitatea însăși.

Literații de pe atunci cereau unei descrieri de vis, nu să-ți dea satisfacția adevărului, ci — spre pildă — să-ți dea fiorul unei prevestiri misterioase. Iuliu Cezar al lui Shakespeare spune: „Nevasta mea a visat azi noapte că-mi vedea statuia — Care, ca o fîntînă cu o sută de guri — Azvîrlea sînge curat, și mulți romani fără rușine — Veneau zîmbind să-și scalde mînilor în el”. — Și într’adevăr, după cum știți, a fost asasinat.

Alt rol literar al visurilor era să simbolizeze o concluzie morală, un reproș, o declarație de amor. Iată cum își descrie un vis o doamnă din secolul al XVII-lea, marchiza *de la Baume*: „Je crus tout d'un coup, me trouver bizarrement au milieu d'une foule horrible de monde qui allaient tous précipitamment vers un fleuve que je voyais en éloignement. Je suivis cette foule; je vis que quand ils étaient arrivés aux bords du fleuve ils en buvaient de l'eau à longs traits... Ce fleuve avait une vertu double: dès qu'on en avait bu, on oubliait parents, amis, amitié, devoir, reconnaissance, amour; enfin cette eau était salutaire contre les remords et les repentirs. Je vis venir en ce lieu une belle personne habillée en nymphe... Son port était céleste, son air doux et languissant... Je la vis sur le bord du fleuve qui tâchait de prendre de l'eau; mais un petit enfant qui se trouva subitement auprès d'elle l'empêchait toujours en se jouant avec elle, lui faisait répandre l'eau qu'elle voulait prendre dans sa main”.

De atunci a trecut vreme multă; astăzi orice adevăr, orice fapt — fie vis, fie realitate — și-a cîștigat prestigiu. Astăzi știm că visul nu e precis și rațional, ci absurd și contradictoriu; și ceiace îi mărește absurditatea e că ne dăm sama de ea abia cînd sîntem treji. În somn nimic nu te miră; nici cînd te pomenești în cămașă de noapte pe Calea Victoriei, nici cînd plutești prin văzduh, nici cînd stai de vorbă cu un prieten mort de mult și care, de altfel, „în interval de conversație” se transformă într'o babă sau într'o canapea.

Astfel de întimplări puțin obișnuite sînt adesea întovărașite de sentimente nu mai puțin stranii. Ți se pare, să zicem, că cineva intră pe ușă și-ți dă niște fotografii; te uiți și vezi o fată îmbrăcată în alb; și viziunea aceasta e subliniată de o așa groază înfiorătoare, de parcă nimic din lumea treziei n'ar putea-o provoca. Astfel diverse sentimente, mai ales cele de spaimă, apar în somn cu totul nejustificat — bine-înțeles, nejustificat dacă le judeci cu mîntea trează. Coșmaruri groaznice, povestite par cu totul anodine.

Alteori dimpotrivă, lipsesc în vis sentimente a căror absență n'ai putea-o concepe în viața reală, mai ales sentimentul rușinii. Acțiuni pe care totdeauna le duci la capăt numai în doi, au adesea în vis un public numeros; iar publicul ca și actorii consideră lucrul cu o perfectă lipsă de jenă și faptul li se pare de la sine înțeles.

Dar absurditățile de felul celor de mai sus n'au nimic illogic, ba chiar, pînă la un punct, poți să ți le închipui, să le realizezi în gînd și treaz fiind. Și la urma urmei de ce ar fi mai fără sens ca un prieten să se transforme în canapea decît ca apa să se prefacă în ghiață? Rațiunea ar cere ca orice lucru să rămînă veșnic identic cu el însuși; orice transformare ne supără inteligența, doar că cu unele sîntem mai o-

bișnuți decît cu celelalte. Multă lume cunoaște frica nemoțivată și alte sentimente la fel, astfel că și incoerența afectivă poate fi un fenomen al treziei într'un grad oarecare.

În realitate însă visurile sînt cu mult mai iraționale încă decît atît și primul scriitor, cred, care a ilustrat absurditatea lor întregă a fost Proust.

Eroul din „A la recherche du temps perdu” povestește spre pildă că a fost trezit odată din somn tocmai asupra cuvintelor „Cerf, cerf, Francis Jammes, fourchette”; și în cele citeva clipe care despart somnul de trezia adevărată a simțit cum sensul acestor cuvinte, un sens foarte clar, eșia parcă din ele și le lăsa fără șir cum sînt într'adevăr.

În altă parte spune că e mult mai plăcut, cînd te doare o măsea, să recunoști suferința drept durere de măsea decît să o consideri, în somn, ca o sforțare groaznic de penibilă și fără sfirșit de a scoate din apă o femeie gata să se înece.

Chiar în primele pagini din „Du côté de chez Swann”, povestitorul ne spune că adormea îndată ce închidea cartea pe care o citise, dar se deștepta în curînd. „Je n'avais pas cessé en dormant de faire des réflexions sur ce que je venais de lire, mais ces réflexions avaient pris un tour un peu particulier; il me semblait que j'étais moi-même ce dont parlait l'ouvrage: une église, un quatuor, la rivalité de François premier et de Charles Quint.”

Eu însumi visez uneori că pe cînd stau de vorbă cu cineva, interlocutorul meu devine de odată „mai mulți”, fără a înceta de a fi unul singur. Simt apoi că fenomenul începe să depîndă de mine, oarecum. Printr'un act specific de voîntă pot să-mi multiplic interlocutorul sau să-l readuc la normal.

În fine, o cunoștință îmi povestește un vis care revine regulat în somnul ei: vede un acoperiș cărămiziu și foarte aplecat care are tendința de a se transforma într'o melodie anumită pe care pe urmă nu și-o mai amintește. Dar transformarea nu se realizează complect, așa că lucrul rămîne ceva intermediar între acoperiș cărămiziu și melodie.

Absurditatea visurilor de acest fel e, evident, cu totul de altă natură. Pare absolut illogic ca „cerf, cerf, Francis Jammes, fourchette” să fie o frază cu înțeles. Ai pricepe ca un sentiment de grijă să fie rău interpretat în somn și să atribui grija unui alt motiv decît celui adevărat; dar cum se poate ca o durere fizică să se transforme într'o sforțare penibilă și totuși să poți recunoaște apoi durerea în acea sforțare. Ai putea înțelege la rigoare ce înșamnă să te prefaci într'o catedrală, dar ce sens are să te prefaci într'un quartet sau într'o rivalitate? Și totuși toate acestea capătă sens, ba chiar se realizează în vis; și tot în vis imaginația liberată de lanțurile

treziei crează elemente intermediare între un acoperiș cărămiziu și o melodie. În vis devin posibile o culoare fără întindere, un cântec fără note succesive, un obiect fără volum, un miros sonor; în vis se realizează aproape poezia simbolistă.

Toate acestea sînt oricît vreți de contradictorii; dar... să ne întoarcem și nițel la realitate.

Să zicem că am în fața ochilor un acoperiș cărămiziu adevărat. Culoarea lui nu e numai percepția mea, ci și însușirea acoperișului, și deci culoarea aceasta există independent de spiritul meu sau al altuia. Dar puteți imagina ce e aceia, un cărămiziu care nu e simțit de nimeni, ci durează de sine stătător? Imi pare că nu se poate non-sens mai mare. Absurditatea aceasta a exasperat pe vremuri un filozof neamț pe care îl chema Lotze și l-a făcut să exclame că „o lumină pe care nimeni n'ar vedea-o lucind, sunetul unui ton pe care nimeni nu l-ar auzi, dulcele pe care nu l-ar gusta nimeni sînt tot atît de imposibile ca o durere de dinți pe care n'ar simți-o nimeni”. Și în desperare de cauză Lotze se întrebă dacă nu cumva trebuie să atribuim sensibilitate lucrurilor, să admitem spre pildă că acoperișul percepe el însuși culoarea sa cărămizie, pentru ca realitatea independentă a percepțiilor noastre să capete sens.

Să nu veniți să-mi spuneți că existența obiectivă a cărămiziiului însemnă atîtea și atîtea vibrații eterice pe secundă! Asta nu e decît o ipoteză și apoi e vorba de credința „simțului comun” și nu de cea a fizicienilor.

Un acoperiș care e în același timp o melodie, un acoperiș care e cărămiziu chiar cînd nimeni nu-l vede, două aserțiuni egale de absurde. Dar celei de a doua gîndul nostru i se supune cu naturalețe, pînă într'atît că nu vede la început nimic straniu în ea, așa de tare s'a familiarizat cu dînsa. De fapt însă toate percepțiile noastre sînt pătrunse de convingeri fără înțeles, oricît de straniu ar parea aceasta.

Cu toții știm că timpul are o singură dimensiune: îl putem reprezenta printr'o dreaptă fără început și fără sfîrșit. Durata mea conștientă, fluxul conștient care mă constituie poate fi de asemenea reprezentat printr'o dreaptă. Dar conștiințele sînt multiple, avem dar nenumărate durate conștiente simultane, nenumărate linii paralele, și toate sînt cuprinse în timp. O linie unică ce cuprinde nenumărate linii paralele, nu vă pare lucru curios? Cum poate timpul uniliniar să cuprindă deodată duratele nenumărate ale tuturor conștiințelor?

Această strigătoare absurditate a inspirat și ea diverși filozofi — conștient sau inconștient. Malebranche, spre pildă, spune că Dumnezeu e locul conștiințelor după cum spațiul e locul corpurilor. Malebranche își dădea sama că conștiințele

simultane nu încap în timpul liniar; și cum nu există nici o altă întindere care să le cuprindă, a crezut că face un bine oferindu-le ospitalitatea unui receptacol suprasensibil. Dumnezeu e adesea în filozofie un *Deus ex machina*.

Vedeți cât de mult samănă absurditatea aceasta cu cea a visului de care vorbeam, în care un personaj e în același timp unul și mai mulți. Timpul e unic întrucît e liniar și multiplu întrucît e constituit din linii multiple.

Spațiul din care ai eliminat orice urmă de substanță e „un gol”, deci o irealitate, un nimic; și totuși acest nimic există și nici nu-l poți închipui inexistent: poți imagina că nu mai e nici un corp pe lume, dar nu că nu mai e spațiu.

Cînd dorm fără vise, durata mea continuă totuși să curgă, din moment ce urmez de a exista; și cu toate acestea o durată goală, adică o succesiune fără elemente succesive, nu poate avea nici un înțeles. Se pot imagina absurdități mai mari?

S'a stîrnit mare vîlvă în lumea ideilor cînd s'a crezut că se poate dovedi că sălbatecii nu se supun logicii noastre. „Ainsi orientée leur mentalité ne se complait pas gratuitement dans le contradictoire... Elle y est le plus souvent indifférente”. (Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*). Faptele care au condus la așa concluzie sînt spre pildă de felul acesta: sălbatecii din fiecare trib pretind că nu sînt numai oameni ci și papagali, crocodili, etc., sînt adică animale din speța care le simbolizează tribul. Aceste afirmații, zic cercetătorii, n'au un sens numai figurat pentru sălbatec: el se numește pe sine la propriu și cu tot seriosul om și în același timp crocodil.

Nu știu dacă o astfel de mentalitate merită epitetul de „prelogică” pe care i-l dă Lévy-Bruhl; dar sigur e că nu avem dreptul să o considerăm principial deosebită de a noastră. E cel puțin tot atît de ilogic — sau prelogic — să identifici unitatea cu pluralitatea ca și să identifici un om cu un crocodil.

Așa dar lumea reală pe care spiritul nostru o construiește din date conștiente brute e plină de contradicții și incoerențe; doar excesul de familiaritate ne împiedică să le simțim ca atare.

În calitate de optimiști credem că elementele constitutive ale lumii nu puteau fi armonizate mai bine, că spiritul a făcut tot ce a putut și că — din punct de vedere logic — aceasta e cea mai bună lume posibilă, cea în care numărul contradicțiilor e redus la minimum. Dar e de remarcat că absurditățile realității sînt parcă de același gen, de același „stil”, cu cele ale visurilor. Oare nu s'ar putea ca incoerențele din

visuri să fie oarecum vestigii ale lumilor pe care am fi putut să le făurim și nu le-am făurit?

Se zice că bolizii sînt solii unui cataclism străvechi, rămășițele unor planete care s'au fărîmat ciocnindu-se. Tot așa poate ne sosesc în vis, din spații misterioase, fragmentele unor universuri distruse înainte de a fi create. Visurile n'ar fi decît cosmogonia anarhică și oarbă a unor lumi ne-realizate.

Ioan D. Gherea

Psihologia lecturilor adolescenței ¹

Scopul lecturilor. — Este evident că scopul școlii secundare nu-i atât de a da cunoștințe, cit mai ales de a deștepta curiozități, de a forma deprinderi de lucru, o metodă, și de a face pe elevi apti pentru toate disciplinele intelectuale, — într'un cuvînt: de a le cultiva lumea interioară, pregătindu-i pentru o viață completă.

Unul din resorturile cele mai puternice în slujba acestei idei este *lectura*, lectura particulară, fie de caracter profesional — tehnic și anticipînd cariera, fie lectura de cultură generală sau sufletească, vizînd latura larg umană din noi; lectură îndrumată și controlată de profesori, pentru a evita risipa de vreme, într'un moment cînd orele libere ale elevilor sînt rare. Aceste îndrumări, ei le cer.

Unul din motivele de superioritate a liceului internat din Iași a fost totdeauna tocmai lectura particulară întinsă. Organizația de internat, o frumoasă bibliotecă, indemnul dintre elevi ilustrat prin șezători regulate, urmate de discuții. — iată atîtea condiții care încurajau lectura și au putut înlesni o frumoasă cultură generală atîtor generații.

Criza spiritului. — Ce s'a schimbat astăzi, pentru ca situația lecturilor să fie deosebită? Un director vigilent și extrem de atent la viața interioară a elevilor, ajutat mai tîrziu de un subdirector inimos, au continuat și au perfecționat biblioteca și șezăturile, au reorganizat activitatea extra-școlară;

¹ În momentul cînd copiez foile acestui articol, conceput încă din Noiembrie 1931, citesc o circulară ministerială, care institue printre elevii liceelor o anchetă referitoare la lecturile lor particulare. Inițiativa curajoasă a d-lui prof. Constantin Kirîțescu, consilier în Ministerul Instrucțiunii, — simptom al nevoilor profesorilor de a urmări viața morală a elevilor, — trebuie lărgită și tradusă în deprinderi. Constat cu plăcere că rîndurile mele răspundeau aproape la toate punctele din chestionarul propus de Minister.

o bogată frământare de idei ar trebui să se desvolte, favorizată de aceeași viață de intern.

A intervenit însă războiul, cu prăbușirile sufletești din anii din urmă, care au creat o sensibilitate și un spirit nou. Îmbătățită de succesul unei vieți exterioare, de forme mecanice, înfloritoare în America, bătrîna Europă s'a lăsat antrenată de setea firească de a merge în tact și de a se adapta la ceiace ascuțitul umanist Georges Duhamel a numit *Scènes de la vie future*.

Bîntue o *criză a spiritului*¹ și marii „europeni” s'au preocupat încă demult de soluții. Paul Valéry, Jules Romains, Lucien Romier, Paul Gaultier ș. a., în Franța; Kayserling, O. Spengler, Thomas Mann, în Germania; Unamuno, în Spania; G. Ferrero și Giovanni Papini, în Italia, — au propus diferite remedii. Comisia de Cooperație Intelectuală de pe lângă Societatea Națiunilor, care numără între membrii ei pe Bergson, Einstein și Paul Valéry, s'a ocupat și ea de această problemă în linii mari.

S'a simțit nevoia urgentă a unui nou umanism, capabil să restabilească pe om în spiritualitatea părăsită, redîndu-i echilibrul moral zdruncinat în contrastul dintre formele moderne de viață și fondul vechi. Cum să calificăm acest tip de om modern, practic, urmărind realizări imediate și trăind viața clipă cu clipă, dar în care intervine, ca vechile slove într'un manuscris palimpsest, nevoia de mister și de supra-natural, de care sufletul omenesc nu s'a lipsit niciodată?

Noi nu puteam rămînea izolați în această oscilare a spiritelor frământate de nevoia imperativă de echilibru sufletesc și de armonie. A pătruns și la noi o viață înfrigurată de un ritm nou, trepidant, care cere epuizarea, pînă la sațietate, a clipei prezente.

Mai bine decît oricare altă categorie socială, elevii de liceu traduc această mentalitate nouă a unei generații realiste, sportive, interesate de mecanică, mai mult decît de idei. Să nu ne grăbim s'o condamnăm. Această orientare aparține unei

¹ *La Crise de l'Esprit*: formula aparține lui Paul Valéry, într'un articol din 1919, retipărit în *Variété* (Nouv. Revue Fr., ed. 1925). Același titlu e reluat de Henri Clouard într'o vastă anchetă din *l'Européen* (Aug.-Oct. 1928), la care autorul acestor rînduri a răspuns ca Romin.

Pentru eșirea din această criză, J. Maritain propune thomismul medieval. H. Massis și tradiționaliștii — un nou clasicism, L. Daudet și Maurras predică revenirea la regalitate, Kayserling, „înțeleptul din Darmstadt”, se face apostolul unui budhism european, — în timp ce Ed. Herriot vorbește de un „umanism al științelor”, iar F. Brunot de acela al limbilor moderne.

necesități istorice de transformare și de adaptare a sensibilității la condiții nouă de viață.

Fiecare generație e incredințată că inaugurează o perioadă nouă în istoria spiritului omenesc. În procesul acesta etern al generațiilor, în care stereotipica imagine a „goanei torțelor” apare nuanțată de o amară ironie, celor mai în vîrstă li se cere înțelegere și spirit conciliant. Cine s'a războit serios cu numeroasele grupări franceze de „*moins de trente ans*”, grupări agresive și dizolvante și reconstructive, de tineri care socotesc că istoria începe de la dînșii?

Fiecare epocă își plăzmuște un ideal de om care sfințește prin a crea un tip literar și a face școală¹. Dacă faimoasa *Confession d'un enfant du siècle* a lui Musset ne dă psihologia visătoare, entuziastă și dezarmată a tinerimii din 1830, nu-i zadarnic și naiv să ne luptăm contra evoluției firești a sufletului care, în 1925, a dus la *les Enfants du siècle* ai lui André Lamandé, seci, pozitivi, ostili sentimentului și considerînd viața ca pe un proces de ciștigal?

În acest spirit de largă înțelegere am abordat astă toamnă clasele Liceului Internat și ale Seminarului Pedagogic Universitar din Iași, cerîndu-le, mai întîi, liste de lecturile lor particulare, apoi compoziții în care elevii trebuiau să urmărească cronologic evoluția vieții lor interioare și a gustului literar în raport cu lecturile, insistînd mai ales asupra ultimei faze a predilecțiilor lor. Ceiace mă interesa în deosebi, era afinitatea care-i lega de autorii preferați și influența pe care aceștia au exercitat-o asupra vieții lor morale. Rolul pe care mi l-am luat, de îndrumător al culturii lor generale, prin lecturi, compoziții și convorbiri particulare, mi-a asigurat — cred — toată încrederea lor și o sinceritate uneori brutală.

Condițiile actuale ale lecturilor. — Pentru o explicare completă a atitudinii rezervate a elevilor de astăzi în fața lecturilor de cultură generală, trebuie să punem problema în cadrul actualei vieți sociale și morale.

Lecturile lor sînt sumare, incomplete și haotice. Să nu uităm că astăzi toți sînt grăbiți să ajungă la o carieră practică, pentru care singure lecturile de ordin profesional-tehnic le apar necesare (limbi moderne, informație socială, economică și financiară, științe pozitive). Într'o vreme de greutăți materiale crîncene, cînd în familiile lor nu aud vorbindu-se decît de criză, de lefuri neîncasate și de datorii, să mărturisim că elevii au dreptate să considere lecturile de cultură generală ca un adevărat lux, pe care nu toți pot să și-l per-

¹ Vezi paginile sugestive ale lui Charles Blondel în *Introduction à la psychologie collective*. Paris, Colin, 1928, p. 165-168.

mită. În cadrul acestei crize a culturii generale¹, ei nu fac decât să urmeze o mentalitate curentă. Unde-i tihna anilor dinainte de război, când copiii ignorau greutatea și când diletantismul și visarea erau o atitudine elegantă în fața vieții! Acum toți cunosc nevoile și le privesc în față.

N'am fi nedrepti să le reproșăm nepăsarea față de marile probleme ale culturii? Mai mult decât noi, ei trebuie să știe ce vor în viață și nu-i vina lor dacă cultura dezinteresată în discredit, apare astăzi anacronică.

Condițiile de alcătuire a unei culturi, precum și caracterele ei generale s'au modificat și ele profund. Când tehnica modernă (radio, fonograf, cinema, avion, automobil) și numărările reviste ilustrate îi pun așa de ușor și de comod în curent cu lumi și lucruri nouă, de ce ar mai consacra atîta vreme lecturilor? *Imaginea și vorba* tind să înlocuiască slova tipărită. Pedagogia modernă ar putea folosi pe o scară mai întinsă aceste mijloace moderne de intuiție.²

Intr'o epocă de severă concurență în viață, legea celui mai mic efort și a celui mai mare folos domină. Dece să ne mirăm de prestigiul mașinismului în ochii tinerilor? El încarnează posibilitățile viitorului, făcînd din om un Demiurg, stăpînitor al elementelor și creator. Știu bine că se ajunge la un cult al mecanicij pentru ea însăși, dezbrăcată de orice valoare morală și umanistă. Cîți elevi nu declară răspicat că, drept orice literatură, citesc regulat publicațiile de cinema și de radio! Cîți, iarăși, nu-și fac un punct de onoare să recunoască orice marcă de automobil sau de avion, cînd marile nume ale gîndirii universale le scapă! Să nu le-o reproșăm: este în spiritul vremii noastre ca *faptul divers* să intereseze mai mult decât ideile și sentimentele; detaliul particular se impune și primează. Viața nî se prezintă astăzi sub forme atît de variate, fărîmițate la infinit, încît nu mai e posibil de cunoscut din ea decât aspecte răzlețe și superficiale. Sîntem prea solicitați în toate direcțiile și prea grăbiți, pentru a putea adînci ceva: lirismul vitezei ucide viața sufletului, creînd o poezie nouă a spațiilor străbătute.

¹ În Apus blntue aceiași criză, din aceleași cauze. Vezi o interesantă inițiativă catolică, *Une enquête chez les étudiants. La culture générale en péril...* avec un avant-propos de Gaëtan Bernoville (Paris, Ed. Spes. 1926), cu răspunsuri de personalități din lumi foarte deosebite, constatînd toată dezinteresarea crescîndă a tineretului de lucrurile spiritului și explicînd-o prin forma civilizației standard care ne impresoară.

² Notez succesul pe care-l are printre elevi colecția franceză *l'Encyclopédie par l'image* (Ed. Hachette) ca și revistele săptămînale ilustrate.

Și dacă sensibilitatea literară și artistică, în ansamblul ei, se scoboară pînă la a căuta în opere doar realitatea autentică, platitudinea vieții cotidiene, — în loc de a vedea în artă o formă de refugiu din viața de toate zilele, o varietate de realitate superioară, făcută din însuși visul și năzuințele noastre, — să nu-i învinuim pe dînșii.

Este însăși evoluția sensibilității colective, care se degradează pe fiecare zi, cu fiecare film mediocru, cu fiecare roman „industrial”, cu fiecare disc al cutărui cîntăreț dulceag și trivial, devenit erou popular.

Elevii traduc într'o formă vie nivelarea atît de primejdioasă a gustului artistic, spre care merge repede și sigur vremea noastră. N'ar fi de mirare ca, într'o ambianță de mediocritate sufletească crescîndă, semnalul revoltei să vină din rîndurile lor? Să recunoaștem că ar trebui să schimbăm complet atmosfera, pentru a-i readuce și pe dînșii în intimitatea marilor spirite și a marilor opere unîversale.

Nu-i numai atît. Programele școlare încărcate îi fac pe cei buni robii lecțiilor. Ancheta întreprinsă de d. Teodor A. Bădărău, directorul Liceului Internat din Iași, ajutat de d. profesor Ioan Lupu și de subsemnatul, printre elevii cursului superior, a dat o statistică elocventă, care explică pentru ce elevii n'au decît puțin timp pentru citit altceva decît lecțiile ¹. Iar puținul timp de care dispun, îl consacră în parte sporturilor, distracțiilor ușoare sau activității extrașcolare, destul de importantă la acest liceu cu internat (fanfară, orchestră, societate de gimnastică, muzică instrumentală, șezători săptămînale, lucru manual).

Subliniez caracterul haotic al lecturilor elevilor. Recomandațiile părinților sau ale profesorilor, sugestiile camarazilor, mijloacele bibliotecilor școlare sau de familie puse la dispoziție, interdicțiile prea insistente de a citi cutare carte ²,

¹ Rezultatul acestei anchete se va publica în *Revista generală a învățămîntului*. „Expoziția internațională a copilului” a întreprins o anchetă analogă asupra surmenajului școlar, problemă deja studiată anul trecut în Franța.

² Se citesc și cărți licențioase, pornografice. *La Garçonne* și anume colecții franceze sînt prea cu grabă lansate în traduceri românești, însoțite de reclamă de presă, pentru a nu-i atrage. Se poate lupta contra acestei curiozități firești, în care adesea se amestecă o umbră de gusturi josnice? Cred că nu avem decît o singură armă eficace: educația bunului gust literar, cu insistență asupra vulgarității acestei literaturi speciale. Nu cred deloc ca procedeele abatelui Bethléem (*Romans à lire, Romans à proscrire*. Paris, 1913), care vrea să ardă toată această literatură într'o imensă hecatombă, să aibă vre-un efect sigur.

întimplarea oarbă mai ales și moda zilei, — iată atâtea împrejurări care determină lecturile, mai curînd decît o alegere liberă.

Știm de altfel cu toții că nu citim *tot* ce avem în bibliotecă și că mare parte din lecturile noastre le datorăm îndemnului bibliotecilor publice sau particulare. Și sînt lucrări erudite de istorie literară care fac bilanțul biografiei intelectuale și a vieții interioare ale scriitorilor după catalogul bibliotecilor lor!...

Să mai adăogăm spre descărcarea lor „criza de creștere”, adevărată „patologie a adolescenței”, perioadă tulbură dominată totodată de neliniște, suficiență, lipsă de discernămint și curaj în afirmație.

Operele citite. — Citesc toți: lecturi de imaginație, de documentare și, mai rar, opere de adîncire a unor chestiuni care-i interesează. Nu se poate vorbi de un plan metodic de lecturi și, numai cu rezerve și nuanțe importante, s'ar stabili afinitățile elevilor cu unii dintre autorii citați.

Cărțile românești domină cu mult. După ele, cele franceze, — citite deja în traducere de cei mici, — revin în cursul superior în limba originală: numai cîte 4—5 elevi din clasele a VI-a și a VII-a nu citesc încă în limba franceză. Limba germană e familiară numai la 3—4 elevi din fiecare clasă care sînt Evrei; nimeni nu citește curent engleza, italiana sau rusa.

Gustul de miraculos al primelor clase se satisface în lumea minunată a basmelor noastre sau a celor străine. Ispirescu, Creangă, P. Dulfu, revistele de copii (*Lumea copiilor*, *Dimineața copiilor*, etc.), *les Livres roses*, *Bibliothèque rose*, Andersen, Grimm, Perrault, alimentează într'o mare măsură setea lor de eroi extraordinari și de isprăvi mari. Eroii naivi ca Bécassine, Hânschen, Păcală, Haplea și Țândărică se bucură iarăși de mare trecere. Tot un gen de miraculos de formă științifică urmăresc ei în romanele de extraordinară intuiție tehnică ale lui Jules Verne și Wells, — la exploratori ca Stanley, Nansen, Byrd sau Amundsen, și la mării aventurieri ¹.

Intre 13—15 ani încep diferențieri mai mari. Curiozitatea li-i ațîțată și imaginația li se aprinde ușor în lumea factice de

¹ Față de caracterul răzleț și dezordonat al acestor lecturi, putem spune că *nu avem o literatură pentru copii*. Colecția recentă de scriitori clasici *povestînd copiilor* pare indicată să aibă succes. Vezi un articol foarte lucid de Paul Hazard, *Ce que lisent nos enfants* (in *Revue des Deux-Mondes*, 1926). Excelenta revistă *les Enfants de France* (ed. *Le Figaro*) se silește să satisfacă gusturile copiilor. O inițiativă interesantă este la *Bibliothèque de nos enfants* (Musée social, Paris), buletin periodic care recomandă lecturi pentru copii și adolescenți, după virste.

film polițist a marilor „metteurs en scène” ca Maurice Leblanc, creatorul faimosului *Arsène Lupin*, ca Conan Doyle, inventatorul lui *Sherlok Holmes*, ca Gustave Aymard, Paul de Kock etc., — continuați de câțiva demni emuli români. În timp ce unii se înduioșează de soarta eroilor din *Cuore* al lui de Amicis, de *Micul Lord*, asupra *Puiului* de Brătescu-Voinesți, sau asupra eroilor învinși ai lui Alphonse Daudet (*Jack, Le Petit Chose*), Fr. Coppée, Hector Malot, — alții se lasă deja antrenați de indicațiile manualului spre autorii clasici de natură epică: M. Sadoveanu, D. Zamfirescu, Alecsandri, Delavrancea, Caragiale. Cei mai mulți însă, setoși de povestiri cu acțiune multă și vie (este o influență netăgăduită a cinematografului de aventuri), se aruncă cu frenezie asupra colecțiilor de aventuri, — romane polițiste și romane feuilleton, — asupra navelor de acțiune violentă ca *Mateo Falcone* sau *Colomba* de Mérimée, — asupra povestirilor de haiduci și mai cu samă în romanul istoric: de aici lectura asiduă a lui M. Sadoveanu, Al. Dumas, Sienkewicz (*Quo Vadis*), Walter Scott, Bucura Dumbravă (*Haiducul*), Radu Rosetti (*Cu pașul*), Cervantes (*Don Quichotte*), etc.

Eroii mecanicii moderne, Lindbergh, Coste sau Byrd îi interesează mai viu decât cei ai istoriei naționale. Nimeni nu vorbește de lecturi religioase. Dacă prea puțini elevi din cursul inferior sînt inițiați în lectura directă a textelor franceze (7 dintr'o clasă a IV-a de 34 elevi), în schimb, în traducere, ei citesc adesea, din lipsă de îndrumări, opere mult prea înaintate pentru vîrsta lor; într'o dezordine caracteristică, se văd alături: Jules Verne, Pierre Loti, Al. Dumas, A. Theuriet, Zola, P. Benoit, Tolstoi, A. Maurois, Erich Maria Remarque, Dickens, și chiar André Gide. Este clar că, insuficient pregătiți pentru a înțelege frămîntarea interioară a personajelor din aceste romane, ei se opresc la acțiunea exteroară, mulțumindu-se cu partea de *film*.

Pentru lecturile adolescenței (15-18 ani), diferențierile se multiplică la infinit, oferind cîmp mai larg discuției.

Cine n'a observat lipsa de orice metodă a elevilor în citirea cărților, abuzul formulilor comode și al epitetelor banale în aprecierea lor, — înlocuind o judecată personală și o cunoștință temeinică a tehnicii literare? Am stăruit mult printre ei asupra acestui gen de îndrumări în arta de a citi și a scrie; trebuie să mărturisesc că merge încă destul de greu. Rod al unei lungi ucenicii, disciplina aceasta intelectuală trebuie începută cît mai devreme, din primele clase de liceu. Un model de organizare în acest sens este școala secundară franceză, așa de carteziană, unde lecturile, explicațiile de texte și compozițiile periodice obligatorii întrețin în tot cursul secundar această triplă preocupare: a citi inteligent, a pricepe complet, a ațișa gîndirea și a expune clar și metodic.

Voi cita ca exemple volumele de *la Méthode littéraire și la Classe de français* de J. Bezard (Paris, Vuibert), precum și o serie de conferințe și discuții pedagogice între G. Lanson, G. Rudler, A. Cahen și J. Bezard la „Musée Pédagogique” și publicate sub titlul *l'Enseignement du français* (Paris, Colin).

La Revue Universitaire dă iarăși o ilustrație a acestei pedagogii inteligente și vii, în care baza solidă greco-catolică nu exclude deloc actualitatea și modernismul¹.

Literatura de imaginație. — Lectura operelor românești urmează în linii mari îndrumările manualelor. Apare clar însă că clasicii noștri sînt cetiți mai mult din obligație școlară: Coșbuc, Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinesti, Caragiale sînt pomeniți cu timiditate. Eminescu nu-i abordat decît de puțini și fără pregătire suficientă. Scriitorii romîni care primează sînt contemporanii, formă de actualitate urgentă care nu iartă: de aici preferințele marcate ale elevilor pentru romanele lui M. Sadoveanu, pentru literatura adolescenței a lui Ionel Teodoreanu — în care se recunosc, pentru realismul lui Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Panait Istrati.

¹ Elevii noștri nu știu destul de bine să citească, să scoată note, să facă rezumate și să aprecieze operele studiate. E urgent să li se dea criterii de apreciere a fondului și a formei lucrărilor literare: explicațiile de texte și compozițiile, arme așa de puternice ale școlii franceze, nu se fac aproape deloc la noi, ceiace nu-i împiedecă pe profesori să ceară elevilor efortul trimestrial al tezelor, cînd se pare elementar ca aceștia să-și poată valorifica știința și arta într'o oră...

Imi permit să dau cîteva indicații bibliografice franceze, destul de generale pentru a fi utile:

D. Roustan, *La Culture au cours de la vie* (Paris, Edit. de l'Institut Pelman, 1930); E. Henriot, *L'art de former une bibliothèque* (Paris, Delagrave, 1928); H. Mazel, *Ce qu'il faut lire dans sa vie* (Paris Ed. Mercure de France, 1913); Paul Nyssens, *Comment lire et étudier avec profit* (Bruxelles, libr. de cult. hum.); A. V. Alferov, *La culture intellectuelle par soi-même* (Paris, Larousse, 1931, cu bibliografie științifică).

Pentru arta de a compune: J. Bezard, *De la méthode littéraire și la Classe de français* (Paris, Vuibert); M. Roustan, *La Composition française. Conseils généraux* (Paris, Mellotée); G. Lanson, *Conseils sur l'art d'écrire* (Paris, Hachette); J. Payot, *L'éducation de la volonté; Le travail intellectuel et la volonté* (Paris, Alcan); *Apprentissage à l'art d'écrire* (Paris, Colin); Le R. P. Sertillanges, *La vie intellectuelle* (Paris, Desclée); A. Hermant, *Xavier ou Entretiens sur l'art d'écrire* (Paris, Grasset).

Intr'o vreme cînd sensibilitatea poetică moare înăbușită de spiritul public, cum ar fi ei atrași de poezie sau de tragedie? Literatura nu prezintă pentru ei acea formă de realitate superioară care-i visul, refugiu și adăpost contra vieții reale¹. Cîți din elevii de astăzi mai citesc *Werther*, versuri romantice, sau *la Dame aux camélias* care storceau lacrimi odată? Ce i-ar mai atrage în Vlahuță, Eminescu, în poezii tragici francezi sau în poezia romantică? Interesul pentru teatru este eclipsat el însuși de atracția fără concurență posibilă a cinematografului vorbitor, cu atît mai apropiat de instabilitatea și de gustul de variație continuă a vremii actuale. Molière, Shakespeare, Ibsen sînt cetiți ca simplă literatură.

Literatura care pasionează acest tineret grăbit este romanul de formă directă și realistă, considerat ca o fotografie a realității autentice, fără retușe, nici transpunere de artist. Nepregătiți să judece arta și stilul, nici să deosebească valoarea unei fotografii de aceea a unui portret sintetizat, ei urmăresc doar faptele desfășurate, desnodămîntul, și verifică șansele lor de autenticitate.

În timp ce în Apus înflorește și o literatură setoasă de vis și de „evaziune”, inaugurată de celebrul *Grand Meaulnes* de Alain Fournier și urmată de imensa serie de călătorii în colonii, de filme cu viață paradiziacă, pentru că e primitivă și simplă, — la noi tinerii rămîn strîns legați de o tradiție urbană, fără orizonturi morale și lipsită de un idealism bine conturat.

Adaug în sfîrșit, la aceste opere cetite, cîteva studii critice sau monografii istorice și literare romînești: Ibrăileanu, Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea, Stere sînt cei mai răspîndiți. Prea puține reviste de cultură generală: tipul modern de jurnal literar tinde să înlocuiască revistele mai vechi.

Din literaturile streine, elevul mijlociu a cetit în original doar cîteva opere clasice franceze impuse de program (Molière, La Fontaine, Voltaire, V. Hugo), cîteva traduceri romînești de romane „industriale” streine, în special din cele cu caracter cosmopolit, cetite pentru „a ucide vremea” și impuse de imensul lor succes de librărie și de reclama deșantată pe lingă un public de un gust îndoelnic: Maurice De-

¹ Vezi un articol pătrunzător al profesorului F. Baldensperger, *la Littérature forme de défense*, în *Revue de Littérature comparée*, Oct.-Dec. 1930.

kobra, Guy Chantepleure¹, Pittigrilli², — cărți de mare senzație ca ale lui Remarque (mai ales *Intoarcerea de pe front*), E. Ludwig: — romane de aventuri (Jack London, E. Wallace, J. Kessel, P. Benoît, P. Istrati, Albert Londres), sau romane mediocre de dragoste (H. Ardel, Cl. Anet) și rigid ortodoxe (P. Bourget, H. Bordeaux, René Bazin). Nici o clasă socială nu pare mai tiranizată și mai orbită de ideea de succes care recomandă și garantează valoarea unei opere pentru marele public. Dacă acest succes implică consonanțe și afinități între public și operele cu tiraj mare, să nu învinuim decît o scoborîre a nivelului gustului public, pe care elevii nu fac decît să-l urmeze și ei. Nimic mai firesc, de altfel, decît atracția adolescenței instinctive și intuitive, doritoare de senzații imediate, către autorii care răsbat. În gustul lor modern de confort, ei refuză tradiția împovărătoare a operelor dense, căutînd refugiu în exotism și cosmopolitism, în romanul-film de reportaj.

Lectură de documentare. — Ziarul de informație, mai mult decît cel politic, pentru care prea puțini se mai pasionează, și revistele săptămînale ilustrate le oferă hrana.

În ansamblul lor, elevii îmi par foarte puțin preocupăți de programele partidelor politice, a căror vremenicie o verifică experiența. În raporturi normale cu colegii lor evrei, a căror ideologie înaintată îi face să suridă, ei par deopotrivă de îndepărtați de naționalismul antisemit și exclusivist al altor tineri, precum și de programul și de realizările generoase ale Societății Națiunilor, prea puțin cunoscute. Cu atît mai puțin îi atrag socialismul și comunismul.

Dacă mai citez cîteva lecturi incidentale de memorii, biografii istorice, povestiri de călătorii și lucrări documentare, am ajuns la punctul final al evoluției literare a multor elevi, cărora accesul limbilor streine li-i interzis. Evoluție terminată scurt, la jumătatea drumului, satisfăcînd curiozități foarte restrînse, orientată mai ales în vederea simplei distrației sau a carierei, și prea puțin animată de lecturi de fond și de preocupări de cultură generală.

¹ Chantepleure era idolul unei clase întregi: unii elevi declarau că, grație lui, recăpătaseră gust de viață... *Ma conscience en robe rose* operase miracolul!

² *Pittigrillismul*, amestec de erotism și ironie, a devenit o modă literară tiranică, în care bunul gust abdică adesea de la drepturile lui, pentru a se lăsa antrenat de spiritul eftin al celui care recoltează risul tuturor prin observații picante, paradoxale, inteligente și disolvante, scrise cu talent. Succesul literar, fenomen social complex, implică a-deziunea unor mase de cititori cărora nu le putem atribui decît un mediocru spirit de discernămint artistic.

Lecturi înaintate. — Cei mai evoluți își extind cercul lecturilor românești și mai ales streine, în cadrul unui înțeles mai larg al literaturii. Aceștia abordează poezia, deși par puțin pregătiți să simtă fiorul muzicii interioare a versurilor (Vlahuță, cu mulți admiratori, Lamartine, Coșbuc, Alexandrescu, Eminescu, — prea puțin înțeles). Ei nu ezită în fața romanului mare, deși, din lipsă de experiență literară și de simț critic sigur, aleg la întâmplare din romanul și nuvela franceză: Balzac, Flaubert, A. Daudet, Em. Zola, Maupassant, P. Loti, A. France, J. Kessel, Mérimée, Maeterlinck, Rosny-Ainé, Barbusse, Cl. Farrère, M. Tinayre, R. Martin du Gard, André Gide, Paul Bourget, R. Dorgelès, R. Rolland, G. Duhamel, A. Maurois; din literatura engleză: Dickens, G. Eliot, Th. Hardy, R. Kipling, Carlyle, Shakespeare; din cea rusă: Tolstoi, Dostoievski, Turghenieff, Gorki, Gogol, Kuprin; din cea germană: Th. Mann, Wassermann, Remarque, Schnitzler, Freud; din cea italiană: d'Annunzio, G. Papini, Fogazzaro; din nordici: Ibsen, Bojer; apoi: Bl. Ibanez, Krishnamurti, E. Poe, R. Tagore. Mă îndoiesc însă că, cu pregătirea lor literară insuficientă, pot ajunge să cuprindă toată măsura de umanitate și de artă închisă în aceste opere. Psihologia adolescenței e prea rareori cerebrală, ca să se pasioneze pentru opere de caracter universal și etern, pentru opere care durează.

Nivelul lecturilor de mai sus nu-i împiedică să se pasioneze, ca la 13 ani, pentru *les Trois Mousquetaires* de Dumas sau pentru *Prin foc și sabie* de Sienkewicz. Alții se arată doriți de cărți de război: Remarque domină, urmat de Gläser, Renn, Dorgelès, Barbusse. Este o literatură de efort și eroism, în care ei văd mai curînd sportul și ocazia de afirmare, decît protestarea omului umilit de-a se vedea readus la primitivitate.

Moda biografiilor de oameni celebri, ilustrată în Franța prin atîtea colecții paralele, nu putea rămînea fără ecou: volumele lui André Maurois (*Disraeli, Byron, Shelley*), Guy de Pourtalès (*Chopin, Liszt*), R. Rolland (*Beethoven, Michel-Ange*), Em. Ludwig (*Napoleon, Goethe*), circulă activ. Puțin curioși de atitudini estetice ca ale lui Stendhal sau Oscar Wilde, elevii preferă oamenii de știință (Pasteur), compozitorii și pe cei care aparțin istoriei artelor.

Nevoia unei orientări oricît de sumare în *literatura universală* le apare tuturor ca o nevoie elementară de cultură generală: de-aici și dorința exprimată de mulți de-a face mai multe limbi moderne (franceza, germana, engleza, italiana, — sacrificînd din orele de latină și greacă).¹

¹ În Franța, învățămîntul literaturii universale e reglementat din 1925, fixîndu-se și un program de autori și de opere pe care să le cu-

Lacune în lecturi. — Infrigurați să nu le scape nimic din actualitatea vie, pe care ei o primesc ca pe un „jurnal sonor” dela cinema, — marile opere universale ale trecutului le scapă aproape complet, pînă prin a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din cele *Cent chefs-d'oeuvre de l'humanité*, recomandate de Auguste Comte, prea puține figurează printre lecturile de azi.

Nu spun nimic nou cînd amintesc că clasicismul greco-latin, în forma lui actuală de predare la noi, departe de-a apropia pe elevi de-o epocă de echilibru și armonie, nu face decît să-i îndepărteze ¹.

Eroii antici și cei ai tragediei franceze sau ai dramei romantice îi lasă reci; chiar *Eroii* lui Carlyle le par străini. Eroul modern este inventatorul de mașini nouă, aviatorul îndrăzneț și popular, exploratorul polar, șampionul mondial de viteză sau marele actor de cinema; ficcare epocă cu eroismul ei. A noastră își construiește și ea epopea ei de viață mecanică și de sbucium pentru lărgirea forțelor omenești. Interesul eroilor antici se pierde în interesul imediat al celor actuali, trăind și murind sublim sub ochii noștri. Eroii gîndirii, glorificați de Carlyle, sînt eclipsați de aureola șampionilor mecanici și ai sportului.

Istoria trecutului deșteaptă rar pasiuni. Cum să interpretăm această deplasare a axei vieții noastre morale, decît ca o schimbare de orientare spre actualitate și spre viitorul plin de speranțe ale unui popor tînăr, fără tradiție bogată? Doar istoria artelor mai are adepți prin caracterul ei intuitiv și istoria socială, prin aspectul ei de urgență și de actualitate politică acută care îi face atenți ².

noască elevii claselor superioare. Manuale foarte inteligent compuse înlesnesc mult acest învățămînt nou. Vezi Charles Navarre, *Les Grands écrivains étrangers* (Paris, Didier), o admirabilă prezentare tipografică; Victor Fleury, *Anthologie étrangère* (Paris, Delagrave); Paul Van Tieghem, *Les Ecrivains étrangers* (Paris, Alcan).

¹ Statistica pe care o va publica d. prof. T. A. Bădărău, rezultat al anchetei suscitată printre elevii Liceului Internat, precizează că marea majoritate a elevilor nu agreează de loc latina, cu atît mai puțin greaca, dată în comprimate de cite o oră de clasă pe săptămînă timp de doi ani!... Toți cer să fie suprimate, înlocuindu-se cu traduceri din opere vechi sau cu literaturi moderne. Pentru a vedea în ce condiții sînt eficace umanitățile antice, reamintesc volumul lui Léon Bérard, *Au service de la pensée française* (Paris, Colin, 1922).

² Tineretul francez pare orientat în același sens al unei realizări pe tărîmul practic. *Notre Temps*, revista celor de „moins de trente ans”, nu admite ca un tînăr să rămînă indiferent în luptele politice.

Privind rezultatul anchetei mele în ansamblul ei, constat câteva lacune importante în sensibilitatea elevilor, ecou al vremii și care explică sărăcia curiozităților lor.

Ei nu mai simt *fiorul obscur al poeziei*; acest domeniu ireal, sinteză îndrăzneată a vieții pe un plan superior, le apare „nenatural”, tulbure și nesigur.

Literatura de refugiu și de apărare a poetului, — „initia-tive des inadaptés”, după F. Baldensperger, — le scapă. Tragedia lui Racine, dată ca model de „poésie pure”, nu pare a-i mișca deloc. Prea legați de aspectul exterior al lucrurilor, ei nu se lasă pătrunși de „valoarea sensibilă” a sunetelor, nici de consonanțele lor adinci. Din muzică, minunată pregăti-toare pentru sensibilitatea poetică, ei aleg doar linia simplă a melodiei și nu pe cea mai aleasă; cea simfonică le scapă complet, cu toate posibilitățile nelimitate de educație muzi-cală oferite de fonograf și de radió. Cine s'a deprins cu bana-litatea comodă a muzicii ușoare, cu greu se va disciplina vreo-dată pentru sfortărea cerută de muzica simfonică, densă și savantă. Cinematograful vorbitor, infestat acum din nenor-ocire de operețe de proastă calitate, grăbește acest proces de banalizare și de scoborire a nivelului simțului muzical.

Simțul metafizic, formă ridicată a nevoii de generalizare și de construcție, este *rara avis* în școala secundară de azi. Gustul de fapte mărunte și fărâmițate împiedică generaliza-rea. S'a introdus acum mai multă filozofie; se face și socio-logie în clasa a VII-a. Ce păcat însă că *morală*, prezentată sub tutela severă a religiei, limitează adesea serios orizontul filozofic al unor chestiuni așa de vaste și de controversate !¹ Ce păcat, iarăși, că psihologia nu se prezintă înarmată cu tot aportul științific așa de elocvent al psihologiei experimentale și patologice, — fără lecturi din textele marilor filozofi, fără bibliografie, cum se face în Franța! Alfred Fouillée ceruse, încă din 1902, *la Réforme de l'enseignement par la philo-*

L'Action française regalistă, *la Revue des jeunes* catolică, *Nouvel Age* de stînga, *la Revue des Vivants*, radicală, — toate predică *militantis-mul*. Viața sufletului tinde să se refugieze în câteva cetățui și „mici capele” mistice.

¹ Dacă lecturile religioase lipsesc complet din preocupările ele-vilor, să nu ne mirăm. Felul în care se predă acest obiect în clasele superioare, unde, — afară de onorabile excepții, — materia așa de subtilă și de poetică a misterului etern și a supranaturalului care ne strivese, sînt reduse la simplul material de memorizat, — nu face de-cît să îndepărteze pe elevi. Încadrată în știință, filozofie și artă, reli-gia ar putea luera cu succes. Avem preoți în măsură să dea manuale la nivelul cerințelor moderne, înarmate cu argumente mai temeinice

sophie (Paris, Colin), tentativă schițată și la noi de d. prof. I. Petrovici. O concentrare a obiectelor de studiu din clasele ultime în jurul filozofiei ar duce la o prețioasă desvoltare a simțului filozofic, așa de rudimentar și leneș printre elevii noștri. În sensul acesta, introducerea filozofiei la bacalaureat mi se pare o inițiativă fericită. În cadrul frământărilor actuale de natură economică, financiară și morală, tinerii ar putea, grație sociologiei și științelor sociale în general, să-și explice rostul lucrurilor și să înțeleagă mai bine oamenii și resorturile care-i mișcă.

Cum ar putea ei să priceapă poezia filozofică a lui Eminescu, Vigny, Leopardi, mistica „saint-simoniană” a romanticilor francezi, romantismul german așa de metafizic, fără elemente de filozofie?

Alături de cițiva, foarte rari, care abordează domeniul prin lucrări de vulgarizare (Fr. Paulsen, *Introducere în filozofie*, etc.), cei mai mulți păstrează o rezervă totală. Dacă găsim, în lecturile unora, cărți de doctrină socialistă (K. Marx, Lassalle), încercări de morală (G. Papini, J. Benda, *Aforismele* lui Schopenhauer, în excelenta traducere a lui T. Maiorescu) sau pe Freud, nu părem prea mirați. Să păstrăm însă multă rezervă față de măsura în care trei elevi, zeloși în filozofie, s'au pătruns de textele pe care le citează din Spencer, Kant, Aug. Comte, St. Mill, Schopenhauer.

Repulsia lor instinctivă pentru abstracție ar părea un indiciu favorabil pentru științele exacte. Reiese însă din lecturi că această curiozitate privește numai stricta pregătire a lecțiilor, a bacalaureatului sau o eventuală inițiere de specialiști grăbiți. Partea pur profesional-tehnică singură îi pasionează: este beția tinărară a științei care uită parcă adevăratul ei scop și n'a atins încă maturitatea necesară meditației.

Rari sînt tinerii care mai riscă o privire prin teoriile biologice, prin Pasteur, Darwin, Haeckel¹. Un pas mare se face deja prin interesul arătat măcar valorii umaniste a vieții marilor savanți. *Filozofia științifică*, popularizată prin faimoasa *Bibliothèque de philosophie scientifique* creată de Gustave

decît arguția verbală a cutărei *Apologetice* actuale, manual de clasa a VII-a. Le așteptăm. Nu ne putem însă împiedeca de-a compara cu melancolie nivelul lucrărilor analoage catolice. Vezi sugestiva *la Vie intellectuelle* de R. P. Sertillanges (Paris, Desclée) și *la Littérature religieuse d'hier et d'aujourd'hui* de abatele H. Bremond (Paris, Bloud).

¹ *Cunoștințe folositoare*, *Ziarul științelor*, *Natura*, *Je sais tout*, se află în minile lor, alături de multe mici reviste prea tehnice pentru o cultură generală științifică. Cf. A. Alferov, *la Culture intellectuelle par soi-même* (Paris, Larousse), încheiat cu o bună bibliografie științifică.

Le Bon, nu mai are succesul de odinioară. Relevez printre lecturi doar *Théories de l'évolution* de Delage și Goldsmith, precum și *l'Athéisme* de Le Dantec. Ideile generale, metafizice și biologice, ca și poezia și muzica prea adâncă le repugnă, ca regiuni nesigure pentru confortul intelectual al celor deprinși cu idei simple și sumare. *Simțul cosmic*, care leagă pe om de univers, conducându-l fatal spre sentimentul religios, — cel puțin panteist-mistic, — pare exclus din psihologia acestui tineret căruia sensibilitatea religioasă îi pare o mărțurje de slăbiciune.

Mi se va reproșa asprimea acestui rechizitoriu, cu toate silințele mele de a-l explica prin psihologia adolescenților de azi. Nu fac decît să constat o situație tristă față de trecut, dar în perfect acord cu spiritul vremii de acum, cînd fiecare e prea grăbit să intre în viață, pentru a putea adînci ceva și a-și construi o lume interioară de refugiu. Tineretul de azi pare dispus să renunțe la ceiace face atributul nobleței omului: viața sufletească.

Intr'o interesantă lucrare recentă, savantul biolog francez Charles Nicolle își face istoricul descoperirilor care i-au adus premiul Nobel. Vorbînd de formația lui intelectuală, el afirmă următoarele ¹ :

„Une spécialisation hâtive ne peut être que nuisible au résultat, fût-elle judicieusement choisie...

„Il importe donc de se constituer, dès l'enfance, un bagage aussi complet, aussi général que possible. Une plus grande richesse d'acquisitions de tous ordres, facilitera l'éclosion de la personnalité...

„Rien de ce qui ouvre l'intelligence ne doit être écarté, négligé. Les études classiques, par leur désintéressement, ont, jusqu'à présent, contribué, dans nos nations, de façon indiscutable, à l'éclosion des génies...

„En dehors des acquisitions qu'elle nous donne, l'éducation classique développe en nous les qualités naturelles, propres à la réalisation de l'oeuvre créatrice; la confiance en soi, l'ambition, l'altruisme, l'enthousiasme qui sont des ailes; l'ordre, l'exactitude, la ténacité qui sont des qualités de fond...

„Quels meilleurs maîtres de dignité, de tenue qu'un Marc-Aurèle, un Vauvenargues, un Vigny, de l'enthousiasme, de la ténacité qu'un Corneille, de toutes pensées qu'un Pascal? Est-il

¹ Dr. Ch. Nicolle, *La Biologie de l'Invention*, Paris, Alcan, 1931, p. 44—45.

guides plus sûrs dans l'exactitude, dans l'ordre et la mesure que nos grands classiques, de meilleur régent que notre langue ?

„Celui qui la possède pleinement est apte à toutes les disciplines”.

Cuvinte luminoase care, sub pana unui biolog, capătă o semnificație deosebită. La capătul unei cariere științifice rodnice, el recunoaște ce datorează ca disciplină intelectuală culturii lui generale și literare. Rîndurile acestea ar trebui meditate, ca tot volumul de altfel, de acei care separă domeniile cunoașterii omenești în școală, în loc să le apropie și să le topească în focul umanismului, nevoie eternă de armonie, mai necesară acum decît oricînd. Cultura generală, aceeașă aptitudine de-a trăi pe un plan superior, înobilează viața.

În această criză a spiritului de care suferim, marea problemă a vieții noastre naționale este o chestie de *cultură* și de *educație*. Ne trebuiesc elite intelectuale înarmate cu o disciplină serioasă. Să nu cruțăm efortul necesar îndrumării elevilor pe acest tărîm rodnic: să-i ajutăm să-și spiritualizeze viața.

Este interesant de observat că, lăsînd la o parte elementul de hasard din lecturile elevilor, există adesea o oarecare afinitate între cetitori și autori aleși, care la rîndul lor, lucrează asupra celor dinții: acest curios fenomen de osmoză spirituală ne permite să credem în valoarea educativă a lecturilor atît asupra desvoltării intelectuale cît și morale.

Cu cită sinceritate răspunsurile școlărilor condamnă o-rele pierdute cu profesori distrați sau numai distractivi, și ce emoție caldă respiră rîndurile care pomenesc pe cei ce s'au coborît pînă la dînșii, i-au înțeles și ajutat!

Amintesc cazul citorva generații de tineri scriitori franceji, ca André Maurois, Jean Prévost și Pierre Bost care, evocîndu-și anii petrecuți în vechiul liceu parizian Henri IV, precizează că marea noutate pe care o introdusese, în monotonia vieții lor de „cagne”, profesorul lor de filozofie E. Chartier (cunoscutul filozof *Alain* în literatură), era că se ocupa de aproape de viața lor morală, urmărindu-le în special lecturile și ecourile lor lăuntrice.

Profesorii vor crește pe elevi în cultul valorilor spiritului și-i vor deprinde a se servi de cărți și a ceti și printre rînduri, atrăgîndu-le însă totodată atenția că experiența învață mai mult decît cărțile. Lectura să rămînă instrumentul indispensabil al unei educații întregi, prin numărul imens de fapte pe care ni-l procură, cît și mai ales prin influența pe care o are asupra sensibilității, a gustului nostru artistic și a vieții noastre morale.

Ce mijloace să folosim pentru activarea acestui mijloc

de desăvîrșire a personalității elevilor? Lectura introdusă în cadrul lecției, cu caracter obligator, va căpăta prestigiul obligației și autoritatea controlului. Fiecare profesor, în specialitatea lui, să consacre un sfert de oră dintr'o lecție săptămînală unei conversații generale, în care elevii provocați ar vorbi de lecturile lor particulare, sub forma de rezumate, conferințe, compoziții, urmate eventual de discuții.¹

Esențialul este crearea în clasă și în școală a unei atmosfere de *preocupări*; prestigiul animatorului stîrnește emulația. Ce ocazii fericite de precizare a valorii artistice sau ideologice a marilor opere clasice și contemporane, și de punere la punct a primejdiei pe care o pot prezenta literatura vulgară sau pornografică, filmele inferioare și spectacolele triviale, pentru echilibrul sufletesc și pentru formarea gustului estetic! Ce școală vie de bun gust, de simț al relativului și de echilibru! Numai cu automatizarea acestor funcții critice se pot transforma obligațiile dela început în deprinderi durabile.

Este mijlocul cel mai eficace pentru a provoca în adolescenți revelația propriei lor personalități și pentru a le deschide ochii mari asupra vieții: școală de inițiativă, de disciplină și de încredere în sine. — totodată prilej de umilitate și de disciplină intelectuală.

Pentru ca lecturile să-și reia importanța ce-o merită în lumea morală a adolescenților, va trebui ca și valorile restaurate să-și recapete în viața socială locul dominant de altădată.

E o chestie de viitor îndepărtat poate. Dar cînd toți profesorii și intelectualii, în loc de-a se mulțumi cu rolul șters de

¹ Imi iau libertatea să-mi citez lucrarea seminarială pentru absolența Seminarului Pedagogic, despre *Literatura romantică franceză în educație*, publicată în *Buletinul Seminarului Pedagogic din Iași*, 1922, unde indicam de atunci cîteva din aceste mijloace.

Vezi mai ales cele două volume ale lui J. Bezard, *la Méthode littéraire* și *la Classe de français*, care rezumă jurnalul de lecturi, compoziții, conferințe și discuții a două clase ultime de literatură franceză. La pag. 531—549 ale primului volum, se află discuția cu elevii în jurul unei anchete în clasa ultimă, asupra lecturilor lor: *Quels sont, parmi les ouvrages que vous avez lus depuis trois ou quatre ans, ceux dont vous croyez avoir retiré le plus de profit?* Dacă unii elevi declară că lecturile n'au avut nici o influență morală asupra lor și dacă alții le limitează rolul la pregătirea examenelor, sau la o agreabilă distracție, cei mai mulți le atribue o mare înrîurire asupra judecării, a moralului sau chiar a vocației lor în viață: mulți scriitori le-au servit de modele de urmat; alții i-au făcut să iubească natura, să înțeleagă pe Dumnezeu sau omenirea.

funcționari, — vor fi *animatori și îndrumători* cu autoritate morală, un pas important va fi deja făcut.¹

Franța Convenției, Italia fascistă și Rusia sovietică și-au reeducat generații într'un spirit nou, prin școală. Noi însă nu credem în eficacitatea ei, familiile nu urmăresc cu destul interes eforturile ei de-a se înviora și adapta, iar presa, informată numai parțial, se face doar ecoul plingerilor contra ei. Capitolul lecturilor, așa de important în orientarea adolescenței, cere o colaborare strinsă și armonică a profesorilor, a familiei și a tuturor celor care minuesc un condei. Numai astfel se poate face din lecturi un ferment de adincire și de lărgire a vieții sufletești.

Nicolae I. Popa

¹ Colegul I. M. Rașcu, profesor la București, a publicat în patru excelente *Anuare ale Soc. Ilter. Gr. Alexandrescu* (1920-1923, Focșani), conferințe și discuții cu elevii.

Valéry, Rilke și poezia pură

De la început dătesc cititorilor o lămurire. Anume — care e semnificația acestui titlu cam ermetic: Valéry, Rilke și poezia pură? Și de ce această împerechere ciudață a doi mari poeți, unul francez și altul german — a celor două nume, poate mai reprezentative astăzi a liricei moderne dintr'o parte și de alta a Rinului, — în jurul unei noțiuni de care s'a vorbit mult în ultimii ani în occident și mai puțin la noi, noțiune cam abstractă, cam nebuloasă și mai ales cam rebarbativă încă pentru marele public.

Poezia pură? Un titlu cu care nu-mi propun nici să stîrnesc curiozitatea estetică a snobilor literari, nici să surprind indignarea virtuoaasă a burghejilor cu studii clasice. Urmărind de mai mult timp, pentru mine singur, unele probleme în legătură cu arta versurilor și cu expresia poetică, care mă interesau îndeosebi, am fost adus să studiez operele lirice în textul lor original, a patru-cinci literaturi moderne mai importante din Europa occidentală și pînă de peste Atlantic.

Am avut prilejul astfel să cunosc nu numai din auzite sau din citite postulatele abatelui Henri Bremond, exprimate în răsunătoarea lectură făcută în ședința publică a celor cinci Academii sub cupola Institutului dela Paris, la 24 Octombrie 1925. Am putut observa cît de actuală e problema poeziei pure și cît de mult ea tinde, în preocuparea liricilor din Apus, să anexeze toate domeniile poeziei, sau mai bine zis să le rodească din belșug printr'o arătură nouă și un nou fel de însămințare a ogorului sufletesc.

Mi-am dat sama cu vremea, din acest contact zilnic cu poezia apuseană, franceză și germană, engleză, spaniolă și italiană, din această conviețuire cu operele însăși, fără — între setea mea și apa lor — oglinda deformantă a unui comentator interpus, că astăzi problema poeziei pure e problema poeziei față de viața modernă, față de roman și de cinematograf, — care nu s'nt decît oglinda credincioasă a acestei vieți, — față de tehnicizarea și specializarea omului modern, — care-l apropie de neînsuflețirea mașinii, — și față de uniformizarea în spațiu a acestui om modern, — care-l depersonalizează și-l face una cu o monedă de schimb, aceiași pe tot pămîntul.

Poezia nouă caută o eliberare din legile materiei în domeniul spiritual; în spatele fenomenului trecător, ea caută forma eternă, — *die Urform*, — forma pură...

Peste naturalism și realism — literare și decalcind viața ca o fotografie, dar tot atât de mărginite, căci sînt *exacte* — poezia nouă se străduie să ne dea natura și realitatea însăși în adîncimea și puritatea lor. Nu cu exactitate, ca o poză de fotograf, ci sugestiv ca un portret de maestru, care individualizează atât de profund obrazul modelului, încît ajunge dincolo de trăsăturile sale trecătoare, deformîndu-le, pînă la trăsăturile eterne cele din partea cealaltă, a sufletului. Poezia pură, și această sfortare îi face cu hotărîre mărimea, caută să prindă conceptul curat al ideii, al sentimentului, al senzației, *prin și peste* materie și spațiu, în suflet și în durată bergsoniană. Timpul, pe care filozoful francez îl leagă de scurgera muzicală a conștiinței umane, e chemat astfel să joace un rol cu totul deosebit în lupta poeziei nouă cu materia neînsuflețită, cu spațiul. Poezia clasică fusese mai mult spațială. Poezia „parnasiană” înghețase chiar în spațiu deabinele. Pînă și romanticii rămăseseră exteriori timpului adevărat, cel puțin romanticii francezi (afară de G. de Nerval), cei spanioli și italieni, căci pentru romanticii engleji, dar mai ales germani, acei simbolști *avant la lettre*, problema se pune altfel: în orice caz, pentru poeții moderni, timpul se face muzică, sau mai bine zis: muzica devine expresia timpului adevărat — adică a scurgerii aceleia, ca a unei ape murmurătoare, a conștiinței noastre intime. Era firesc deci ca poezia pură să tindă spre muzică. Nu spre melodia rimelor numai, ci spre o armonie mai adîncă și mai bogată a versului, a strofei, a întregului poem. Și mai mult decît la muzicalizarea formei, poezia nouă se apropie în puritatea ei de muzicalizarea conținutului însuși, care aici nu poate fi separat de expresia sa poetică. Valéry a scris în prefața unui volum de poeme *La Connaissance de la Déesse* a poetului Lucien Fabre, vorbind de mișcarea simbolistă, că ea se poate rezuma în intenția comună mai multor familii de poeți „de reprendre à la musique leur bien”.

Iar Rilke, într'un fragment de poezie postumă, spunea:

*Musik: Atem der Statuen, vielleicht :
Stille der Bilder. Du Sprache, wo Sprachen
Enden, du Zeit,
Die senkrecht steht auf der Richtung vergehender
Herzen.*¹

¹ Muzică: respirarea statuelor, poate:
Tăcerea icoanelor. Tu grai, unde graiuri
Sfîrșesc, tu timp,
Ce cade afund vertical pe direcția pieritoarelor inimi.

Ultimul vers e aproape o definiție literală a duratei lui Bergson. Muzicalitatea aceasta însemnă de fapt transpunerea în valori sufletești pure a lumii exterioare. Un pastel devine o partitură. Astfel Valéry, în *Cantique des Colonnes*, ne redă forma plastică a coloanelor, evocându-le muzical:

*Douces colonnes, ô
L'orchestre de fuseaux !
Chacune immole son
Silence à l'unisson.*

Și mai departe:

*Nous chantons à la fois
Que nous portons les cieux!
O seule et sage voix
Qui chante pour les yeux.*

*Vois quels hymnes candides
Quelle sonorité
Nos éléments limpides
Tirent de la clarté !*

Intraductibilul cum să-l redai — „inefabilul” aici creează poezia. Orice atingere, orice suflare străină, cât de mică, orice traducere, ar nimici-o cu totul. Dar să constatăm acel glas cuminte ce cîntă pentru privire, acea sonoritate pe care limpezile elemente ale marmurei le scot din lumină.

Din prima apropiere însă a fragmentului postum al lui Rilke și a poeziei lui Valéry, deși amîndoi poeții tind la același lirism pur în preajma muzicii, vedem între poetul german și poetul francez o deosebire de poziție, care în fond e o diferență de rasă, de natură și de expresie sufletească. Sînt două aspecte contradictorii ale unei realități superioare: sufletul liric european.

Pe cînd Rilke pleacă dela revărsarea muzicală a sentimentului, ca la extrema sa decantare s'o curgă în tiparul unei forme sensibile, iradiind gîndire, Valéry — invers — pleacă dela tiparul etern al formei spiritualizate, ca la extrema sa vibrație să elibereze sentimentul muzical. O vom observa mai bine prin exemplele ce le voi da mai departe.

Ca să întrebuițez o metaforă, Valéry și Rilke sînt fiecare o parte din firul Ariadnei, ce prin labirintul unde se pierduse poezia o vor aduce iarăși la lumină. Unul din fire pleacă din sudul mediteranean al formelor clasice, celalt fir din nordul germanic al visului romantic. Amîndouă împreună — și numai așa — ne vor duce la Ariadna pierdută.

Iată de ce am pornit pe drumul adesea anevoios al poe-

ziei pure, de o parte cu Valéry și de alta cu Rilke. Dacă voi reuși să prind și să arăt, printr'o dublă analiză, cum fiecare din ei se apropie de această limită ideală a unei expresii totale, desăvârșite, a sufletului uman și dacă voi mai reuși apoi printr'o sinteză unică să demonstrez profunda unitate a celor două antiteze în prezență, tocmai în granițele acestei poezii, vom soluționa una din problemele cele mai subtile și cele mai hotărâtoare ale sufletului modern: problema poeziei pure.

Dar ce e poezia pură? Am văzut la ce asipră, am văzut că limita ei extremă se identifică cu acel timp muzical, cu acea succesiune ca scurgerea unei ape, a conștiinței umane, cu ceiace chiamă Bergson *la durée*: timpul pur, deosebit de timpul măsurat în date spațiale ale matematicianului și ale geometrului. Deci — citez textual pe abatele Bremond, teoreticianul problemei — „e impur, de o impuritate nu reală, ci metafizică, tot ceiace într'un poem ocupă sau poate ocupa activitățile noastre de suprafață”. Și, adaug eu, impur e deci tot ceiace s'ar putea exprima și cu ajutorul prozei. Subiectul și intenția poemei, adică narațiunea și morala ei, toată poezia numai narativă sau numai descriptivă, într'un cuvînt, toată poezia care caută nu să ne încînte numai, ci încă să ne învețe ceva. Astfel la poeții moderni, conceptul de poezie a trecut de pe țărnul Eticei pe țărnul Esteticei — dela morală și rațiune la cîntec și la intuiție.

De aici înflorirea poeziei lirice și decăderea poeziei epice, întrucit e poveste în versuri. Sau mai bine zis, epicul modern ca să poată dăinui a devenit interior, sufletesc, așa spune că s'a transpus aproape pe planul liric.

Poezia lirică a înflorit însă din belșug, căci e singura poezie pură, singura care poate trăi fără să împrumute nimic didacticului și moralei. Ceiace nu însămnă că un lucru desăvârșit de artă pură: poemă, pictură, statuie sau cîntec, nu exercită implicit, prin însăși existența lui, o atmosferă, morală și folositoare omenirii.

Prin izgonirea din domeniul poeziei, a narațiunii, a senzaționalului, a fabulei didactice, a povestirii versificate, a raționamentului demonstrativ, noțiunea de poezie lirică se restrînge, dar se adîncește.

Paul Valéry ne spune lapidar, undeva în volumul său *Littérature*: „Le lyrisme est le développement d'une exclamation”. Ceiace trebuie înțeles așa: lirismul e ceva născut, izvorît direct din noi, exprimarea însăși a părții celei mai tănuite și mai adînc personale a sufletului. E deci ceva original, explosiv, care nu poate dăinui mult în această intensitate pură.

E ca o undă venită din adînc a cărei vibrație se pierde

la suprafață. Rolul poetului e de a o capta, de a o amplifica. De aci teoria valéryană a *versurilor date* și a *versurilor de legătură*. După Valéry, orice poezie se compune din două feluri de versuri: unele, puține, sugerate direct poetului, adevărate exclamări tainice ale conștiinței noastre adânci; altele, mai multe, poruncite de cele dintii și care le leagă între ele, dându-le posibilitatea întregii lor rezonanțe.

Toată arta poetului va fi deci de a îngrămădi, de a stringe în adncurile conștiinței, printr'o lentă tezaurizare sufletească, tănuita comoară și, în ziua recoltei, printr'o muncă în care nimic nu e lăsat întâmplării, de a o valorifica aproape matematic. (Vezi poemul: *Palme*).

Foarte mulți critici n'au înțeles acest aspect al poeziei lui Valéry. Mulți au spus că e o poezie făcută — fără a-și da sama ce mare rol lasă poetul inspirației tocmai prin acele versuri date — *vers donnés* — care formează temelia poemului.

Prin revenirea poeziei spre lirismul pur, spre muzică, între poezie și proză diferența nu e numai *cantitativă*, cum se crezuse înainte, ci devine *calitativă*.

Intr'o conferință, ținută acum doi ani la Cercul Analelor din Paris și publicată apoi sub titlul *Propos sur la poésie*, Valéry ne spune că arta literelor comportă două aspecte, ne oferă două modalități de exprimare: *proza și versul*, care la punctele lor extreme se opun, dar care totuși se leagă între ele printr'o mulțime de trepte intermediare.

Astfel că de fapt graiul nostru are drept limită pe de o parte *muzica* și pe de alta *algebra*. Mărturie prețioasă pentru poezia lui Valéry — cum e prețioasă pentru înțelegerea ei și vestita comparație din aceeași conferință a lui Valéry între proză și mers, poezie și danș. Cred necesar să citez pasajul întreg, de o rară finețe de analiză, căci el ne face să pătrundem în miezul poeziei pure:

„Mersul ca și proza are totdeauna un obiect precis. E un act îndreptat spre vre-un obiect cu scopul să-l ajungem, s'nt circumstanțe actuale — natura obiectului, nevoia mea de dînsul, puterea dorinței mele, starea trupului meu, starea terenului — care poruncesc mersului ce „tempo” va avea, care îi hotărăsc direcția, viteza și sfîrșitul. Toate proprietățile mersului decurg dela aceste condițiuni ale momentului și care se compun numai odată în fiecare ocazie. Așa că nu aflăm două deplasări de felul acela, identice între ele, căci de fiecare dată ne găsim în fața unei creații speciale, dar anulată de fiecare dată și ca sorbită de actul săvîrșit.

„Danșul e cu totul altceva. E desigur un sistem de acte, dar care își poartă finalitatea în sine. Danșul nu merge nicăeri. Chiar dacă urmărește ceva, nu e decît un obiect ideal, o

stare, o voluptate, o nălucă de floare, sau vre-o răpire a propriei sale ființe, un extrem de viață, o culme, un punct suprem al existenței...

„Dar oricât de deosebită ar fi de mișcarea utilitară — notați această observație esențială, deși de o simplitate infinită — *danțul întrebuițează aceleași membre, aceleași organe, oase, mușchi, nervi, ca mersul însuși.*

„E exact la fel cu poezia care face uz de aceleași cuvinte, de aceleași forme, de aceleași sonorități ca și proza”.

De aci Valéry deduce că în proză „forma nu se păstrează, nu supraviețuiește înțelesului textului, ea se dizolvă în lumina comprehensiunii”, pe cînd „poemul nu moare după ce a servit, ci renaște mereu din cenușe, ca să redevie ceia ce a fost”.

După ce am înțeles o pagină de proză, putem să o repetăm cu ajutorul altor cuvinte — lucru imposibil pentru poezie, care nu există decît într'o anumită formă. Un singur cuvînt adăogat sau suprimat armoniei unui vers — și toată poezia dispăre.

Căci poezia pură e legată de expresia verbală, nu ca o haină frumoasă, pe care o poți la nevoie înlocui cu alta, ci organic, cum e legată lumina fosforescentă de trupul licuriciului, fără de care nu se poate aprinde.

Poezia pură e deci nedespărțită de muzica, de armonia cuvîntului golit de înțelesul său rațional superficial, dar păstrînd „inefabilul” — neexprimabilul — sufletesc care-i face magia puritate.

Iată teoria poetică a lui Valéry. Să vedem acum caracterele și originalitatea poeziei sale ca, după ce ne vom ocupa și de opera lui Rilke, să le putem compara.

Cîteva date necesare din viața poetului, mai întîi.

Paul Valéry s'a născut în anul 1871, la Cette, un orașel din Sudul Franței, din „département de l'Hérault”, așezat pe țărmul Mediteranei. Locul de baștină al lui Valéry nu mi se pare indiferent pentru poet. Peste tradiția franceză, coasta aceia natală, scaldată de valurile albastre și de razele unui cer de azur, — unde totul pare sculptat într'o lumină eternă, uscată și limpede — păstrează încă amintirea vie a vechilor Eleni, veniți pe vremuri din Focea să întemeieze orașul Marsilia și o serie de colonii răsfirate pe țărm. Acel pămînt grecesc din sudul Franței, atît de clasic în trăsături și în spirit, ar fi prea ușor să arătăm ce urme adînci, ce temelie puternică a lăsat în opera lui Valéry. Căci, peste Mallarmé, Baudelaire și Racine, Paul Valéry — și lucrul, după mine, n'a fost îndeajuns remarcat — e un clasic grec, un mediteranean înainte de orice.

Toată poezia lui e o poezie de esență sudică, de vegetație

și de rodire sudică; și reamintesc minunatele simboluri împrumutate acestora: *Palme* și *Les Grenades*. O poezie scaldată în acea lumină de aur și de miere, care dă marmurei și spiritului împlinirea unei armonii desăvârșite, fiindcă din spațiul etern trece în timpul veșnic.

Acele temple, acele coloane de proporții unice, uimirea și fericirea ochiului nostru când le descoperă pe un cer clasic, toată acea arhitectură dăruită omenirii, pe vremuri, de geniul Eladei și de atunci pierdute cu dînsul, — poezia lui Valéry o evocă, o însuflețește, ne-o redă vie, ca palpitînd încă de lumina antică.

Citiți numai cîteva strofe din *Cantique des Colonnes* de care am mai vorbit. Nu îndrăznesc nici o traducere și citez în limba originală sfîrșitul poemei, atît de caracteristic pentru ce am înaintat aici și pentru toată arta lui Valéry în genere :

*Servantes sans genoux,
Sourires sans figures,
La belle devant nous
Se sent les jambes pures.*

*Pieusement pareilles
Le nez sous le bandeau
Et nos riches oreilles
Sourdes au blanc fardeau*

*Un temple sur les yeux
Noirs pour l'éternité
Nous allons sans les Dieux
A la divinité !*

*Nos antiques jeunesses,
Chair mate et belles ombres,
Sont fières des finesses
Qui naissent par les nombres!*

*Filles des nombres d'or,
Fortes des lois du ciel,
Sur nous tombe et s'endort
Un Dieu, couleur de miel.*

Aici sã ne oprim o clipã. Iatã un pastel admirabil de evocator, scris parcã sub îndoita umbrã a lui Palas Athene și a lui Pythagora; iatã în fața noastră vii, coloanele înseși. Și totuși, ființa lor, marmora în care trãesc e pur spiritualã. Nici o descripție, numai evocãri. Valéry nu spune: aceste coloane ușoare și netede sînt asemeni unor picioare svelte de fecioarã,

ci numai: mîndra în fața noastră își simte picioarele pure, adică forma picioarelor pură:

*La belle devant nous
Se sent les jambes pures.*

Și atît e destul. Ce forță de spiritualizare și de concizie, fără a cădea pe tărîmul prozaic al demonstrației. Valéry e poetul formulelor în sine — peste individual, el ajunge la etern: la ideia poetică originară care stă în miezul fiecăreia din ele.

Mai departe:

*Incorruptibles soeurs
Mi-brûlantes, mi-fraîches,
Nous primes pour danseurs
Brises et feuilles sèches.*

*Et les siècles par dix,
Et les peuples passés —
C'est un profond jadis,
Jadis, jamais assez.*

În opt versuri, mai întii tot drumul soarelui în jurul coanelor incoruptibile — fuga zilei. Fuga, anotimpului apoi, cu vînturile și frunzele veștede ale toamnei. Apoi goana veacurilor, a popoarelor uitate într'un trecut adînc care nu se satură de timp niciodată.

*Sous nos mêmes amours
Plus lourdes que le monde
Nous traversons les jours
Comme une pierre l'onde !*

*Nous marchons dans le temps
Et nos corps éclatants
Ont des pas ineffables
Qui marquent dans les fables...*

Prin schimbarea rimelor încrucișate în rime ingemădate, ultima strofă, prin chiar sonoritatea ei decisivă, ne arată sfîrșitul poemei.

Rețineți numai versul: *Nous marchons dans le temps*. Paradoxul e aparent, căci, deși nemișcate în spațiu, coloanele progresează zi de zi în timp.

M'am oprit mai mult la această poezie tocmai ca să arăt că muzele lui Valéry s'au născut pe un pămînt clasic și că au rămas chiar cînd poetul a părăsit țărîmul mediteran pentru

malurile Senei pariziene : fiicele numerelor de aur ale lui Pythagora (*Filles des nombres d'or*).

Această influență mai răsare și în cele două dialoguri: *L'Ame et la Danse* și *Eupalinos ou L'Architecte*, în care Valéry, ca un nou Platon, împletește, clasic, frumos și tulburător de modern, simboluri care îi sînt dragi și atît de carcate-ristice.

Acestui sentiment clasic innăscut îi datorește poetul darul aproape divin al proporțiilor și al dozărilor, o luciditate neobișnuită chiar în clipa extazului, o cîntărire a imponderabilului din suflet, o inteligență excesivă alături de o infinită sensibilitate pentru armonia cuvîntului — și poate ceva uscat ca un fruct sudic, ceva amar și ermetic în gîndire, ceva sensual în formă și în spirit — ca acele ape din sud, torente secate de arșiță, care deodată umplu de răcoare și de valuri albia lor umflată de ploii.

De aci, acel dispreț aproape oriental în poezia lui Valéry pentru femeie. Valéry nu are nici o poezie de dragoaste, și singura în care evocă o femeie (muză, iubită sau simplă servitoare a unui preot al poeziei — nu știm pînă la sfîrșit) e acel misterios *interior* în care își descrie propriul iatac.

*O roabă cu ochi lungi plini de lanțuri grele
Imi schimbă apa florilor, se scufundă pe aproape în oglinzi,
Așternutului tainic dăruie degete curate ;
Așează o femeie în mijlocul acestor ziduri,
În visarea mea rătăcind cu sfială
Imi trece prin privire fără a-i rupe lipsa,
Așa cum trece sticla prin raza de soare
Și ferește aparatul rațiunii pure.¹*

Straniu fel și personal de a concepe femeia. În ochii lui Valéry ea rămîne: roaba milenară, sclava ale cărei gesturi armonioase împodobesc și ele, ca o floare, ca lumina unei raze, un interior de înțelept. O umbră străvezie în lumina gîndului etern, atît. Ce departe — o vom vedea — de concepția femeii la Rilke!

Ca și Edgar Poe, ca și Baudelaire, ca și Mallarmé — Va-

¹ Une esclave aux longs yeux chargés de molles chaines
Change l'eau de mes fleurs, plonge aux glaces prochaines,
Au lit mystérieux prodigue ses doigts purs ;
Elle met une femme au milieu de ces murs,
Qui dans ma rêverie errant avec décence,
Passe entre mes regards sans briser leur absence,
Comme passe le verre au travers du soleil,
Et de la raison pure épargne l'appareil.

léry face parte din familia aceea rară de spirite cu fața de Ianus: cu un obraz suflă în rogozul cîntărețului, cu celălalt aude, judecă și conduce propriul său vers. Nu e „cîntărețul tristeței sale”, cum au fost poeții romantici mai toți — e, lucru poate mai de preț, „măsurătorul cîntecelor lui”.

A debutat în poezie ca un discipol fidel al lui Mallarmé. A publicat versuri puține dar interesante, scrise sub influența directă a maestrului mult admirat, fără a-l egala totuși, în mici reviste simboliste ale vremii, din care citez revista *La conquę* a lui Pierre Louys, între anii 1891—1895. Aceste versuri au fost strînse abia în 1920 în volumul *Album de vers anciens*.

Apoi, în poezie Valéry a tăcut timp de 21 de ani pină la apariția în 1917 — în timpul războiului — a „Tinerei Parce” (*La Jeune Parque*). Acestei tăceri atît de rodnice ca urmări creatoare, nu cunosc în toată literatura modernă alta să-i pun alături, decît tăcerea lui Rilke în sihăstria sa elvețiană înaintea furtunii „Sonetelor lui Orfeu” și a „Elegiilor Dui-neze”, culmea poeziei sale. Dar și aici o deosebire: tăcerea lui Rilke e pasivă, feminină ca toată poezia lui. El se supune Naturii, așteaptă ca ploaia venită de sus să-i rodească înmîit ogorul sufletesc, așteaptă ca un sfînt retras departe de oameni, Cuvîntul care prin gura sa va fi viață. Tăcerea lui Valéry e activă, bărbătească, așa cum îi e și lirismul — el nu se supune Naturii, ci o provoacă. Așteptarea lui nu e a unui sfînt în chilia unei sihăstrie; e a unui savant în laboratorul său sufletesc. Tăcerea lui Paul Valéry, mai mult decît simbolul din *Palme*:

*Patience, patience,
Patience dans l'azur
Chaque atome de silence
Est la chance d'un fruit mûr...*

e tăcerea lui *Monsieur Teste*. Acel „Domn Țeastă” — nu-mai creer pur, numai senzație pură, acea extraordinară creație mintală a lui Valéry — care e Valéry în ultima lui esență — care e, față de Paul Valéry cel adevărat, ceiace e bunăoară vinul de Cotnar față de vița de vie încărcată cu struguri, dela Cotnar: un prototip și un rezumat, ceva mult mai simplu și ceva mult mai complex, o *sinteză de analize*.

E acel „maturare” al lui Teste, care nu e o rodire aproape vegetală a sufletului, ci o fecundare forțată dar naturală, inconștientă dar voită a spiritului întreg. *Teste* (sau mai bine *La Soirée avec M. Teste* scrisă în 1896) e romanul lui Valéry — romanul senzației și al creerului pur — precum *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*, însemnările

acelui alter-ego al lui Rilke — e romanul senzației sentimentale pure.

După 20 de ani de o astfel de tăcere, Valéry putea duce mai departe modul poetic mallarméan — precum și Mallarmé dusese mai departe arta și învățămintele lui Baudelaire. El putea, întrecându-și maestrul, să se regăsească pe sine liberind în același timp poezia franceză din primejdia în care se afla de a rămânea subjugată unei formule de artă superioare, dar valabilă numai pentru autorul ei Stéphane Mallarmé. *La Jeune Parque*, acel „exercițiu” (cum o intitulează Valéry) e singurul și minunatul răspuns dat dincolo de moarte „După amiezii unui Faun” (*L'Après-midi d'un Faune*). E o poemă de o unică frumusețe și poate, cu „Faunul” lui Mallarmé, singurul exemplu de pozie pură desăvârșită după canoanele estetice ale lui Henri Bremond. Versuri ca

Le plus pur en silence éclaire un coeur brisé...

sau

Tendre lueur d'un soir brisé de bras confus...

sau

Liant et déliant mes ombres sous le lin...

a căror valoare poetică reiese din cea mai subtilă armonie și din tainica lor împerechiere — ne arată cât de zadarnică ar fi orice încercare de traducere. Orice comentariu chiar al unui poem ca *La Jeune Parque* e de prisos și neavenit, căci poemul pur n'are nici subiect, nici acțiune — sau mai lămurit are acțiunea și subiectul pe care i-o descoperă și i-o împrumută cititorul. Valéry emite chiar într'una din prefețele sale teoria următoare: cititorul de poeme nu e pasiv ca un cititor de romane (în proză sau versuri narrative), care acceptă povestea autorului și i se supune — ci el e activ, e un colaborator necunoscut al poetului, și explicația pe care o propune dînsul e tot atît de valabilă ca însăși părerea autorului.

După *La Jeune Parque*, de la 1918 pînă la 1922 data publicării ultimului său volum de poezii *Charmes*, Valéry a scris versuri — de-atunci (afară de un fragment din *Narcisse*) poetul a tăcut, trecînd pana prozatorului. *Charmes* (al cărui echivalent ar fi „Farmece”, „Vrăji”, „Incîntări”) e opera de maturitate și culmea poeziei lui Valéry. Aici găsim *Le Cimetière marin*, *Palme*, *Cantique des Colonnes* din care v'am citat, *La Pythie*, *Ebauche d'un Serpent*, *Aurore* și sonetele *Les Grenades*, *Le Vin perdu* și atîtea alte comori. Aici, părăsind factura strict mallarméană, Valéry revine la cea mai curată tradiție formală franceză, la Racine. Mărimea unui poet se poate măsura în puterea lui de a înțineri și de a duce mai departe, scoțînd-o din litera moartă a

cărților și transplantând-o în sufletul viu al vremii, tradiția literară a nației sale. Și din acest punct de vedere Valéry e mare. E un Racine mai aproape de spiritul autentic grecesc cules din lumina Mediteranei, un Racine îmbogățit de toate resursele sufletului modern și din care narațiunea a dispărut făcând loc simbolului. Acestui dublu clasicism: grecesc și racinian, îi datorește Valéry alegerea sa în 1925 în forul Academiei franceze atât de închisă novatorului. Din aliajul rar de pur clasicism mediteranean, francez și de poezie pură modernă, Valéry a creat un stil clasic nou, o poezie pură din care totuși nu lipsește — ca prea des la Mallarmé — conținutul. O poezie cum e „Cimitirul marin” desăvirșește această minune de a fi clădită — ceiace pare aproape o antinomie — pe concepte raționale pure, și totuși de a nu fi logică în sensul didactic sau retoric al cuvîntului, ci în sensul poetic. Căci Valéry găsește puterea de a duce ideea pînă la punctul original, pînă în punctul acela extrem al conștiinței, unde ca un izvor: e încă numai murmur, muzică și palpitare curată. Acolo unde e încă poezie pură.

Și acum, după ce am văzut piscul atins de Valéry, de pe versantul francez și mediteranean, să trecem împreună pe celalt povirniș și să căutăm a-l cunoaște și a-i ajunge culmea, împreună cu Rilke, de pe versantul german și nordic. Negurile și norii care-i înfășoară pădurile, plaiurile și colinele înalte, de pe această parte îi ascund mai bine liniile adevărate decît soarele cerului sudic — dar totuși, cînd razele luminii vor reuși să spargă nălucile de basme, piscul și aici își va arăta mîndrețea desăvirșită.

Poezia germană față de poezia franceză în special și de cea romanică în genere e, ca să întrebuițăm o imagine, ceiace e apa față de uscat. Pe cînd țărnul de marmoră, de piatră sau de lut, rămîne neschimbat în spațiu și dacă-l modifică timpul, trebuie veacuri ca formele sale să se transforme mai mult, apa nu numai curge mereu — tot alta în același riu — nu numai lovește tot cu alte valuri schimbate țărnul neschimbat, dar încă în arșița verii își preschimbă ființa însăși în vapori clădind pe ceruri nori aerieni, și iarna se face ghiță străvezie și dură. Apa fugitivă în spațiu nu-și află adevăratul echilibru decît în timp. Ultima ei esență e tocmai această fluiditate care o face să se regăsească în clipa chiar cînd pare să se fi pierdut. Sloi, undă sau nor. ființa ei e aceeași.

Iată într'o imagine toată poezia lui Rilke, față de poezia lui Valéry. Poezia francezului, am văzut-o, se conturează precis, abstract și muzical, dar în sensul solid, arhitectonic, aproape geometric: ca un templu grecesc a cărui marmoră aurită de lumina de vis a amurgului, ale cărui pro-

porții desăvârșite cîntă ochiilor. Dar acest templu, cu deosebiri doar aduse în fiecare ceas de altă lumină sufletească, rămîne mereu același ca materie, ca intenție, ca densitate formală. Poezia lui Valéry e *statică*. Poezia germanului nu e conturată de vedere la început, ci adunată în suflet pe cale auditivă. E toată gama freamătelor muzicale, e toată revărsarea sentimentului în armonia cuvintelor. E într'o devenire continuă; e, înainte de toate, *dinamică*.

De o nesfîrșită varietate de tonalități, e nespus de fluidă. E materia primelor versuri ale lui Rilke — cîntecele din *Erste Gedichte* și din *Frühen Gedichte*. Apoi purtată de sentimentul pur, ca murmurul veșnic al valurilor de firul apei adînci, poezia rilkeiană își sapă drum tot mai tănuț, tot mai profund, prin vreme și prin suflet, căutînd dincolo de el Valea Domnului. E poezia din *Stundenbuch*, din „Cartea Orelor”, acel Ceaslov al sufletului mistic modern scris sub influența ortodoxă și slavă a călătoriei poetului în Rusia și a întîlnirii sale cu Tolstoi.

Dar în clipa cînd acest lirism al devenirii — în opoziție cu lirismul francez al ființei — riscă să se piardă în ireal, din lipsă de tipar formal, întîia minune o scapă. Sub influența lui Rodin, sculptorul și stăpînul formelor, al cărui secretar Rilke a fost ani de zile și despre arta căruia a scris o carte minunată, tot ce nu fusese pînă atunci decît sentiment, efuziune și armonie muzicală — apă veșnic curgătoare — deodată îngheață, devine deodată formă străvezie, cristal dur. Toată poezia lui Rilke învață materia, solidul, forma în spațiu, — și mai mult decît spațiul, căci ființa ei e numai timp solidificat — suflet materializat. E poezia din *Buch der Bilder*, și din *Neue Gedichte* publicate în două volume.

Dar în clipa cînd poezia rilkeiană riscă din nou să se piardă de data aceasta în tiparul înghețat al formei — o scapă a doua minune, cea mare. După șapte ani de tăcere în munți — ce era legat se desleagă. Ce era lut se însuflețește. Ghiața de pe pămînt se face pe ceruri nori. Dar deși spiritualizată desăvârșit din cele două deveniri ale sale anterioare, poezia lui Rilke de-acum păstrează din una taina armoniei, din cealaltă armonia formei. E poezia în care Rilke preia moștenirea lui Hölderlin din „Ultimele imnuri”, sînt „Sonetele lui Orfeu”, sînt mai ales acea culme pură a liricei europene moderne „Elegiile din Duino” (un castel pe Adriatică). Rilke de acum poate să moară ca om, s'a desăvârșit etern în opera lui și a desăvârșit acolo geniul rasei sale. S'a integrat tradiției mari germane — cum Valéry, am văzut-o, s'a integrat mării tradiții franceze. Poezia din *Duineser Elegien* rămîne — pe alt plan, pe alt versant al aceleiași culmi — gemăna în puritatea ei a poeziei din *Le Cimetière Marin*.

Și acuma să coborîm din simbol în realitate — o vom înțelege-o mai bine. René Maria Rilke (Rainer și-a spus mai târziu) s'a născut în 1875 la Praga pe atunci austriacă, dintr'o veche familie nobilă scăpătată, ai cărei strămoși luptaseră în armata imperială contra Turcilor. Lucrul nu e de prisos să-l pomenim. Căci dacă Mediterana a hotărît poate o bună parte din poezia lui Valéry — vechiul oraș ceh al Boemiei, cu atmosfera sa mistică specială în care se resimt parcă ultimele adieri ale marelui suflet slav din răsărit; Praga cea veche cu palate, biserică și mănăstiri, cu Rădciul și cu ulițele strîmte întortochiate din preajma lui; Praga veche în care trecutul te urmărește oriunde, mai viu, mai real decît umbra trecătorilor de azi — cari sînt ei nălucile adevărate; orașul acesta numai atmosferă de taină și de vis spectral — nu putea să nu lase o urmă adîncă în sufletul băiatului sensibil ca o fată, ultim vlăstar al unui neam al cărui sînge obosit avea să dea în poetul de mai târziu o supremă înflorire spirituală.

Dintr'un epizod din luptele cu Turcii, luat din viața unui strămoș al său, a făcut Rilke mai târziu acel poem în proză, muzical, aliterat și asonanțat ca o poezie — pe care l-am tradus împreună cu Oscar Walter Cisek publicîndu-l în revista „Cugetul Românesc” din 1924. Din toate operele lui Rilke, acest poem: *Die Weise von Liebe und Tod des Cornett Christoph Rilke*, e singura care a avut din timpul vieții autorului un răsunător succes de public, cu toate că nivelul ei a fost cu mult întrecut mai târziu de alte realizări ale poetului. Păstrează totuși o prospețime, un farmec, o tinerețe, care mă fac să regret că locul îmi lipsește să vă citez ceva din ea. Mă voi mulțumi să reproduc dintr'o scrisoare pe care mi-a trimis-o Rilke cu această ocazie, scrisoare interesantă fiindcă ne arată cum judeca poetul la sfîrșitul vieții această producție a sa din tinerețe. Scrisoarea datată din 10 Noembrie 1924, Chateau de Muzot (Elveția), n'a fost încă publicată. E în franțuzește. Această limbă devenise pentru Rilke un al doilea grai. În ea a scris înainte de a muri și două volume de versuri originale: *Vergers* și *Les Roses* (acesta din urmă publicat postum).

Citez din scrisoare după mulțumirile de rigoare aduse traducătorului român:

„Si je regrette une chose c'est que ce soit ce travail de jeunesse qui accapare l'honneur d'entrer à peu près dans toutes les langues européennes; écrites, autrefois dans une seule nuit d'automne, ces pages (adică poemul Cornetului Christoph Rilke) n'ont d'autre mérite que celui de leur prime-sautière allure juvénile... Mais il faut croire que la jeunesse a raison sous toutes les formes, — et que c'est elle qui, à tra-

vers ces rythmes ingénument sincères, s'impose à tant de lecteurs bienveillants. N'étant pas étranger au métier de traducteur, je crains d'ailleurs qu'avec mes travaux plus mûrs, je m'éloigne de plus en plus de la possibilité des équivalents."

Sensibilitatea excesivă, feminină a băiatului de-atunci palid și singuratic, a fost mult agravată la Rilke prin faptul unei educații nepotrivite. Dat într'o școală militară, disciplina, brutalitatea camarazilor, tot contactul acela violent cu o realitate prea în contradicție cu firea sa intimă, l-au făcut să se închidă într'insul și mai mult, să se închidă în sufletul său ca într'o scoică; de teama realului să se ascundă în vis. Să clădească alături de viață, alta suprapusă, fără multă vlagă și singe, cam clorotică, cam obosită, acea viață în care sufletul său sensibil căuta, evoca, nu iubita, ci sora. Era reluată pe o coardă minoră poezia lui Verlaine: *De la douceur, de la douceur, de la douceur*, în parte, și în parte a lui Maeterlink (din *La mort de Tintagile*), al căror ecou pe lângă ritmul și tonul baladelor populare boheme, se regăsește în primele volume de versuri: *Leben und Lieder, Wegwarten, Larenopfer, Traumgekrönt, Advent, Mir zu Feier*. O poezie de nuanțe, muzicală și simbolistă închinată toată fecioarelor și cultului Mariei. O poezie puțin obositoare și monotonă, dar în care apar deocumă câteva „leitmotive” care, adincite și izolate în toată puritatea lor, vor fi mai tîrziu — odată trăite și nu numai trăite literar — poezie mare, poezie pură.

Care sînt aceste „leitmotive” de muzică sufletească ale lui Rilke? Intii sentimentul *Singurătății*: „Die Einsamkeit”. Iată ce scria vorbind de dînsa Rilke într'o scrisoare trimisă unui tînar poet: „De ce avem nevoie, e numai un singur lucru: Singurătate, — de mare și interioară singurătate. Să te retragi în tine și ceasuri întregi să nu înț. Inești pe nimeni, la aceasta trebuie ajuns. Singurătate, așa cum erai singur fiind copil, cînd oamenii mari mergeau în jurul tău, legați de lucruri, care păreau însemnate, tocmai fiindcă cei mari ți se arătau at.t de ocupați și fiindcă fapta lor nu o înțelegeai”.

Apoi sentimentul *Iubirii* — nu iubirea sensuală, egoistă și seacă, a latinului — nici măcar iubirea pasionată și sentimentală, o iubire mai liniștită și totuși mai sensibilă. O iubire de sfînt franciscan pentru creatura Domnului. O nesfîrșită milă — slavă ruscască — pentru suferință.

Să nu uităm că dacă Valéry (M. Teste) e un creier pur ce se disecă, Rilke (Malte Laurids Brigge) e o inimă ce se frămîntă. Și acel sentiment, acea sete după ceva pierdut, după copilul din noi, at.t de rilkeian. La Valéry conceptul copilului nu apare și nici nu poate trăi, căci ideia pură exclude pe cel ce e numai sentiment.

Și în fine, după *Singurătate și Iubire*, al treilea „leitmotiv”: *Credința*. În primăvara anului 1899 Rilke ajunge la Moscova, — nu a ateului Stalin, ci a Țarilor pravoslavnici — și în toamna aceluiași an îl întâlnește pe Tolstoi la Iasnaia-Poliana. Din contactul acela cu Rusia, poezia lui Rilke învață credința, adică iubirea înălțată pînă la Dumnezeu pe altarul inimii omeneste. În anii 1899—1903 el scrie bucățile lirice care vor forma cele trei cărți din *Stundenbuch* (Cartea Orelor, Ceasiovul): „Despre viața monahală”, „Despre peregrinare” și „Despre Sărăcie și Moarte”. Niciodată sufletul modern nu găsisese accente religioase mai adnci. E o poezie pură fiindcă e o singură exclamare, o singură efuziune lirică de o intensitate rară. Departe de spiritul catolic roman al lui Verlaine și Claudel, poezia mistică a lui Rilke se apropie de ortodoxismul slav în preajma căruia a izvorit. Iar pe Dumnezeu, de vrem să-l găsim, să-l auzim pe Rilke: „Precum puterea gravitației e cea mai universală și tăcută lege, tot astfel pietatea, pe care o am în vedere, nu e altceva decît o gravitație continuă și liniștită, ce din adîncurile Domnului influențează sufletul și pleacă fețele în jos spre umbră și meditație. Atracțiunii în spre Dumnezeu nu i se poate opune atracțiunea către pămînt. Nimic nu e mai înțelept de cît cercul. *Dumnezeu, care ne-a scăpat în ceruri din pămînt o să ne vie iar*”. Meditați această frază din urmă: în ea e toată taina religiei lui Rilke. „Nimic nu e mai înțelept decît cercul”. Viața și moartea nu sînt poate decît două gravități contrarii, la ale căror legi trebuie să ne supunem pe rînd; ele se corespund la infinit...

Ca să arăt cu ce pătrundere s'a aplecat Rilke pe problema Vieții și a Morții și cum a știut să ne-o prezinte, nouă și pură, voi cita din povestea *Der Schutzengel* un fragment tradus de mine. E vorba de o femeie care moare:

„Se ridică deodată și își înălță capul. Viața părea că i se suise toată în obraz și că se adunase acolo și sta ca o sută de flori pe trăsăturile ei. Și moartea veni și o rupse brutal, o rupse ca din lut moale și îi lăsă înapoi fața trasă mult, lungă și ascuțită. Ochii erau deschiși și se deschideau mereu, cînd îi închideai, ca scoici, în care animalul a murit. Bărbatul, ce nu putea să sufere ca ochi, care nu vedeau, să rămînă deschiși. aduse din grădină doi boboci tîrzii și grei de trandafiri și îi puse pe pleoape, drept greutate. Acum ochii au rămas închiși și el a șezut să privească lung în obrazul mort. Și cu cît privea mai lung, cu atît mai deslușit simțea cum încă valuri ușoare de viață se prelingeau la marginea trăsăturilor ei și încet iar se trăgeau înapoi. Iși amintea întunecat, într'un ceas foarte frumos, să-i fi văzut această viață pe obraz și el știa că aceasta era viața ei cea mai sfîntă, al cărei pârtaș nu ajun-

sese să fie. Moartea nu luase dintr'însa această viață; se lăsase păcălită de celelalte multe, care i se tipăriseră pe trăsături; acelea le răpise, împreună cu blîndul contur al profilului ei. Dar viața cealaltă mai dăinuia într'însa; pentru o clipă înaintase cu undele ei pînă la buzele tăcute, și acuma da din nou înapoi, curgea fără sgomot și se aduna undeva peste inima ei...

„Căută mina moartei, care goală și deschisă cum e coaja unui fruct fără miez, odihnea pe așternut; răceala acestei minți era egală și mută, și de-acuma dădea cu totul impresia unui lucru, care o noapte întregă rămăsese afară în rouă, ca pe urmă în vîntul dimineții să devină repede rece și uscat. Atunci deodată mișcă în obrazul moartei ceva. Incordat, bărbatul privea. Totul era liniștit, dar deodată trandafirul ce odihnea pe ochiul stîng, tremură. Și omul văzu că și trandafirul de pe ochiul drept se făcuse mare și se făcea încă tot mai mare. Fața se obișnuia cu moartea, dar rozele se deschideau ca ochi, care priveau în altă viață. Și cînd veni seara, seara acestei zile tăcute, bărbatul purtă două mari roze roșii în minile sale tremurătoare la fereastră. În ele, care se îndoiau de povară, îi purta viața, belșugul vieții ei, pe care nici el nu-l simțise niciodată”.

Această viață tănuită în trăsături, în animale, în plante, în lucruri, nimeni mai bine ca Rilke n'a știut s'o redea în versurile din *Neue Gedichte* (1906—1907) și în proza lui *Malte Laurids Brigge* de mai tîrziu — căci poetul acuma, el care fusese pe punctul să se piardă în efuziunile mistice slave ca într'o apă fără țarm, ca într'o stepă fără hotare — printr'o pendulare sufletească și mai mare decît drumul de la Moscova la Paris, trece, de la conacul din Iasnaia Poliana, la atelierul din Meudon — de la Tolstoi, care l-a învățat să cînte în moarte viața eternă viitoare, la Rodin care îl va învăța să sculpeze forme vii în marmura moartă.

Ca și sculptorul care stă zile și zile în fața modelului ales ca să-i răpească o mișcare nesimțită de altul, a zecea, a suta parte a unei mișcări revelatoare, fiindcă prin ea se destăinuiește ființa intimă, ultima taină a unei vieți — tot astfel, întrebuițînd pentru un alt material, care e cuvîntul, o artă și o tehnică făcută pentru piatră, marmură și bronz, Rilke încearcă și reușește ceiace logic e imposibil: O poezie pură de esență curat descriptivă. Reușește, acolo unde toți Parnasienii au dat greș, fiindcă el nu lucrează ca ei, aplicînd sculpturii calapoade generale de viață. Ca să descrie, de pildă, o anumită panteră, el nu ne dă aspectul și caracterul panterei în general, așa cum trebuie să fie, văzută de alții — ci ne dă impresia panterei asupra lui. Ochiul său nu e un obiectiv fotografic care îngheață mișcări vii, în imagini moarte

— ci e aparatul cinematografic, care, din succesiuni discontinue, reface pentru o clipă fluxul vieții păstrându-i elanul vital și toată puritatea muzicală.

Astfel trebuie înțeleasă o poezie ca *Der Panther* cu subtitlul caracteristic pentru exactitatea viziunii: „Jardin des Plantes, Paris”. Traduc textual în proză, nu ca să redau poezia, ci numai tehnica nouă a viziunii:

„Privirea ei, de fuga continuă a gratiilor, a obosit într'atita încît nu mai reține nimic. Pentru ea parc'ar fi o mie de gratii și după o mie de gratii nici o lume.

„Mersul moale, alintat, al unor pași puternici, care se întorc în cercul cel mai strîmt, e ca un danț de forță împrejurul unui centru, unde, zăpăcită, o voință mare s'a oprit.

„Numai cîteodată perdeaua pupilei se ridică tăcut. Atunci o imagine intră în ea, pătrunde prin liniștea încordată a membrelor — și inima încetează să mai fie.”¹

Ajunsă în această direcție, poezia lui Rilke din anii atît de sornici de la Paris trebuia să se oprească aci, culme înghetată pentru totdeauna, sau trebuia să moară ca să reînvie înoită — ca pasărea Phoenix — din propria ei perfecțiune.

Rilke instinctiv o simțise și tăcu ca și Valéry pentru mulți ani. Poezia lui fusese prea subiectivă mai întii, prea obiectivă în urmă, ca să-și găsească propriul său echilibru sufletesc într'o sinteză definitivă. După urgia războiului, poetul se retrase în Elveția.

Acolo în munți, în singurătate, într'o singurătate de anacoret al poeziei pure — ca odată Hölderlin, ca odată Nietzsche, singur cu soarta sufletului său își așteaptă destinul. Tace, traduce din cînd în cînd — ca și cum i-ar fi teamă că n'are încă un vas suficient pentru recolta ce trebuie să vic. Tace, nu ca palmierul de la Sud care-și umflă fructul în liniștea pîrguirii, ci ca molidul din preajma ghețarilor ce așteaptă

¹ Sein Blick ist vom Vorübergehen der Stäbe
so müd geworden, dass er nichts mehr hält.
Ihm ist, als ob es tausend Stäbe gäbe
und hinter tausend Stäben keine Welt.

Der weiche Gang geschmeidig starker Schritte,
der sich im allerkleinsten Kreise dreht,
ist wie ein Tanz von Kraft um eine Mitte,
in der betäubt ein grosser Wille steht.

Nur manchmal schiebt der Vorhang der Pupille
sich lautlos auf — Dann geht ein Bild hinein,
geht durch der Glieder angespannte Stille —
und hört im Herzen auf zu sein.

să-l încununune cu fulgere furtuna. Și furtuna vine — și iată „Sonetele lui Orfeu” și iată „Elegiile Duineze”. În primăvara 1925, din castelul acela izolat și mic, din Muzot, Rilke ne spune într’o scrisoare : „Elegiile sînt aici... Nouă mari, și apoi Par-tea a doua ce aparține ciclului lor, pe care vreau să o numesc fragmente, poezii răzlețe, înrudite cu cele mari prin vreme și rezonanță.

„Abia acum voi respira și voi putea să-mi reiau viața. Căci lucrul a fost... peste puterile vieții — am gemut în aceste zile și nopți, ca pe vremuri în Duino — dar chiar după lupta aceea, acolo — n’am știut că o astfel de furtună de spirit și sentiment poate lovi pe un om. Cum am putut să-i rezist! Cum am putut să-i rezist! Destul, opera e aici. Am ieșit în raza rece a lunii și am mîngîiat micul Muzot ca un animal mare — vechile ziduri care mi l-au îngăduit. Și dărîmatul Duino.”

De cîte ori citesc aceste rînduri, simt în mine o emoție pe care cu greu o stăpînesc, căci mă gîndesc de o parte la splendoarea acelor Elegii care pot sta alături de ceiace a scris Hölderlin mai turburător și Goethe în al doilea Faust mai tainic, și fiindcă evoc de altă parte o fotografie, unde Rilke, fără pălărie, stă la poarta castelului umil într’o priveliște de munți și de primăvară cu crengi neînfrunzite încă. Rilke privind în soare cu ochi vizionari și mirați.

Și mă gîndesc la altă zi memorabilă, cînd a venit să-i calce pragul singurătății Paul Valéry, căruia Rilke îi traduse versurile într’o limbă pe care francezul n’o înțelegea. Mă gîndesc la acea întîlnire, într’o vale pierdută din munții Elveției, a lui Valéry și a lui Rilke, cu destinul poeziei europene în minile lor. Mă gîndesc că poate, pe cînd soarele le lungea, în mica grădină de lingă casă, umbrele unite frățește — umbra morții lui Rilke tremura, străvezie încă, undeva pe-aproape, dînd mai multă limpezime sufletelor și cuvintelor o puritate neînțeleasă. Umbra morții, „ca o pasăre mare și tănuită” cu sborul rotund acolo, sus, „pe munții din suflet” evocați într’un turburător fragment dintr’o poezie postumă de Rilke însuși.

Iată tradus de mine fragmentul întreg:

*Așezat pe munții din suflet. Privește, ce mică acolo,
privește: localitatea din urmă a vorbei, și mai sus,
însă ce mică și ea, încă un ultim
sătuc de simțiri. O recunoști tu?
Așezat pe munții din suflet. Stratul
de piatră sub mini. Aici înflorește
bine ceva; din muta prăpastie
iese'nvoaltă o iarbă neștiutoare cîntînd.*

*Dar cărturarul? Ah ce începu să cunoască,
și tace acum, așezat pe munții din suflet.
Acolo umblă de sigur, în sfântă știință de sine,
multe'mprejur, multe dihăanii de munte în pace
se perindă și stau. Și pasărea mare și tănuită
încercue piscul renunțării curate. — Inșă
tănuită, aici pe munții din suflet...¹*

Precum Valéry ajunsese partea *cealaltă* a universului intelectual, Rilke a atins aicea partea *cealaltă* a universului sensibil.

Și acuma, ca să sfârșesc, nu voi face între poezia lui Rilke și poezia lui Valéry sinteza făgăduită. La ce bun ! Sau ați făcut-o d-voastră singuri — și atunci din parte-mi ar fi cel puțin pedant și cam ridicol să vreau să vă conving de existența unei unități sufletești care le leagă și le măsoară pe amândouă — când această unitate o simțiți intuitiv. Sau de nu — lăsați-mă atunci ca împreună cu Valéry, dar în cinstea memoriei lui Rilke, drept libație spirituală adusă poetului mort, să arunc și eu în valul vremii veșnic turbure și care iar se limpezește mereu, vinul prețios, „vinul pierdut” al poeziei pure :

*Perdu ce vin, ivres les ondes!...
J'ai vu bondir dans l'air amer
Les figures les plus profondes...*

Ion Pillat

¹ Ausgesetzt auf den Bergen des Herzens. Siehe wie klein dort, siehe: die letzte Ortschaft der Worte, und höher, aber wie klein auch, noch ein letztes Gehöft von Gefühl. Erkennst du's? — Ausgesetzt auf den Bergen des Herzens. Steingrund unter den Händen. Hier blüht wohl einiges auf; aus stummen Absturz blüht ein unwissendes Kraut singend hervor. Aber der Wissende? Ach der zu wissen begann, und schweigt nun, ausgesetzt auf den Bergen des Herzens. Da geht wohl, heilen Bewusstseins, manches umher, manches gesicherte Bergtier, wechselt und weilt. Und der grosse geborgene Vogel kreist um der Gipfel reine Verweigerung. — Aber ungeborgene, hier auf den Bergen des Herzens —

.....

Rikki-Tikki-Tavi

Deschideți urechile și ascultați cu băgare de samă, căci e rîndul minunatei povestiri despre lupta sîngeroasă, întreprinsă și isprăvită cu bine de către Rikki-Tikki-Tavi. Darzi, pasărea croitor, și Ciuciundra, șoarecele mosc, îi stătură într'ajutor, însă greul greului îl duse tot numai Rikki-Tikki-Tavi.

Rikki era o mangustă. Cu blana și coada stufoasă, mai că nu o deosebeai de o pisică; numai că avea un cap de nevăstuică. Ochii și virful nasului, pe care veșnic îl mișca adulmecînd în dreapta și în stînga, erau trandafirii; pe corp ajungea să se scarpine oriunde ar fi vrut și se putea servi de tuspatri picioarele după pofta inimii; coada și-o putea înțepeni și bîrliga de parcă ar fi fost o perie de curățat sticle, iar cînd se strecura prin iarba pînă la genunchi, își depăna necontenit strigătul războinic: Rikki-tikk-tikki-tikki-tks!

Odată apele riului, pe unde Rikki își petrecea viața cu părinții săi, crescură furtunoase, după ce noaptea întreagă se desfundase cerul în șiroaie de potop. Se întîmplă atunci ca virtejurile înspumate s'o învâlue și pe biata Rikki și s'o învâlmășească în josul apelor, în vreme ce ea se sbătea zădărnice să scape. Dar, în alunecarea amețitoare, cu ochișorii mici și trandafirii deschiși, zări cum trece pe lîngă o creangă — își desfăcu gura și și-o înțeleștă cu putere — apoi căzu în nesimțire.

Cînd se deșteptă, se văzu în arșița soarelui pe un strat de iarbă, într'o grădină, cu un copilaș lîngă ea zicînd:

— Mamă, uite o mangustă moartă. Vino să ne jucăm de-a înmormîntarea.

— Nu, Harry! — răspuse mama. Du-o în casă și arată-o tatei. Poate că n'a murit încă.

Băiatul o luă de coadă, cu băgare de samă, între două degete și o puse pe masa gata așternută din sufragerie.

— Ce-ai adus aici, ștregarule? — răsări cu vorba o na-

milă de om. Asta e o mangustă; nu, încă nu e moartă, dar nici mult nu i-a lipsit să se înnece. Ia, să 'ncercăm, poate-și vine în fire.

O luă binișor și o înveli în bumbac, așezînd-o aproape de foc. Sărmana făptură țeapănă începu încetul cu încetul să se miște, — un nouaș de aburi se ridică de pe ea, — apoi îi tresări născiorul trandafiriu, — și deodată Rikki strănută și deschise ochii mirați.

— Stai locului! — zise omul. Altminteri o sperii și fuge. Să vedem ce face.

De-ar fi înțeles Rikki ce a spus omul, ar fi hohotit de ris. Să sperii o mangustă! Aceasta nu-i în stare oricine, pentru că e un lucru greu, greu de tot. O mangustă este din virful cozii pînă în virful nasului numai curiozitate. Tot neamul mangustelor are aceiași deviză, care sună: „Dă fuga și vezi ce-i nou”. Clipind des din ochi, Rikki privi la vata ce-o învelea, o miroși și găsi că nu-i bună de mîncat; apoi se întinse, trepădă în jurul mesei, își viri nasul și ochii sgiți în toate paharele, miroși fructiera, stătu apoi dreaptă lingîndu-se ca pisicile, se scărpină, — și cu o săritură neașteptată se avîntă pe umărul băiatului.

— N'o lua razna, prostule! — rîse tatăl. Să n'ai nici o teamă. Așa-i obiceiul ei de a se împrieteni.

— Au! Mă gîdilă, la bărbie și la gît... Au! nu mai pot răbda! — strigă Harry.

Rikki-Tikki își viri capul sub gulerul băiatului și privi curioasă în josul gîtului; îi miroși urechea, sgîrciul de sus, apoi sfîrcul de jos, — și, descoperind la mijloc o găurice, își și năpusti nasul trandafiriu înăuntru. Harry scoase un țipăt grozav și se scutură, în timp ce Rikki sărind jos își linse labele.

— Maica ta, Doamne! — exclamă mama lui Harry. Și asta se chiamă un animal sălbatec! Pare-mi-se că e blind din cauza purtării noastre omenoase.

— Toate mangustele sînt la fel, — răspunse tata. Cît timp Harry n'o chinuește, n'o trage de coadă sau nu stă s'o închidă într'o colivie, jigania se face ca un mieluşel și rămîne cu noi. N'ai ceva să-i dai de mîncare?

Harry alergă ca un vifor la bucătărie și smulse o bucată de carne crudă din minile bucătarului, lăsîndu-l să bodogănească. O tăia în fișii mici și o întinse lui Rikki-Tikki, care se ospătă ca un pașă. Iar după ce-și văzu stomăcelul dolda, trase o raită pe verandă, unde se așeză în bătaia soarelui. sburlîndu-și blănița frumoasă și uscîndu-și-o pînă la piele. Acum abia îi veniră toți boii acasă.

— E mult mai bine aici decît în vizuina mucegăită unde am fost, — își zise în sine. Apoi sînt în casa asta lucruri mai multe decît a văzut în viața ei toată familia mea la un loc.

Trebue să zăbovesc aci, pînă voi mirosi și iscodi toate din fir în păr.

Cît fu ziulica de mare cotrobăi prin toate ungherele. În baie era s'o pățească deabinele; apoi născiorul roșu și-l smoli de sus pînă jos cu cerneala din călimara de pe birou și-și fripse limba voind să cerceteze capătul aprins al țigării ce fumegea în gura omului celui mare. Seara se minună văzînd cum sînt aprinse lămpile în odaia copiilor, iar cînd Harry se urcă în pat, ea încercă de i se potrivește ciorapii și pantalonii băiatului. Se cățără apoi pe picioarele de stejar masiv ale patului, sări pe pernă și închise ochii ca și cum i-ar fi venit să doarmă. Ți-aj găsit însă să se liniștească — acest neastîmpărat sfredeluș, care tresărea la cel mai mic sgomot și începea să cerceteze și să scormonească dedesupturile cu deamănuntul. Părinții lui Harry intrară în cameră pentru a-și lua noapte bună. Rikki clipi de pe pernă, privindu-i cu gămlăliile lucioase ale ochilor.

— Asta nu, nu se poate. — zise mama. Poate să mi-l muște pe Harry.

— Nici prin gînd nu-i trece. Ba, să vezi, gujulia aceasta te păzește mai strașnic decît un bulldog. Să între, Doamne ferește, un șarpe în odaie....

Însă mama lui Harry nici nu vroi să se gîndească la o grozăvie ca aceasta. Și totuși tatăl avea dreptate, căci odaia de dormit a băiatului se găsea într'o clădire singuratecă, la marginea junglei indiene.

În dimineața următoare Rikki-Tikki se instală la dejun din vreme, după ce, călare pe umărul lui Harry, se plimbase într'o excursie veselă pe verandă. În timpul nopții își linsese nasul, făcîndu-și-l iarăși trandafiri și acum și-l mișca neconținut, sorbind cu nesaț aroma ceaiului din ceașcă și mirosul șuncii și al ouălor. Ii dădură să guste și din bananele dulci și din ouăle fierte, iar drept mulțumire Rikki se alinta cînd în brațele unuia, cînd în brațele celuilalt, miro-sindu-le minile. Își pusese în gînd să ajungă răsfățata casei, căci maică-sa, care trăise în familia generalului comandant din Segowlee, o povățuise multe și de toate, cum s'o chitească mai bine să izbîndească în viață. În cele din urmă, Rikki se repezi și în grădină, ca să iscodească și acolo tot ce era de iscodit. Grădina era mare și numai pe jumătate cultivată; se găseau aci trandafiri butaci uriași, — abia de-i puteai ocoli cu vre-o zece pași mari, — apoi portocali și lămii, îmbrăcați tot anul în floare și fructe. În partea cealaltă, sălbatecă, a grădinii creștea trestie de bambus și o iarbă deasă și înaltă de un stat de om, — vorba ceea, un loc nici că se poate mai frumos. Rikki-Tikki sburda în toate părțile și-și lungea buzele.

— Minunată vînătoare trebue să fie pe aici, — își zise

ea, și gîndind astfel, coada stufoasă i se îmbîrligă ca o perie de spălat sticle. Apoi dădu iurăș prin răzoare, o zbughi prin tufișuri, miroși ici, adulmecă dincolo, pînă ce deodată i se curmă fuga: dintr'un măceș, o țintuiră locului niște glasuri tînguitoare. Era Darzi, pasărea croitor, cu nevastă-sa. Își înjghebaseră o minune de cuib, apropiînd două foi și lipindu-le părțile de jos cu mult meșteșug una de alta. Scobitura dinăuntru o căptușiră apoi cu grijă, aducînd lînă și tot felul de scame moi. Acum însă, amîndoi stăteau în fața cuibului și se boceau.

— Dar ce-i cu voi? — întrebă Rikki-Tikki.

— Oh! Că mare prăpăd îi pe capul nostru! — îngăimă Darzi. (Nevastă-sa, de amar și plîns, nu putea scoate măcar o vorbă.) Un pușor ne-a căzut eri din cuib și Nag ni l-a înghițit.

— Hm! — făcu Rikki-Tikki. Firește... nici că se poate lucru mai jalnic... Dar cine-i Nag ăla?... mă iertați... sînt de curînd prin meleagurile acestea.

Nici Darzi, nici nevastă-sa nu răspunseră nimic; cu-prinși de groază se pitulară în fundul cuibului, căci din desimea ierbii, de colo de jos de tot, dela rădăcina măceșului străbătu un sîsîit, — o! niște sunete atît de groaznice, încît Rikki-Tikki sări înapoi doi pași și mai bine. Și îndată. — puțin cîte puțin, mai întli capul cu scufița lată, apoi trupul întreg, lung de cinci picioare, — trupul lui Nag, a cobrei negre, răsări din iarbă apropiindu-se. Iar acum Nag își smuci capul drept în sus, și-l clătină în sus și în jos, apoi spre dreapta și stînga, țintuind necurmat cu privirea pe Rikki-Tikki, — cu privirea plină de răutate și rece a șarpe-lui, ce te fixează cu aceeași expresie înghețată, orice gînduri i-ar trece prin minte.

— Cine-i Nag? — flueră el cu limba-i despîcată. Privește! Eu sînt Nag! Vezi tu pecetea pe care marele zeu Brahma a întipărit-o poporului meu, cînd cea dintîi cobră zămislită pe lume îi îngădui să doarmă liniștit în umbra scufitei întinse? Priviți-mă cu toții și vă cutremurați!

El își întinse scufița în toată lățimea, și Rikki-Tikki îi văzu la ceafă semnul ochelarilor. Intr'adevăr, Rikki rămase ca o clipă bună, uluită. Îndată însă își aduse aminte cine e. Nu văzuse niciodată o cobră vie, totuși maică-sa o hrănise adeseori cu cobre moarte și știa prea bine că rostul vieții unei manguste, odată ce a ajuns în putere, este să doboare șerpul și să-i mănînce. Iar Nag știa și el aceasta prea bine și, cu toate că-și înghețase privirea de nepătruns, adîncurile inimii sale reci îi tremurau.

— Palavre neghioabe! — zise Rikki-Tikki. Brahma-Nebrahma — ar trebui să-ți fie rușine să mănînci pui golași din cuiburi.

Nag se gîndi, se răsgeîndi și-și ținti apoi privirea în iarbă, la spatele lui Rikki. Știa sigur că aciuirea unei manguste în grădină înseamnă, mai curînd sau mai tîrziu, moartea și pieirea familiei sale, și de aceea își scormoni mintea după vre-o șiretenie. Pentru a-i lua orice grijă lui Rikki, își lăsă capul ceva mai jos, ținîndu-l într'o parte.

— Să vorbim drept! — zise el. Tu mănînci ouă. De ce n'aș minca și eu păsări?

— În spate! Privește înapoi! — țipă Darzi.

Rikki-Tikki era prea deșteaptă ca să mai piardă vremea cu uitatul înapoi. Sări drept în sus, cît putu de sus, — și chiar pe sub dînsa țîșni înainte capul sîsiînd al Nagainei, nevasta împielîțată a lui Nag. Se strecurase binișor în spațele lui Rikki, umblînd s'o izbească și s'o răpună cu viclenie. Ha! Cum mai spumega, cînd își văzu planul zădărnicit. Rikki se aruncă drept în spatele Nagainei și, de-ar fi fost ceva mai coaptă în vîrstă, i-ar fi venit în minte, desigur, că acum, cu o singură mușcătură, ar putea să-i rupă șira spinării. Ce-i drept, mușcă, dar, — temîndu-se să nu se întoarcă din nou asupra ei, — nu mușcă destul de adînc și apăsător, și, înainte de a-și fi terminat trebușoara, sări cît colo, lăsînd-o pe Nagaina să se svîrcolească de durere în țărînă.

— Ciinosule, nemernicule de Darzi! — scîrșni Nag, opinîndu-se cît mai sus cu puțință.

Însă Darzi își clădise cuibul cu bună chibzuință atît de sus, încît nici un șarpe nu-l putea ajunge. Acum se legăna sburdînd pe o creangă și nu mai putea de furia nevolnică a dușmanilor săi.

Rikki-Tikki se așeză pe picioarele dinapoi și se sprijini în coadă, întocmai ca un cangur. Ochișii i se roșiră de tot (la manguste acesta e totdeauna semnul furiei) și începu să-și verse veninul și să ocărăască, — ceiace n'o împiedica însă să fie neconținut cu ochii în patru.

Totuși Nag și Nagaina dispăruseră în iarbă. Cînd un șarpe și-a greșit lovitură, nu trădează niciodată nimănui ce are de gînd să facă. Rikki-Tikki n'avea nici o poftă să urmărească fugarii prin desîșuri, căci nu-i venea de loc la so-coteală să se ia la harță cu doi șerpi de-odată. Își luă cattrafusele, așezîndu-se pe prundișul din apropierea casei. Gîndurile o copleșiră. Cum stăteau lucrurile, ele erau destul de serioase pentru dînsa. În cărțile vechi găsim scris că manguste mușcate de șerpi își caută anume ierburi, cu care se lecuiesc. Dar toată vorbăria aceasta e numai un basm. Mușcătura unui șarpe veninos înseamnă pentru o mangustă de cele mai multe ori moartea sigură. E vorba deci în astfel de lupte să-ți pui toată virtutea. Agerimea ochiului și iuțeala corpului hotărăsc izbînda; e o întrecere între lovitură cobrei și săritura mangusteii, și fiindcă nu s'a găsit încă ochiul

atît de ager, ca să urmărească mișcarea fulgerătoare ce-o face șarpele cu capul cînd vrea să muște, o luptă ca aceasta este nespus de minunată, și fără amestecul mistic al unor ierburî solomonite. Rikki-Tikki își dădea sama că nu cunoaște încă toate tainele meșteșugului (și aici era ceva mai înțeleaptă decît foarte mulți copii, care se cred deștepți nevoie mare), — dar, tocmai din pricina aceasta, i se umplea pieptul de mîndrie, gîndindu-se cum s'a ferit de minunat de lovitura hoțescă a Nagainei. Gîndurile acestea îi măreau încrederea în sine și, cînd Harry se apropie șturlubatec de ea, îi primi desmierdările cu multă plăcere, ca un tribut ce i se cuvenea pe bună dreptate.

Deodată în apropiere sîsîi o voce slăbănoagă:

— Feriți-vă! Vine moartea!

Era Karait, șarpele mic și cenușiu închis, care se tirăște viclean prin praf, așa că nici nu-l poți deosebi. Cu tot corpul lui mărunțel, mușcătura lui Karait este tot așa de otrăvitoare ca și a cobrei; ba, de Karait lumea se teme și mai mult, fiindcă mai niciodată nu-l poți vedea decît după ce-i prea tîrziu.

Rikki-Tikki, care din fericire învățase limbile șerpilor (acesta este aproape cel dintîi lucru cu care mamele manguste își dădăcesc puii), sări iute din brațele lui Harry. Bălgînîndu-se pe picioare, cum îi e felul și cum moșteni din moși-strămoși, ea se apropie de Karait. Părea așa de caraghioasă, încît Harry izbucni într'un hohot de rîs; dar oricît de ciudat ar părea mersul acesta, pentru o mangustă are o mare importanță, căci îi dă posibilitatea să cotească fulgerător încotro vrea, la dreapta sau la stînga, într'un unghiu ascuțit sau obtuz. Rikki-Tikki nu-și dădea sama că lupta cu un Karait e mult mai primejdioasă decît lupta cu Nag, deoarece Karait e atît de mic și se poate răsuci atît de repede, încît, cît ai clipi, îți poate întoarce lovitura în ochi sau nas, de cumva ar fi greșit prima dată. De lucrurile acestea, Rikki habar n'avea: ochii i se înroșiseră de tot; privirea și-o țintuise asupra trupului meschin și-și dădea cu gîndul, unde să-l mursice mai bine. Karait izbi fulgerător. Rikki sări la o parte. În aceiași clipă însă, micul vrăjmaș se năpusti vijelios din nou și, un fir de păr, de n'a atins-o acum la umăr.

Harry scoase un țipăt:

— Mamă! Tată! Veniți! Uitați-vă! Mangusta noastră ucide un șarpe!

Mama lui Harry scoase și ea un țipăt, pe cînd tatăl dădu în goana mare după un retevei. Dar pînă să ajungă, Karait lovise a treia oară și a treia oară își greșise ținta. Rikki se aruncă ca o săgeată înainte și, apucînd șarpele între picioare, cu gura adînc înfundată în spinarea lui, îl mușcă de ceafă. Și mușcă, și mușcă, — aproape își simțea dinții cum

și-i apasă unii pe alții, — se rostogoli apoi pe prundiș gata să se dea peste cap cu șarpele în spasme, prins între dinții ascuțiți. Harry trase un chiot, iar Rikki se apucă să-și înfulece vrăjmașul cu picle și oase cu tot. Incepu să-i înghită coada, când își aduse aminte tocmai la timp că un ospăț prea pe plac îi îngreună mădularele și ea trebuie să rămie trasă prin inel, pentru că o mai așteaptă încercări zdravene cu șerpii. De aceea își șterse frumușel născiorul trandafiriu și cu inima plină de voie bună se tăvăli prin nisip, privind cu mirare la tatăl lui Harry, care tăbărise cu reteveul asupra șarpelui mort.

— Ce o mai fi și asta? — se întrebă Rikki-Tikki. Eu știu că i-am făcut felul.

— Dulcea mea Rikki, — zise mama lui Harry cu lacrimi în ochi, luînd-o de jos și sărutînd-o drept în născiorul prăfuit. — Draga mea și buna mea, tu mi-ai scăpat copilașul dela moarte, tu odorule. Iți voi fi totdeauna recunoscătoare.

O sărută apoi iarăși, și iarăși rîse printre lacrimi. Tatăl era de aceeași părere și zise că pe Rikki-Tikki le-a trimis-o mila cerească, — și cu toții o mîng'iau și-o alintau, în timp ce Rikki își mișca născiorul trandafiriu încolo și încoace și se uita la dîșii cu ochii mari și mirați.

La cină îi îngăduiră să se plimbe pe fața de masă albă, printre pahare și farfurii. De trei ori ar fi putut să se sature cu bunătățile cele mai gustoase, — dar gîndul îi era mereu la Nag și Nagaina și, măcar că grozav îi plăcea s'o sărute și s'o alinte și să se răsfețe pe umerii lui Harry, cît-odată roșata i se ridica în ochi și atunci scotea din fundul pieptului și cu strășnicie strigătu-i de luptă: „Rikki-tikk-tikki-tikki-tkș!“

Harry și-o luă în pat, și-o incolăci în jurul gîtului, sub bărbie. Rikki-Tikki fusese prea bine crescută de maică-sa, pentru ca să muște sau să sgîrie, dar, îndată ce băiatul adormi, o șterse binișor, ca să facă ocolul casei, așa cum îl făcea în fiecare noapte. Prin întunec se lovi de Ciuciundra, șoarecele mosc, care piue toată noaptea atît de jalnic, de parcă i se rup haerele inimii.

— Oh! Nu mă ucide! Cruță-mi viața! — se rugă Ciuciundra. Scumpă Rikki-Tikki, lasă-mă să trăesc!

— Urli ca un neghiob! — zise cu dispreț Rikki. Crezi tu că cine ucide un șarpe, se coboară la un șoarece?

— Ah, ucide un șarpe! Da, asta o faci tu; numai că e o meserie cu multe primejdii! — răspunse șoarecele cu fața îngîndurată. Cine vinează șerpi, lesne poate s'o pățească... Și apoi... oare nu s'ar putea ca Nag să ne asemue vreodată prin întunec?

— Haida-de! — Rikki se simțea atinsă profund în mîndria ei. — N'aibi nici o grijă. Și la urma urmei... Nag își

face mendrele prin grădină, iar tu nu ți-ai prea luat inima în dinți niciodată să ieși din casă.

— Nag e pretutindeni, Rikki-Tikki! Vărul meu Ciua, soarelele de câmp, mi-a povestit...

Ciuciundra își curmă vorba deodată.

— Ți-a povestit?... Ce?

— Sst! Domol! Nag e pretutindeni! Să te duci la Ciua, să stai de vorbă cu el.

— Știu eu de-l gălesc ori nu? Descleastă-ți fălcile și vorbește! Ce ți-a povestit?

Lui Ciuciundra i se înmuiară picioarele și, lăsându-se pe brînci, începu să urle, de-î curgeau lacrămile șiroae în barbă.

— Eu sînt un biet moșneag amărit, — se hoci el. Nici nu mă încumet să ies din ungherul meu și acum să stau să-ți povestesc grozavii ca acelea!... Sst! Taci! N'auzi nimic?

Rikki-Tikki își încordă urechea. O tăcere profundă împinzea totul. — Dar stai! — acum se răsfrînce în întunec un fișit ușor, ușor de tot... țîș! țîș! — Era țîșitul surd al unui șarpe ce aluneca pe pardoseala de cărămidă.

— Ha! — îi străfulgeră prin minte lui Rikki. E Nag sau Nagaina... Auzi!... Acum se fîrie pe canalul de scurgere în odaia de bae... na, stăi că-ți arăt eu ție!

Cu grijă se strecură pînă în odaia lui Harry și, negăsind nimic să-i dea de bănuît, se îndreptă tiptil spre odaia de bae a mamei lui Harry. Din partea de jos a unui perete, o piatră fusese scoasă pentru a da drumul apei să se scurgă, și aici Rikki îi auzi pe Nag și Nagaina șoptind afară în lumina lunii.

— Cînd n'o mai sta nimeni în casa asta, — zise Nagaina către bărbatul său, — o să plece și ea, și toată grădina va fi iarăși a noastră, numai a noastră. Și acum intră cu băgare de samă și nu uita... întii și întii e omul cel mare!... Odată isprăvită treaba, întoarce-te afară pentru ca împreună să ne luăm pe urmele lui Rikki.

— Și crezi tu neapărat că ne va fi de vre-un folos să ucidem oamenii?

— Fără doar și poate. Avut-am în grădină vre-o mângustă cîtă vreme a stat casa goală? Nu, — pe atunci huzuream ca niște regi, — și apoi nu uita, pușorii pot să ne iasă din ouă mîne-poimîne... le trebuie și lor liniște și loc ca să sburde.

— Așa e. La asta nu mă gîndisem. Voi ucide întii pe omul cel mare și pe nevastă-sa, ba și copilul de s'o putea. De Rikki-Tikki n'o să ne prea doară capul pe urmă. Cum o vedea casa goală, pierdevară o să-și ia tălpășița singură, fără să fim nevoiți a ne viri capetele în primejdie, luptîndu-ne cu ea.

O furie năstrușnică îi furnică lui Rikki prin tot trupul.

auzind vorbele acestea. Și apoi se ivi prin canalul de scurgere mai întâi capul lui Nag, urmat încet de trupul rece, lung de cinci picioare. Cu toată furia sa, Rikki-Tikki se spăimintă grozav, văzînd atît de aproape în față-i corpul uriaș al cobreci. Nag se încolăci, ridică drept în sus capul și rămase cu urechea așintită în întunerecul nopții, în timp ce ochii săi plini de răutate se aprinseră atît de scinteetori, încît Rikki îi putea distinge foarte bine.

— De-l înhaț aci, — se gîndi Rikki, — îi vine Nagaina în ajutor. De mai aștept, îmi poate omori pe omul cel mare, care-i atît de bun cu mine.

Ce-i de făcut?

Nag își legănă capul încolo și 'ncoace și sorbi dintr'un mertic cu apă, ce slujea la umplutul căzii.

— Omul cel mare are un retevei, — sîsîi șarpele, — cu care l-a ucis pe Karait. Reteveul poate-l mai păstrează; de bună seamă însă că nu-l aduce cu dînsul cînd vine dimineața la baie. Să-l aștept liniștit. Nagaina!... Auzi? Il pîndesc aici la răcoare pînă mine dimineață.

După ce se stinse sîsîitul șarpelui, nu se întoarse nici un răspuns. Totul căzu iarăși într'o liniște de moarte, și Rikki-Tikki era incredințată acum că Nagaina își căutase de treabă. Nag se încolăci în jurul merticului, în timp ce Rikki, cu respirația reținută, asculta cum își freacă solzii aspri de vas. Ea nu se încumetă să se clinească, și mai să-i amortească trupul întreg; abia după un ceas și mai bine se desprinsese încet din loc și înaintă. Nag dormea și Rikki-Tikki îi cercetă cu privirea uriașul corp, întrebîndu-se de unde ar fi mai nemerit să-l înșface.

— De nu-i sfarm șira spinării la prima săritură... atunci, noapte bună, biată Rikki!

Privi cu de-amănuntul grosimea cefei, mai jos de scufiță, dar și aci nu-i putea cuprinde grumazul și o mușcătură mai jos n'ar fi avut ca urmare decît o înfuriere și mai grozavă a lui Nag.

— Îmi rămîne doar capul; trebuie să-l mușc în cap, deasupra scufiței, și odată ce mi-am înfipt dinții, nu trebuie să-i dau drumul cu nici un preț.

Stătu liniștită și privi încă odată cu ochii roșii la Nag cufundat în somn, apoi... apoi o săritură fulgerătoare. Capul lui Nag se rezima de peretele vasului, așa că Rikki o clipă avuse timp să se sprijine de vas și să muște pînă ce-și simți dinții de sus apăsînd pe cei de jos. Acum se încinse lupta. Rikki fu smuncită, sguduită și isbită în fel și chip, — ca un șoarece, cu care se joacă un cîine fără inimă, — fu aruncată în tavan și trîntită de dușumele, de pereți, de cadă, în roto-coale largi și în svîrcoliri scurte și spasmodice, însă în ochii ei se urcase furia roșie și se ținea cu dinții încheștați de cor-

pul cel mare ce se sbătea năpraznic în toate părțile și lovea cu sunete surde în pereți și în cadă. Și cu toate loviturile și izbiturile, Rikki își încleșta dinții tot mai tare și mai tare, căci era gata să-și găsească sfârșitul zdrobită. Dar spre cinstea familiei sale vroia să moară cu fălcile încleștate. Se simțea tot mai amețită, trupul întreg o durea de lovituri, când deodată din spate-i, un fulger scâpără în odaie și'n urma lui un tunet grozav. Un vînt fierbinte îi luă răsufllarea și flăcările roșii îi pîrliră blana. Ce se întîmplase? Omul cel mare se deșteptase de sgomot și descărcase ambele țevi ale armei sale în Nag, exact sub scufița de pe cap.

Rikki-Tikki, cu ochii închiși și cu fălcile încleștate se ținea zdravăn de trupul ce se svîrcolea, încredințată cu tot dinadinsul că acum și-a dat și ea sufletul. Omul cel mare vroi s'o ridice, dar ea se ținea țeapănă, pînă ce acesta cu un cuțit desprinse de trup capul șarpelui. Abia acum Rikki își descleștă fălcile, lăsînd capul lui Nag să cadă pe dușumele cu un sgomot puternic.

— Alice. — zise bărbatul, — tot mangusta noastră. De astădată mititica ne-a scăpat viața la amîndoi.

Mama lui Harry se apropie galbenă ca ceara și rămase cu ochii țintă la bucățile însîngerate ale lui Nag. Rikki-Tikki se îndreptă șchiopătînd în spre odaia de dormit a lui Harry și numai cu mare greu se cățără pînă în pat. După ce se cuibări cît mai bine în perina moale, își petrecu noaptea întinzîndu-se, lingîndu-se și pipăindu-se cu grijă să vază dacă nu cumva îi sfărîmase Nag oscioarele dintr'nsa.

A doua zi de dimineață, se simțea încă țeapănă, dar în suflet îi mijea o mulțumire mare.

— Inui mai rămîne Nagaina, — se gîndi ea. Și lupta cu o femeie e mai îndrăcită decît lupta cu cinci bărbați. Și unde mai pui, că și puii, de care vorbiră între ei, pot ieși din ouă... Maică, Doamne! Nici o clipă nu mai pot zăbovi. Trebuie numaidecît să stau de vorbă cu Darzi!

Și fără să mai aștepte dejunul, alergă cît ai bate din palme la măceș, unde Darzi își umfla baerele pieptului, cîntînd lumii întregi un cîntec de slavă. Vestea despre moartea lui Nag se răspîndise ca fulgerul în toată grădina, căci servitorul aruncase trupul neînsuflețit pe grămada de gunoi.

— Bășică în pene și neghioabă! — strigă Rikki supărată foc. E timpul acuma să ne spargi urechile cu gălăgia ta?

— Nag e mort — mort de tot, — mort deabinelea! — cînta Darzi. Neîntrecuta și neadormita Rikki-Tikki l-a înșfăcat de ceafă — și nu i-a dat drumul. Și omul cel mare și-a adus arma — bum-bum — și Nag se desfăcu în două bucăți moarte de tot. Ha! Nu-mi va mai mîncea pușorii!

— Bine, bine! Așa o fi! — zise Rikki plină de nerăbdare. Dar, pentru numele Junglei, unde e Nagaina?

— A venit pînă la odaia de baie și l-a strigat pe Nagl... Și Nag cel grozav a eșit afară pe-o coadă de mătură... Servitorul l-a cărat afară și l-a aruncat pe grămada de gunoi.

O! Haideți să slăvim cu toții pe minunata ucigătoare de șerpi, pe marea crăiasă Rikki-Tikki cu ochii roșii!

Și gitlejul mititel al lui Darzi nu se mai sătura umplîndu-se cu însuflețire nouă și nu mai contenea de a împrăștia triluri de triumf prin toată grădina.

— De-aș putea să mă urc pînă la cuibul tău, te-aș învăța eu minte cît ai clipi, cimpoiul spart! — strigă Rikki. Habar n'ai ce înseamnă să faci lucrurile la vremea lor. Nici vorbă, colo sus, în cuibul tău, ești la adăpost, dar colea jos pentru mine e pe viață și pe moarte. Ține-ți pliscul, Darzi, numai o clipă!

— Pentru marea și strălucita crăiasă Rikki-Tikki, sint gata să fac totul, — răspunse Darzi. Care-i porunca ta, biruitoare a grozavului Nag?

— Unde e Nagaina? Te-am întrebat de două ori pînă acuma.

— Pe grămada de gunoi, lingă trupul mort al soțului ei. Mare este crăiasa Rikki-Tikki cu nebiruiții ei dinți!

— La naiba cu crăiasa ta și cu dinții ei! Spune-mi incai, unde și-a ascuns Nagaina ouăle?

— In stratul cu pepeni, aproape de tot de zid, colo, unde razele soarelui cad de dimineață pînă seara, sub frunzele cele mari, acolo și-a ascuns ouăle acu trei săptămîni.

— Și n'ai găsit cu cale pînă acum să-mi suflî măcar un cuvîntel? La capăt, colo lingă zid, zici?

— Rikki-Tikki... n'ai cumva de gînd... să te atingi de ouăle ei?

— Din ouă ies cobre mici și cobrele cele mici te înghit, pe tine și copilașii tăi, așa, de vii. Darzi, dacă ai numai un bob de minte în feastă, shoară pe grămada de gunoi, prefă-te că ți-i ruptă o aripă și ademeneste-mi pe Nagaina colea spre măceș. Trebuie să mă duc la pepeni, dar, stînd lingă grajd, mă poate zări.

Darzi avea mai multă inimă decît minte și în capul lui cît o cireasă nu putea să se adăpostească în acelaș timp decît o singură idee. Știind că puii Nagainei se nasc din ouă întocmai ca și ai săi, i se părea cu totul nedrept să-i ucizi. Inșă nevastă-sa e o pasăre înțeleaptă și ea nu prea face deosebire între cobră și ouăle de cobră. Așadar își luă sborul din cuib, lăsîndu-l pe Darzi să încălzească puișorii și să-și depene pînă la capăt cîntecul zvăpăiat cu moartea lui Nag. In unele privințe Darzi se aseamănă destul de bine cu oamenii.

In timpul acesta soția lui sbură pe grămada de gunoi și începu să piue cu mare jale.

— Oh! Mi-a rupt aripioara! Răutatea de copil a aruncat cu pietre în mine!

Apoi se zbătu cu desnădejde adîncă prin fața Nagainei. Nagaina își înalță capul și sisii:

— Oho! Tu mi-ai fost, secătură slăbănoagă și nemernică? Tu mi-ai piuit, cînd eram s'oucid pe Rikki-Tikki? Pe cîntea mea, prost loc ți-ai ales, ca să-ți hirii bocetul.

Și se prelinse peste gunoaie și noroi.

— Oh! Răutatea de copil m'a lovit cu o piatră!

— Ei bine! Să-ți spun și eu un secret:

Am de gînd să-mi închei socotelile cît mai curînd cu copilul ăsta. Asta ca mîngiere pentru clipa cînd îmi vei aluneca pe gitlej în jos. Azi dimineață au aruncat la gunoi trupul neînsuflețit al soțului meu, dar nu se va lăsa amurgul încă, și băețașul va sta tot așa de liniștit întins în pat cum stă bărbatul meu pe gunoi. Asta te mîngie, nu?... Privește-mă, prostuțo, privește-mă!

Nevasta lui Darzi avea și alte treburi de făcut decît să asculte de glasul cobrei, căci o pasăre ce stă să privească în ochii de ghiață ai unui șarpe, e țintuită locul de groază, de nu se mai poate urni.

Mica șireată sălta din loc în loc, scoțînd cîte un piuit jalnic și neavîntîndu-se prea mult de jos.

Rikki-Tikki auzi cum Nagaina se depărtează de grajd pe cărarea de prund și o luă la goană cît putu mai repede în spre răzoarele cu pepeni. Într'un loc întins în bătaia soarelui găsi aci, într'un ascunziș dibuit cu multă șiretenie, douăzeci și cinci de ouă asemuitoare cu ouăle de găină, dar ceva mai mici și învelite, în loc de găoace, într'o pielețică alburie.

— Am venit la țanc! — își zise ea, zărînd prin pielețica străvezie plămada de șarpe încolăcită.

Maică-sa o dăscălise strașnic că puii de cobră, din clipa cînd ies din ou, sînt în stare să ucidă o mangustă și chiar un om. Tocmai de aceea piscă cît mai repede capetele ouălor și nu-și bătu mult capul strivînd plozii de cobră, apoi cercetă cu băgare de samă de n'a dat greș cu vre-un ou. Și cum le întorcea și le sucea pe toate, dădu peste unul, care-i scăpase din vedere. Un ris sălbatec o năpădi și tocmai stătea să-l zdrumice, cînd o auzi pe nevasta lui Darzi că-i strigă:

— Rikki-Tikki, Nagaina s'a ținut după mine pînă lîngă casă, și, văzînd că am înșelat-o, s'a strecurat pe verandă... Repede... acolo-s toți... și acuma stă ea să omoare pe omul cel mare și pe toți, pe toți!

Rikki-Tikki luă în gură cel din urmă ou și se avîntă spre verandă de parcă ar fi avut aripi. Aici Harry stătea la dejun cu părinții. — totuși Rikki-Tikki băgă bine de samă

că nimeni nu se atingea de bucate și nu mânca nimic, — dar nimic.

Nu păreau oameni în viață, ci steteau nemișcați ca niște chipuri de marmoră cu fețele albe. Nagaina se încolăcise lipită de scaunul lui Harry, — atît de aproape, că în fiecare clipă l-ar fi putut mușca în pulpele goale.

Cu partea dinainte a trupului ridicată, dansa legănîndu-se în sus și în jos sîsiînd un cîntec de răzbunare, groaznic și fără capăt.

— Tu ești odrasla omului mare, care mi l-a ucis pe Nag, — scriși ea. Stai binișor. N'am încă poftă să te omor. O clipă să mai aștepți. Stați binișor, voi trei, binișor de tot. De vă mișcați, mușc, și de nu vă mișcați, tot pradă morții sînteți. Ascultați-mă, căci e cîntecul meu de răzbunare. O! oamenii nătărăi, care mi l-ați ucis pe Nag!

Harry stătea cu ochii pironiți la tatăl său, iar acesta nu putu decît să-i șoptească cu răsufllarea stinsă:

— Molcom, Harry, puiule. Nu cumva să te miști! Stai cuminte, odorule!

Glasul lui Rikki spintecă deodată tăcerea înfiorătoare:

— Uite aci, Nagaina! Aci sînt! Apără-ți pielea!

— Toate lucrurile la vremea lor! — fu răspunsul. Iți vine rîndul și ție. Deocamdată, privește-i pe iubiții tăi prieteni, Rikki! Nu scot o vorbă și sînt albi... albi ca ouăle Darzinel.

— Dar nu ca ale tale, Nagaina! Căci ouăle tale sînt nu-mai sînge... sînge roș închegat... afară în răzorul cu pepeni, lîngă zid.

Șerpoaica se întoarse pe jumătate și-și recunoscă oul lîngă Rikki-Tikki.

— Ssss! Ah!... Dă-mi-l încoace! — zise ea.

Rikki-Tikki luă oul între labe. În ochii ei fulgera minia roșie.

— Ce-mi dai pe el? Pe un ou de șarpe? Pe un pui de cobră? Ha? Pe o cobră împărătească? Pentru cel din urmă — pentru cel mai din urmă și din urmă copilăș al tău? Pe ceilalți îi înfulică furnicele și se desfată prînzînd colo afară pe stratul de pepeni!

Nagaina se desfăcu fulgerător de iute, uitînd de toate pentru un ou. În aceeași clipă tatăl lui Harry smulse copilul, cu o apucătură repede, peste masă luîndu-l lîngă sine, încît cobra nu-l mai putea ajunge, dar și ceștile de cafea și toate tacîmurile se rostogoliră zăngănînd asurzitor.

— Festa!... Ți-am jucat festa! neghioabă! neroadă! mofsie! — izbucni Rikki-Tikki. Copilul a scăpat. Și să mă știi: eu l-am înșfăcat pe Nag de chică și i-am frînt gîtul. Eu: Rikki-Tikki-Tikk!

Și ca un miel sburdalnic sări cu tuspatru picioarele în aer.

— Ha! Ha! Ce plăcere! Cum se mai svîrcolea să scape, dar îl ținuî zdravăn între dinți. Iși dăduse ortul de mult, cînd veni omul mare și-l tăie în două. Eu sint aceea! eu, eu singurică, eu Rikki-Tikki! Haide, Nagaina! Vino să mai faci odată cunoștință cu dinții care ți-au sfîșiat bărbatul.

Vino și te mîngîie: nu cumva să tînjești prea mult văduvă în haine cernite!

Nagaina înțelese că momentul prielnic de a-l ucide pe Harry i-a scăpat și oul se găsea tot între labele lui Rikki-Tikki.

— Dă-mi oul! Dă-mi ultimul ou ce mi-a rămas și mă jur să plec de aci și să nu mă mai întorc, — se rugă ea strîngîndu-și umilită scufița.

— Nici vorbă, — te vei cărăbăni de aici ca să fii podoabă grămezii de gunoi, alături de bărbatul tău; iar furnicile și gîngăniile îți vor purta de grijă să nu te mai întorci. Hai, hiată văduvă! Gătește-te de luptă! Omul cel mare s'a dus să-și aducă pușca. La luptă pînă nu e tirziu!

Rikki-Tikki ca o smintită juca în rotocoale în jurul Nagainei; se ținea să n'o ajungă cobra și ochii i se aprinseră ca jăratecul. Nagaina își adună puterile și izbi. Rikki-Tikki își ni drept în sus și înapoi. Odată, de două, de trei ori vijii capul șarpelui să lovească, și tot de atîtea ori se lovi de rogojină cu un pocnet surd. În cele din urmă, Rikki-Tikki căută să-și apuce vrăjmașa din spate, dar Nagaina se sucea și se învrîtea mereu cu ochii la dînsa.

În timp ce pe jos, de atîta învălmășeală, se ridică un norișor de praf, Nagaina se apropie încetul cu încetul de oul uitat pe verandă și pe care Rikki-Tikki în fierbințeala luptei îl pierduse din ochi. Acesteia tocmai îi venise în minte un nou șiretlîc și-și trase puternic suflarea, cînd șerpoaica se răsuci deodată și, apucînd oul în gură, se desprinse ca o săgeată din arc, alunecînd dealungul potecii. Dacă e vorba de viață și moarte, cobra își mișcă inelele trupului într'o goană fulgerătoare și, așa, se așternu pămîntului ca pleazna unul biciu negru pe spinarea calului. Rikki o călca din urmă; știa că trebue să pună mîna pe ea acum, ori toată strădania și bătaia ei de cap vor începe din nou. Șerpoaica se strecură glonț în măceșul din iarba cea înaltă, unde Darzi cînta înainte din adîncul plămînilor cîntecu-i de slavă. Dar nevastă-sa fu mult mai deșteaptă.

Îndată ce-o văzu pe Nagaina venind, o zbughi din cuib și bătu din aripi pe sub nasul Nagainei. De le-ar fi stat și Darzi într'ajutor, șarpele poate că ar fi cotit în altă parte, așa însă Nagaina își pierdu cumpătul doar o clipă, apoi se puse iarăși pe fugă. Totuși această singură clipă fu de a-

juns pentru Rikki, și când șarpele se năpusti în gaura de șobolan, unde se cuibărise cu Nag, dinții de fildeș ai lui Rikki-Tikki i se infipseră adînc în coadă. Inceștați astfel, alunecară vijelios în gaura întunecoasă, dînd peste pietre și rădăcini. De obicei mangustele își văd cuminte de treabă și nu se prea încumetă de a fugări o cobră pînă în adăpostul ei, dar Rikki uitase de orice primejdie. Hm! Era un întunec rec ca păcura nopții și Rikki n'avea de unde ști cînd și unde se lărgește gaura, pentru ca Nagaina să aibă prilejul de a se întoarce și a o mușca. Totuși ea se ținea zdravăn, înțepenindu-și tuspatru picioarele, pentru a le infige în pămîntul fierbinte și umed și a o opri pe Nagaina din goană.

Darzi rămase cu ochii holbați la intrarea în gaură și cînd iarba deasupra acesteia nu se mai mișcă încoace și 'n-colo, îl apucă o jale nespūsă și zise către nevastă-sa:

— De-acum n'o s'o mai vedem niciodată pe viteaza noastră Rikki-Tikki! Marea crăiasă cea fără de frică s'a coborît în mormîntu-i. Mă prind că Nagaina îi va răpune capul colo dedesupt în măruntaele pămîntului.

Zicînd acestea se așeză în fața cuibului și prinse a cînta puișorilor lui un cîntec de jale ce izvora în versuri nemeșteșugite din adîncul inimii sale sdrobite. Și se găsea tocmal în culmea înduioșării, cînd iarba începu să se clatine și încet, țepănă și tăvălită pînă după urechi în noroi, ieși la lumină și Rikki-Tikki. Clipoci din ochi de cîteva ori, — ochii înroșiți o dureau de lumina aprinsă a soarelui, — și Darzi își curmă deodată în gîtleju-i un oftat adînc. Rikki își linse bărbia, se scutură și strănută.

— O făcurăm și pe asta! — zise ea. Văduvioara n'o să-ți mai înhațe puii cît e lumea și pămîntul.

Și furnicile roșii ce hălăduesc printre ierburi, auzind-o, au și început a se coborî una după alta în gaură, să vază și ele cu ochii.

Rikki-Tikki se întinse în iarbă și adormi chiar pe locul unde se găsea... Și dormi, și dormi, pînă ce soarele se coborîse de-abinelea. Dar și avusese de furcă în ziulica aceea.

— O — ah! — căscă ea, deșteptîndu-se în cele din urmă. Acum să mă duc acasă. Darzi, spune-i făurarului că Nagaina e moartă. Să-i vestească pe toți megieșii.

Făurarul este o pasăre cu glas răsunător, de parcă ai lovi cu ciocanul într'o căldare de aramă. De aceea, în toate grădinile Indiei și în jungla întregă, el ține locul toboșarului care vestește prin sate noutățile zilei. Rikki abia apucase pe poteca prunduită, că și auzi în spate-i prea cunoscutul glas:

— Bum! Bum! Bum!

Era semnalul dinții, prin care făurarul poruncește tăcere, și apoi răsună:

— Ding-Dong-Toc! Nag s'a dus! Din-Dong!... Nagaina s'a dus!... Din-Dong-Toc!

Atunci, unde îmi izbucni o hărmălae de glasuri. Toate păsările și chiar broaștele cîntau din fundul inimii, căci Nag și Nagaina aveau o deosebită dragoste mai ales pentru broșcuțele tinere.

Ajungînd acasă, cu toții voiau s'o îmbrățișeze pe Rikki, — tata, mama și copilașul. Mama o stropi toată cu lacrimi, băețașul nu se mai sătura sărutînd-o pe născiorul plin de lut, pînă ce i-l curăți, de putu să adulmece iarăși în dreapta și 'n stînga cu pelița ei trandafirie. Rikki avu parte de o cină din cele împărătești și apoi se duse să se culce cu Harry.

Mai tirziu tata și mama veniră să-și ia noapte bună de la odorul lor și n'o uitară nici pe Rikki.

— Ne-a scăpat pe toți de la moarte. — zise mama. (Era ca ceara încă). Inchipuește-ți că lighioana asta mică și drăgălașă ne-a scăpat pe toți dela moarte!

Rikki-Tikki se trezi, căci dormea epurește.

— Oh! — zise ea. Voi sinteți? Ce mai stați atîta pe gînduri? Cu cobrele s'a isprăvit, — ouăle le sînt înșesate de furnici, — ei, și de-ar mai trăi — eu le sînt nașul, — eu: Rikki-Tikki-Kits!

Cu toată mîndria ei, Rikki-Tikki nu-și pierdea cumpătul. Ținea grădina curată de șerpi, căci își pricepea meseria ca nimeni altul; cobrele, cele mai mari chiar, tremurau auzindu-i numai de departe strigătul războinic:

„Rikki-tikki-tikk-tks!“

Rudyard Kipling

(Traducere de N. I. Russu)

Gala Galaction — scriitorul

Pentru mulți cititori și critici, Gala Galaction este unul dintre marii noștri scriitori, datorită, mai ales, minunatei forme literare, în care și-a îmbrăcat opera.

Intr'adevăr, scrisul său e plin de farmec, prin bogăția de imagini și comparații; prin claritatea stilului, prin alegerea cuvintelor, prin toată acea armonie, care seamănă cu sunetele unei bucăți muzicale. Aceste frumuseți sînt așa de bogate și așa de luminoase, ca și scînteile ce se împrăstie pe cer, într'un joc de artificii.

Cu toate aceste frumuseți, dacă ne-am opri numai la formă, am admira ceiace e secundar într'o operă, și am neglija fondul, care interesează cu mult mai mult. Mi se pare, că, de multe ori, această bogăție de imagini te face să uiți fondul, trecînd cu vederea ceiace este esențial.

Toate aceste mijloace de-a scrie frumos sînt, uneori, ca toaletele prea bogate, care, prin scînteierea lor, prin prea multele dantelării, ce atîrnă de toate părțile, ne împiedecă să vedem frumusețea chipului, pe care-l îmbracă. Căci prea multă lumină ne orbește; prea multă căldură ne copleșește, prea mult frig ne îngheață. Excesul de frumos ne face să ne obișnuim cu el, așa fel ca să nu-i mai gustăm farmecul. Ne trebuie deci o anumită distanță mijlocie, dela care să privim lucrurile. De aceia, prea multe frumuseți formale, căutate cu stăruință, ne pot distra de dela ideia cuprinsă în operă.

Unii au găsit frumoasă această formă din opera lui Gala Galaction, pentrucă el a putut să imbine cu măiestrie vechi cuvinte cu aromă bisericască, mirosînd a ceaslov, cazanie și scriptură, cu limba literară de astăzi. Alții însă i-au reproșat această stăruință, de-a pune în circulație cuvinte vechi și neîntrebuințate. Cred că, dacă a făcut aceasta, Gala Galaction a urmărit să scoată la iveală mărgăritarele din cărțile sfinte, pe care le-a înșirat cu alte perle, ca să dea un șirag frumos.

A vrut să arate că Scriptura are frumuseți, care, dacă le infățișezi într'o formă plăcută, pot circula ca termeni frumoși în literatură. Nu tuturor le place această încercare.

Nu toată lumea e de acord, cînd e vorba de aspectul exterior al operei literare a lui Gala Galaction. Și atunci, de ce să ne amestecăm într'o discuțiune, în care trebuie să se pronunțe critica literară? Mai ales că forma acestei opere nu constituie criteriul nostru de judecată și nici materialul de studiu, de care vrem să ne ocupăm.

Noi vrem să cunoaștem sufletul autorului, pătrunzînd fondul acestei opere, și pentru aceasta ne vom pune mereu această întrebare: Pentruce Gala Galaction a scris într'un anumit fel, ceiace a scris? Ce neliniște sufletească reflectează această operă? Cum putem reconstitui această frămîntare interioară, din această operă, pe care o soeotim un reflex al unor reale stări sufletești?

Ca să putem răspunde la aceste întrebări, e necesar să analizăm cîteva personaje din această operă.

I

Sufletul lui Gala Galaction ne apare în opera sa purtat în două sensuri opuse, așa cum este împărțită inima oricărui dintre noi.

Deoparte, omul natural se ține agățat cu putere de pămînt, prin toate instinctele cu care caută să-și asigure existența. O mulțime de sentimente și pasiuni, care se deghizează uneori în aspirațiuni înălțătoare, ne țin prinși aci, pe pămînt; de altă parte, o pornire interioară, deosebită și antagonistă, glăsuește în sufletul nostru, căutînd o eliberare de ceiace-i omenesc, pentruca să se înalțe spre o viață spirituală superioară. Prin gratiile unei celule de închisoare, prizonierul privește spre lumina de afară și așteaptă ziua, cînd porțile se vor deschide, ca să fie eliberat. Din învelișul trupului, prin toate aceste zăbrele, care sînt pasiunile omenești, sufletul nostru privește și așteaptă ziua înălțării sale.

Din aceste două porniri rezultă un dualism al firii noastre întime, care a furnizat material de gîndire cugetelor mari, care au intuit sufletul omnesc.

Platon spunea: „Trebuie să știm că există în fiecare din noi două principii care ne conduc și ne poartă, și că noi mergem acolo unde ele ne duc: unul este dorința noastră de plăcere, altul, gustul ales de bine. Aceste două principii uneori se împacă, alteori se luptă în noi, și triumfă cînd unul, cînd altul”. (*Phedru*)

Pascal vedea sufletul omnesc împărțit de lupta ce se dă în el între rațiune — ca element superior — și pasiuni — ca

pornire inferioară: „Războiul intern din om se dă între rațiune și pasiuni.

„Dacă omul ar avea numai rațiunea fără pasiuni...

„Dacă ar avea numai pasiunile fără rațiune...

„Însă, avându-le pe amândouă, nu poate să fie fără războiu, căci nu poate să aibă pace cu unul, decît avînd războiu cu celălalt. Astfel, el este totdeauna împărțit și opus lui însuși”.

Literatura a exploatat și mai mult acest dualism al interiorului omenească, personificînd uneori prin diavol pornirile inferioare din om.

Goethe a făcut din Mefistofeles a doua personalitate a lui Faust. Cînd Faust vede în el, cum aceste două tendințe îl stăpînesc și îl poartă în sensuri contrarii, spune cu amărăciune: „Ah, două suflete se sbat în pieptul meu! Fiecare din ele vrea să se separe de celălalt: unul, dornic de iubire, se prinde de lume prin organele trupului; de altă parte, o pornire supranaturală poartă pe celălalt spre locuințele din ceruri ale strămoșilor noștri”.

La Dostoevski, în special, noi urmărim cum figura lui Satan se precizează din ce în ce mai mult în personajele create, pînă ce ajunge în dialogul nocturn dintre Ivan și diavol, din *Frații Karamazov*, pe care, după multe ezitări, Ivan îl recunoaște a fi el însuși: „Tu ești o momeală, tu ești boala mea, tu ești un spectru. Tu ești halucinația mea. Tu ești incarnația mea... a gîndurilor și sentimentelor mele, însă a celor mai josnice, a celor mai dobitocești... Tu ești eu însumi, însă cu un alt bot... Tu ești fantezia mea, tu nu ești decît o copie a mea”. Iar cînd vorbește despre acest vizitator nocturn, îl numește „el”, pe care, dacă l-ar fi desbrăcat, ar fi văzut că are coada lungă, ca unui cîine danez.

* * *

Această idee a dublei noastre personalități, personificată uneori prin diavol, o găsim și în literatura lui Gala Galaction.

Aceiași inimă omenească este liniștită ca o mare, pe care nicio adiere n'o agită, însă tot în ea se asvîrl, depe țarm, animalele necurate ale Evangheliei, ca să o turbure.

În bucata *Moara lui Călifar*, se istorisește cum diavolul își instalase o moară lingă un lac, unde întinsese lanțuri, cu care prindea sufletele creștinilor. În aceste lanțuri erau prinși cei care voiau să se procopsească cu avere necurată. Bunătățile vicelanului erau așa de multe, și bucuria de viața cu care-i ametea era așa de mare, încît cei care îndrăzneau să se ducă aci după procopseală, veneau dearostogolul în iaz. De vreme lungă, moara blestemată și morarul diavolesc făcuseră atîtea victime, încît acum zăgazul morii era întărit pe de-

desupt cu oasele acelor pe care îi ispitiseră comorile Satanei și care veniseră la Călifar, ca să-i procopsească.

Intr'o zi s'a dus la moara lui Călifar și tînărul Stoicea, care crescuse, slujind în sat, pela casele tuturor. Și cum nu avea nici o stare, s'a gîndit că numai Moș Călifar ar putea să-l procopsească, așa cum auzisese despre atîția alții. N'o să fie el așa de prost, ca să se lase înghițit de iazul morii!

Cînd a ajuns la moară, Călifar îi cunoștea gîndul, căci el era însuși diavolul. I-a spus să se spele puțin pe mîni și ochi cu apă din iaz, și apoi să treacă la masă. Inșă, dela primii stropi cu care și-a stropit fața, Stoicea a intrat în mîna diavolului. Mîntile i se pierd și în acest vis pe care-l trăește, Stoicea e om bogat, cu turme de vite, cu argați, soție, copii.

În cîteva clipe, cît își aruncase în obraz un pumn din apa fermecată, diavolul îl purtase în șea pe întinsul unui veac de om; îl măturase în furtună, îl întîlnise cu Tecla și cu boerul Rovin, îl însurase, îl îmbogățise, îl boerise și suflase în visul lui ca într'o beșică, nimicindu-l.

O întîmplare nenorocită -- năvălirea tătarilor, — îl face pe Stoicea să se trezească. Lingă el era Moș Călifar, care-i spune:

„Te-ai desmeticit? Eu sînt moș Călifar, și tu Stoicea din Alăutești; ai venit ca să te procopsească. Ce zici... te-am procopsit...?”

„Toate aistea-s procopșeala pe care mi-ai cerut-o. Ți-am făcut pe plac”.

Călifar, lovit de Stoicea cu ciomagul, cade în lacul blestemat, dar alunecă cu el și Stoicea unde erau toate celelalte suflete înghițite.

Trei idei principale sînt în această bucată: 1) dorința lui Stoicea de-a avea averi și toate bunătățile pămîntului, care pleacă din această năzuință a omului de-a se lega, prin natura sa animală, de pămînt; 2) legămîntul, pe care omul îl face cu diavolul pentru realizarea acestei dorințe, orbește cu totul aspirațiunile sale spirituale, transportîndu-l într'o lume cu totul streină și nestatornică; 3) această împreunare dintre om și diavol, prin abdicarea dela natura sa spirituală, se termină printr'o împreunare fatală, în care omul se pierde alături de diavol.

În alte bucăți ne arată, că dacă omul nu este împreunat cu diavolul, totuși este împins, ca de-o forță oarbă, spre fapte, pe care numai diavolul i le poate dirija.

În *Gloria Constantini* ne arată, cum Constantin și Frusina aleargă orbește spre păcat, cu repeziciunea săgeții care zboară din arc, după ce i-ai dat drumul.

O dragoste puternică stăpînea sufletul lui Constantin pentru Frusina, soția fratelui său. Intr'o zi, cînd Constantin a venit dela regiment în satul unde locuiau Frusina și Badea,

ca să se răcorească de căldura de peste zi, dar mai ales să-și potolească singele, care fierbea în el de patimă pentru Frusina, s'a dus să se scalde în Dunăre. Când era gata să ațipească, simți cum răchitele și bălăriile foșniră și o formă albă trecu prin singele amurgului. „Era Frusina, care venea să se scalde. Constantin a rămas amorțit, căci toată puterea i s'a strâns deodată în inimă, care s'a zbatut să-și rupă frînele. Frusina a aruncat pe nisip cearceaful de pe umeri, și apoi, lăsînd să-i alunece devala rochia în chip de sac, pe care o avea, apăru strălucitoare ca, din teacă, o lamă de Toledo. Și cu o mișcare de Diană cercetătoare și atentă care-și ridică arcul, își ridică brațele în dreptul sinilor, iar cu creștetul, greu de casca părului grămădit ca o cască, atinse, pe raza ochilor lui Constantin, cornul de argint al lunii... Dar Constantin era pe marginea prăpastiei, incapabil să mai înțeleagă și să prețuiască frumusețea nobilă și pură a înfățișărilor eterne. De aceea, tot adîncul de răchite întunecate, de Dunăre fosforescentă, de lilieci și de iriși, printre lanuri de lalele, care fumegea în curbe lungi, capricioase, din pămînt pînă sub cornul lunii, și în care se înscria marmoreean trupul Frusinei: era pentru Constantin comoara îngropată. Biruit de răzvrătirea simțurilor, fascinat de prăpastia păcatului, Constantin își desceștă mînilor din ierburile uscate, de care se ținea ca deasupra unei prăpăstii, și-și dădu drumul să cadă:

— Frusino, comoara mea, Frusino, vino, vino!

Din seara aceea, viața lui Constantin și a Frusinei intră sub stăpînirea pasiunii exclusive și nimicitoare”.

Păcatul consumat, ei trebuiau să meargă pînă la capăt. Plănuiesc să fugă în Bulgaria. El trebuia să dezerteze, iar ea să ia banii ascunși, cu care să poată duce mai departe viața lor în păcat. Diavolul îi ajută și el. Căci, într'un bordeiu, în care Constantin și Frusina se întîlneau, găsesc o comoară de galbeni cu chipul lui Constantin cel Mare. Și cînd se bucurau de norocul lor, soțul înșelat dă peste ei. Constantin își ucide fratele cu tîrnăcopul, cu care săpase comoara. Acum, trebuiau să fugă mai repede decît oricînd. Dar, cînd s'au apropiat de malul bulgăresc, purtați de curentul apei, au fost surprinși de sentinele. Din cauza furtunii, n'au auzit somațiunile făcute, și atunci sentinelele au tras. „Un glonț nimeri pe Frusina, care țipă ca o pasăre nocturnă și căzu din barcă. Iar cînd Constantin voi să strige, un ropot de gloanțe trecu prin el și se întoarse barca cu gura în jos”.

Frusina și Constantin sînt două firi sensuale, pe care natura lor de patimă viforoasă îi mîna, iremediabil, spre păcat și dezastru. Erau ca niște posedăți ai diavolului, așa că în sufletul lor nu era posibilă nici o luptă de reculegere, nici o licărire de mîntuire nu se întrevedea.

La fel cu *Constantin* și *Frusina*, sînt și călugării *Gratie*

și *Palamon*, care ducându-se la privighere, la o mănăstire apropiată, când s'au întors singuri noaptea prin pădure, s'au tăiat cu cuțitele, pentru frumoasa călugăriță *Minodora*. „In biserica slăvită, plină de evlavie cîntării și a tămiei, nimeni n'ar fi bănuț că iadul întreg se sbate și se vaetă într'o biată inimă de om... Dimineața, boarii mănăstirii l-au găsit pe *Palamon*, ciuruit și mort... iar pe *Gratie* cu măruntaele vărsate, dar suflînd încă...”, — zice autorul.

Toți aceștia: *Constantin*, *Frusina*, *Gratie* și *Palamon* sînt asemenea îndrăciților din *Evanghelie*. Lor le plac locurile retrase, unde păcatul să le fie neturburat. Se simt bine în această atmosferă, necesară pornirilor lor interioare, porniri care sînt o energie a structurii lor celulare. S'ar putea zice, că sînt asemenea tipuri — vorbind un limbaj gnostic — materia s'a corupt așa de mult, încît dezastrul, la care îi împinge pe oameni, nu poate fi oprit, decît prin distrugerea ei totală.

Singura lor oprire este că, deacurmezișul drumului lor, stă o voință dumnezeiască, din care cade, ca un trăsnet, pedeapsa divină. Pentru ei plata păcatului este moartea.

De aceea, *Frusina* și *Constantin* cad amîndoi în fundul *Dunării*, ciuruți de gloanțe. Au putut ei cîtva timp să trăiască călcînd în picioare legea singelui și jurămîntul de credință față de soțul înșelat. Li se părea că totul colaborează la viața lor vinovată. *Diavolul* însuși le-a aprins flăcările unei comori de bani, cu care să creadă că vor trăi fericiți. Au călcat și peste victima păcatului lor, dar cînd erau mai siguri de fericirea lor viitoare, sabia din ceruri a căzut năpraznic asupra lor.

Sînt tipuri care nu pot intra în unda harului, prin care să poată să se regenereze. Sînt condamnați din eternitate pentru iadul veșnic. *Diavolul* este mai puternic decît *Dumnezeu* însuși, atunci cînd e vorba în lotul cui să cadă acești oameni. Pentru ce? Pentru că ei nu cheamă niciodată în ajutorul lor acest har.

Puterea *diavolului* este, într'adevăr, destul de mare, cînd pune stăpînire pe om. Inșă, oricît de mare ar fi dezastrul pe care-l poate aduce, totuși e mult mai mare puterea lui *Dumnezeu*, căruia dacă omul i se roagă, cerîndu-i ajutor împotriva *diavolului*, această putere a *diavolului* este zdrobită. O rugăciune și o înălțare a sfintei cruci îl fac pe *diavol* să fugă și toată înfăptuirea lui să fie nimicită.

Țiganul *Mură*, lăutarul, se îndrăgostise de domnița *Oleana*. Dar cum era să se căsătorească cu ea, el țiganul, care nu avea altă avere decît vioara din care cînta cu foc și cu al cărei cîntec vrăjise inima *Olanei*? Părinții *Olanei* au logodit-o cu tînărul *Voinea*, recomandat de *Vodă* însuși. *Mură* lăutarul a rugat-o pe mamă-sa să-i facă toate farmecele, să-

vîrșite cu puterea diavolului. În vrăjitoriile ei, mamă-sa a văzut însă soarta nenorocită a lui Mură.

În ziua nunții, cînd au plecat rădvanele de nuntă și alergau din vîrfurile muntelui pe lingă Olt, spre Rimnic, Mură a cerut să stea în rădvanul Oleanei, ca să-i cînte. Cînd mergeau așa, deodată pămîntul se prăbuși sub ei, căci Oltul săpase pe dedesupt o copcă și rădvanul Oleanei, în care era și Mură, se scufundă în apa Oltului.

„Dar nu era întimplare, ci lucru necurat. Căci vioara lui Mură a țîșnit din Olt în văzduh și a luat foc. Și sbura pe apa Oltului, devale, cu arcușul peste ea, și ardea ca o căpiță și cînta și juca! Toți au priceput că e o mișelie a diavolului și au pornit-o pe cruci. Dar zadarnic: diavolia nu se putea năruj numai cu crucile unor bieți păcătoși. Iar din tot ce înghițise Oltul nimic nu mai ieșea la fața apei; toți și toate parcă fuseră de plumb. Atunci Voinea și toată colicereimea au dat drumul cailor, spre Rimnic, să ajungă mai degrabă la Vlădica și să-i spună jalnica și drăceasca pricină. Și vioara a sburat mereu devale, în pas cu Oltul, cîntînd fel de fel de nunești diavolești și jucînd și arzînd fără să se mistuiască.

Cum a aflat de nenorocirea bieților creștini, Vlădica s'a îmbrăcat în sfintele odăjdii, și cu el toată episcopia. Au luat în mîni odoare sfinte, cărți, și coborînd la Olt au început să slujească și să-l deslege. Și cînd scula necurată s'a arătat pe apă și a ajuns pînă în dreptul cetei bisericesti, împotriva ei și a vrăjmașului care o smintise, Diaconii au ridicat cădelnițele, Preoții — crucile dela Iordan, Vlădica — Sfînta Evanghelie. Și puterea vrăjmașului s'a prăbușit! Vioara s'a stins și a pleznit ca un butoiu. Iar Oltul, desvrăjit, a aruncat pe mal, la lumina făcliilor creștine și la vederea norodului adunat și îngrozit, pe Mură și pe Oleana, îmbrățișați și morți. Diavolul schimonosise cinstita cununie, și Mură și Oleana aveau în cap, în chip de cununii și bătute cu piroane, două căldări sparte”. (*Copca Rădvanului*)

Dacă diavolul are o mare stăpînire asupra unora, sînt însă și suflete purtate de Dumnezeu pe căile sfinte, ca spre o lumină de care sînt atrași. Ei au în față un punct spre care se îndreaptă, fără să audă vreodată la urechile lor cuvintele ispititoare ale diavolului. Trăesc într'un fel de extaz, din care nu coboară niciodată și îi vedem ca streini printre noi. Ei nu sînt ai pămîntului, ci din veșnicie sînt puși deoparte, pentru sfințenie. Ei văd lucruri, pe care noi nici nu le întrezărim. Aud glasuri, pe care nu le înțelegem.

Feodor era un așa copil al lui Dumnezeu. Toată lumea îl credea bun de preot, pentru sfințenia lui, care se vedea încă din copilărie, și de aceea oamenii satului pusese rădăcină de gînd să-l ducă la seminar. Dar aici, sufletul lui s'ar fi pierdut.

Intr'o noapte de Crăciun, cînd s'a dus la biserică, a văzut lucruri, care veneau din ceruri.

„Ceața pămîntească se risipi de pe sufletul lui Feodor, și el stătu răpit de dragoste și de evlavie: Catapeteasma era toată vie! Sfinții nu erau zugrăviți, ci stăteau acvea în pervazurile lor de aur! Iar în prima icoană împărătească, pe care se opriră ochii lui Teodor, el văzu pe Stăpîna Cerului, purtînd la sîn pe Dumnezeescul Prunc născut în Betleem! Atunci Feodor se cufundă, adînc, într'o metanie. Și pe cînd se cufunda, în închinăciunea lui plină de iubire, la urechea inimii lui, glasul îngerului însoțitor îi cînta ca o harfă :

— Domnului i-a fost dragă curăția sufletului tău ! La seminarul unde voia să te trimită Alexei, era să te rătăcești de Dumnezeu. Aici l-ai găsit și nu-l mai pierzi! „Pasărea a aflat ei-și casă și turtureaua cuib!”...

A doua zi, în Dobrodolsk, după Sfînta Liturghie, parubkii își dădură sama că Fedia n'a intrat în sat. Dar în faptul zilei, se porni de sus ninsoare nouă și puse încă două palme peste invelișul de mai înainte. Urmele lui Feodor rămaseră pierdute, în stepă... Primăvara, cînd s'au topit zăpezile, l-au găsit pe Feodor, departe, nestrical, împietrit ca o marmură, și surizînd ca în vis...

Și așa a rămas și așa stă și azi — în raclă de argint — în mănăstirea cea mare din Paceaiev”.

Și cei purtați de diavoli și cei atrași de Dumnezeu, mergînd: unii spre distrugere, alții spre sfințenie, au această notă comună, că ei nu se pot da la o parte din drumul lor. De aceea, viața lor nu-i frămîntată de vre-o luptă interioară, în care cele două naturi din om s'ar găsi în vrăjmășie.

Cei care se îndreaptă spre păcat merg orbește înainte și preferă însăși distrugerea lor în locul neîmplinirii dorințelor. Cei care merg spre Dumnezeu, renunță la viața lor de oameni.

În amîndouă aceste tipuri de oameni, o natură absoarbe pe cealaltă. E un adevărat mofizitism.

Mai au o notă comună : drumul pe care merg, ni se pare că nu-i al lor. Nu și l-au ales ei înșiși, ci merg pe el, pentrucă așa sînt făcuți. E un adevărat predestinatianism.

Aceștia nu fac parte din majoritatea oamenilor, a căror inimă este împărțită între o pornire spre rău, prin care îi în-lănțue pămîntul, și o aspirațiune puternică spre bine, prin care-i chiamă cerul. Noi însă, alături cu majoritatea oamenilor, avem inima transformată în teatrul de luptă dintre rău și bine. Lupta aceasta este dureroasă, cînd apare în ea dubla noastră personalitate, provocată de aceste două lumi opuse.

Pe cînd unii sînt *posedații* diavolului, iar alții *aleși* lui Dumnezeu, cei mai mulți își vor duce viața în dorința puternică de a face binele, dar vor vedea că ei, prin ei înșiși, nu pot să-l facă.

Cele mai multe personaje și cele mai bine reușite în opera lui Gala Galaction sînt dintr'acestea.

* * *

In drumul spre păcat este întîmplarea unui tînăr ajutor de judecător, care se îndrăgostește, pe nesimțite, de soția șefului său. Tînărul își uită de logodnică, adică de cuvîntul dat, și trece peste sentimentul recunoștinței, pe care-l datora superiorului său, care-i arătase o caldă prietenie. În schimb, aștepta moartea cît mai apropiată a soțului, bolnav de tuberculoză, ca să poată înfăptui gîndurile lui necinstite. Ca să evite acest dezastru moral, spre care vedea că merge, a plecat în alt oraș. Dar acolo, aude că șeful său a murit. Și atunci, dragostea lui a izbucnit cu mai multă furie. „Atunci, dreapta judecată, onoarea și cite lucruri toate de pe lume ar mai fi putut să mă oprească, au căzut în jurul meu, ca niște lanțuri atinse de iarba fiarelor!... Un neastîmpăr mare, ca în prezia unei catastrofe sau a unei fericiri nebune, îmi fierbea în tot trupul și mă făcea să respir precipitat, ca după o spaimă sau după o fugă”.

În goana cailor, într'o noapte de vară, tînărul ajutor de judecător, alerga spre stațiunea de băi, unde aflase că e Clara. Dar, deodată, ceva misterios intervine. Cînd au ajuns la o coastă repede și primejdioasă, unde văzuse ziua niște cruci înfipite în amintirea unui fost schit de maici, caii au început să sforăie, să smicească, dînd trăsura înapoi. Li s'a părut că sînt lupi. Vrînd să tragă un foc de revolver, s'a pomenit în fundul șanțului și cu trăsura răsturnată peste el. Cînd s'a ridicat din șanț „pe podul șoselei, ca deasupra unei mese de tribunal, judecătorul meu mă privea țintă, cu ochii plini de muștrări, cu obrazul palid și suferind!... Era el, judecătorul meu! Ochișii lui mă sfredelau pînă la inimă, pînă la adormita-mi conștiință!” zice autorul. Iar cînd surugiul i-a spus: „Acum, cu Dumnezeu înainte!”, el i-a răspuns: „Nu! Cu Dumnezeu înapoi, de unde am plecat”.

Aceiași luptă o vedem și în bucata *O stea prin fereastra lui Manolaș*, unde autorul ni-l arată pe Manolaș, încercînd să se oprească în dragostea lui, aducîndu-și aminte de sclavia și sărăcia în care se sbătea soția lui, îngrijînd de copii, în timp ce el întîlnește, în amarul vieții, pe studenta Salomea. Și totuși, cu toată aceasta luptă, Manolaș iubește, „purtat pe aripile unei furtuni sufletești, care nu poate fi decît înainte-mergătoarea unei ploii abondente de concepțiune și de poezie.”

Însă, figura cea mai frumoasă, pe care Gala Galaction a creat-o, dintr'acești oameni, care, cu cît se văd mai aproape de cădere, cu atît luptă mai puternic, este *Popa Tonea*, din

bucata *Dela noi, la Cladova*. Popa Tonea, păstorise zece ani, cu cinste, în parohia lui, pînă ce sufletul i-a fost prins de dragoste pentru sirboanca Borivoje. Vrea să-și găsească odihna sufletului, prin uitare. Dar gîndurile lui toate, uitînd de preoția lui cinstită de pînă acum, erau îndreptate spre Borivoje.

Aflase că și Borivoje, pe celalt mal al Dunării suferea la fel. A căutat prilej s'o vadă. Popa Tonea a putut să-și înfrîngă toată iubirea, pentrucă atunci, cînd Borivoje l-a atins cu brațul, ca să-i spună că-l iubeste, el și-a adus aminte că are în sîn Sfintele Taine.

„Gîndește-te, Borivoje, că numai astfel de iubire poate să fie între noi. Sînt preot și tu ești măritată. Slujesc Sfînta Liturghie și tu trăești cu bărbatul tău... E păcat, Borivoje, păcat mare!”

Iată cum Popa Tonea stătea neputincios, la răscrucea a două drumuri, neștiind pe care să apuce, cerînd dela Dumnezeu puteri să-l lumineze:

„Inimă ce-ți pierzi cărarea, cînd ești pe cel mai neted drum și te crezi pe drumul cel mai neted, cînd ești gata să dai în ripă, încotro mă împinge răzvrătirea ta?... Spre stînga mă chiamă fericirea (deșartă, înșelătoare !...) dar cu puteri de spaimă, cu brațe de omăt, cu piept de trandafiri și de jăratic. Spre dreapta mă chiamă datoria, onoarea, trecutul, credința căsătorească și preoțească și sus de tot, pe munte, în nouri posomorîți ce-l încunună, Acela în a cărui mîină sînt cele șapte stele și din a Cărui gură este, fulgerătoare, sabia cea de ambele laturi ascuțită... O, nenorocitul ! de-aș putea să mor aici la răscruce, să nu mai voesc să vreau să mă decid nici spre stînga, nici spre dreapta... Dunăre, Dunăre! cît de frumoasă ești, cît de ispititoare și cît de răcoare trebuie să fie în fundul tău, cînd în mine e atîta arșiță... și ce leacuri de dragoste am auzit că știi să pregătești! De n'ar fi convingerea-mi mai mare decît tine, că din fundul tău 'nainte se deschid Porțile Iadului, dincolo de care focul este, de data aceasta, veșnic și plînsul cît Aminul, dar fără lacrimi, fără suavitatea plînsului !”

Cînd vezi aceste două ființe, stăpînite de iubirea, de care ei nu sînt vinovați, suferi alături de amîndoi, și parcă zici : de ce Popa Tonea nu se frînge sub vraja iubirii? De ce Borivoje a fost sortită să sufere atît? S'a întîmplat însă, ca Popa Tonea să fie un preot plin de scrupule religioase. Mai mult încă, această conștiință se ridică între ei ca un zid, de care se lovesc două inimi nevinovate. Această piedică, care le stă în cale — singura care mai rămăsese — mărește și mai mult dragostea și suferința lor.

Ceiace face originalitatea bucății *Dela noi, la Cladova*, este însă elementul supranatural care intervine. Căci, deși

Popa Tonea era conștient că dragostea lui e un păcat; deși lupta cu tărie pentru înăbușirea ei, triumful nu-i vine dela propriile sale forțe, ci dela intervenirea harului. Conștiința religioasă era trează în Popa Tonea, dar dragostea o înăbușise. Celace îl salvează este Harul, pe care-l purta în Sfintele Taine. Aceste sfinte Taine — adică Christos însuși — îl ajută să treacă Dunărea plină de valuri; aceste Sfinte Taine îl întăresc în clipa, când era gata să cadă în păcat. Aceste sfinte Taine îi dau curajul să susțină cu puterea primită de sus pe victima iubirii sale, încît și Borivoje să vadă că-i mai fericită să moară, împărtaşindu-se din mina lui Popa Tonea, decît să trăiască în păcat.

Borivoje, între viața fără iubire și moartea din iubire, preferă moartea. Murea fără păcatul trupului, dar cu iubirea în suflet, căci sfintele Taine le primește nu din convingere, ci tot din dragostea ei pentru Popa Tonea. Pentru că tot mai puternică rămăsese iubirea.

Descrierea acestor personaje o socotim suficientă, pentru ca să vedem cum se desfășoară viața personajelor în opera lui Gala Galaction.

II.

N'am putea înțelege opera lui Gala Galaction, dacă n'am fiine sama că a pus în ea o ideologie creștină.

În această operă observăm că oamenii nu sînt ființe autonome. Cînd încearcă, uneori, să-și ia această autonomie, purtate numai de sentimentele lor omenești, încercarea lor este sterilă.

Așa de pildă, în *Vioara lui Hugolin*, unde ni se istorisește că viorista Kesti, purtată de iubire pentru Hugolin, cu tot sufletul ei curat, după ce umblă prin toată lumea, ajunge să vadă că visurile, care au amețit-o, au fost deșarte.

Intr'adevăr, sentimentele omenești. — mai ales iubirea — sînt foarte puternice. Ele trăesc neîncetat, iar o mică relievă a unui astfel de sentiment. renaște în noi toate emoțiunile pe care le-am simțit cîndva.

E cazul călugărului din bucata *Trandafirii*, cînd regăsește aceste flori între filele unei cărți. El retrăește emoția elipei cînd i-au fost dăruite. Ca un foc, ce izbucnește din tăciunii acoperiți cu cenușă și pe care îi crezi stinși, în sufletul călugărului renaște aceiași văpaie de iubire, simțită atunci, cînd trandafirii i-au fost dăruți. Poate că acum această emoțiune e mai puternică, căci între călugăr și ființa, care i-a oferit, stau zidurile mănăstirii și obligațiunile călugărești, piedici, prin care pasiunea lui se mărește. Nepermisul și imposibilul sînt ca frîul cu care strîngi calul, pe care îl cra-vașezi și-l ții totuși pe loc.

Chiar atunci cînd acest sentiment este oprit de conștiința religioasă, el poate pătrunde printr'un adevărat proces de osmoză în ființa noastră, înfrîngînd orice bariere „știți prea bine, mult stîmătă Doamnă, că nu port niciodată flori. Ceva din asprimea și din prejudecățile lui Tertulian, apologetul legionarului creștin, care refuză să se încununune cu cununa militară, a rămas în sufletul și în obiceiurile mele, deși creștin din epigoni. În ziua aceea, în onoarea dv. am înfrînt această regulă intimă... mi-am adus aminte că sînt florile dv. preferite și am luat din mînunchi trei tulpine.” (*Narcișii*).

Conștiința preotească a lui Popa Tonea fusese înfrîntă, așa cum se sfărîmă piatra în mijlocul iernii, cînd gerul o face să pleznească din cauza apei, care-i desface moleculele, una cîte una.

Cît de slab este iarăși și nefericitul Manolaș, care în loc să rămînă alături de soție și copii, caută o fericire într'o dragoste ce nu-i era îngăduită, ce cade în viața lui ca lumina unei stele prin fereastra unei colibe.

Borivoje și Oleana sînt făpturi slabe, care sînt purtate fără voia lor pe drumuri periculoase și neîngăduite, și care merg totuși orbește.

Toate aceste suflete sînt din aluatul nostru omenesc, despre care Biserica învață că omul, prin firea sa, după păcatul original, a rămas slab și cu această posibilitate de-a aluneca pe panta păcatului.

Nu toți oamenii merg cu aceeași repeziciune spre păcat. Unii nu pot să se oprească niciodată din drumul spre păcat.

Alții însă sînt puși deoparte, pentru realizarea unor mari înfăptuiri ale lui Dumnezeu în lume, prin mijlocirea acestor oameni, în care să se intrupeze sfințenia și Dumnezeu să se manifeste printre noi.

Cei mai mulți sînt oameni cu această *posibilitate* de-a se îndrepta spre rău, dar care au și conștiința vie. Deaceia în interiorul lor se dă o luptă puternică.

Aceste personaje intrupează învățătura Bisericii despre libertatea morală a omului și căruia Dumnezeu i-a spus: „Am pus în fața ta viața și moartea: alege !”

Din clipa în care ispita a atins sufletul omenesc, grăunțele de muștar din el nu se mai transformă în arborele împărăției Domnului, ci „iadul întreg se sbate și se vaetă într'o biată inimă de om.”

Ispita poartă pe om pe o pantă plăcută, dar această alunecare duce din cădere în cădere, pînă în fundul unei prăpăstii întunecoase de păcat și durere. Un păcat produce pe celălalt; iar cel din urmă e cel mai mare. E drumul lui *Andrei Hoțul*.

Din clipa în care omul a început să alunece spre păcat, aleargă orbește înainte. Prima cădere a fost mai dureroasă.

La prima cădere, conștiința a protestat mai puternic, dar încet, încet, când păcatul se repetă, ea se obișnuiește cu el, ca a doua sa natură, în care-i place să trăiască. Revenirea la punctul dela care a plecat nu se mai poate realiza decât printr'o întimplare sau printr'un ajutor, venit din afară.

Dacă omul s'ar lăsa în voia pornirilor lui și n'ar cere sprijinul lui Dumnezeu în înfringerea acestei slăbiciuni, drumul lui ar fi ca al lui Constantin al Frusinei din *Gloria Constantini*, iar când va crede că păcatul e pe deplin triumfător, atunci va interveni pedeapsa divină. Omul, cu trup și suflet blestemat, va fi pe veci al diavolului. Va putrezi în fundul Dunării.

Cînd însă omul va recunoaște că singur, lăsat propriilor sale mijloace, e slab ca să înfrunte ispita, și cînd va face apel, prin rugăciune, la ajutorul lui Dumnezeu, salvarea îi va veni în ultima clipă, dar va veni. E cazul lui *Popa Tonea*, care e salvat de însuși Iisus Christos, căci unde s'a înmulțit păcatul, prisosește Harul.

Pe cînd individualismul protestant a produs pe Brand, acoperit sub dărîmăturile propriilor sale visuri, pentru că a crezut că omul singur este omul tare, Popa Tonea este un Brand ortodox, triumfător prin puterea venită de sus, după ce a recunoscut neputința lui.

Brand a luptat și a căzut luptînd. Frumos! Dar imposibil de cîștigat izbînda, căci omul, prin el însuși, e slab și nu se poate salva singur. Popa Tonea recunoaște neputința lui și cheamă în ajutor puterile cerești, ca să-l întărească.

Acest Har dumnezeesc intervine în viața omului ca să completeze slăbiciunile firii noastre, depășindu-ne puterile de înțelegere. Dacă omul face apel la El, Harul coboară ca o undă invizibilă, prin care omul vede lucruri noi. Cu el se îmbracă într'o haină nouă, care-l apără de orice cădere, dîndu-i puteri neînțelese de mintea omenească. Așa e cazul din bucata *Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*.

Cinci Turci ajung la o mănăstire și încep să discute cu starețul despre Iisus Christos și Mahomed. Turcii spun starețului că dacă Iisus ar fi Dumnezeu, ar face o minune care să-i convingă și pe ei de dumnezeirea lui; de pildă, dacă ar ninge în luna lui Iulie. Și după ce starețul cu soborul s'au rugat, a început să ningă ca în luna lui Ianuarie, cu fulgi mari de zăpadă, ca fluturii și garoafele albe.

„Pînă la amiază, zăpada crescuse mare de trei palme. După amiază, soarele birui din nori și zăpada începu să se topească. Părinții așezară, cu bucurie mare, pe la strașini, putine și ciubăre și strinseră în ele apa care curgea șiroaie.

„A doua zi, în această apă cerească, Mustafa, Soliman, Ali, Budalah și Ibraim se spălară de păgînatate...”

Această apă cerească este însuși Harul dumnezeesc.

Pentru ca mintuirea omului să se poată împlini prin Har, e necesară căința. Până ce *Andrei Hoțul* nu a făcut gropi cu genunchii lui, rugîndu-se în fața tuturor icoanelor din Biserică, n'a putut să slobozească și ultimul glonț — adică ultima pornire spre păcat — care, de cele mai multe ori, este cea mai puternică.

Prin această regenerare a sufletului, trupul însuși e mîntuit, ca să se prefacă în pămîntul din care a fost luat, așa cum s'au desfăcut oscioarele lui *Andrei Hoțul*, pe lespezile Bisericii, semn al mîntuirii lui depline.

Există totuși vre-un mijloc preventiv împotriva ispitei și a căderii? Da. E umilința. Lucifer căzuse din mîndrie. Omul poate rămînea pe drumul sfințeniei, dacă niciodată îngîmfarea nu pune străpînire pe el. E cazul *Caligrafului Terțiu*, care, deși avea un rol destul de important în comunitatea creștină din Corint, deși el a fost cel care a scris în întregime marea epistolă a Apostolului Pavel, către ceji din Roma, s'a simțit fericit să spună despre el numai atît: „Vă îmbrățișez, în Domnul, eu Terțiu, cel care am scris epistola aceasta!”

Fără căință și fără umilință, păcatul săvîrșit nu se iartă, chiar dacă nu mai e repetat. El rămîne ascuns, acolo, în sufletul nostru, și cîndva, va primi pedeapsa care-l așteaptă. E cazul din bucata *Hîrcă pentru Hîrcă*.

Se istorisește cum doi prieteni: *Silviu* și *Valente* au îndrăznit să ia din gropnița cimitirului unei mănăstiri tivga unui mort. Era o drofanare.

Acest lucru, socotit de mică însemnătate, dar care era totuși un păcat, este urmat de-o pedeapsă năpraznică. *Silviu* moare într'un duel, iar *Valente*, după ce vede moarte în brațele lui soția și copila, din cauza unui foc, înnebunește. De la balamuc ajunge la mănăstire, din mănăstire în gropniță, iar din gropniță, potrivit însăși dorinței lui, cere să-i fie luată hîrca și scoasă afară. Iată pedeapsa divină, care intervine.

Cea mai curată iubire pămîntească nu poate spăla de păcat un suflet, dacă el nu s'a împăcat cu cel care l-a creat, cu Dumnezeu. Orice ofensă adusă lui Dumnezeu, omul nu se curăță de ea, decît prin sinceră și deplină transformare interioară.

E cazul din *Mi-e dragă Nonora!* Bancherul *Teofil* se ridicase dintr'o familie săracă. Prin ambiție și lipsă de scrupule ajunge un om temut în lumea financiarilor, are aspirațiuni de-a fi ministru, pîngărește căminul tuturor prietenilor, ale căror femei se lăsau amețite de gloria lui.

Vrea să se căsătorească cu nevinovata *Nonora*. *Nonora* îl iubea cu nevinovăție, iar lui îi plăcea, pentru că era bogată, tinără, frumoasă și mai ales, că va fi onestă. Ea îi spunea să fie lăsată să iubească copiii săraci ai satului. El îi spunea

că aceste nostalgii vor trece și că omul condus de interes e omul tare.

Căsătoria lor nu s'a înfăptuit, căci o întâmplare nenorocită îl aruncă pe Teofil sub roțile trenului.

Bucata aceasta îmi amintește versurile lui Musset:

„Et je sentais autour d'elle

Un séraphin jaloux de sa virginité”, adică acea credință, că Dumnezeu apără pe cel drept și că un înger îl păzește. Intre nevinovata Nonora și Teofil, cel fără inimă înfrintă și smerită, a cărui dragoste era egoistă, sabia lui Dumnezeu a stat deacurmezișul.

În general, deasupra făpturii omenеști tronează Proviđența divină, puternică și dreaptă, atotștiutoare și călăuzitoare.

Am căutat să cunoaștem unele aspecte din opera lui Gala Galaction pentruca să ne putem apropia de sufletul său, fiind siguri că personajele create sînt: sau reflecția propriului său suflet, în urma unor experiențe, pe care le-a trăit el însuși, sau, cel puțin, dacă numai le-a întrevăzut, a luat parte activă la viața lor. Ar însemna să le socotim creaturi cu o existență ex nihilo, dacă am presupune, că aceste personaje sînt numai un joc al imaginației, desprinsă de personalitatea autorului.

Credem cu tărie că există o mare asemănare între aceste personaje și sufletul autorului, mai ales cînd e vorba de un temperament așa de sensibil și plin de pasiune, cum e Gala Galaction. Cred că a iubit cu pasiune toate acele personaje închipuite și că înainte de-a fi descris neliniștea sufletească a lui Popa Tonea, autorul l-a iubit pentru această neliniște. Această iubire a făcut, ca între unul și altul să se stabilească o apropiere, în urma căreia ceva din sufletul autorului să treacă în sufletul personajului creat. Prin urmare, la originea acestui act de creație stă tot iubirea, așa după cum tot ce există creat în lume, e creat numai prin iubire.

Ca unul care și-a ascultat inima de atîtea ori și pe care a văzut-o cînd liniștită, cînd turburată, nu putea, atunci cînd a vrut să creeze suflete, ca să nu pună în ele aceeași inimă, pe care o avea în el. Și de aceea, personajele sale, create din aceeași substanță, poartă în ele aceeași inimă, cînd liniștită ca marea pe care n'o agită furtuna, cînd turburată ca valurile în care omul se scufundă.

Experiența dureroasă, pe care a făcut-o, de cîte ori a încercat să se avînte, lipsit de ajutorul lui Dumnezeu, a transpus-o în sufletul acelor personaje, care s'au pierdut în mirajul propriilor lor visuri. Poate că de atîtea ori autorul s'ar fi prăbușit într'un abis de întunecime, așa cum era amenințat și Popa Tonea, dacă n'ar fi găsit alături pe Iisus Christos.

Slăbiciunea firii omenеști a învățat-o Gala Galaction din

doctrina creștină, despre păcat și regenerare prin căință și umilință. Însă a cunoscut-o mai ales din proprie experiență, cînd a constatat că omul nu se poate mîndri niciodată cu tîria lui de luptă împotriva ispitei.

Calea spre mîntuire nu este un drum drept și ușor, ci el are ocoluri și urcușuri. Aproximarea de crucea izbăvitoare cere totdeauna sudorile de pe fruntea lui Iisus Christos, imprimate pe năframa Veronicăi, cum și vigoarea lui Simon Kirineanul, care să ne ajute în puterea crucii. Viața creștinului înscamnă oscilații de credință, căderi și înălțimi morale, bucurii împletite cu dureri, pînăce o liniște să se pogoare în sufletele spălate de păcat.

Gala Galaction, ca unul care a privit totdeauna spre această cruce, a urmat și el Calvarul său, pînă ce a ajuns să se apropie de locul ispășirii. Iar din aceste lungi străduințe nu putea să nu comunice și sufletele create de el.

Sufletele celor drepți, acele suflete curate, pe care nimic nu le turbură în pacea lor religioasă, sînt întruparea acelor stări de fericire mistică, cînd sufletul a luat contact cu divinitatea.

Sufletele celor stăpîniți de patimă sînt, poate, întruparea acelor stări de desnădejde, cînd omul rupe legătura cu cerul, pentruca din fundul adîncului să strige ca și Psalmistul : „Din adîncuri am strigat către Tine, auzi-mă”.

Cînd s'a crezut în fundul prăpastiei, s'a văzut aruncat spre ceruri ca de-o forță vulcanică. Cînd s'a crezut pe înălțimi, alături de sfinți și îngeri, s'a văzut răsturnat din ceruri, ca un înger căzut. Toate acestea au ținut vreme îndelungată, pînă cînd puterea harului săvîrșia acțiunea sa sfințitoare.

În felul acesta, timp de 24 de ani, în care se desvoltă activitatea sa literară, Gala Galaction merge în rînd cu sufletele create, păcătînd cu gîndul sau cu fapta alături de ele, suferind, nădăjduind, rugîndu-se și mîntuindu-se.

După acest drum, ca un cîntec eliberator, a ridicat această rugăciune adresată Fecioarei Maria: „Știam prea bine pe Mîntuitorul. Porunca lui de chemare o primisem de mult. Dar întîrziam, mă risipeam, mă abăteam mereu din drum, alergînd după flori deșarte întocmai ca Fata cu scufița roșie...

„Deci, prelungind zadarnic calea mea, robindu-mă florilor care înfloresc dimineața și se scutură seara, agonisindu-mi poveri și suferințe de care Domnul Milostiv ar fi vroit să mă cruțe (I Corinteni 7,28) eu mă aflam, cu douăzeci și patru de ani în urmă, mosafir de o zi aci printre matrozi. Tu stăteai în icoana ta și copilul desmetic alerga, cădea, se lovia și se scula, ridicat de Domnul, dar ca să uite totul și să pornească iar după înșelătoare visuri”. (*Madona din port*).

Intre clipa cînd a creat dubla personalitate a lui *Andrei Hoțul*, care îl împingea să comită un păcat cu mult mai mare decît cele nouăzeci și nouă de crime, și clipa cînd a ajuns la această înfringere, plină de umilință, cînd scrie această rugăciune, se desfășoară drumul tragic, plin de luptă cu el însuși, al scriitorului Gala Galaction, ajuns preotul Grigore Pișculescu.

Victor N. Popescu

† Nae Vasilescu¹

Nae Vasilescu era cel mai vechi stagiar al Teatrului Național. De ce se încăpățina să mai stăruie într'o carieră care nu i-a adus decît neajunsuri, nimeni nu înțelegea. Licențiat în litere și proprietar a două imobile de raport care îi aduceau frumoșele venituri, desigur că nu pentru modica leafă pe care o primea lunar de la casa teatrului evita el sistematic să-și reguleze drepturile la pensie. De-o zgîrcenie proverbială, Nae Vasilescu și-ar fi găsit satisfacții mai substanțiale dacă, renunțînd la vechea instituție de cultură pe care o servise cu credință peste douăzeci de ani, și-ar fi pus puterea de muncă și punctualitatea în slujba unor ocupații mai lucrative. Nu-i vorba că, nici în teatru, Nae Vasilescu nu se mulțumea cu leafa. Fără să ținem samă de averea lui personală, îi mai pica din cînd în cînd, ba o traducere de la direcție, ba niscaiva furnituri de la administrație, ba într'un an concesiile garderobei, în altul a programului, în fine suplimente. Și apoi, Nae Vasilescu, zis Nababul, împrumuta camarazilor bani cu dobîndă. Calcula pînă la centimă solvabilitatea fiecăruia, ceia-ce-i permitea să nu refuze pe nimeni, bineînțeles în limitele puterii de restituire. Amic intim cu casierul, era totdeauna la curent cu acompturile colegilor.

La rîndul lui, casierul era și el informat în timp util de sumele pe care le avansase Nababul, așa că din partea asta, Nae Vasilescu putea dormi liniștit. Pînă și comicul Puiu Ianulescu, a cărui prodigalitate era cunoscută, găsea la nevoie sprijin la Nabab, măcar că avea totdeauna pretenții mari. Acesta era însă prea expert în materie pentru a-și închipui că Nae Vasilescu îl va servi *numerata pecunia*. De aceea se prezenta totdeauna cu o poliță gata scrisă:

— Aman, nene Nae.

¹ Știu că, din cauza crucii din fața titlului, majoritatea cetitorilor vor ocoli nuveleta, crezînd că-i un necrolog. De aceea am și pus-o.

- Cît ?
- Nu-ți cer bani: un gir.
- Cît ?
- Treizeci de mii.
- Mult.
- Mă refuzi?
- S'ar putea să te refuz eu pe tine? Dar, știi ce? Semnează-mă!

Puiu știa bine că neplata la termen atrage înscrierea în fals și înscrierea în fals — pușcăria. Acest amănunt era suficient pentru a-l menține în convingerea că nu trebuie să recurgă la Nae Vasilescu decît atunci cînd e sigur că-și va putea onora semnătura.

Singurul actor care n'a recurs niciodată la Nae Vasilescu era tocmai un coleg de conservator al acestuia, astăzi societar de onoare: maestrul Armand Pompilian.

Nae Vasilescu îi nutrea o veche aversiune pornită nu atît din invidie, cît din convingerea de altfel întemeiată, că influența lui malefică și paralizantă îi purtase ghinion în carieră. Rolurile de june prim în care Armand Pompilian s'a menținut pînă la finele strălucitei sale cariere, au măcinat eul lui calcaros pînă la pulverizare, așa că Armand Pompilian nu mai apărea niciodată în Armand Pompilian. Neuitatele lui creațiuni erau duse dincolo de rampă, căci marele artist se incarna atît de perfect în personajele pe care le juca, încît conductorul de tramvai derutat sau amicii intimidați se găseau, după împrejurări, cînd în fața lui Priola, cînd a lui Ovidiu, cînd a lui Hernani, cînd a lui Romeo. Desigur că acestui fapt îi datora măgulitoarea poreclă de Marchizul. Prin exerciții fizice practicate cu regularitate și regim alimentar păzit cu strictețe, svelteța siluetei sale distinse n'a suferit nici o avarie, în toată durata tinereții lui care n'a dispărut decît odată cu el. Avea ochi negri, pătrunzători, mîni de crupier, frunte de cugetător și-un profil de dictator.

În orele libere se ocupa cu hipnotismul și cu științele oculte. Se îmbrăca numai în culori închise, de preferință în redingotă neagră, cu pălărie înaltă, cravată-plastron și perle falsă. Pe indexul mîinii stîngi purta o camee cu care sublinia episcopal frazele de efect, precum pe scenă, așa și'n cafenea. Nu răspundea niciodată la o întrebare înainte de a medita puțin, scrutîndu-și interlocutorul, și rîdea foarte rar. Rîdea atît de rar, încît orideciteori vre-un camarad vroia să dovedească succesul pe care l-a obținut într'o comedie, aducea ca ultim argument: a rîs și Marchizul.

* * *

Nae Vasilescu poate că nus'ar fi făcut actor. Dar în prima clasă de liceu a recitat la producție *El Zorab*. A fost viu aplau-

dat și directorul i-a prezis: „Vasilescule, ai să ajungi actor”.

Toți colegii îl admirau ca pe un viitor Novelli și numărul de atracție al tuturor producțiilor școlare, el era. În urma acestei prime încurajări, micul Năiță își petrecea tot timpul liber memorizând poeziile lui Carol Scrob și anecdotele lui Speranță, cu care distra familia de sărbători și colegii în fiecare zi. Astfel a ajuns în cursul superior.

În acel moment decisiv al vieții lui, domnișoara Nunuța de la profesională i-a confirmat o veche bănuială care îl neliniștea, spunându-i pe șleau că e băiat frumos. El a crezut. (Ce interes avea Nunuța să-l mintă?). Era suficient pentru a lua o hotărâre: se va face *artist*. Tinerețe, frumusețe, foc sacru! Ce-i mai trebuia?

Nu avea nici un motiv să bănuiască atunci că primele pîlpîiri ale focului cu care a venit pe lume se vor stinge sub dușul de gheață al ironiei camarazilor și al indiferenței unui public nesimțitor.

* * *

Terminînd liceul satisfăcător, Nae Vasilescu și-a mărturisit intenția de a se consacra artei. Dar tatăl său, băcan cu stare în Dudești și elector cu trecere la colegiul I, îl vroia profesor. Așa dar, Nae și-a trecut licența, absolvind în același timp și Conservatorul, pe care îl urmase în taină.

În fața acestei perseverențe și a rugămintelor mamei care avea totdeauna un roman sub tejghea, Vasilescu tatăl a cedat. Pînă aci, vocația s'a impus, biruitoare: Nae Vasilescu a fost angajat *probist*, odată cu Armand Pompilian.

* * *

Nae Vasilescu era înalt de statură și poseda o frumoasă voce de bas profund. O chelie prematură îl apropia într-un atît ca expresie de capul în ghips al lui Publius Cornelius Scipio, încît admirabilele deseme în creion pe care le mai păstra din liceu, păreau mai mult autoportrete decît reproduceri. Două calități i-au fost unanim recunoscute încă de la început: dicțiunea și prestața. Dar, efect al unui destin vitreg, tocmai dicțiunea i-a dat prima lovitură. Aceleași versuri pe care la oglindă și chiar la unele repetiții le rostea impecabil, în fața spectatorilor le debita cu o voce care *nu era a lui*. Cel mai absurd pretext îl făcea *să se audă* și nu-i trebuia mai mult pentru a da peste cap tot restul textului, cu toate că îl știa la perfecție.

Prima oară cînd a luat contact cu publicul Naționalului, Nae Vasilescu interpretînd *un client* avea de spus:

Doi țapi negri și fără guler.

Avînd însă de răpus tracul covîrșitor al debutului, replica a sunat:

Doi negri fără guler și țapi.

Un timp nu i s'a mai încredințat nici o replică, fiind numit, prin influențe politice, *șef al figurației*. Un nou director însă, plăcut impresionat de înfățișarea și de glasul lui, se hotărî să-l încerce în *Vlaicu-Vodă*. A fost distribuit în rolul unui sol sârbesc. De la cea dintîi repetiție Nae n'a avut nevoie de souffleur. Iși închipue oricine cum știa el rolul la spectacol. La premieră l-a spus fără greșală și tot așa încă două spectacole. Directorul se pare că ar fi spus chiar directorului de scenă că *promite*. La a patra reprezentație însă, intrînd în cabina Marchizului, acesta îl invită la o cafea. Pe cînd își luau cafeaua i-a spus:

„Ascultă, Nae, eu ți-o spun sincer: tu ai deveni actor mare, dar nu prea ai vervă. De ce spui tu versurile atît de monoton și atît de rar? Dă-ți drumul, că doar dicție ai, slavă Domnului!”

Cînd îi veni rîndul, spre uimirea tuturor, Nae porni ca o mitralieră, încurcîndu-i pe toți.

Ajuns la replica:

*Care'n chiar urmașii voștri roduri veșnic va purta
El îți cere de soție, pe Domnița, sora ta.*

Nae a spus:

*Incepînd c'o zăcăsală, se'nvîrtește de-o dosadă
Și îți cere de Domniță pe soția Anca ta.*

E drept că, datorită vitezei cu care a fost debitată și ne-deprinderii publicului să asculte versurile, greșeala a trecut neobservată, dar printre camarazi bietul Nae fusese proclamat *regele bîlbîlii*.

De-atunci farsele pe seamă-i se țineau lanț și mai toate de la Marchiz porneau. Așa, într'o feerie versificată în care Nae avea de spus un pasaj ceva mai lung, i s'a întîmplat la o reprezentație să stilcească un vers spunînd *sobă* în loc de *ciorbă*. Ceilalți, atîta așteptau. Nae juca un paharnic la curtea unui Voevod. Intra în scenă înconjurat de boeri și se așeza pe-o buturugă spunîndu-le o poveste. Cum i se apropia intrarea, actorii veneau pe rînd lîngă el în culise prognosticîndu-i cu o feroce bucurie:

- Iar ai să zici *sobă*, Nae.
- Ba, am să zic *ciorbă*.
- *Sobă*, Nae.
- *Ciorbă*.

Și de la întare pînă la locul unde urma să povestească Nae, toți murmurau în cor: sobă, sobă, sobă, sobă. Hotărît să nu mai greșească, Nae a scandat pasajul cu ezitări la fiecare cuvînt :

*Iar tata... vornic mare... și cu lipici la vorbă,
Privind cum se ridică nori calzi și deși din...*

Aici s'a oprit. Un camarad milos i-a suflat:

— *Ciorbă!*

Dar Nae tot *sobă* a zis și tot așa douăzeci de spectacole în șir. Incepuseră toți să ție carnet de bilbielile lui Nae. Marchizul care mergea din succes în succes îi specula slăbiciunea cu o cruzime diabolică. Dicțiunea lui Nae ajunsese un mit, o amintire.

„Și cu toate acestea, ce dicțiune admirabilă *avea* Nae!” auzeau pe cîte un contemporan, după fiecare bilbiială mai boacăna a nenorocitului!

Dicțiunea compromisă, îi rămînea prestața. Asta i-a determinat pe toți directorii să-i încredințeze roluri de servitor. Nae Vasilescu a pus atîta rîvnă în această specialitate, încît ajunsese un as.

Intr'o picșă a avut chiar aplauze la scenă deschisă pentru felul cum a servit o cafea cu lapte, descriind cu tava semi-cercuri aeriene, figură riscată, obținută după multe exerciții cu un pahar de carton și copiată după natură dela un chelner autentic, de la Terasă. În plină ascensiune artistică, Nae începuse să prindă curaj. Ba odată, a mers chiar pînă acolo încît i-a făcut-o și el Marchizului. Marchizul juca un baron. Nae — pe valetul acestuia. Trebuiau să iasă din scenă în actul al II-lea, baronul înainte și Nae cu valiza după el (plecau în Afganistan). Incurajați de succesul pe care îl obținuse cu intrarea din primul act (își făcuse un cap foarte comic), ce-i vine lui Nae? A început să imite mersul Marchizului, iar la ieșire a scos și limba. Această improvizație insolită a provocat hohotele parterului și aprobările sgomotoase ale galeriei în delir. Față de colegi, a fost o adevărată reabilitare. Dar epoca de glorie a lui Nae n'a ținut mult. Fiecare director nou știind din svon public că în servitori pe Nae nu-l întrece nimeni, fără să ție samă că prestața lui naturală îl indică pentru fracul de „maître d'hôtel” și livrea galonată, au început să-i încredințeze și roluri de argați de rînd. Nae se resemnase:

„Dacă nu e oameni de teatru!” — se lamenta el.¹

¹ Vor zice unii că un licențiat în litera nu vorbește așa. Ii pot eu opri să zică?

În cele din urmă însă începuse să se demoralizeze, căci tocmai în rolurile acestea de servitori în zdrențe avea mai multe replici de învățat.

Iar dicțiunea, iar farsele, iar Marchizul! „Bestia de Pompilian! Ticălosul! Canalia! Nenorocirea vieții mele!” își zicea Nae Vasilescu de câte ori trebuiau să joace împreună. Și ce-i drept că în urma unei glume proaste a Marchizului, Nae Vasilescu a fost pe punctul de a fi dat afară de un director impulsiv, pentru „*infirmități grave și scădere evidentă a talentului*”.

Înainte de spectacol, Marchizul intrase în cabina lui.

— Mă, Nae, — i-a spus el, — îți joc eu feste din când în când, dar fără răutate. Nu uit c'am stat pe aceeași bancă și că am intrat odată în teatru. De-aceia am și venit. Vreau să-ți vorbesc serios, pentrucă văd că ceilalți se jenează. Ia spune-mi tu: ai fost vreodată la un doctor de nervi?

— De ce?

— Nu că ai avea anume ceva, dar observ la tine oarecare simptome care, fără să fie alarmante, nu-mi plac.

— Și ce anume?

— Chiar bilblielile tale. Faptul că oricine te poate influența, făcîndu-te să pocești cuvintele pe scenă, crezi că e fără cauză?

— Să-ți spun drept, Pompiliene, eu mă emoționez.

— Tocmai! Îți închipui oare că emoția asta vine din senin? De ce nu mă emoționez eu, sau altul? Poți să-mi sugerezi ce-i pofti, nu se prinde! Pe tine pînă și un cabotin ca Ștefănescu te poate sugestionă. Ții minte, în *Alarma*? Te-a prevenit de la repetiție la care anume replică vei greși.

— Da. Trebuia să zic:

Ședeam la postul meu, cînd am văzut un om cu pușcă.

— Ei, și n'ai zis tu:

Ședeam la stopul meu, cînd am văzut un om cu pașcă...?

— Emoția, Pompiliene!

— Nu e numai emoția. Eu ți-o spun verde: caută-te! Am observat că de-o vreme, chiar și în vorbirea curentă ai unele ezitări care îmi dau de gîndit. Uneori, înainte de a scoate o vorbă îți tremură buza de jos și am remarcat la tine o sforțare penibilă la pronunțarea anumitor consoane, mai ales a lui *p*. Ți-am revăzut rolul: e plin de consoane. La un moment dat, trebuie să pronunți chiar cuvîntul *pușcă*. Nu uita că ți-a fost fatal.

Puțin îngrijat, dar plin de recunoștință, Nae i-a strins mina:

— Îți mulțumesc, Pompiliene. Acum că mi-ai atras atenția, nu mai greșesc eu.

Odată pe scenă, ajuns la replica periculoasă, Nae simți că i se moaie picioarele:

— „*Leșisem în grădină să iau puțin aer. Ceasornicul catedralei bătuse douăsprezece, când deodată aud o detunătură de...*

Souffleurul răcnea aproape:

— *De puș-că!*

Dar Nae nu auzea nimic.

— *De cuș-că... de duș-că... de cușcă...*

Explozia din sală l-a zăpăcit și mai rău. Rămăsese pironit locului, cu ochii la souffleur. Exasperat souffleurul i-a strigat:

— *Ieși afară, idiotule!*

Și când, mecanic, Nae a repetat și el:

— *Ieși afară, idiotule!* a trebuit să se lase cortina, pînă la potolirea spiritelor.

Schimbîndu-se guvernul însă și cu el directorul, Nae a mai rămas în teatru. Trecuseră doi ani de cînd nu mai fusese distribuit. În rolurile lui se specializase un altul. Dar nu era spectacol, fără ca Nae să nu fie pe scenă, unde își ajuta camarazii să se grimeze, și nici dimineață în care să lipsească de la taclalele din piață și de la aperitivul care urma. Consumațiile lui Nae erau eșalonate așa fel că în fiecare zi un altul plătea pentru el. Cei cu buzunarele goale îl evitau, căci îi făcea de ris. Odată, simțind că va trebui să plătească singur, a cerut băcanului:

— Dă-mi de-un leu brînză!

— Nu se poate, domnule Nae, cel mai ieftin e de doi lei.

— Foarte bine, cîntărește de doi lei și ta-e-o 'n două, că eu mănînc puțin.

* * *

De-o bucată de vreme, Nae Vasilescu căzuse în melancolie. Contactul cu scena pe care nu mai avea nici un rost îl întrista mai mult decît micile insuccese de pînă atunci. În afară de asta, de la ultima bilbiială se simțea serios amenințat. Nu citea decît cărți de medicină și umbla pe la toate laboratoriile, făcîndu-și tot felul de analize. Se crede victima unui morb ereditar care îl roade pe nesimțite. Degeaba îi afirmau medicii că nu are nimic, nu credea.

Mai bine de-o lună a iscodit prin toate mijloacele pe-un unchi matern, asupra sănătății răposatului său părinte. Asigurările acestuia nu l-au convins. Bănuia că-i ascunde adevărul ca să nu-l impresioneze. A mai cercat pe la diferiți prieteni ai familiei. Același rezultat. A prins ură pe ei și-i ocolea. Aceste demersuri însă au început să dea de bănuț. Nimeni

nu credea în morbiditatea eredității, dar toți au sfirșit prin a se îndoi asupra stării lui mintale, de care însă îi făceau direct responsabil.

* * *

Schimbîndu-se directorul, prin rugăminți repetate și presiuni politice, numele lui Nae Vasilescu a reapărut de afiș, în roluri de servitor.

Cum începuse să-i slăbească memoria și de la souffleur prindea greu, ajunsese să se încurce și în roluri de două cuvinte. Totuși, învățarea rolurilor îl mai sustrăgea de la preocuparea lui și câteva zile înainte de a juca se simțea reconfortat și aproape fericit. De câte ori se încurca însă, nici n'apuca să-și șteargă bine fardul și se ducea glonț acasă, căzînd într'un marasm profund. Aceste eșecuri comprimate apăsînd impresionabilitatea lui bolnăvicioasă l-au dus la un rezultat fără precedent în teatru. S'a întîmplat ades, și se citează multe cazuri edificatoare, ca un actor cu mici defecte de dicțiune să și le corecteze treptat pe scenă, chiar pînă la complectă dispariție. Cu Nae Vasilescu s'a întîmplat pe dos. Venind în teatru cu o dicțiune impecabilă pe și din cauza scenei ajunsesă să denatureze cuvintele pînă la adevărata bilbiială. Această infirmitate a progresat în așa fel încît, în cele din urmă, se manifesta și în viața de toate zilele. Intr'o zi, Nae Vasilescu, emoționat de întîlnirea cu un amic pe care nu-l văzuse demult, l-a întîmpinat cu vorba:

— *Satulare!*

Amicul, om delicat, s'a făcut că nu observă:

— *Salutare! Ce mai faci?*

Intimidat de prima greșală de care își dăduse perfect de bine sama o clipă *după* ce o făcuse, Nae i-a răspuns roșind:

— *Bînă!*

Altădată a fost însărcinat de colegi să compue un discurs omagial pe care să-l cetească din partea lor la desvelirea bustului pe care un grup de admiratori îl ridicase poetului Emil Caracaleanu. Măcar că avea hîrtia dinainte, Nae Vasilescu a spus vre-o șapte versiuni, dintre care unele foarte comice, ale acestui nume, fără să-l poată nimeri măcar o singură dată, așa că la ultima pagină rămăsese numai el și statuia.

Cu toate acestea toți își amintesc și sînt de acord că nimeni nu spunea mai frumos decît Nae Vasilescu *Satirele* și *Luceafărul* lui Eminescu. Dar asta la chef și între cunoscuți. Era suficient să-l sui pe scenă sau să apară o figură cu care Nae nu era familiarizat, pentru ca să încurce tot. De altfel, cu toate că rîdeau de el, camarazii nu-l zeflemiseau decît ca actor. Aveau o mare stimă pentru înaltele lui studii academice,

mai ales că pe cei mai mulți pilda lui îi încuraja în poziția naturală de a nu ceti nimic. „Aici nu-i nevoie de cultură”, ziceau ei. „Talent să ai și nu-ți mai trebuie nimic. Uitați-vă la Nae. E tobă de carte, dar ce folos? E mai slab decât un elev de conservator”.

Definitiv clasat ca actor prost, dar respectat ca om cult, a atins Nae limita legiuitei pensionări. Dar nici în ceasul acesta din urmă, ca și în cel dintii, n'a fost cruțat de Marchiz. Se nimerise o stagiune foarte încărcată. Directorii de scenă, secundați de toți regisorii mobilizați zi și noapte în teatru, lucrau de zor și nu scăpase actor nedistribuit. Urma la rînd o tragedie a Primului Ministru. Personalul artistic fiind neîndestulător și servitor neexistînd în piesă (acțiunea se petrecea pe cîmpul de luptă în războiul Anglo-Bur), lui Nae i s'a încredințat rolul unui soldat scoțian. Nu avea decât o intrare și două replici. O lună de zile n'a făcut decât să le repete, de cum deschidea ochii și pînă la culcare. Premiera a mers strună. Buclucul nu s'a întîmplat decât la al doilea spectacol.

Nae intra, saluta militărește și, după ce lua un glic galben din mîna marchizului (un amiral), ieșea pe replica:

— *Am înțeles, Excelență. La ora indicată plicul va fi în mîna comandorului.*

Marchizul însă, care fusese decorat în ziua aceia și era foarte bine dispus, fu ispitit de-o fantezie.

— Stai, — îi zise el lui Nae care se pregătea să plece, — *cum te cheamă?*

Replica nu era în text. Nae se pierduse de tot.

— N'auzi? — insistă marchizul. *Cum te cheamă?*

Ce s'o fi petrecut atunci în capul lui Nae, nici el nu știe; dar după ce-a salutat lipind călcîile, a răspuns răstit:

— *Poincaré!*

După asta a fugit.

În seara aceia cortina s'a lăsat pentru cea din urmă oară pe cariera artistică a lui Nae Vasilescu.

* * *

Marchizul a explicat directorului că a avut un moment de zăpăceală și fără să-și dea sama a dat o replică din altă piesă. În fundul sufletului avea însă remușcări, mai ales că unii camarazi i-au arătat de-atunci oarecare răceală, găsind gluma prea crudă și momentul nepotrivit. Dacă Nae l-ar fi învețivat ca în atîtea rînduri, poate că ar fi uitat. Dar bietul om dispăruse fără să scoată o vorbă. De-acia, poate, cu o lună mai tîrziu zărindu-l în berărie cu mai mulți camarazi, a luat loc la masa lor.

— Ei, Nae, — începu el cam stingherit, — cred că n'ai de

ce te plînge. Acum ești fericit. Nu erai tu de teatru, mă! To-
tuși, uite, eși cu pensia întregă și în plină putere.

Nae a suris dureros.

— Imi dați voe, — urmă Marchizul, — să comand un rînd
de juici.

N'a răspuns nimeni. Țuicile fură băute în tăcere. Puiu
Ianculescu comandă și el un rînd. Toți îl imitară. Marchizul
se înduioșase:

— Crezi tu cu adevărat, mă Nae, că din răutate ți-am ju-
cat eu atîtea feste?

— Lasă că te știu eu, Pompiliene!

Venise al șaselea rînd de juici. Nae se îmbujorase. Mar-
chizul ofta:

— Iartă-mă, Năiță, dacă ți-am greșit.

— Mare măgar ai mai fost tu cu mine, Pompiliene. Nu-i
destul că aveam eu trac, te mai băgai și tu: chinină în apă
mi-ai turnat, clei pe scaun mi-ai pus. Cît despre suflat greșit,
nici nu mai vorbesc: mă incurcai ori decîte ori puteai.

— Fără gînd rău, Năișor !

— Ai și tu acum ocazia să-ți răscumperi păcatele. Eu,
peste cîteva zile ies la pensie tot cu grad de stagiar. Mi-au
luat-o înainte toți copiii. Tu ești mare, ești societar de onoare,
ești membru în comitet...

— Și ce pot face pentru tine?

— Nu cine știe ce. Ași vrea să stărui la director să-mi
dea o reprezentație de retragere.

— Nu te-ai mulțumi mai bine cu o sumă fixă?

— Nu m'ai înțeles, făcu Nae cu tristețe. Nu mi-e de bani.
Teatrul e pentru mine mai presus decît banii.

Toți se priveau nedumeriți. Marchizul zîmbise imper-
ceptibil :

— Dar atunci de ce vrei reprezentație de retragere?

— Ca să mai joc odată, Pompiliene.

— Și ce vrei să joci?

Nae Vasilescu răspunse răs-picat și cu multă gravitate:

— Shylock!

De data asta a ris și marchizul. Nae urmă:

— Degeaba rizi, degeaba vor rîde toți. Ce știți voi? Acesta
e visul meu de-o viață. Nu cunosc numai rolul, știu pederost
toată piesa, din scoarță 'n scoarță. De cînd eram în conserva-
tor repet Shylock în fiecare zi. Sînt sigur că n'ași greși o si-
labă. Dacă nu m'ași fi incurcat de la debut pierzînd eu în-
sumi încrederea în mine, dacă n'ai fi fost tu și alții, poate că
m'ar fi lăsat să-l joc. Sînt sigur că ași fi dat o lovitură. Eram
ca tine, mai mult decît tine, eram mare, eram sus, sus de tot.

— Nae, tu vorbești serios?

— Foarte serios.

— Și cum îți inchipui tu că ași avea îndrăzneala să-i cer directorului asemenea lucru? Înțeleg foarte bine, tu ești un om de cultură și ți-o fi plăcînd rolul. Il vei fi pătruns poate mai bine decît oricare din noi. Dar să-l redai?

— În adevăr, — interveni Puiu Ianculescu, — afinități cu personajul ai destule. Bani cu camătă ai dat, cu pantaloni rupți și tocure scilciate ai umblat, te hrănești c'un covrig și două măsline de cînd te știi, cred că m'ai fi băgat la pușcărie pentru o mină de arginți. Dar că toate astea le-ai putea face pe scenă, nu cred.

— Pot, — se răstî Nae cu îndîrjire.

— Cum vrei să poți, nenorocitul, cînd tu nu ești în stare să vorbești aici zece minute fără să te bilbii de unsprezece ori?

— Te prinzi că pot?

— Mă prind!

— Pe ce?

— Uite, — propuse Puiu Ianculescu, — dacă timp de zece minute nu schimonosește nici un cuvînt, Marchizul va fi obligat să stărue pentru Shylock, dar dacă se bilbîie o singură dată, plătește Nababul toată consumația.

— Primesc, — declară Nae.

— Cît e ceasul? — întrebă Marchizul.

— Douăsprezece fără zece.

Puiu Ianculescu așezase ceasornicul pe masă. Și spre uimirea tuturor, timp de opt minute în șir Nae Vasilescu a spus fără greșală toate replicile primelor scene din Shylok.

Cîtiva aplaudară. Impresionat de succesul obținut, fără să se mai uite la ceas, Nae se adresă marchizului:

— Așa-i că nu m'am *dilbiit*?

Toți rîdeau din toată inima.

— Nu ți-am spus eu că pierzi, mă Năiță?

— Și de ce? încercă să se apere el.

— Apoi, a *dilbii* se spune?

— N'am spus așa!

— Ba chiar așa!

Cei prezenți confirmară, afară de Mircea Voîșel, același care îi dăduse, dealtfel inutil, replica justă la debut.

Strivit de mărturia majorității, Nae cam enervat ceru socoteala.

— Patru poli, domnu' Nae!

La auzul sumei Nae se schimbă la față:

— Patru *peii*? Pe ce patru *pili*, mă?

Marchizul se adresă malițios lui Mircea Voîșel:

— Vezi că iar s'a *dilbiit*?

Cu șase luni înainte de pensionare încă, Nae n'a mai împrumutat un ban și încet-încet și-a încasat toți debitorii. De aceia poate, testamentul lui (s'a spînzurat o lună după ieșirea la pensie), a produs uimire. Intreaga lui avere, constînd în două imobile în valoare de circa douăsprezece milioane, plus cinci milioane bani ghiață, o lăsa teatrului, cu obligația de a înființa două burse în străinătate și cinci premii de creație, restul putînd fi întrebuițat sub supravegherea comitetelor reunite, pentru ajutorarea începătorilor nevoiași.

Prin urmare, directorul n'a exagerat deloc, spunînd la înmormîntare, că Nae Vasilescu a trăit și a murit *pentru Artă*.

Al. O. Teodoreanu

Raluca Eminovici și copiii¹

Pe lângă un bărbat așa de întăritat în ideile lui și cu atita violență autoritar, femeia nu putea fi decît supusă și blindă, mîngîindu-se cu copiii și îngenunchind pela icoane. Și într'adevăr, amintirile ne-o arată astfel. Ralu, Raluca sau Ralița Eminovici — cu adevăratul nume Rareșa — era cum am văzut a patra fiică a stolnicului Vasile Iurașcu din Joldești și a Paraschivei Donțu. La Joldești a fost lupta între Ștefan cel Mare și Aron Vodă. Dacă pulberea luptelor trecute nu intră în singele urmașilor spre a le răscoli instinctele, amintirea trebuie să fi dat totuși lui Eminescu un fior de noblețe etnică. Iurășceștii erau de fel din Hotin, unde un strămoș s'ar fi fost aflînd cîndva pîrcălab. Raluca era foarte mîndră de străbunii ei, pe care-i pretindea boeri de rangul întii. În vrajbele amicale ce se iscau pe această temă între soți, Eminovici, om mușcător, consimțea liniștit, dar își da cu părerea ironic, că la o adică, Donțu fusese și mai boer decît Iurășceștii. Donțu era rusul de pripas prin Moldova, Alexa Potloff, tată al Paraschivei Iurașcu, mama Ralucăi. Muscal sau cazac, se credea că era un refugiat din motive politice. Se așezase pe malul Siretului, nu departe de satul Sarafinești, într'un loc numit și azi „Vadul Donțului”, și trăia țărănește cu o fiitoare, Catrina, fata țărănului Ion Buhnescu. Fata, care mai apoi a murit de holeră, era dar bunica Raliței. Donțu o dăduse după stolnicul Vasile Iurașcu și era în părerea lumii că rusul, bogat, îl umpluse de bani pe ginere. Potloff fusese o mcult, căci vorbea nemțește, franțuzește și leșește. Mama poetului îl văzuse sau i se povestise de el. Purta barbă și plete, era alb ca iarna de bătrîn. Vara, ședea numai în cămașe de borangic la umbra unui plop, pe malul Siretului, în apropierea prisăcii lui, cu care se în-

¹ Din *Viața lui Mihail Eminescu*, ce va apărea în editura „Cultura Națională“.

deletnica. Dela Donțu sau nu, fi-va avut stolnicul Iurașcu averea, el dădu fetei sale, zestre bună, după cum urmează:

„Isvodul di zăstri ci dau fiicei mele Ralu cu blagoslovenie „și sănătate. Din anul 1840 Mai 26.

„Una icoană Maica Domnului, fericată în argint. Una „candelă tij de argint. Patru inele cu diamant. Una părechi „cercei cu mărgean. Un fermual. Două brațele de aur. Una „părechi de cercei cu coletul lor. Una alesidă de aur. 12 lin- „guri. 12 cuțite. 12 furculițe. 12 lingurițe. 1 lingură mare. Un „paneraș lucrat în ajur. Una ladă mare. Șasă tingiri de a- „ramă. Două tablale de Liptca. 6 sfeșnice. Un lighian. Un i- „bric de alamă. Un salop de atlas. 7 rochii de mătăasă. 1 ro- „chie de alibet. 8 straie de cit. 2 măsuți di cărți. 3 tacîmuri de „masă. Pinză de fabrică. 4 tacîmuri. Pinză de casă. 24 bu- „căți cămăși și fuste. 4 bucăți scorțuri. 2 scrinuri. 2 salteli. 2 „oghealuri. 3 rînduri prostiri. 8 perine cu trei rînduri de feți. „3 capeli. 7 șaluri și unul turcesc. 2 mindiri de lînă. 8 pro- „soape. 1 gardirop. 10 perechi scarpe de tot soiul. 12 perechi „colțuni. Sticlării și farfurii. Bani în numărătoare înaintea „cununiei 1500. Bani în numărătoare în ziua cununiei la 29 „Iunie anul 1840, rest 1500. Adică în bani 3000 (galbeni) și „zestre în haine și obiecte 576.

- (ss) Stolnicul Juras
Intocmai am primit:
(ss) Gheorghe Eminovici
„ Ralu Eminovici.

Alesida de aur despre care pomenește foaia de zestre fu- sese a Paraschivei Iurașcu, căreia i-o dăruise cînd cu venirea rușilor la 1828, un general de intendență Jeltuhin. Un portret în ulei, din chiar anul nunții, 1840, ne-o înfățișează pe Ra- luca cu alesida de aur masiv, învîrtită de trei ori în jurul gîtului. E o femeie tînără (se născuse în 1816), cu trăsăturile nobile, fin conturate, cu ochi întunecați, penetrabili și gură sen- zuală, neted tăiată, totul într'o față slabă, oblongă, de oblindețe suavă, imperceptibil zîmbitoare. Spre bătrînețe însă se accen- tuiază masivitatea stîncosă a feței, eminesciana buză groasă, care dacă la poet dă acea astrală adulmecare în infinit, la femei (Raluca, Henrieta) este de o supărătoare, androgină ambiguitate de eunuc. Raluca poartă în portret părul împărțit cu romantică eleganță în două zone netede și un veșmînt somptuos de atlas sau velur, lăsînd umerii goi străjuiți de dantele, ale cărui cute largi, ca în picturile Renașterii, se lasă depe piept și depe mînici, în raze centripete spre talie pentru a se desface, probabil, în jos, într'o unduitoare, rotată crino- lină. Mînile sale albe sînt împreunate spre a expune inelele cu pietre mari prevăzute în foaia de zestre. De statură era

mică, dar robustă. Umbla tăcută prin casă, cu un aer de resemnare. Ochii negri aveau o orientare îndepărtată, visătoare, iar colțul gurii un zîmbet dureros. Era plină de bunătate, statornică în iubire ca și în ură, și ca mai toate ființele slabe și pasive, cu ieșiri uneori de sarcasm. Existența Ralucăi Eminovicî s'a scurs fără îndoială, obscură și trudită, într'o casă plină de copii, în grija continuă de ei, într'o hărnicie casnică necesară pentru a menține o familie așa de numeroasă. La dese supărări ce se vor fi ivit din pricina firii violente a lui Eminovicî și a pedagogiei sale sumare, s'a adăogat moartea unora din copii și mai ales doi din cei mari (Șerban și Iorgu) morți în plin vigoare bărbătească, aproape unul după altul. Aceasta trebuie să fie și pricina boalei sale (cancerul) și a morții întîmplate curînd după moartea băiatului mai mare, Șerban (15 August 1876). Copiii o iubeau mai mult decît pe tată, pentru că blîndă și miloasă, îi apăra și îi ascundea de vajnica minie pedagogică a acestuia. Este înmormîntată împreună cu Gh. Eminovicî lîngă biseriçuța din Ipotești, sub chiar ferestrele ei, într'o mică împrejmuire, precum arată inscripția: „Colecia zac rămășițele robilor lui Dumnezeu Gheorghes și Ralița Eminovicî, în somnul cel de veci”. Cîțiva salcîmi umbresc mormîntul și ușa biseriçuței, biserică de lemn văruiată pe dinafară, pleoștită și cu ochiuri mici de fereastră ca orice casă de țară. Acoperișul de tablă veche și ierburile rui-nătoare fac și mai evocatoare dezolata chemare eminesciană:

O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi;
Deasupra criptei negre a sfîntului mormînt
Se scutură salcîmii de toamnă și de vînt,
Se bat încet din ramuri, îngîină glasul tău...
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.

Despre frații și surorile lui Eminescu avem știri puține și nesigure. Această familie ciudată, asupra căreia a apăsător soartă tragică, începe să fie mistuită de legendă. Opinia unei familii originale și nevropate, în care copiii se împușcă din senin după ce dau dovezi de scilpitoare inteligență, aerul de tristeță fatală indicibilă cu care aceștia ne erau înfățișați de către unii, se dovedește, la lumina documentelor, falsă literatură. Frații erau oameni normali, cu o varietate de atitudini psihologice care îi depărtau unul de altul, unii din ei poate cu o sensibilitate prea acută, care la o izbitură morală prea mare putea să le aducă sdruncinarea sufletului. Despre vreo manifestațiune patologică hotărîtă nu avem însă, după cum vom vedea, nici un indiciu serios.

Șerban, întîiul copil, născut în 1841. oacheș, slăbuț, tăcut, semăna așadar mai mult cu mamă-sa. Nu știm nimic din co-

pilăria sa, petrecută în parte și la Dumbrăveni, decît că a urmat liceul la Cernăuți, unde și-au făcut studiile toți frații. Trăsătură comună copiilor, Șerban se împacă și el destul de greu cu școala, rămînînd repetent și recurgînd probabil la examene particulare pentru a recîștiga anii pierduți. Cauza nu poate fi inaptitudinea la studii, căci îi vedem deosebit de aplicați în școlile mai înalte, cî o recalcitranță la ordine, o turbulență care îi făcea chiar bătăuși și greu de ținut laolaltă, derivat al unei copilării svăpăiate, la cîmp și la pădure. Intrat în lumina cercetărilor biografice, printr'o întîmplare a soartei pentru care nu se pregătise, Șerban plutește într'o ceață enigmatică din care se deslușesc vagi contururi. Gh. Eminovici a trimis pe acest întiiu vlăstar al său să studieze medicina la Viena și apoi la Erlangen (Bavaria). La ce vîrstă? Părăsise liceul fără să-l sfîrșească pela 18 ani (1852-53 cl. I-a; 1853-54 cl. II-a; 1854-55 repetent cl. II-a; 1855-56 cl. III-a medie rea; 1856-57 lipsă; 1857-58 cl. V-a; 1858-59 cl. VI-a medie rea, retras). Dacă la 1870, de primăvară, cînd aducea pe Eminescu, bolnav, la Ipotești, se întorcea dela studii, înseamnă că le sfîrșise destul de tîrziu, la 29 ani. Lăsat de obicei, de către tată, fără suficiente mijloace bănești, el a trebuit să ducă, după cîțiva ani de flămînzire pe la gazdele din Cernăuți, o studenție amarnică, nevoit adesea, la Viena, din lipsă de luminare, să studieze la lumina felinarelor. Asta i-a sdruncinat sănătatea. Supărase cu ceva pe morocănosul bătrîn, cu care de asemenea era înăsprit, căci Eminescu apăra față de Gh. Eminovici pe acest „fiu nenorocit, care desigur a greșit mai „mult printr'o înăscută slăbiciune de caracter, căruia natura „nu-i dăduse nici o energie și nici o putere”. „Șerban a fost „un om slab, iar nu un om rău, asta a fost părerea mea despre „el întotdeauna și desigur că a fost mai nenorocit de cum me- „rita să fie. El n'a avut pentru nimenea ură în lume, n'a avut „nici o patimă urîtă, și dac'a greșit, nu din răutate ci dintr'o „nemărginită slăbiciune a greșit. El era un copil bătrîn și ast- „fel ar fi trebuit tratat”.

Fusese de altfel un student strălucit și ținuse la Viena, o vreme de casa unui medic vestit, Opolze. Era un chirurg remarcabil și savant.

Șerban se îmbolnăvește de tuberculoză și se duce la Berlin să se caute ori și pentru a-și continua studiile, pe care Eminescu însuș nu știa de și le-a isprăvit. Henrieta, care și ea are hemoptizii și moare de o boală de piept, pretinde că tuberculoza e o boală ereditară în familie, negreșit dinspre partea mamei. În 1873 și 1874 cînd Eminescu era la Berlin, se afla dar și Șerban. Fîrea sa deosebită și boala îl făcuseră pe acesta sumbru și disimulat și-l țineau departe de fratele mai mic. „Pe Șerban îl văd rar, căci șade foarte departe de mine. „Dacă vorbesc cu el despre afacerile lui, el nu mă clarifică

„niciodată într'atita ca să știu ce are de gînd să facă. Ceiace „știți D-voastră despre el, știu și eu... și nici cred ca să-i fi „descoperit el vr'unui om din lume tot ce gîndește. Astfel el o „duce destul de pasabil; are amici, cunoștințe cu doctori germani și societatea lui e foarte căutată. El e și membru la o „societate științifică-medicală. Ce sînt Românii, cari învață „medicina aicea, pe lingă el? Pot să zic că dispar... Și, cu toate „acestea... eu o spun curat: nu-l înțeleg și pace. Eu gîndesc că „n'ar avea decît să se prezinte aici la Universitate, pentruca „să-l facă de trei ori doctor, dacă nu este încă. Aici în Berlin „poartă acest titlu fără ca cineva să i-l contesteze, scrie rețete, „face chiar vizite, căci după legile prusiane îi este permis a- „ceasta, se'nțelege că sub responsabilitatea sa personală. Dar „presupunem c'ar rămînea chiar aici, ce viitor îl poate aș- „tepta în mijlocul unui oraș unde sînt atîția alții?”

Viitorul ce-l aștepta e acesta. În toamna anului 1874 boala se agravă și Șerban, sdruncinat sufletește, dedea semne de alienațiune. Internat într'un spital, muria între 4-16 și 26 ale lunii Noembrie, în vreme ce Eminescu implora pe bătrîn să plătească întreținerea.

Niculae, născut la 2 Februarie 1843, urmează și el la Cernăuți, odată cu Șerban, deși mai tinăr, rămînînd și el repetent și corijent (1852-53 cl. I-a; 1853-54 cl. II-a; 1854-55 repetă cl. II-a; 1855-56 cl. III-a, corijent; 1856-57 cl. IV-a; 1857-58 cl. V-a; 1858-59 cl. VI-a corijent; 1859-60 cl. VII-a; medie rea). După aceea a studiat dreptul la Sibiu și s'a așezat în urmă la Timișoara, unde se afla prin 1867 ca scriitor al avocatului Emerich Christiani. Era blînd, bine crescut și foarte simțitor încît atunci cînd tată-său îl certa, se închidea în odaia lui și ședea tot timpul abătut. De aceea probabil îi ziceau „Neculai cel prost”. Prin 1881 îl găsim întors acasă și ocupîndu-se pe lingă tată-său cu trebile agriculturii. Nenorocul a făcut să se îmbolnăvească și el de o gravă boală venerică. Bătrînul văzînd că și acest băiat care „nu se chivernisese îi cade pe cap, scrie iritat în 1883 lui Mihai: „Mi s'a urit viața... fă ce faci și „vino de-l ia, ca să-l duci în vre-o casă de sănătate”. Într'adevăr Eminescu săritor pentru frații lui ia cu împrumut de pe unde poate 2000 de lei cu gîndul de a-i trimite. Înainte de Paști 1883, *Niculae* aștepta cu nerăbdare banii într'o scrisoare ce arată un om cu desăvîrșire sănătos la minte. Dar în curînd se întîmplă boala lui Eminescu (vara 1883) și nu mult după aceea moartea bătrînului (8 Ian. 1884). Nu este de trebuință nici o cauză patologică, pentru a explica ceiace a urmat. Bătrînul n'a lăsat băeților nici un ban după vînzarea moșiei. O parte din capital l-a lăsat ca depozit Henrietei, cealaltă o va fi dat după concepțiunile sale Aglaei. Fără nici un sprijin, bolnav, în neputință de a-și cîștiga existența *Niculae* se sinucide la 9 Martie 1884 la Ipotești, unde a și fost înmormîntat.

A treia victimă a soartei, *Iorgu* (George) născut în 1844 (!) își are și el mica sa legendă. „L'am întâlnit — zice Caragiale — „pe Eminescu cu un frate al lui, ofițer. Plecau amândoi în „străinătate, el la Viena, celălalt la Berlin.

„Militarul era frate mai mare; tot așa de frumos, de blând „și de — ciudat — o izbitoare asemănare în toate.

„Acela a mers la Berlin; în câteva luni a speriat Acade- „mia militară cu talentele-i și a dat un examen care l-a făcut „pe mareșalul Moltke să se intereseze foarte de aproape de „soarta lui, hotărît să-l ia pe lângă dînsul. Ca să-și încoroneze „succesul s'a dus acasă și, fără să lase măcar o vorbă, s'a îm- „pușcat”.

Adevărat din aceasta este că după ce urmase tîrîș-grăpiș cîteva clase secundare la Cernăuți (1854-55 cl. I-a particulară; 1855-56 cl. II-a; 1856-57 lipsă; 1857-58 cl. IV-a; 1858-59 cl. V-a medie rea; 1859-60 repetă cl. V-a; 1860-61 cl. VI-a, retras 4 Ianuarie 1861), a studiat științele militare în Prusia. Intrînd în armată, fu trimis în 1869 la Berlin într'o misiune din care făceau parte colonel Manu, maiorul Cantili, locot. Oteteleșanu și alții. Iorgu era însărcinat în mod deosebit să ducă o corespondență a regelui către Bismark, sau către un membru al familiei Regelui și autorizat să asiste la manevrele regale germane în Brandenburg. În urma unei răceli contractate la acele manevre sau a unei căderi depe cal s'a îmbolnăvit și după vreo trei ani, la 29 Sept. 1873, moare în vîrstă de 29 de ani fiind înmormîntat la Ipotești. Se prea poate totuș să fi fost atins tot de ftizie. Acest frate înalt, negricios, asemănător mamei, era o fire tot așa de întunecată ca și Șerban. „Cînd rîdea, se schimba vremea”.

După *Ruxanda*, născută la 5 Mai 1845 și moartă de copil urma Ilie. Mai aproape prin vîrstă de Eminescu (născut 1 Iulie 1846), el a fost fără îndoială tovarășul de joc al acestuia la Ipotești. Era și mai vesel de altfel semănînd într'aceasta cu tată-său, ai cărui ochi îi avea. Acesta este negreșit fratele mort „în străinătate” pe care îl plînge Eminescu într'o încercare de poezie, pentrucă el avea ochi albaștri :

*Dar ades într'al meu vis
Ochii mari albaștri
Luminează un surîs
Din doi vineți aștri.*

La Cernăuți Ilie a urmat numai trei clase rămînînd, fi-rește, corigent și repetent (1857/58 cl. I-a; 1858/59, cl. II-a — corij. 1859/60, cl. III-a medie rea, retras). Urmînd apoi medicina la școala lui Davila din București, se îmbolnăvește de

tifos, luându-l dela soldații bolnavi din spitalul militar și moare în iarna anului 1862 sau 1863.

Al șaselea copil Maria (Marghioala) a murit de 7 ani jumătate (n. 1848-49, m. 1855-56). Mihai era al șaptelea. După el urmează *Aglae*, care a trăit, cu probabilitate, dela 1852 pînă la 1906, născută fiind la Ipotești. Intr'o fotografie o vedem, adolescentă, buclată și grațioasă. Mai tîrziu însă liniile se apresc și se usucă. Era conștientă de frumusețea ei, dar foarte solitară. Fusesse măritată de tînră, la vreo 18 ani (1870) cu Ioan Drogli, profesor la Școala Normală de învățători, care între 1875—1882, fiind inspector districtual pentru județele Suceava și Cîmpulung, locuia la Suceava. Cu Drogli *Aglae* a avut 2 băieți, Ioan și George. Cel din urmă a fost prilej de considerațiuni romantico-medicale, dat fiind că, infectat cu *lues*, și-a purtat o parte din viață prin ospicii, apăsător de *paranoia*. (Fusesse căpitan auditor). Se mai vorbește și de o fată, moartă de difterie. Murind Drogli (1887), *Aglae* se recăsătorește cu un căpitan austriac Heinrich Gareiss von Döllizsturm. Morbul lui Basedow care i-a pricinuit sfîrșitul poate fi iarăș prilej de lungi dizertații în jurul eredității.

„Mai am o soră — zice Eminescu — un geniu în felul ei, „cu o memorie ca a lui Napoleon I și c'o înțelepciune naturală cum rar se află. Dar ea-i pe jumătate moartă, căci [e] „lovită de apoplexie”.

Infirmitatea acestei, ilustre deacum, femeii numite *Henrieta* sau *Harieta* s'ar fi datorat faptului că dormise, copil de 5 ani, în casele ude pe care le zidea Gh. Eminovici la Ipotești. Fără nici-o cultură — studiasse doar abecedarul — izbutise să poată exprima idei destul de complicate într'un stil cult. Compunea chiar versuri și avea un anume humor crud. E dealtfel în felul ei de a fi ceva din bizareria și febrilitatea culturală a autodidacților, împreunate cu o notă de mizantropie. Iată o cugetare filozofică:

„Sunt momente în care nu mă pricep eu pe mine însumi, ... „cînd nemulțumită de mine și de lume, aș vrea să nu mai fiu, „Oare de ce te supăr cu astfel de reflecțiuni? Cînd sînt conștientă că nenorocitul și fericitul are tot aceiaș vreme și trebură, în repausul de veci. Cînd soarele apune, cînd stelele pic, „îmi vine a crede că totul e nemic.

„Lumea întreagă nu-și poate da cont de ce a venit în lume și pentru ce dispare fără un scop altul decît instinctul „de a trăi și cu cît pătrunzi durerile morale și fizice, vezi că „ești martirul, fără a putea pătrunde cauza”.

Iată și versuri: într'o scrisoare către d-ra Cornelia Emilian :

„Scumpă surioară !

„O puternică plecare ce nu rabdă 'mpotrivire
 „Mă îndeamnă să-ți scriu astăzi acea tină simțire
 „Ce numai în singurătate își are locașul său.
 „Dar ceresc trimis în lume din sinul lui Dumnezeu
 „Fie ca aceste scrisori ce curînd vor fi uitate
 „Să-ți aducă alinare unor zile întristate
 „Și respirînd pe a lor cale niște nemernice flori
 „Să-ți împrăștie necazul ș'al supărărilor nori.

„Acum surioară nu știu ce vei crede de prostiile mele, de
 „cari sînt convinsă că sînt greșite în ortografie, rimă, etc.;
 „însă în totul, în lume se sacrifică ideia pentru rimă și în
 „viața oamenilor, inima pentru situația socială. Pentru asta
 „sînt de scuzat, cum n'am învățat decît abecedarul și din
 „cauza boalei îmi lipsește chiar și aceia ce aș fi putut cîștiga
 „umblînd în societate cu persoane culte, adică cum zice ro-
 „minul, m'aș fi ros cu oarecare știință. Mai la urmă, și dacă
 „aș fi cultă, ce folos aș aduce societății sau științei? Din ni-
 „mic, rămîn tot nimic. În prezent îmi rămîne cel puțin regre-
 „tul că nu-s ceva, însă avînd cultura aș cunoaște și mai mult
 „răul și poate atunci m'aș simți moral și mai zdrobită decît
 „cum sunt:

„Să las fotografia căci nu-i de samă, și să vin la o veste
 „nouă ce voesc să-ți scriu și de care poate ești încă străină.
 „Te-am intitulat surioară, aceasta provine dintr'o schimbare
 „ce s'a făcut între mine și mama matală, de cînd ai părăsit
 „Patria și te-au dus în lumea mare. Mama matală, rămîind
 „fără mata s'a hotărît să mai aibă o fiică din poveste.

„Vineri m'a făcut
 „Simbătă am crescut
 „Duminică m'a botezat
 „Luni de fiică m'a închinat.
 „Și de atunci fiică îmi scrie mereu
 „Dragu sufletului meu
 „Iar eu mamă o numesc
 „Cu simț Dumnezeesc
 „De care mă simt legată
 „Pe viața-mi toată.

Henrieta știa puțin și nemțește din auzite, din timpul cît
 șezuse în clinica d-rului Bilroth, la Viena. Era pătrunsă de
 „ce însemnează Eminescu pentru cultura rominească” și nu-
 mea cu humor pe cine credea că sînt dușmani ai poetului,
 „bonjuriști”. Pe Veronica Micle o poreclise „bălăuca” și, „be-

rechetă". Trăia, la Botoșani, din venitul a câtorva mii de lei lăsați de bătrînul Eminovici.

Devotamentul arătat de această nefericită soră față de Eminescu bolnav, în 1887—1888, este vrednic de laudă. Ea a veghiat cu trudă un om pierdut la minte, obstinat în tăcere, deși picioarele i se mișcau greu cu ajutorul unor mașini... în greutate de 5 oca de fier. Chemată adesea peste noapte de bolnav, se tira pe brînci pînă la patul lui ca să-l ajute. Paralică poate și ftizică, Henrieta fu rănită în amorul propriu de plecarea lui Eminescu cu Veronica Micle la București și doborâtă de moartea poetului, cîteva luni după aceea (14 Oct. 1889) se stîngea uitată de toți și era pusă într'un coșciug ordinar de brad și dusă la cimitir într'o birje, cu un cal a lui Ioan Suceveanu din Botoșani. Birjarul și un zugrav Florian Cotul declarau moartea la ofițerul stării civile. Cele cîteva lucruri rămase pe urmă-i, o canapea, vreo două sofale și cîteva cărți fură vîndute la mezat pe strada teatrului din Botoșani.

Al zecelea copil *Matei* (n. 1856), fost elev al institutului politehnic din Praga și căpitan în armata romînă, căsătorit de două ori (întîia oară în 1880) și avînd 4 copii — singuri urmași cu acest nume ai familiei Eminovici — pare a semăna prin longevitate și frigiditate față de familie cu tatăl său. Absent în vremea boalei poetului spre mirarea lui Maiorescu, — apare deodată în 1889, ca să ne dea cîteva știri utile despre familia sa, dar și multe greșite și ca să împiedece pe nedrept edițiile de poezii eminesciene, puse la cale de Maiorescu. Trăia în 1923 la Turnu-Severin (str. Gen. Manu, Nr. 8) ca ofițer pensionar.

Ultimul copil, *Vasile*, a încetat din viață la vîrstă fragedă de un an și jumătate, născîndu-se și murind, nu se știe cînd.

Spre deosebire de animale, omul își conservă speța pe cale fiziologică dar și morală, aceste principii fiind în multe privințe chiar ostile. Ei bine, ironia firii a făcut ca lungă sînguință paternă să fie înghițită de moarte și să fie salvată prin spiritualitatea neprocreatoare a poetului Eminescu, fără de care uitarea ar fi șters numele depe crucile tuturor.

G. Călinescu

Cîteva idei în jurul evoluției apusului după războiu

De la războiu încoace, sub suprafața în aparență nemîșcată a pozițiilor politice fixate de tratatele de pace, viața n'a stat pe loc și cu toate că harta Europei ne arată aceleași granițe, însemnătatea respectivă a diferitelor țări nu mai e azi ceiace era acum doisprezece sau chiar zece ani.

Pentru noi Romîinii, în deosebi, care ne aflăm la o răs-pintie atît de vitregă și de amenințată a continentului, se cu-vine să urmărim cu o cît mai mare băgare de samă, toate schimbările care se petrec în echilibrul respectiv al marilor puteri apusene, căci orice modificare mai adîncă în rapor-tul de forțe care stau în față, fie pe tărîmul financiar, fie pe cel economic, nu poate cu timpul să nu se oglindească și în evo-luția strict politică a Europei și să nu aibă o înriurire, poate directă, asupra propriei noastre soarte.

De aceia am crezut că putea fi interesant, mai ales acum după ce Anglia s'a văzut silită să-și devalorizeze sterlina, să vii aci cu cîteva date care să lumineze mai bine schimbările petrecute în apus și care să ne îngăduie încercarea de a pre-ciza direcția în care s'au făcut și însemnătatea lor pentru res-tul lumii în genere, și pentru Romînia, în special.

În decada care a precedat marele războiu, puterea cea mai impunătoare a lumii era fără îndoială Englitera.

Domnea peste aproape un sfert al omenirii, în această nemărginită împărăție numai Irlanda îndrăznea să turbure pacea britanică; după un crîncen război își mai mărisc ne-sfîrșitele ținuturi cu bogatele republici bure din Africa de Sud, care redobîndiseră, de altminteri curînd după anexare, libertatea lor, în sînul Imperiului, Anglia dînd astfel o pildă de mărînimie care era încă o nouă dovadă a puterii sale.

Flota ei stăpînea mările, pe temeiul principiului că tre-buia să fie cel puțin echivalentă (two power standard) cu puterea împreunată a celorlalte două mai mari flote ale lumii.

Exportul Engliterei (fără mărfurile în transit, sau reexportate) era în 1913 de circa 13.125 fr. aur (525 milioane lire sterline) întrecînd pe acela al Statelor Unite (aproximativ 12.120 fr. aur) și pe acela al Germaniei circa 12.600 fr. aur — cu Luxemburgul). Exportul Franței de aproximativ 6.875 fr. aur și acela al Italiei rămîneau bine înțeles cu mult în urmă.

De alminteri Anglia trăgea cîștig nu numai din vînzarea mărfurilor britanice, dar și din transportul lor precum și din acela al mărfurilor concurențelor sale, de oarece vapoarele englezești păstrasera încă la începutul veacului al XX-lea, dacă nu monopolul aproape exclusiv al comerțului transoceanic ce fusese al ei pînă pe la 1880, cel puțin o întietate nediscutabilă și sdrobitoare.

Astfel în 1907, pe cînd flota comercială britanică (pentru comerțul „au long cours”) cuprindea circa 4750 de vase cu un tonaj de mai bine de zece milioane de tone, la care se adăuga o flotă colonială de circa 1 milion și jumătate de tone, vasele de comerț ale Statelor Unite întrebuintate pentru comerțul exterior înfățișau mai puțin de un milion de tone, iar cele germane care erau concurențele mai de temut, depășeau de abia 2 milioane și jumătate de tone.¹

Marina italiană (nici 500.000 de tone) și chiar cea franceză (cu vreo 700.000 de tone pentru vasele cu aburi) erau neînsemnate.

Față de perioada strălucită care începuse după sfîrșitul războaelor napoleonice și atinsese culmea cam în al treilea pătrar al veacului trecut, se puteau zări însă, încă de pe la 1900 unele umbre îndepărtate, prevestitoare de vremuri mai puțin frumoase.

Anglia *încetase* încă de pe atunci să scoată din minele sale două treimi din totalul producerii mondiale de cărbuni ca în 1870. Spre sfîrșitul veacului al XIX-lea industria americană și cea germană iau un foarte mare avînt, iar chiar în posesiunile britanice din America, din Australia, ba pînă și în India, începeau să ia ființă industrii locale care se desvoltau repede.

Declinul Engliterei și ridicarea Germaniei

1) *Inainte de războiu.*

2) *După războiu (1919—1929).*

De pe la 1905—1906 această încetinire relativă a progre-

¹ Mai toate cifrele din acest studiu au fost adunate din publicațiunile lunare ale Institutului „International du Commerce” și din almanahul de Gotha pe diferiți ani. Cîteva au fost luate din diferite lucrări speciale. (André Siegfried, Max Hermant, etc.).

sului britanic și ritmul accelerat de dezvoltare al Germaniei, sau al țărilor transoceanice se vedește din ce în ce mai bine, iar în perioada 1907—1912, aceste două tendințe contrarii se lămuresc și mai mult.

Dacă luăm spre exemplu statisticile comerciale ale acestui răstimp găsim (în cifre rotunjite) următoarele coeficiente de progresiune ale exportului:

pentru *Germania* 20%.

„ *Italia* 11.5%.

„ *Franța* 9.5%.

„ *Anglia* 7.5%.

Putem măsura și mai precis ritmul de dezvoltare industrială al unei țări și puterea ei de concurență pe piața mondială socotind excedentul de materii prime industriale și de produse fabricate exportate asupra importului aceluiași arti-cole: micul tablou ce l-am întocmit în această privință în-tărește constatările noastre precedente:

Excedent de export (sau de import, cu semnul minus) de produse industriale în miliarde lei hîrtie (cifrele sînt ro-tunjite):

	Anglia	Germania	Stat. Unite	Franța
Perioada 1880—1900 (mijlocia anuală) . .	55	7.5	2.5	—7.5
Perioada 1911—1913 . .	80	35	75	—15

Vedem așa dar că pe cînd exportul net britanic de produse ale industriei s'a mărit între cele două perioade cu vreo 40%, exportul net german a crescut de mai bine de zece ori mai repede, iar cel american s'a făcut de *30 de ori mai mare*. Mai încet încă decît industria engleză s'a dezvoltat, pare-se, numai industria Franței, care plătea cu veniturile sale din străinătate și cu exportul invizibil al turismului străin o parte din mărfurile importate.

Deci, încă înainte de izbucnirea marelui războiu se putea stabili față de dezvoltarea uriașă a Statelor Unite și a Germaniei o scădere relativă a importanței, pînă atunci precum-pănitoare pe toate tărîmurile, a Mării Britanii.¹

¹ Nu cred lipsită de interes constatarea că deși negustoria, de mărfuri sau de bani, a îmbogățit mai întotdeauna mai repede pe cei care se dedau la ea, decît producerea însăși de bunuri, totuși dacă popoarele cele mai bogate au fost, de patru mii de ani, popoarele de marinari și de negustori, înflorirea lor așezată pe temelii mai nesigure, n'a ținut de obicei prea mult. În cele din urmă au fost sără-cite, înlăturate, sau distruse de popoarele continentale, mai puțin în-treprinzătoare, mai modeste, dar mai trainice și cu o bază mai largă.

Astfel Fenicia a fost supusă de Egipt, Cartagina a fost distrusă de plugarii Romei, Atena a fost învinsă de Sparta, iar mai aproape de

S'ar fi putut crede că prin înfrângerea Germaniei, în 1918, care pierdea aproape toată flota ei comercială ca și de războiu, căreia i se luau toate coloniile, i se confiscau toate bunurile, toate concesiunile din afară de Europa, și i se impuneau și mari și grele furnituri gratuite în folosul învingătorilor, Anglia scăpase pentru multă vreme de concurența ei cea mai primejdioasă.

Aceasta însă nu s'a adevărit decât pentru un răstimp foarte scurt: De la 1925, comerțul și industria germană s'au reorganizat, în 1926 exportul de produse industriale întrece pe acela din 1913, în 1927 și 1928 ritmul de dezvoltare se grăbește și mai mult, producția industriei germane întrece cu mai bine de 20% (la cantități) producția din 1913. În chip relativ, dacă ținem samă de teritoriile pierdute, creșterea producției în ținuturile lăsate Germaniei e și mai mare decât ce ne arată statisticile. (36% între 1913 și 1929 pentru producția oțelului, 33% față de 1911 pentru extragerea de cărbuni și lignit, etc.).

De asemenea exportul Statelor Unite se mărește în 1929 cu mai bine de sută în sută față de 1913, și trece de la circa 12.500 milioane aur la 26.600 milioane fr. aur, *exportul net* de produse industriale sare de la 75 miliarde lei hîrtie în perioada 1911—1913 la 165 miliarde în 1929,¹ fiind depășit însă proporțional de dezvoltarea *exportului net industrial al Germaniei* care se împătrește în același răstimp și trece de la 35 miliarde la 130 pe cînd acela al Engliterii scade după războiu dela 80 miliarde de lei hîrtie la 60, iar acela al Franței se regăsește după o scurtă perioadă de expansiune între sfîrșitul războiului și 1927—28, cam în jurul cifrelor dela începutul veacului.

Ce e mai grav de altminteri pentru Anglia e că balanța

vremurile noastre, falnică republică a Veneției și mindra Genova au văzut strălucirea lor întunecindu-se după puține veacuri, pe cînd poporul de munteni aspri din Savoia își păstra și desvolta cu încetul puterile pînă cînd punea mîna pe Italia întregă. Iar Catalanii, marinari și negustori ca genovezii, au suferit și ei aceiași soartă, căzînd pradă Castiliei, calică, dar hotărîtă și fără nevoi.

După cum Anglia va putea sau nu să strîngă în jurul ei noile Engliteri care s'au răspîndit pe suprafața pămîntului, va putea stăvili tendințele care o împing pe povîrnișul decăderii, sau va trece treptat pe planul al doilea, lăsînd Americii cîntea de a conduce destinele popoarelor de limbă și cultură engleză.

¹ Trebuie ținut samă totuși că inflația prețurilor mărește mult valorile și că creșterea *adevărată* a exportului american sau german în 1929 ar urma a fi redusă cu aproape jumătate. Exportul *net* industrial nu trebuie confundat, bine înțeles, cu exportul simplu.

comercială se înrăutățește treptat și că pe cînd în 1913, procentul mărfurilor naționale exportate față de mărfurile importate era de 68.3, el scade în 1929 la 59.7. E drept că toate țările care au ca Anglia bogății acumulate importă mai mult decît exportă în chip normal, dar nu e mai puțin adevărat că o scădere așa de însemnată vădește și o slăbire a expansiunii sale comerciale.

De alminteri s'a micșorat relativ nu numai exportul dar s'a redus și însemnătatea proporțională a marinei comerciale engleze. Cu toate că s'a mărit simțitor față de cifrele din 1907 date mai sus, creșterea marinelor concurente a fost și mai repede, marina germană a fost refăcută într'un timp neașteptat de scurt și are un tonaj aproape îndoiți cel din 1907, flota de mare a Statelor-Unite¹ a crescut și mai mult, iar înseși marinele neînsemnate dela începutul veacului trecut, ca marina italiană, sau cea franceză și-au împătrit sau încințit de atunci tonajul.

Pe cînd *Anglia pînă la războiu era cea mai mare exportatoare a lumii*, e întrecută astfel de departe, în 1929, de Statele-Unite (circa 26 miliarde și jumătate franci aur față de 18.200 milioane fr. aur, sau 17.150, dacă nu cuprindem comerțul cu Statul liber Irlandez care pînă la războiu făcea parte din schimburile interioare ale regatului unit) și e aproape ajunsă de Germania (tot în 1929).²

Această decădere se vădește chiar față de exportul francez care era în 1913 în proporția de 52.4% față de cel britanic și se ridică în 1929 la 57% din valoarea lui, sau chiar la 60% dacă ometem comerțul Irlando-Englezesc.

Pierderea relativă e și mai mare de altfel față de Italia.

Pentru principalele țări ale continentului indicele de progreseune a exportului de mărfuri naționale (adică fără mărfurile în transit sau reexportate) e într'adevăr în perioada 1913 pînă în 1929 (în valori) de:

45% pentru Italia,

37% pentru Germania (inclusiv reparațiile în natură).

30% pentru Franța.

Dacă ținem în vedere inflația prețurilor din 1929, exportul real în cantități întrece pe acel din 1913 numai cu vreo 15% în Italia, 10% în Germania și e cu puțin superior celui dinainte de războiu în Franța.

Progresul săvîrșit de Germania în chip relativ e însă proporțional mai mare, deoarece trebuie păstrat în samă că a

¹ Au însă o marină interioară foarte însemnată pentru navigația fluvială și pe marile lacuri.

² 96% din exportul Irlandei merge în Anglia fiind compus din materii prime alimentare (vite, brînzeturi, etc.).

pierdut circa 10% din teritoriul și din populația ei, în urma războiului, pe cînd Italia și mai ales Franța au dobîndit ținuturi noi din care unele foarte industriale și bogate.

Desvoltarea economică a marilor puteri industriale de la războiu încoace.

1) Dela 1919 la 1924, 2) de la 1924 la 1929.

Așa dar, dela războiu și pînă la sfîrșitul anului 1929 putem deosebi două mari perioade în desvoltarea materială a apusului: 1) dela armistițiul pînă la sfîrșitul anului 1923 și la stabilizarea monetară în Germania, urmările imediate ale războiului asupra țărilor învinse sînt prea grele și inflația produce stări prea haotice pentru ca Germania să se poată reface.

Franța, într'o măsură mai mică, Anglia, dar mai ales Statele Unite se folosesc de această eclipsă a Germaniei spre a-și desvolta industriile și exportul. Astfel, spre exemplu, pe cînd înainte de război Germania avea locul de frunte în importul românesc, în 1920 participarea ei la acest import scade la 2%, pe cînd partea Franței, relativ neînsemnată înainte vreme, se ridică la 14%.

Această eclipsă a Germaniei nu ține însă nici 5 ani și cu introducerea Renten-mărcii începe 2) o perioadă de foarte repede reorganizare și expansiune care se oglindește și ea îndată și în desvoltarea comerțului Romîniei.

Căci iată că deja în cursul anului 1924 Germania participă la importul românesc cu proporția de 19%. întrecînd din nou cu mult Franța căreia nu-i mai revine decît 8% din importul nostru.

În această a două perioadă care dăinuiește pînă în a doua jumătate a anului 1929, desvoltarea Germaniei se face cu repeziciune uimitoare.

Producția industrială sare dela 52% a producției dinainte de război către mijlocul anului 1924, la 121% în 1929, numărul vagoanelor încărcate pe căile ferate ale Reichului se ridică și el vertiginos dela ceva mai mult de jumătatea numărului din 1913, la 135%!

Coeficientul anual mijlociu de desvoltare, dacă luăm 1924, drept an de bază, e astfel de mai bine de 30% pe an, coeficient într'adevăr extraordinar și pe care nu-l întîlnim nicăeri, nici măcar în America. Amintim că în perioada de înflorire a Germaniei din 1907-1912 acest coeficient nu trecea totuși de 4-5%.¹

Trebue totdeodată accentuat că nu e vorba aci de o creș-

¹ M'am folosit de statisticele oficiale pentru facerea acestor calcule.

tere aparentă datorită creșterii prețurilor deoarece statisticele întrebuițate au în vedere valori absolute, adică cantități.

Fără îndoială că această expansiune aproape eruptivă se datorește și faptului că pornește dela depresiunea adincă din 1924 și că e în mare parte o întoarcere la normal mai curînd decît un cîștig net. Ori și cît însă, chiar de am ține samă de această considerație și de am reduce coeficientul de dezvoltare din răstimpul 1924-1929 cu proporția cuvenită, totuși ar rămîne acest coeficient foarte însemnat și *superior a-celuia, din perioada, socotită de mare expansiune, din 1907-1912!*

Precum vom arăta de altfel mai departe, ritmul acesta prea grăbit, e una din pricinile nu numai ale crizei germane de azi, dar chiar ale crizei mondiale.

Deocamdată însă rămîne dovedit un fapt însemnat pentru aprecierea direcției în care lucrează (cel puțin pînă la 1929) forțele istorice adînci care plămădesc viitorul Europei: *ritmul de dezvoltare comercial, industrial și pînă la un punct, demografic propriu fiecărui popor mare din apusul Europei, n'a fost modificat în genere decît într'o mică măsură de marele război și de schimbările teritoriale totuși foarte însemnate ce le-a pricinuit.*

Rezultatele războiului n'au avut un efect mai puternic asupra acestui ritm etnic vital decît timp de vre-o cinci ani, cît a ținut eclipsa Germaniei.

De fapt, deci, războiul n'a fost, pentru clasarea puterii reale adică, și politice, a popoarelor mari din apus, începutul unei ere noi, *ci o simplă paranteză* care n'a schimbat tendințele adînci ale evoluției acestei părți a lumii.

Perioada 1924-1929 nu continuă astfel perioada imediat anterioară, ci duce mai departe, cu aceleași trăsături generale, — după o întrerupere de zece ani, — perioada care a precedat războiul.

Față de celelalte țări mari ale apusului, Germania a pierdut doar cîștigul ce i l-ar fi dat pentru răstimpul 1914-1924 continuarea cadenței expansiunii sale din decada precedentă.

Această întrerupere a fost una din pricinile pentru care Franța a putut să-și mărească exportul în 1929 față de 1913, ceva mai mult decît Germania, făcîndu-l să treacă dela 54,6% a exportului german în 1913, la 61,5% în 1929. Această creștere se datorește însă, în parte, incorporării în granițele vamale franceze ale minelor din Saar și ale bogatelor ținuturi din Alsacia și Lorena, astfel încît e mai mică dacă am ține samă numai de teritoriile franceze dinainte de 1914.

Mai repede încă dealtminteri, decît exportul francez, dar pe un plan secundar, a crescut dela 1913 la 1929, exportul italian care reprezentînd în 1913 o valoare echivalentă cu 36,8% din valoarea celui francez se ridică la 38,8% în 1929.

Pricinile pentru care Germania, și mai în urmă, Italia, se dezvoltau mai repede dela începutul veacului decît puterile oceanice (chiar mai de mult de fapt și s'ar putea stabili că acest declin relativ începe într'adevăr cam dela 1871 pentru Franța, și dela 1880-85 pentru Anglia) erau deci așa de permanente și de fundamentale încît războiul cu toate zguduirile adînci ce le-a adus n'a putut să le schimbe.

Ele au continuat a se manifesta *în chip independent*, chiar de rezultatul războiului, *astfel deși Italia a eșit învingătoare, iar Germania învinsă, ritmul lor de dezvoltare în perioada 1924-1929, în trăsăturile sale generale în comparație cu cadența de dezvoltare a puterilor oceanice, a fost foarte puțin deosebită de acela din perioada 1907-1912.*

Aceasta poate fi privit ca un fel de contraprobă care ne vădește și mai bine că *pentru întreaga Europă apuseană cauzele adînci care determinau înainte de război direcția în care se făcea reclasarea economică și politică a marilor puteri occidentale n'au putut fi turburate decît vremelnice de urmările războiului*, indiferent dacă țara respectivă a fost învingătoare sau învinsă.

Ridicarea Germaniei și pricinile declinului britanic

Dela 1924 la 1930 însemnătatea relativă a puterilor oceanice față de Germania și de Italia a continuat astfel să descrească ca și în perioada dela începutul veacului pînă la război.

Lămurirea acestui fenomen, mai ales întrucît privește Anglia, nu e de altminteri grea de găsit.

Puterea și bogăția acestei insule de marinari cutezători și de negustori și de bancheri harnici și pricepuți s'a datorat mai ales dela războaiele napoleonice încoace, în rîndul dintii, industrializării sale mai timpurii și faptului că mulțumită marinei sale și situației sale politice a putut monopoliza timp de un veac și jumătate aproape întregul export de produse industriale destinat Asiei și celor două Americi, lipsite pe atunci de industrii puternice.¹

Industrializarea acestor continente, săvîrșită chiar în dominionurile britanice într'un spirit protecționist și naționalist, o lovește astfel mult mai greu decît celelalte puteri industriale ale Europei.

Pe cînd negoțul cu țările de peste mări e chiar temelia puterii economice engleze (Statele Unite, India și restul im-

¹ Pe la 1870 pe cînd Engllitera producea trei cincimi din totalul producției mondiale de cărbuni, petrolul nu juca încă nici un rol în producția industrială și nu se întrebuița nici energia hidroelectrică, așa încît deținea și un quasi monopol al izvoarelor de energie!

pericolului primesc jumătate din exportul britanic) pentru Germania s. p. *comerțul transoceanic nu are decît o însemnătate mult mai mică*. (7% numai din exportul german îndreptîndu-se spre Asia, 2% spre Africa și aproape patru cincimi rămînînd în Europa față de numai 31% (în 1929) din exportul britanic care se îndreaptă spre Europa).

Precum arătăm însă mai sus, această industrializare se mai face în unele țări (India, Egiptul într'o măsură anumită chiar în Uniunea Sud-Africană și în China) într'un spirit naționalist foarte dușmănos Angliei, astfel încît mărfurile englezești sînt cele dintîi înlăturate. În așa chip chiar, încît în cuprinsul imperiului britanic, pe cînd mărfurile englezești (și din Irlanda de Nord) înfățișau 42% din totalul importului coloniilor și al dominionurilor în 1913, ele nu mai reprezintă în 1927 decît 36%, iar exportul britanic, în genere, a scăzut (în cantitate) dela 1913 la 1927 cu 20%, pe cînd acela al Statelor Unite s. p. a crescut în același răstimp cu mai bine de jumătate (la tonaj, îndoindu-se aproape la valoare).

Această scădere se pricepe și mai ușor dacă observăm că în exportul britanic spre India, China, etc., țesăturile de lînă și de bumbac au avut loc de frunte și că industrializarea acestor țări a avut pînă acum tocmai drept țel mai imediat, înființarea unor industrii textile proprii.

Astfel, precum reese din statisticile oficiale ale Guvernului Indian, importul de țesături britanice în India, care era cea mai mare cumpărătoare de țesături de bumbac, a scăzut în doi ani (1928—1930) cu 60%! S'a folosit de această scădere în rîndul dintîiu industria indigenă, dar în același timp, din pricina boicotagiului la care sînt supuse mărfurile englezești și alți concurenți străini. Așa s. p. importul țesăturilor japoneze s'a îndoit, iar mătasea artificială italiană a înlocuit pe cea engleză!

Anglia e mai crunt atinsă de industrializarea Asiei, decît de aceia a Americii, fiindcă concurența se face aici direct împotriva industriei textile engleze, care e una din industriile esențiale ale Angliei, pe cînd concurența Statelor Unite, a lovit-o pe alte tărîmuri de dezvoltare recentă (automobile, cinematograf, etc.) mai rezistente și care se bizuiesc mai mult pe consumația locală și mai puțin pe export.

Totodată, împrejurările în care se dezvoltă această concurență asiatică, (mina de lucru de o estinătate neasemuită, muncitori iscusiți, materii prime abundente, bumbac, etc., la fața locului) nu îngăduie nici o nădejde de îndreptare apropiată.¹

¹ India produce (1930) de două ori și jumătate mai multe țesături de bumbac decît în 1913.

Aceasta se mai vădește și din faptul că anul trecut, țesături de bumbac *indiane* s'au putut vinde în Anglia pe jumătatea prețului țesăturilor similare britanice! ¹

Criza britanică de acum

Dela 1930 încoace, criza de care suferă Anglia de atîta vreme a izbucnit în chip brutal în fața lumii întregi uimite, prin căderea sterlinei, și prin schimbările politice interne care au adus la putere o majoritate conservatoare protecționistă.

Liberul schimb care își avea înțelesul cînd industria englezească se bucura de înflorire, nu mai era azi decît un anacronism cînd industriile cele mai vechi și cele mai vitale ale țării, ca metalurgia, aveau de dus, chiar în Englitera, o luptă din cele mai grele împotriva concurenței străine.

Prinsă între fabricația cantitativă enormă a Americii cu care nu putea rivaliza întrucît privea scăderea cheltuelilor generale și producția raționalizată și mai efină a Germaniei (înainte de scăderea sterlinei, muncitorul german era plătit în mijlocie numai 60—65% din cît cîștiga muncitorul englez) industria englezească, care mai avea de luptat pe piețele asiatice cu greutatea amintite mai sus, a fost silită pentru a-și asigura cel puțin piața națională, să ceară ocrotirea unor tarife vamale ridicate.

Deoarece Englitera exportă cam 25—30% din producția ei industrială și acest export va putea fi amenințat de măsurile de represalii ce le vor lua statele mai greu lovite de ridicarea sau de înființarea taxelor vamale britanice, e firesc că acest protecționism față de Europa și de Statele Unite, să fie însoțit și corectat prin strîngerea legăturilor cu restul imperiului unde ar urma a se găsi o compensație pentru piețele străine amenințate.

Deși toate produsele agricole mai însemnate n'au fost încă lovite, trebuie să ne așteptăm la dezvoltarea sistemului preferențial inter-imperial și la lărgirea lui asupra acestor produse ca să se dea în acest chip satisfacție unei vechi năzuinți a Canadei, a Australiei și a Nouăi Zelande. ²

¹ Producția totală a textilelor în Lancashire, care la 1912 se ridica la 8 miliarde de yarzi, în 1930 a scăzut *sub jumătate*, scăderea fiind și mai mare în 1931. Exportul țesăturilor de bumbac în China a scăzut din 1909 la 1930 dela circa 600 milioane yarzi la 70 milioane, bumbacurile japoneze luînd în mare parte locul celor britanice, ce e drept, poate numai vremelnic. (yardul=91 centimetri).

² A stărui prea mult, precum au făcut, în timpul din urmă, observatorii francezi ai crizei britanice ca A. Siegfried și alții, asupra

De altminteri, creșterea treptată a însemnătății, nu numai a pieței locale dar și a piețelor imperiale pentru exportul britanic față de restringerea lui pe piețele unde e expus, fără a putea beneficia de un regim special, concurenței străine, e o tendință deja veche și care reese din faptul că proporția în care imperiul participă la comerțul britanic de export cît și de import a crescut, față de 1913 cu vreo 7% pînă la criza din urmă, restul lumii (fără Statele Unite) luînd mai puțin de jumătate din exportul englezesc.

Și aci, prin urmare, războiul n'a inovat, iar concurența germană departe de a fi distrusă de războiul pierdut s'a dovedit și mai aprigă.

Răspunderea de altminteri o poartă în mare parte Anglia însăși, și în genere, aliații.

Tratatele de pace întăresc expansiunea industrială a Germaniei

Impunîndu-se Germaniei prin tratatele de pace îndatorirea de a vărsa colosale reparații puterilor învingătoare, în bani, și în natură, Germania era silită prin aceasta chiar să refacă și să desvolte pe cît se putea industria ei.

Capitalul ei fiind în mare parte consumat de război, iar ce mai rămînea, dispărînd repede în vârtejul inflației, era nevoită să ceară acest capital străinătății, adică de fapt, foștilor ei vrăjmași.

Cum, din pricina lipsei de capitaluri lichide, banul era mult mai scump în Germania decît în Franța, în Anglia sau în Statele Unite, băncile țărilor învingătoare au dat cu atît mai ușor împrumuturile cerute cu cît erau mai ademenite de marile dobînzii.

Acasta cu atît mai mult cu cît Statele Unite și mai ales Franța — care are o mentalitate mai curînd financiară decît industrială — dispun de un surplus de capital peste nevoile producției naționale rentabile, iar întrucît privește Anglia, disponibilitățile sale, izvorînd de altminteri în mare parte din investițiuni din străinătate și din transportul de mărfuri străine, se îndreptau în timpul din urmă și mai voios înspre Germania cu cît multe din industriile britanice o duceau greu și se resimțeau de criză, veniturile acționarilor.

pricinilor interne ale crizei, cred a fi o greșală. Acestea au desigur însemnătatea lor, dar nu sînt decît secundare. Nici înflorirea Veneției, sau a Genovei medievale n'a apus fiindcă cetățenii acestor republici de marinari și de negustori s'ar fi făcut mai trîndavi sau mai nepăsători, ci din pricina unor schimbări adînci în curentele comerciale din care trăiau, datorite unor cauze asupra cărora erau neputincioși, precum sînt azi englezii neputincioși să oprească industrializarea Asiei și a restului lumii.

Astfel, puterile învingătoare au comandat refacerea industriei germane, înlesnind totodată desfacerea produselor sale prin deschiderea pieții lor interne predărilor în natură, în contul reparațiilor.

Evaluările privitoare la totalul sumelor împrumutate Germaniei de puterile învingătoare variază încă mult și primele evaluări făcute la începutul verii par a fi fost sub adevăr.

O parte însemnată din aceste sume care s'ar ridica după evaluările cele mai moderate la circa 16—17 miliarde de mărci ¹ a fost întrebuințată pentru refacerea industriei, care în afară de constituirea stocurilor trebuincioase, a absorbit de la stabilizare (1924) și pînă în anul acesta circa 12½ miliarde de mărci, sau cam de 2 ori mai mult decît totalul emisiunilor anuale de acțiuni și obligațiuni din Germania ² pe acest răstimp.

Aceasta vădește între altele cît de însemnată a fost participarea capitalului străin, pentru cea mai mare parte anglo-american, și pe cale indirectă, francez, la reorganizarea industriei germane.

Nu e deci de mirare dacă a putut lua într'un timp așa de scurt, un avînt atît de mare.

Solidaritatea statelor mari cu Germania

Războiul, sau mai bine zis condițiunile grele de pace impuse Germaniei de către învingătorii ei, au dat ființă în chip paradoxal, deși logic, unei solidarități neașteptate între acesteia, și mai ales între puterile anglo-saxone, și Reichul.

Din această asociație nu cele dintii au tras pînă acum foloasele.

Industria germană care s'a putut reface cu atît mai repede mulțumită acestui ajutor din afară cu cît și inflația a șters datoriile ce le avea pe piața internă, a concurat astfel, în Europa cel puțin, mai rău decît ori și cînd, produsele englezești. Pe cînd comerțul britanic s'a făcut, în anii din urmă, din ce în ce mai pasiv, activul comerțului german a crescut din ce în ce și anul acesta pare a se apropia de 2 mi-

¹ Evaluări ulterioare au ridicat acest total la peste 20 de miliarde; unii economiști germani au vorbit chiar de 23 de miliarde, ca de un minimum. Totalul net e foarte greu de stabilit din pricina însemnatei reinvestițiuni germane în străinătate.

² Pentru a se putea face unele comparații sugestive, înșir aci câteva cifre: emisiunile de capital în România în 1928 s'au ridicat la 140 milioane lei aur, în Germania la 1 miliard 680 milioane franci aur și în Franța la 2 miliarde 138 mil. franci aur, iar în Anglia la mai bine de 9 miliarde și în Statele-Unite la cifra enormă de 36 miliarde și jumătate fr. aur. (cu 6 miliarde mai mult decît în 1927).

liarde și jumătate de mărci ¹ Germania întrecînd în cursul lunilor din urmă nu numai exportul britanic, dar chiar pe cel american și ajungînd astfel acuma să fie cea mai mare exportatoare a lumii pentru întîia dată în istorie.

Această dezvoltare prea grabnică a industriei germane a agravat însă totdeodată supraproducția mondială de care pătimesc acum nu numai lucrătorii germani rămași fără lucru, dar și cei englezi și americani.

Așa dar, războiul n'a schimbat decît puțin cadența proprie de dezvoltare a marilor popoare apusene, fiindcă acestea se datora unor factori caracteristici ai acestei perioade istorice, din care cel mai esențial e *emanciparea economică și industrială a restului lumii de Europa apuseană și deci în primul rînd de Anglia*, a accentuat cel mult direcția, — represivă pentru Anglia, și expansivă pentru Germania și pentru Italia, — în care se făcea această evoluție, și deci nu acolo sînt de căutat efectele sale esențiale.

Marele rezultat al războiului în apus a fost deocamdată acela de a stabili între cele mai de samă state industriale europene, ba chiar am putea spune, între toate marile țări industriale ale lumii, fiindcă Statele Unite au interes de miliarde în Germania, o solidaritate cu desăvîrșire nouă. ²

Aceasta reese și mai bine dacă facem comparația cu un război din trecutul apropiat, spre exemplu războiul franco-german din 1871. Atuncea indemnizația de plătit învingătorului a fost fixată la 5 miliarde și fiind vărsată toată cu anticipație, cele din urmă trupe germane părăseau Franța încă din 1873. Așa dar 2 ani de abia dela încheierea războiului, Germania își încasase creanța și își lichida, am putea zice, toate interesele în Franța. Războiul despărțise și pentru viitor pe cei doi adversari și se știe că Franța pînă la războiul din 1914, a respins orice sugestie de a intra în legături economice sau financiare mai strînse cu Germania, sau să primească la cota bursei din Paris, valori germane.

De rîndul acesta dimpotrivă tratatul dela Versailles, impune puterii învinse o datorie fixată la Spa la 132 de miliarde de mărci aur cu plăți eşalonate timp de două sau chiar trei generații.

Pentru ca Germania să fie în măsură să-i facă față, trebuie ajutată.

¹ Exportul Statelor-Unite în cele dintîi opt luni ale anului în curs au scăzut cu mai bine de 55%, față de aceleași luni din 1929 (dela 17.100 milioane franci aur la 7.220 milioane exportul britanic scăzînd și el cu 45%, pe cînd cel german nu s'a redus decît cu 26%.

² Viitorul apropiat ne va arăta dacă această solidaritate nu va fi fost decît vremelnică, sau dacă va însemna începutul unei evoluții nouă.

Puterile învingătoare, singurele care dispun de capital, îi aduc așa dar banii de care are nevoie și deși Franța pare a sta de o parte, deoarece Anglia împrumută la Paris ca să investească în Germania, ciclul este întregit. Franța împrumută banii săi Angliei, iar aceasta cu capitalurile cosmopolite de care dispune și împreună cu Statele Unite dă Reichului putință să se achite de datoria lui politică față de aliați în genere și în special, de Franța.

Din datoria politică s'a născut astfel o datorie comercială și în controversa care s'a iscat acuma între puterile anglo-saxone și Franța cu privire la prioritatea datoriilor politice ale Germaniei asupra celor comerciale, dreptatea e împărțită, deoarece dacă juridicește teză franceză e întemeiată, nu e mai puțin adevărat că Germania nu putea să se achite de datoriile sale politice, decât prin contractarea altor datorii comerciale care să-i pună la îndemână mijloacele bănești, trebuincioase pentru a-și mări producția și a putea plăti cu mărfuri, în natură sau preschimbate în devize, reparațiile impuse de tratatul dela Versailles.

Solidaritatea financiară între Germania și puterile învingătoare înjghebată la Versailles, pare-se, fără ca făuritorii francezi ai tratatului să-și fi dat prea bine sama de aceasta, se preface așa dar repede, în chip firesc, într'o solidaritate economică mai generală care se vedește acum în modul cel mai isbitor. Intr'adevăr plata reparațiilor, precum și a datoriilor comerciale ale Germaniei, era subordonată prosperității industriei germane refăcută cu banii învingătorilor.

Atita timp cât aceasta putea să-și desfacă mărfurile în cantități, și la prețuri rentabile, mecanismul economic al Europei apusene funcționa normal, sau mai bine zis, funcționa, deși în împrejurări anormale.¹

Obligația reparațiilor pricinuește așa dar o desvoltare pripită a industriei germane, îi impune acest ritm „vertiginos” de expansiune, care reese din statisticile amintite în paginile precedente, dar care nu se poate menține decât într'o perioadă de înflorire generală. Iată însă că izbucnește în America la sfârșitul toamnei anului 1929 o criză cu atât mai gravă cu cât speculația „à la hausse” din anii precedenți se deslănțuise cu mai mare cutezanță și mai mică prevedere.

Se restringe creditul, situația Angliei, șubredă de mai multă vreme, se înrăutățește și dinsa repede. Supraproducția de grâu și de cafea în America de Sud agravează scăderea de

¹ Trebuie să recunoaștem meritul de a fi prevăzut multe din aceste primejdii unora dintre economiștii engleji și americani care au exprimat părerile lor încă din 1919, fără a fi însă ascultați de reprezentanții altor puteri.

prețuri pricinuită de criza bancară în Statele-Unite, statele din America de Sud sînt astfel lovite foarte aspru, ceiace are un răsunet direct și precum în Anglia care a investit acolo sume foarte mari, precum de altfel și în Statele-Unite.

Țările Anglo-Saxone sînt nevoite așa dar să repatrieze de unde pot fondurile de care au nevoie pentru a face față crizei interne și consecințelor încetării de plăți a multor țări sud-americane; îngrijorate și de mișcările politice din Germania, încep să retragă de prin Ianuarie 1930, capitalurile lor din Reich și micșorează și cumpărăturile lor în străinătate.

Industria germană echipată acuma pentru supraproducție nu poate suporta însă în *acelaș timp și retragerea creditelor și o reducere a exportului*, căci chiar dacă volumul exportului ei a scăzut proporțional mai puțin decît acela al Angliei, o scădere a rentabilității strică îndată echilibrul ei șubred de oarece lucrează pe credit.

De fapt după ce Germania a izbutit cu mari eforturi să înapoieze creditorilor ei vreo 4 miliarde de franci aur, mecanismul nu mai poate funcționa. Ca să plătească restul ar trebui să-și mărească exportul, dar criza din străinătate pricinuește dimpotrivă restrîngerea lui. Se ajunge astfel la moratoriu atît pentru datoriile politice cît și pentru cele economice și la această situație paradoxală, că mulțumită moratoriului acordat Germaniei de America și de Anglia, marca își păstrează valoarea, iar sterlina se prăbușește cu toate capitalurile foarte însemnate investite de englezi în străinătate și care s'ar ridica la 4 miliarde de sterline aur.

Adevărul e că de rîndul acesta Englitera nu mai poate înfrunta furtuna, căci marele pasiv cronic al balanței sale comerciale era compensat prin veniturile capitalurilor investite în străinătate și evaluate la circa 285 milioane de sterline aur, sau 234 de miliarde de lei hîrtie, anual, în 1928 și 1929. Din momentul cînd aceste venituri nu se mai încasează decît în parte, din pricina crizei din America de Sud și a moratoriului german, balanța plăților nu se mai poate restabili, pasivul comercial apasă cu toată greutatea lui și sterlina poate rezista cu atît mai puțin cu cît deținătorii de sterline și de valori britanice în țările mai greu lovite din America, sau din Europa centrală, sînt ei înșiși nevoiți să lichideze rezervele lor care se adaugă astfel la ofertele de sterline din partea Angliei.

Căderea sterlinei are însă o altă urmă logică dar foarte primejdioasă pentru Europa și în special pentru Germania și pentru Franța.

Dacă pasivul comercial al Angliei nu mai poate fi compensat prin veniturile sale financiare, maritime, etc., el însuși va trebui comprimat, adică Anglia va urma să reducă importul ei cel puțin în măsura trebuincioasă pentru a echi-

libra balanța plăților. După o socoteală foarte aproximativă această reducere ar urma a fi, pare-se, dacă exportul rămîne staționar, de 150—200 milioane de sterline, adică de cam 15—25% din totalul importului net din anul trecut (fără mărfurile pentru reexport).

De aci protecționismul introdus peste noapte în Anglia ca o măsură, de mîntuire națională. Deoarece însă va fi foarte greu, dacă nu se scoboară nivelul de viață prin scumpirea traiului, să se reducă în așa măsură importul, putem să ne așteptăm să vedem Anglia sforțîndu-se să-și mărească exportul (vremelnic înlesnit de scăderea sterlinei) în genere unde va putea, dar mai ales înăuntrul imperiului.

De oarece și dominionurile suferă de criza mondială, tărîmul psihologic pare a fi mai bine pregătit ca în alte rînduri pentru ca această nouă încercare de a strînge legăturile inter-imperiale să isbutească cel puțin în parte.

E de prevăzut orișicum că tendința insulară și imperială să ia de acum și pentru un șir de ani greu de precizat, supra-vîntul asupra preocupărilor europene. Solidarizarea cu Franța în timpul războiului, și după războiu, cointeresarea economică cu Germania au adus Englezilor mai multe desamăgiri decît foloase, așa încît trebuie să ne așteptăm din partea Engliterii — afară de cazul cînd încercarea de a reorganiza economicește imperiul s'ar dovedi prea tîrzie — la o indiferență mai mare față de Europa, cel puțin acolo unde interesele britanice n'ar fi direct în joc. Mai mult încă decît pînă acum continentul se va împărți în ochii Londrei în două zone: una cea apuseană, de care ori și cît s'ar muta centrul de gravitate al imperiului spre noile Engliteri de peste mări, nu se poate desinteresa guvernul britanic, iar cealaltă zonă, cea a Europei centrale-orientale de soarta căreia Anglia nu se va îngriji decît în cadrul nevoii de a menține pacea generală și intrucît va fi în legătură cu problema rusească.

Tendința actuală a Engliterii de a se apăra față de Europa și Statele-Unite prin ridicarea de ziduri vamale, și de a se apropia în schimb de restul imperiului care are cu privire la Europa, vederi foarte asemănătoare ideilor cercurilor politice ale Statelor-Unite, va accentua după toate probabilitățile paralelismul politicei celor două mari țări anglo-saxone.¹

Intrucît privește Europa în genere și în special România,

¹ Totuși n'ar fi de exclus că introducerea protecționismului în Anglia să pricinuiască fricțiuni economice între Marea Britanie și Statele-Unite.

sinteza acelor arătate pînă acum ne-ar îndrepta, pare-se, spre următoarele încheeri.

Infringerea Germaniei, cu urmările sale directe, o anulează ca putere politică și ca factor esențial al echilibrului european pînă în 1924.

Solidaritatea înjghebată de făuritorii tratatului dela Versailles — fără să-și fi dat bine samă de ce făceau — între puterile învingătoare și Germania a avut drept efect să-i grăbească refacerea și s'o aducă din nou în capul Europei industriale, asigurîndu-i odată cu această superioritate economică și redobîndirea unei puternice influențe politice.

Dacă ritmul de desvoltare al Germaniei în răstimpul 1924—1929 a fost mai repede chiar de cît înainte de războiu, aceasta se datorește tocmai faptului că a avut în acea perioadă un concurs financiar mai mare din partea străinătății decît înainte de 1914.

De doi ani încoace începe însă o a treia perioadă care se caracterizează prin accentuarea fenomenelor de decădere economică și industrială a Angliei, ce duce la faza de „insularizare” britanică la care sîntem acuma martori.

În același timp, acea solidaritate financiară a țărilor anglo-saxone cu Germania care fusese acesteia de atare folos în perioada precedentă se întoarce acum împotriva ei.

Reichul care a imobilizat în industrie sumele ce le-a împrumutat pe termen scurt pe premiza continuării prosperității generale din 1927—1929, de îndată ce această premiză este desmințită de fapte, nu mai poate face față îndatoririlor sale.

Tocmai atunci însă, cu tot antagonismul politic dintre Franța și Germania care ar fi urmat să se înăsprească în timpul din urmă odată cu creșterea influenței politice a național-socialității, constatăm că dimpotrivă pe tărîmul economic se fac mari străduințe în vederea stringerii legăturilor între cele două țări.

După cele arătate mai sus, aceasta nu trebuie să ne mire deoarece din pricina solidarității isvorită din tratatul de pace între învins și învingători, Franța are tot interesul ca Germania să rămînă solvabilă, fiindcă altfel și-ar pierde întreaga creanță ce o are asupra ei. Această solvabilitate era asigurată pînă acum de comanda anglo-saxonă, de cînd aceasta și-a retras însă creditul, și a manifestat voința de a obține rambursarea unei părți cît mai mari a sumelor împrumutate industriei germane, *Franța trebuie sau să se resemneze la anularea de fapt a unei părți însemnate a creanței sale* — fiindcă numai într'o perioadă de înflorire mondială, industria germană ar fi putut din cîștigurile sale să înapoeze creditele a-

mericane și engleze — sau, să înlocuiască ea comandita anglo-americană¹.

O punerea ei la prioritatea cerută de puterile anglo-saxone pentru rambursarea datoriilor *comerciale* ale Germaniei se lămurește astfel foarte bine. Apără nu e vorbă și principiul juridic al întâietății creanței sale politice, dar adevărul mai adânc e că se teme că retragerea creditelor britanice și americane imobilizate azi în Germania, în valoare de 15-20 miliarde fr. aur, să nu paralizeze industria Reichului și să n'o pună pe ea însăși în dilema fie de a pierde creanța ei politică, fie de a se vedea silită să înlocuiască ca acele miliarde și să asigure astfel cu banii ei dezvoltarea industriei Reichului.

Că înainte de a se hotări la aceasta, Franța ar dori să obțină din partea Reichului anumite garanții politice e lucru firesc, fiindcă din ziua când pe lângă creanța ei politică, Franța ar avea asupra Germaniei și o mai mare creanță comercială, interesul ei la propășirea Reichului ar fi atât de mare încît libertatea ei proprie de acțiune politică n'ar putea să nu fie stînjinită.

În situația paradoxală de după război, debitorul, și aceasta e cu atât mai adevărat în cazul unei țări care nu poate fi „executată” prin tribunal ca un simplu negustor, are o situație oareșcum privilegiată față de creditor.

Soarta acestuia e mai curînd legată de aceea a celui dintîi, decît e adevărat contrariul. Ceiace s'a petrecut cu Rusia, și acum în sens invers cu Anglia o dovedește îndestul.

Roadele politicei germane

Interesul Germaniei e de a se folosi de antagonismul între cele două concepții ale creditorilor săi pentru a obține o cît de mare reducere a datoriei sale politice, spre a putea plăti cu suma cîștigată astfel, o cît mai mare cotă a datoriilor sale comerciale. Aceasta ca să nu fie nevoită de a cere Franței un ajutor ulterior prea însemnat și care chiar dacă ar lega mai tîrziu treptat politica franceză de cea germană, ar presupune la început cel puțin, din partea acesteia, concesiuni politice pe care guvernul din Berlin ar putea cu greu să le consimtă, față de progresele naționalismului demagogic printre rîndurile alegătorilor.

Ori și cum, dacă Reichul nu va fi zdruncinat de prea violente mișcări lăuntrice în viitorul apropiat, ar putea privi cu destulă satisfacție bilanțul lui dela 1924 încoace.

S'a folosit de perioada mondială bună dela 1924 la 1929

¹ În măsura cel puțin în care acestea au retras capitaluri investite în industriile care aduc Germaniei acel activ comercial de care are nevoie pentru a plăti datoriile sale din străinătate.

ca să-și asigure întietatea industrială în Europa cu banii împrumutați dela foștii ei învingători, iar acuma se folosește de perioada de depresiune pentruca să anuleze o parte cât mai mare a reparațiilor ce le datorește.

Mulțumită împrejurărilor se poate chiar bizui pentru aceasta pe concursul în aparență paradoxal, al unora dintre învingători și să împartă pe aceștia în două lagăre adverse.

Dacă Franța preferă riscul de a vedea evaporându-se creanța politică ce-i va mai rămînea asupra Germaniei, riscului de a înlocui pentru partea convenită comanditarul englez sau american, Germania se descarcă, sub forma unui moratoriu indefinit sau altcum, de plățile sale politice și recapătă totodată o libertate de mișcare din ce în ce mai deplină.

Primejdia ce ar putea-o însemna pentru stabilitatea lăuntrică a Germaniei, o asemenea treptată desfacere a solidarității cu apusul înjghebată de tratatul de pace și de planurile Dawes și Young, ar putea să nu fie prea mică în starea psihologică în care se află azi poporul german. Ne mai putem întreba dacă retragerea capitalurilor anglo-saxone din Germania atunci cînd Anglia se înconjoară și ea cu un zid protecționist împotriva mărfurilor străine, nu va agrava și mai mult, în cazul cînd Franța n'ar lua, cel puțin în parte, locul comanditarilor anglo-americani, presiunea germană asupra Europei centrale și de răsărit.

De felul cum ar ști de altminteri guvernul de dreapta de mine să obțină încrederea puterilor anglo-saxone ar atîrna în mare parte soarta acelei experiențe.

Incheiere

Pe cînd perioada 1919—1924 se resimțea în chip direct de rezultatele războiului, iar aceia dela 1924—1929 relua dimpotrivă tendințele evoluției istorice dinainte de 1914, de 2 ani a început în schimb o eră nouă.

Fără să exagerăm, am putea spune că de rîndul acesta sîntem la o răsărire a destinelor Europei apusene.

Trecerea Engliterei la protecționism care va atrage după toate probabilitățile o orientare mai oceanică și imperială și mai puțin europeană a politicii sale poate avea însemnate urmări.

În rîndul dintii protecționismul britanic și căderea sterlinei lovește materialicește Franța în două feluri, prin restringerea importului foarte mare ce-l făcea Anglia din acea

țară,¹ precum și prin micșorarea numărului de turiști și chiar de rezidenți englezi în Franța și a importului invizibil făcut de aceștia.

Germania ar fi lovită ce e drept și dinsa, dar exportul francez în Anglia e compus în mare parte de produse de semi-lux (parfumerie, mățasuri, obiecte de îmbrăcăminte femeiască, etc.) care pot și mai anevoe să găsească alte piețe de desfacere, decît produsele metalurgice, sau de întrebuintare mai comună care compun o parte însemnată a exportului german spre Anglia.

De altminteri nici turismul britanic n'are pe departe în Germania importanța economică ce-l prezintă în Franța.

Dacă încercările de apropiere franco-germane nu duc la vreun rezultat, dacă germanii nu își înstrăinează iar pe englezi prin vreo inițiativă politică nechibzuită, sau prin vreo lipsă de simț al oportunității psihologice, cum au făcut și în alte rînduri, Franța poate astfel să se resimtă destul de rău de noua orientare britanică.

Față de Germania și de Italia revizioniste și de o Engli-teră care ar tinde ca Statele Unite, spre o politică de desinteresare, cu privire, dacă nu la granițele Europei apusene, la acelea din restul continentului, situația Franței, asupra căreia ar cădea aproape toată greutatea efectivă a apărării „statului quo” nu va putea să nu fie destul de grea.²

¹ Fără să mai vorbim de însemnatele pierderi (s'ar cifra la 6 miliarde franci) ce înfățișează pentru deținătorii franceji, particulari sau bănci, de valori britanice, sau de bani engleji, o scădere de 25—30% a lirei.

² Tratatetele de pace consfințind în Europa principiul desrobirii naționalităților au distrus, ce e drept, monarhia habsburgică, dar totodată au aprins și mai tare pasiunile naționale în India, în Indochina, în Egipt, în Siria, etc., împotriva cuceritorilor britanici sau franceji.

Astfel aceste tratate deși au consolidat situația europeană a Angliei și a Franței au slăbit și mai mult, situația colonială, și deci mondială a Angliei și pregătesc, nu în Africa, dar în Asia, greutăți din ce în ce mai mari domniei franceze.

Față de principiul naționalităților, atît de primejdios prin urmare, țărilor colonizatoare, se desprinde în opinia publică apuseană și în deosebi în Anglia o reacțiune. Campania presei imperialiste engleze (ziarele Lordului Beaverbrook, ale Lordului Rothermere, etc.) pentru consolidarea împărăției prin represiune, fie chiar energică, a mișcărilor naționale autonomiste, răsunetul ce au găsit aceste idei într'o parte însemnată a partidului conservator, lămuresc mai bine de ce propaganda maghiară a izbutit așa de ușor să cucerească simpatii în multe cercuri influente din Anglia cărora li se pare azi că austriacii și ungurii indeplineau în Europa centrală o misiune de unificare econo-

De aci și tratativele duse de Franța și Polonia cu Rusia spre a-și ușura cel puțin din partea aceia presiunea și a găsi o nouă piață de desfacere care să poată înlocui piețele micșorate sau pierdute din apus.

Pentru România în deosebi, cele ce se petrec în Marea Britanie o pot lovi nu numai politicește, printr'o treptată dezinteresare a Angliei cu privire la granițele din Europa centrală, dar și economicește prin restrângerea exportului românesc de cereale și de produse alimentare către porturile britanice.

Precum însă în răstimpul foarte scurt de 13 ani care s'a scurs dela război încoace am putut deosebi trei perioade foarte diferite, nu e exclus că și cea din urmă să lase curînd locul alteia și că, fie din neputința Angliei de a ajunge la o înțelegere cu dominionurile, fie dimpotrivă că strîngerea legăturilor interimperiale să silească Franța și Germania să ajungă la o înțelegere continentală, să vedem într'un viitor destul de apropiat, înjghebîndu-se constelații noi care să ne depărteze și mai mult de împrejurarile oglindite de tratatele de pace.

N. E. Lahovary

mică și de ridicare culturală oareșicum asemănătoare cu aceia a englezilor în India.

Pe de altă parte, criza mondială, dezastrul economic al Austriei, zidurile vamale ridicate în centrul Europei care îngreuiază și mai mult schimbul de produse precum și refacerea capitalurilor dispărute, tind a slăbi și în alte cercuri din apus simpatiile care însoțiseră pînă acum triumful ideii naționale în această parte a continentului.

Indicațiuni în acest sens care nu trebuie trecute cu vederea, nu lipsesc, în timpul din urmă, nici chiar în Franța și în cartea pe care cunoscutul istoric și scriitor politic L. Romier a consacrat-o de curînd Romîniei, acesta nu se sfiește să declare că, dacă : ideea națională (în Europa centrală) duce la fărâmițarea economică, la desordinea administrativă și la stagnație, ea este „très inférieure à l'idée d'Empire”.

Trebuie să ne străduim, fie chiar cu prețul unor compromisuri, să înlesnim refacerea unei mari unități economice dunărene, dacă nu vrem să ne expunem cu vremea la dureroase desamăgiri.

Cronica literară

„Trei perechi de ciorapi“

Sus — ciocan; jos — nicovală; și la mijloc — *inteligenția*, cum se exprimă Rușii. Mai mult: în dreapta — palme, și în stînga — palme; „omul care culege palmele” — e spiritul uman....

„Copiii Soarelui” mănincă pretutindeni bătaie, ca în piesa lui Gorki; dramă cu scînteii profetice, care n'a fost înțeleasă de nimeni și uitată de toți. Nu-i bine să scrii cu un sfert de veac înainte ceiace se întîmplă cu un sfert de veac mai tîrziu...

Filozofia umanistă de ultima oră oftează după paradisul pierdut. Pămîntul se prăbușește din cauza inteligenței. Spiritul e vinovat de toate nenorocirile: vezi „*Untergang der Erde am Geist*” de Theodor Lessing, un filozof de altfel simpatic și cu intențiile cele mai bune.

Cam același lucru spun și moliile lui Nietzsche, partizanii lui Hitler, filozofi cu gîndire masculină, care filozofează cu bîta și se jură că n'au nevoie de inteligență și nici de organul ei, fiindcă-i stingherește dela acțiunea directă...

Tot ce vreți, numai — pentru Dumnezeu! — debarasați-vă odată de uritul obicei de-a cugeta! Cugetarea e un chin și o primejdie.

Noua sclavie, de dreapta și de stînga, nu admite decît un singur program: programul matematic. Statistică: atîtea și atîtea grupări, membri, arme și cadavre — restu-i fantezie. Și pentru fantezii nu-i loc, căci trăim în epoca realităților.

— Cine nu-i cu mine, e contra mea, deci....

Te întorci la dreapta și te întorci la stînga și întrebi:

— Cine, mă rog, nu-i cu d-ta ?

Răspunsul e același.

— Intelectualii !

* * *

Nu se poate spune că situația intelectualilor este din cele mai privilegiate. Parcă n'ar fi creștini, ci evrei: aici — nu intra, acolo — ești afară!

Cu acest proces se ocupă romanul „*Trei perechi de ciorapi*” de P. Romanov.

În rusește, acest roman a apărut mai de mult. Pentru cetitorul rus și-a pierdut, poate, actualitatea. Dar pentru cetitorul european este actual. De aceea, pesemne, a și fost tradus și publicat, abia acuma, în Germania.

După titlu, „cele trei perechi de ciorapi” ar trebui să sugereze numai gânduri vesele. Cu toate astea, nu-i așa. Romanov discută situația intelectualilor din Rusia și în loc de comedie iese o dramă cumplită. Firește, nu-i vorba de acei intelectuali care știu să înoate cu curentul, ci de acei care nu se pot lepăda de tradiții și încearcă să rămână deasupra învâlmășelii. Independența de gândire, singura calitate a intelectualului, e o țintă înfiptă între două fronturi.

Intelectualii ruși, în majoritate, s'au luptat împotriva autocrației țariste. Au recunoscut necesitatea istorică a schimbării de regim. Au sorbit cu entuziasm din ceaiul revoluției. Și acum nu se pot împăca nici decum cu consecințele inerente dictaturii proletarietului. Sînt tot ce poate fi mai abject din punct de vedere sovietic: sînt — *horresco referens* — „mici burgheji”; mai rău: „oportuniști”.

...Și fiindcă am gustat personal din această plăcintă, vă rog să nu mă întrebați ce gust are.

* * *

Punctul gîdilor e că plăcinta burgheză nu-i mai bună, Spectrul dictaturii reacționare îi întoarce, forțat, pe intelectualii europeni cu fața spre Orient. Numai că, la Orient, îi așteaptă alte deziluzii. Afară doar de cazul că revoluția europeană — de care, în treacăt fie zis, nu se mai îndoiește nimeni — se va desfășura altfel decît cea rusească. Pare evident că schimbarea de regim din Occident va decurge într'un cadru mai... occidental; cel puțin, ar fi normal să fie așa...

Aceasta cu atît mai virtuos cu cît decapitarea, la propriu și la figurat, a intelectualității rusești nu a prea dat roade excelente nici în Rusia sovietică. Afară de asta, istoria în genere, și istoria revoluțiilor în deosebi, n'are nici o obligație să se repete pretutindeni aidoma, după cum sînt dispuși să creadă titrații pepinierelor istorico-filologice.

Oricum, pentru intelectualii dintre baricade, schimbarea de regim din Rusia a fost catastrofală.

Și această catastrofă se oglindește în opera lui P. Romanov. Iată de ce romanul merită să fie semnalat și citit. Deși, din fabula celor „*Trei perechi de ciorapi*” se degajează o

„morală” — dacă mai poate fi vorba de morală — care ni se pare nu numai exagerată, dar și prea părtinitoare și acră.

* * *

Ca student, inginerul Chisleacov a avut un ideal: revoluția. S'a luptat, laolaltă cu colegii lui, pentru împrăștierea țăranilor, toleranță și libertate — libertatea individuală a Occidentului dinainte de război...

I s'a împlinit visul... Dar realitatea nu samănă de loc cu cea visată. Il sufocă teroarea noului regim. Să înceapă din nou? Să combată iarăși? Nu se mai poate, sau: el nu mai poate. Se salvează pe o insulă care-l pune, întrucitva, la adăpost de rigorile sistemului: Chisleacov obține o slujbă la un muzeu.

Pe această insulă încearcă să păstreze tradițiile mediului său. De aici anatemizează, în șoaptă tainică, împreună cu alți declasați aruncați peste bord, dictatura proletariatului. Dar conflictul mărunț și cotidian cu realitatea aspră îl demoralizează. Entuziasmul — a spus Goethe — nu este o marfă care se poate păstra în saramură câțiva ani. Și entuziasmul lui Chisleacov se dizolvă treptat în atingere cu acidul bolșevic. Aversiunea lui pasivă se distramă ca o stofă putredă. Se acomodează cu încetul mediului ambiant și devine — *oportunist*.

Semnul distinct al lui Chisleacov — și al stratului social din care face parte — personalitatea, a dispărut; ceiace plutește pe valurile roșii e o epavă...

Descrierea evoluției lui Chisleacov e convingătoare: P. Romanov este deci un scriitor de talent. Însă tendința romanului său, „linia” sa, ne duce prea departe; pe această cale nu-l mai putem urma. Drumurile noastre se despart și siliți sîntem să coborîm din căruța lui.

* * *

Fiecare autor e în drept să se servească de culorile care-i plac. Pasta se poate pune cu pensula, cu lopățica și chiar cu degetul; asta-i o chestie de tehnică. Deși pictorii iscusiți preferă pensula. Nimeni nu-i poate interzice să se folosească și de cuțitul satirei, cum i se pare lui mai bine. Liber e să-și calomnieze și chiar să-și asasineze eroii. Codul penal nu pedepsește astfel de crime.

Singurul lucru interzis oricărui scriitor e asasinarea cetitorilor și mai cu samă a cetitorului obligat să-l cetească, cum e, de pildă, criticul literar.

În această privință, nici o teamă: P. Romanov este, deși bolșevic, un om tare cumsecade. Devine însă asasin, cînd începe să *generalizeze*.

Aici e punctul nevralgic.

Foarte puțini scriitori știu să se ferească de această molimă literară. Un duh rău îi îndeamnă să sară ca țapii peste zaplaz. Și generalizarea se răzbună, se răzbună numaidecât...

Ce rost are, de pildă, fraza cu care autorul își încheie romanul: „Pentru trei perechi de ciorapi poți avea oricare ru-soaică”?

Asta-i, într'adevăr, părerea lui Romanov despre compatrioatele sale sau e mai mult o frază de efect, pentru un sfârșit de roman ?

Ar fi de prisos să-l contrazicem pe d. Romanov, dar chiar așa „*mélange*” n'o fi nici în Rusia sovietică. Parcă mai dispuși sîntem să credem că Romanov, care-i purtătorul unui nume atît de nobil și antibolșevic, e pur și simplu un om rău crescut. Indrăzneala nu e chiar un atribut indispensabil talentului. Apașii se folosesc de-un limbaj și mai necuviincios, cu toate astea nimeni nu-i consideră scriitori... Și fiindcă trăim în anul comemorării lui Goethe, nu se va supăra nimeni, dacă vom mai adăuga că talentul se împacă de minune cu buna creștere.

Evident, or fi multe amatoare de trei perechi de ciorapi în Rusia descălțată, or fi mai multe decît în restul Europei — unde sînt destule amatoare de ciorapi, deși ciorapii nu sînt atît de rari ca în Rusia — dar concluzia, *generalizarea*, la care ajunge Romanov mă revoltă, deși nu sînt agentul de moravuri al lui Dumnezeu în districtul est-european.

Această grosolanie e semnificativă, fiindcă nu iartă nici pe femeile intelectuale, și-i instructivă, fiindcă a fost aprobată, — din moment ce a trecut, — de către cenzura oficială.

* * *

În rezumat: efinătatea echivalentului celor trei perechi de ciorapi trebuie înțeleasă ca un simbol al decăderii „*intelligenției*” care a renunțat, ca să zicem așa, la persoana ei morală.

Și acum, o întrebare care se impune, fără voia noastră:

— Romanov, care n'a renunțat, a oferit gratis concluzia sa noului regim, sau a vîndut-o pentru trei perechi de ciorapi ?

Și într'un caz și într'altul, situația lui de intelectual nu e mai de invidiat decît aceea a eroului său, Chisleacov. Satira lui Romanov e autosatiră inconstientă, oportunism de intelectual zdrobit de ciocanul simbolic al regimului.

În noua sclavie pe care ne-o pregătesc cu atîta rîvnă profeții din dreapta și din stînga e loc pentru toate clasele sociale, numai pentru intelectuali nu-i loc. Colhozul și producția în serie exclude libertatea de gîndire și deci pe exponenții acestei libertăți.

F. Dima

Cronica ideilor

Trădarea istoricilor.

În Mai 1841, tânărul Lassalle — avea atunci 16 ani — într-o scrisoare adresată tatălui său, îi împărtășește hotărîrea de a se dedica studiului istoriei, „știința cea mai importantă și mai vastă din lume”, singura demnă de a preocupa un spirit dornic de a înțelege problemele cele mari ale umanității.

Fără îndoială, cînd scria acele rînduri de entusiasm, viitorul revoluționar german concepea într'un anumit fel istoria și conținutul ei, în orice caz pe un plan cu totul diferit de acela pe care ne-am obișnuit a considera astăzi ceiace continuăm a numi știința istoriei. În cadrul vast al celei mai cuprinzătoare dintre marile discipline culturale, nici Lassalle, nici maestrul său Hegel — și deasemeni nici unul dintre numeroșii autori de filozofie a istoriei de la începutul veacului trecut — nu situa vreuna din preocupările obișnuite ale profesorilor noștri de istorie, cristalizate în broșurile subțirele și nici odată răsfoite măcar sau în comunicări academice pasionate despre prețul puiului de găină, în cutare tîrg din cutare țară, cu o sută de ani în urmă.

Pentru spiritele preocupate de problema destinului umanității, de la începutul secolului trecut, istoria apărea ca suprema revelație. Generațiile care au precedat și pregătit tragicul 1848 — dată care a însemnat dezastrul atîtor idealuri, definitiv răpuse de apăsarea reacțiunii bonapartiste sau bismarckiene — credeau în virtuțile minunate ale istoriei, știință care avea să învețe popoarele ceiace a fost, pentru ca din cunoașterea adîncită a trecutului să desprindă legile precise care aveau să le cîrmuiască viitorul, legi tot atît de neclintite și neînduplecate ca și acelea ale matematicii sau astronomiei.

Pînă la Giovanni-Baptisto Vico — sau mai exact pînă la cunoașterea operei sale, care a survenit jumătate de secol

după moartea sa — istoria fusese un amestec căruia nici cea mai binevoitoare indulgență nu-i putea găsi o cit de vagă aparență științifică. Cronici de o valoare mai mult literară — dacă o aveau! — anale omițind, firește, evenimentele care ar fi interesat mai curind posteritatea, istoriografii avînd valoarea lucrărilor de laudă plătite de cei interesați, — nimic din toate acestea nu putea mulțumi un cugetător hotărît să desprindă învățăminte din înșirarea aceia de amănunte fără legătură între ele, din succesiunea aceia de fapte și împrejurări care nu dovedeau existența unei logice sistematice în ordinea și perspectiva lor.

Tot ceiace se pretindea a fi istoria omenirii de la începuturile scrisului, decînd s'a început a se simți nevoia cunoașterii a ceiace a fost înaintea noastră — nu atît pentru a deduce din aceasta lămurirea celor ce trăim, ci dintr'o necesitate puțin clară de a ne căuta rădăcinile în timp — trebuia primit cu cea mai hotărîtă neîncredere: cu neîncrederea covenită pentru tot ce pornește din ignoranță, din patimă, din fanatism sau din interes.

Cît timp cei care scriau istoria — curteni nemulțumiți sau lingușitori, călugări fanatici sau ignoranți, și mai ales, oameni plătiți pentru aceasta — nu stăpîneau un sistem științific care să le îngăduie a înțelege frămîntarea și măreția a tot ce este un moment din viața unei colectivități, nu se putea vorbi ca de o operă de valoare de ceiace veacurile adunaseră în biblioteci ca închipuind imaginea a ceiace fusese viața lor.

Niciodată, poate, o generație nu și-a impus — pe terenul intelectual — o misiune atît de grandioasă: să desprindă din înșirarea incoherentă a întîmplărilor mărunte sau mărețe, pomenite în mii de tomuri răvășite și roase de mucegaiul vremii, un sens limpede și hotărît, animat de suflul vieții.

Definiția lui Michelet: „istoria este o reînoire”, o reînviere a tot ceiace a fost viața, gîndurile și sufletul unui moment dat din trecutul umanității, ar putea servi de deviză încercărilor de început de veac ale generației care a gîndit între revoluția de la 1789 și aceia de la 1848.

Dar — este o tragedie a vieții care face ca niciodată începutul unui secol să nu samene cu sfîrșitul său. Este eternul conflict dintre generații, care se succed, dar nu se aseamănă, și care face totdeauna ca idealul unuia să se situeze la antipodul preocupărilor celeilalte, acolo unde tronează disprețul și bătaia de joc pentru ceiace a frămîntat cugetarea și simțirea generației înaintașe.

Secolul al optsprezecelea, început în libertinajul și scepticismul la modă pe timpul Regentului, avea să sfîrșească în acea deslănțuire poate unică de patimi și fanatism care a fost revoluția franceză; tot astfel secolul următor, născut cu fră-

mîntarea de idei generoase care aveau să rămînă în amintirea oamenilor, legate de anul ascensiunii lor supreme — 1848 — pentru ca mai tîrziu să se poată vorbi ironic și cu milă de spiritul dela 48, cum nepoții ireverențioși vorbesc de toaletele de pe vremea bunicii, tot astfel acest nefericit secol XIX-lea, de care ne leagă toate fibrele ființei noastre, s'a sfîrșit în falimentul lamentabil al tuturor idealurilor celor născuți odată cu veacul, în ambianța aceia de descurajare tristă și lipsită de orice suflu de viață ai anilor 90. E aceea stare de spirit căreia Francezii i-au zis „fin de siècle”, nu atît fiindcă în timp corespundea unui final de veac, cît mai ales fiindcă însemna un apus de aspirații, prelungit pînă la războiul din 1914, început de era nouă, ale cărei aspecte viitoare nimeni nu le poate hănuî.

După 1848, cei care scriu istoria deviază de la ceiace înainte de această dată credeau a fi misiunea lor. Sub influența noilor împrejurări — sporirea autorității statului, întărirea clasei burgheze care părăsește spiritul frondeur al celor nemulțumiți cu orînduiala socială, pentru a adopta pe aceia mulțumită de sine a oamenilor care au ajuns unde au vrut — bieții istorici își dau sama că rolul lor este bine definit: el nu poate fi altul decît acela de susținători ai regimului, oricare ar fi el, fiindcă în afara acestui rol n'au nimic de așteptat, de la nimeni.

Căci dacă un Michelet putea să impregneze cursului său de istoria Franței un caracter care nu convenea regimului la putere, el știa că studenții săi și, dincolo de aceștia, spiritele libere ale timpului vibrau armonnic cu aspirațiile lui, atît de voilent, încît puteau impresiona un regim politic conștient de fragilitatea situației sale.

Cînd însă, după lovitura de stat de la 2 Decembre 1851, în Franța, și după înmormîntarea definitivă a spiritului faimoasei „ere noi”, în Prusia, — pentru a ne ocupa numai de istoricij mai importanți ai veacului, — era evident că ideologia de la 48 apusese pentru totdeauna, revirimentul fu complet; istoricii se întoarseră la matcă, amintindu-și că în afară de zidurile universităților, care erau ale statului, și de rîndurile publicului cetitor, care era exclusiv burghez, atmosfera era distrugătoare pentru existența lor.

De aceia, fără șovăire, profesorii de istorie și cercetătorii de profesie se puseră în slujba regimului și claselor posedante: conservatori atunci cînd o primejdie apropiată amenința regimul și clasa la putere, ca Taine, care fiindcă văzuse deaproape Comuna din 1871, se speriasse pentru totdeauna și căpătase groază de orice revoluție, după observația chimistului Berthelot — ceiace era o predispoziție recomandabilă pentru cineva care avea să scrie istoria Marei Revoluții ;

liberali și republicani, cînd Franța oficială deveni republicană; iacobini intransigenți, cînd partidul radical veni la putere; filoruși, în preajma alianței cu Alexandru al III-lea și Nicolae al II-lea, și — firește — germanofobi furibunzi, după 1914, ca Charles Andler, care o viață întreagă se dedicase studiului germanisticii, pentru ca la bătrînețe să-și descopere o dușmănie de comandă pentru tot ce era german.

Și mai caracteristică încă, era starea de spirit a profesorilor germani, înhămați cu entusiasm la politica oficială, fie că cel care o conducea era Bismark, fie că era Wilhelm al II-lea.

N'a fost atitudine politică a unuia sau a celuilalt care să nu fi fost precedată sau secondată — după împrejurări și instrucțiuni — de istoricii timpului, și în orice caz proslăvită de aceștia. Răsboiul pentru Schleswig-Holstein, răsboiul contra Austriei, cel de la 1870 contra Franței, urmat de anexiunea Alsaciei-Lorenei, Kultur-Kampful și, după Bismark, toate războielele Kaiserului, lupta pentru o marină puternică, politica sa colonială și în general toate atitudinile și gafele Împăratului Wilhelm al II-lea, care au contribuit la pregătirea terenului favorabil izbucnirii răsboiului european, au găsit adeziunea completă și niciodată refuzată a profesorilor și istoricilor germani, dintre care cel mai ilustru — din acest punct de vedere — H. von Treitschke, e și autorul teoriei supremației rasei germane.

Am luat numai exemplul Franței și Germaniei, pentru că acolo împrejurările ar fi permis întrucitva o independență mai mare din partea oamenilor de știință, neglijînd intenționat pe aceia care, profesînd sub un regim absolutist sau intolerant, erau nevoiți să scrie după comandă, ca în Rusia, Austro-Ungaria sau în țările balcanice. (Ca o exemplificare a sistemului, voi pomeni de o măsură recentă a lui Mustafa Kemal care de curînd — relatează o gazetă engleză — a ordonat istoricilor turci să refacă pe noi baze istoria otomană, mai ales în ce privește originile, indicîndu-le o nouă versiune a acestei chestiuni, compatibilă cu aspirațiile viitoare (!?)

Istoricii însă n'au înțeles să pășească pe calea libertății de gîndire și cercetare, ci s'au pus cu entusiasm la dispoziția celor care dețineau puterea și onorurile: cite atitudini și teorii științifice nu-și au originea în rîvna după o demnitate sau după o decorație! (Germanii suprimînd prin Constituția de la Weimar orice fel de decorații, și-au pierdut simpatiile printre cei mai mulți dintre istoricii europeni: poate de aceia la congresul de bizantinologie de la București, de acum cîțiva ani, nici n'au mai fost chemați, ca niște oameni de la care nu era nimic de așteptat.)

Și rezultatul n'a putut fi decît cel firesc: pierderea în-

crederii în această pretinsă știință, pentru care adevărul nu-i unul și același, ci este în funcțiune strînsă de coniecturile politice ale momentului, de interesul regimului la putere sau de ambițiile personale ale istoricului.

Ce încredere putem avea în istorie, cînd din aprofundarea ei nu se desprinde cunoașterea a ceiace-i formează obiectul, ci o nedumerire crescîndă, sporită de fiecare încercare nouă de a-i pătrunde tainele; cînd asupra aceleiași epoci, de ex. Revoluția Franceză, istoricii se contrazic vehement, după cum le dictează regimul pe care-l susțin sau clasa în slujba căreia s'au pus; cînd asupra aceleiași personalități, bunăoară Napoleon I, părerile cele mai autorizate diferă atît de hotărît, după teoriile politice și naționalitatea celui care le enunță ?

Istoricii secolului trecut și cei contemporani au compromis istoria, trădînd spiritul înaintașilor lor. Ignorăm înțelesul adînc al vieții care a frămîntat generațiile dinaintea noastră. așa cum, într'un discurs celebru, fizicianul Dubois-Reymont a mărturisit că ignorăm înțelesul adînc al naturii.

Și în fața contrazicerilor repetate ale celor care dețin cheile misterului, în fața micimii oamenilor și a patimilor care-i mîină, în fața intereselor și poftelor de care se lasă conduși cei care scriu istoria, este poate locul să repetăm cu același om de știință că niciodată nu vom cunoaște adevărul, nu pentru că taina este de nepătruns, cum este cazul la care se referea Dubois-Reymont, ci pentru că cei puși în slujba lui îl țin ascuns de înțelegerea noastră.

Ignoramus et ignorabimus, spunea fizicianul german despre taina naturii; și o putem repeta în ceiace privește aceia a trecutului.

Și este păcat, fiindcă în fiecare dintre noi vibrează nostalgia după înțelegerea unor timpuri fără a căror pătrundere nici timpul nostru, nici cel ce va veni nu-și capătă înțelesul întreg.

Și, mai ales, fiindcă prin supunerea lor la exigențele meschine ale temporalului, istoricii contemporani au trădat speranțele pe care generoșii de la 48 și le-au pus în „știința cea mai importantă și mai vastă din lume”, cum spunea atît de entusiast tînărul Ferdinand Lassalle, acum 90 de ani.

Manuel Menicovic

Miscellanea

Eclipsă de minte.

Acum zece ani, vrînd să definesc din punctul de vedere sociologic fizionomia momentului istoric pe care îl trăim, spuneam că, mai presus de toate crizele mai mult sau mai puțin economice și morale, există una care le domină pe toate: este o criză a înțelegerii generale aplicată la desfășurarea evenimentelor istorice. „Inteligența omenească suferă o eclipsă” — scriam acum mai bine de un deceniu într'un număr al acestei reviste.

Intîmplările ultimilor ani și tot ce am putut ceti sau auzi din diversele conversații particulare cu tot soiul de oameni confirmă această întunecată ipoteză. Intr'adevăr, este pînă la un punct explicabil ca interese personale să falsifice cuiva obiectivitatea în judecări. E omenesc ca mintea noastră, oricît ar fi ea de bine înzestrată, să fie obnubilată atunci cînd considerații de avantaje particulare, de bani sau de ambiție, intră în joc. Și nu ar fi atunci corect să vorbim de o eclipsă a inteligenței numai pentru atîta lucru.

Situația este însă mult mai gravă. Asistăm astăzi la spectacolul unor cetățeni care spun prostii sau nu vor să creadă explicații raționale, chiar atunci cînd aceste lămuriri se acordă cu interesele lor —, și asta într'un moment cînd interesele lor se găsesc într'o stare vecină cu bancruta. Avem net impresia unui instinct de conservare oarecum întors pe dos. Oamenii se apără împotriva sugestiilor care i-ar putea salva. Prin atitudinea lor, ei amintesc înțelepciunea dictonului : „Quos vult perdere Jupiter dementat prius”, adică atunci cînd zeii vor să piardă pe cineva, încep prin a-i lua mințile.

Dar să lăsăm reflecțiunile și să trecem la fapte.

În momentul acesta criza generală prezintă următoarele paradoxale caractere. Peste o sută de milioane de oameni n'au ce mânca, și alți peste o sută n'au cui vinde mîncarea. Și asta

numai în jumătate din Europa, căci lăsăm la o parte Rusia, China și India, unde mizeria și moartea în masă sînt endemice și întinse asupra unei populații de aproape un miliard.

După cite vedem, criza în Europa (și deci în toată lumea, căci în sistemul complex și solidar al economiei contemporane totul converge spre Europa) este dublă. În cele 11 state industriale apusene e supraproducție de articole manufacturate, șomaj și subproducție de articole alimentare; în cele 11 state agrare din răsărit e supraproducție de grîne și mizerie generală. Dar — cum foarte bine spune d. Heinemann — faptul că-s două crize nu agravează problema, ci o simplifică, deoarece aceste două crize sînt de așa natură încît se rezolvă una printr'alta. Locuitorul est-european e un țaran capabil să-și ridice la un nivel de trei ori mai mare capacitatea lui de consumație. Pentru asta nu are decît să-și intensifice producția agricolă și în schimbul acestui surplus să cumpere articole manufacturate din apus, furnizînd celor peste zece milioane de șomeri de lucru, iar industriei din apus comenzi.

Numai că, la acest raționament, agricultorii replică invariabil: cum o să credem noi că soluția vine dintr'o intensificare a producției, de vreme ce piața geme de grîne nevîndute?

Răspunsul la aceasta e simplu, și a fost dat de strălucitul economist francez Délaissi.

Un chintal de grîu românesc și un chintal de grîu canadian (de aceeași calitate) se vînd la Liverpool pe același preț. Totuși grîul românesc, cumpărat la fermă, costă cu aproape 20% mai efitin decît grîul american vîndut pe loc. Dece? Pentru că acest handicap avantajos grîului european este mîncat pe drum, prețul transportului din Muntenia pînă la Liverpool fiind așa de mult mai mare decît acel din Canada la Liverpool încît asta compensează avantajul.

Consecințele sînt clare. Dacă transportul și tot acel aparat de „relațiune” pe care economiștii germani îl numesc „Verkehr” (adică drumuri, șine, antrepozite, bănci, silozuri, telegraf, telefon, poștă, etc...) ar fi în Estul european la nivelul celor din Canada, atunci grîul unguresc sau polonez ar bate pe cel american; ceva mai mult: s'ar putea tripla producția lui, căci englezul, bunăoară, *poate* cumpăra, la egalitate de preț, mai bine grîu românesc, căci îl *poate plăti* cu marfă industrială; pe cînd în America articolele manufacturate sînt mai greu de plasat, America fiind ea însăși producătoare de asemenea lucruri, și poate pe un preț mai scăzut.

Așa dar, toată criza se concentrează asupra unei crize unice: aceia a mijloacelor de relație, a transporturilor în deosebi, și printre acestea în special a drumurilor care leagă diferitele gospodării agrare cu porturile și cu gările.

Pentru ca Europa răsăriteană să ajungă la un nivel de

transporturi egal cu Cehoslovacia ar trebui ceva mai puțin ca 3 milioane de dolari. Sumă ușor de procurat, căci Europa apusană suferă actualmente de capitaluri neîntrebuințate (numai Franța dispune de peste 1 miliard de dolari); și aceste capitaluri ar fi poate dispuse să se angajeze într-o întreprindere care — ca aceasta — este printre singurele productive în situația actuală, și mai este și de natură să angajeze solidar guvernul tuturor celor 11 state est-europene.

Toate aceste explicațiuni — la care se pot adăoga și o sumă de detalii tehnice de aplicare și de finanțare — au darul să lase cu desăvârșire reci pe diverși interlocutori români. Dau din umeri, nu găsesc, bine-înțeles, nici-o obiecție de făcut, dar zîmbesc superior și trîntesc cu multă filozofie cuvîntul: „utopie”; asta e — zic ei — bun pe hîrtie, dar în practică e cu totul altfel (dece? — nu ni-o spun). Mai bine s'ar face o lege care să desființeze datoriile, alta care să desființeze camăta, apoi un războiu al Europei contra Rusiei ca să împiedice „dumpingul” sovietic, apoi o mîină de fier la guvern (uite Mussolini, ce strună merg lucrurile acolo), etc., etc... Zadarnic le spunem că orice moratoriu e un dezastru, căci e paliativ și nu remediu; că dumpingul sovietic e o gogoriță, că dictatura e o nenorocire, că Italia e țara cea mai ruinată din Europa, etc., etc... Și apoi, între timp, ne-am depărtat de miezul discuției, de chestia transporturilor, acel punct nevralgic al întregii probleme. Și încercăm să revenim. Și reluăm da capo toată povestea cu chintalele de griu; iar interlocutorul ne privește cu ironie, și cu aerul de a spune: „se cunoaște că nu ai argumente, de vreme ce bați capul cu același și același lucru pe care-l pisălogești indefinit. Pe mine nu mă încurci cu utopii. Nu bătînd apa în piuă cu aceleași argumente ai să mă convingi”.

Și atunci avem noi aerul că sîntem proști, că n'avem logică și că plictisim lumea. (Căci prostia e mai contagioasă ca lepra; din contactul intelectual cu un om prost sau prostiț eșim noi înșine mai proști decît însuși acela care ne-a contaminat).

Ceiace-i deasemeni remarcabil în toate acestea este că astfel de conversații le țineam eu, care nu-s agricultor, cu oameni care sînt agricultori, care sufăr mult de pe urma crizei și care au enorme interese ca ea să fie tranșată. Este un fel de imparțialitate și de obiectivitate în imbecilitate care e de o înaltă și exasperantă frumusețe...

Așa că, pe deasupra tuturor crizelor de supraproducție, subproducție, subconsumație, șomaj, incoerență legislativă, etc., etc. —, există o formulă mai generală care exprimă perfect diagnosticul boalei; această maladie este nu atît un deficit de avuție, cît o eclipsă de inteligență... — *D. I. Suchianu.*

Parabola protecționismului.

Ziua de 5 Februarie trebuie să fie însemnată în carnet. E o dată istorică.

Anglia a zăvorit porțile. Ca și lupii, mărfurile străine nu vor mai putea intra în țara Albionului.

O întrebare numai: cum vor eși mărfurile engleze, dacă porțile au fost închise ?

Cu prilejul discuției: comerțul liber sau protecționism? un deputat a făcut o remarcă în spiritul lui Dickens. A spus: mă frământ de mult să inventez un gard de sîrmă prin care găinile mele să treacă în grădina vecinului, dar ale lui să nu poată pătrunde în grădina mea...

Dar, logică și interes sînt două lucruri diferite.

Conservatorii engleji cred că protecționismul este în interesul lor. Și protecționismul a învins cu concursul ex-labouristului MacDonald.

Sedința dela 5 Februarie din Camera Comunelor a fost o zi memorabilă în istoria parlamentului englez. Momentul a fost solemn, ca la o înmormîntare de clasa întâia. După o agonie destul de lungă, organismul puternic manchesterian a cedat însfîrșit și liberul-schimb și-a dat ortul... conservatorilor.

Discursul funebru l-a ținut d. Neville Chamberlain, fiul celebrului Iosif Chamberlain care a încercat zadarnic, cu 90 de ani în urmă, să impună țării sale sistemul protecționist.

Ceiace n'a reușit tatăl, a reușit fiul.

Cea mai mare satisfacție a simțit-o, desigur, d-na Chamberlain, văduva lui Iosif și mama lui Neville. Ea a fost de față, în sala parlamentului englez, la înfrîngerea soțului și la izbînda fiului. Ea a tremurat în atmosfera de ghiată de acum 30 de ani și a înădușit în căldura entuziastă de deunăzi.

Insoțită de spiritul protecționist al junkerilor prusieni din epoca wilhelmiană, umbra lui Iosif Chamberlain plutea radioasă în Camera Comunelor. Chamberlain-junior a dat ochii peste cap și urmărind în tavan umbra lui tată-său a exclamat:

— Opera lui nu s'a pierdut în zadar. Inițiativa-i se înfăptuește în momentul actual...

Mare entuziasm, ca la un banchet cu șampanie și icre negre. Biata d-nă Chamberlain plîngea de bucurie, plîngea britanic ca să n'o surprindă nimeni.

Scurt: în lupta dintre purcelul la tavă și codrul de pîine neagră, a învins purcelul.

Cu alte cuvînte: înfrîngerea e de partea parlamentarismului și, implicit, a Marii Britanii, iar izbînda e de partea ghiordanilor aristocrați dela răsărit de Elba.

Cuvîntul lui Herbert Samuel, exponentul liberalismului englez și ministru în guvernul conservator al laburistului MacDonald, a fost o predică adresată știucilor. Mr. Baldwin și-a acoperit fața cu minile și a tăcut...

Nimic nou, ci încă o verigă dintr'un lanț. O scenă analoagă s'a mai petrecut cu un sfert de veac în urmă și în Reichstagul german. Atunci, după înăsprirea legilor de înfometare a populației germane — protecționism impus de conservatori în folosul lor — a luat cuvîntul socialistul temperat Paul Singer, prevenindu-i că pun singuri lațul de gîtul regimului burgez. A fost o predică în pustiu....

N'a fost deci nevoie decît de 30 de ani pentruca prima și ultima verigă a lanțului să se încheșteze.

Saltul mortal al capitalismului, în țara clasică a tuturor libertăților, inclusiv negoțul, e un fapt împlinit.

Aidoma, se repetă fatalitatea dintr'o veche parabolă persană.

Prevenit că va muri în cutare zi în capitala imperiului, un prinț persan a înhămat, în ajun, caii cei mai buni și a plecat departe, ca moartea să-i piardă urma. După o goană nebună, s'a oprit lîngă o fîntînă, ca să adape caii istoviți.

Aici, suita prințului opri pe un drumeț supt de oboseală, careș părea și mai grăbit decît stăpînul lor.

— Trebuie să fiu pînă diseară în Capitală, și mai am de făcut o bucată mare de drum. Il caut pe prințul cutare... Și mi-e teamă că n'o să ajung la timp...

— Prințul e aici... Uite-l!...

— Ah, ce bine a făcut că mi-a scurtat drumul... Eu sînt ingerul morții!... — *F. Dima.*

Naționalitățile în Rus'ă Sovietică.

Formele nouă ale vieții sociale din Uniunea Sovietică atrag din ce în ce mai mult atenția europenilor.

Călători de toate nuanțele străbat noua republică, pentru a descoperi schimbările mari intervenite. De la cărțile mai vechi ale lui Durtain și Hodann pînă la cea mai nouă a lui Chadourne, s'au publicat zeci și sute de volume, detractoare sau entuziaste, asupra stărilor de lucru de acolo.

R. Broda, de curînd întors din U. R. S. S. consacră în *American Journal of Sociology* un interesant studiu desvoltării vieții naționale de acolo.

Pe cînd în Occident, înmulțirea mijloacelor de comunicație rapidă și interdependența din ce în ce mai accentuată a relațiunilor economice au dus la unificări culturale și lingvistice, — și acest fenomen se poate observa mai cu samă pe teritoriul Statelor-Unite ale Americii — în Europa centrală și în Rusia, majoritatea naționalităților subjugate s'au trezit la o viață națională nouă.

Peste 100 de grupări etnice, care nu posedau, pe vremea țarismului, nici limbă scrisă, nici literatură — în afară, poate, de un folklor primitiv — și nici conștiință națională, duc astăzi o existență autonomă.

Aceasta se datorește politicii inaugurate de Soviete pentru a distra atențiunea dela marile transformări sociale, ce se produc.

Sub țari, imperiul era stăpînit de o singură naționalitate, care-și impusese tuturor celorlalte graiul său. Prin analfabetism și interdicțiuni de tot soiul, se împiedicase dezvoltarea vreunei alte culturi. Au putut supraviețui popoarele, cu veche tradiție culturală, din Polonia, Finlanda și Provinciile baltice. Aceste popoare s'au separat azi de Rusia. Dar în interiorul ei au rămas — pe lângă populația majoritară și două grupuri compacte din Transcaucazia: Georgienii și Armenii — un total de 187 națiuni diferite, vorbind 151 limbi. Un adevărat mozaic social.

Toate aceste națiuni au astăzi o puternică mișcare culturală proprie.

În Ucraina, care înainte de războiu, aproape n'avea literatură, s'au publicat numai în 1923 trei mii de cărți.

Georgia are două societăți literare: una a futuriștilor și cealaltă a scriitorilor academici. Literatura națională armeană se concentrează la Erivan, unde se află și un conservator de muzică armeană, cu 365 studenți.

Evreii își au pretutindeni școlile și gazetele lor, în idiș sau ebraică. Centrele lor mai însemnate sînt la Bukhara și Samarkand, unde apare un mare cotidian ebraic.

În Aserbaigian, se constată dezvoltarea unei literaturi dramatice turcomane. Bașchirii, a căror republică a fost printre cele dintîiu înființate după revoluție și care erau aproape totalmente analfabeți, au astăzi 8 școli normale pentru instituții, 5 școli agrare, 1 școală de medicină, 17 școli industriale, 87 școli secundare și 2945 școli primare. În afară de asta, 2 teatre de stat, 6 muzee, 14 biblioteci, 112 săli de lectură, 76 cinematografe, 112 școli politice, 891 grupări sportive naționale și cîteva mii de aparate de radio.

Din impuls oficial, se alcătuesc culegeri de cîntece populare pe la Calmucii de pe Caspică și la Usbekii din Asia centrală.

Caracteristică este tendința de a se adopta, în cele mai multe limbi, alfabetul latin, ceea ce va aduce o apropiere mai mare de cultura occidentală.

Guvernămîntul central încurajează, după cum s'a spus, aceste mișcări, lăsînd pe mîna guvernămîntelor locale naționale instrucțiunea publică, justiția și afacerile interne și rezervîndu-și administrarea și dirijarea economică, militară și politică.

Întrebarea cea mare a viitorului este dacă simpla centralizare economică este suficientă și dacă aceste forțe centrifugale spirituale ale naționalităților trezite la viață nouă nu

vor duce la destrămarea unității republicii federale sovietice.

Un „mister“ asiatic.

Se știe că, la baza teatrului modern, stau reprezentațiile religioase, numite *mistere*, care, în majoritatea cazurilor, reproducuero patimile calvarului. Aceste mistere se desfășurau în piețele publice, cu o decorație și figurație bogată, la care participa câteodată tot publicul adunat să privească. În felul acesta, se crea, în masele populare naive ale vremii, o stare de exaltare religioasă, în cursul marilor sărbători creștine. Aceste reprezentații, date la început numai de călugări și în cadru strict creștin, s'au impregnat cu timpul de elemente profane și au trecut în mâna actorilor de profesie, laici, care se constituiau în trupe speciale, cum a fost celebra „Compagnie de la Passion”.

Din aceste obiceiuri medievale, a rămas astăzi, ca un anacronism curios, reprezentarea în cadru imens, a Patimilor, în orașelul Oberammergau, unde întreaga populație participă la evocarea evenimentelor dela începutul creștinismului.

Curiozitatea științifică, de dată recentă, a Europeanilor pentru viața socială a sutelor de milioane de indivizi, ce se sbat și suferă pe întinderile nesfârșite ale continentului asiatic, a scos la iveală existența unui mister mahomedan, printre munții stincoși ai Persiei.

Descrierea acestui obicei curios o dă sociologul A. E. Suthers în *Contemporary Review*.

Islamismul este din toate timpurile împărțit în două grupe: *suniții*, cei mai numeroși, reprezentanți ai ortodoxiei, și *șiiții*, o minoritate cuprinzând tot poporul Persilor. Această a doua grupă, rămasă credincioasă lui Ali, cumnatul profetului, sărbătorește cu un fast deosebit, moartea urmașului șefului lor.

Originile istorice ale ceremoniei sînt următoarele: După ce Jezid a ocupat califatul Damascului, asasinînd pe Ali și pe unul din fiii lui, Hussain, al doilea fiu al acestuia, se pune în capul unei răscoale în contra dușmanului său. Insoțit de soțiile, frații, copiii săi și de cîteva sute de soldați credincioși, pornește din Mecca.

Pe drum, în cîmpia Kerbela, din preajma Babilonului, întilnește o trupă de 3000 de siriaci. Hussain preferă să moară decît să se predea și, în lupta ce se încinge, este ucis, capul său fiind purtat ca trofeu crudului Jezid. Sfirșitul său tragic s'a petrecut în ziua a 10-a a lunii Muharram, anul 680.

De atunci în fiecare an, la aceeași dată, adepții Șiiți din satul En-Nabatieh reproduc aceeași scenă. Cu cîteva zile înainte, se înalță o clădire specială, Hussaineia. În seara de 9 Muharram, toată populația se strînge în fața clădirii, pe ve-

randa căreia iau loc *ulema*-lele și *mullah*-ii. Unul dintre aceștia, cîntînd cu voce tristă, reamintește credincioșilor istoria tragică a familiei lui Ali. Apoi, toți intră în interior, unde se află vreo 50 de oameni, desbrăcați, ținînd în mîni candelile cu lumini pîlpîitoare, care proiectează pe pereți și pe tavan umbre stranii și care măresc, cu coloanele lor de fum sufocant, căldura ce domnește în interior. Punînd jos vasele cu lumină, actorii dramei încep să se isbească, nebuni, în piept și să întoneze un cîntec ritmic și jalnic: „Illa Ali! Illa Ali! Illa Ali! (Numai Ali)!”

Ceremonia durează un sfert de oră. O emoție așa de intensă nu poate dura mai mult. Una cite una, se sting luminile, ritmul încetinește, vraja se rupe. Sala se goleşte, încetul cu încetul.

A doua zi, în ziua de 10, e Vinerea sfîntă a întregii lumi șiiite. Cum mijesc zorile, poporul umple piața și Hussaineia. Un mullah predică mulțimii, exaltînd eroismul lui Hussain. Sub soarele cald al Sudului, se formează o procesiune, ce se îndreaptă spre locul unde se va desfășura reprezentația. Toți sînt cuprinși de o emoție puternică. Lacrimile curg din belșug.

Din mijlocul unui nor de praf, se desprinde grupul de tineri, care reprezintă oastea lui Hussain.

Cîțiva călăreți cu lănci lungi îi înconjoară: cavalerii lui Jezid. E atîta fanatism și entuziasm că se încinge o luptă crîncenă și adevărată.

Tinerii cad loviți rînd pe rînd, sînge bogat curge din răni nenumărate.

A doua zi toți se întorc la lucru, spălîndu-și rănilor numai cu săpun și apă. Și asta după zile lungi de isterism și violență, în căldură, praf și sînge.

Supraviețuirea acestui obicei, în mijlocul redeșteptării la viață nouă a Asiei, e, desigur, interesantă și explicarea fenomenului trebuie căutată în tendințele sentimentale ale sufletului nostru. Firea omenească pare a fi astfel făcută, că nici o religie esențialmente intelectuală n'ar putea-o satisface. În-săși religia rece a Romei, și cea raționalistă a Greciei s'au lăsat străbătute de exaltările sensuale ale cultului lui Isis și Serapis.

În orice caz, scoșînd la lumină moravurile necunoscute ale atîtor popoare, sociologia contribuie la cunoașterea intimă a sufletul omenesc. — C. Al.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Ilarie Voronca, *Incantații* (poeme). București, Editura «Cultura Națională», 1931.

Pină acum, o poezie de Ilarie Voronca înfățișa curioasă particularitate de a putea fi citită din orice loc, dela început, dela mijloc sau dela sfârșit, fără ca prin asta înțelesul ei să sufere. Aveai ciudata impresie că te afli deodată în mijlocul unui uluitor *bric-à-brac* de vorbe, metafore și imagini, printre rămășițele somptuoase ale unui palat din „O mie și una de nopți” după o năvălire barbară, sau într'un Versailles devastat de revoluție. Totuși, în chip și mai ciudat, această impresie se completa imediat cu sentimentul că toate aceste ruine erau rezultatul unei spontane, violente și proaspete izbucniri tinerești. Dezordinea aceasta vulcanică și impetuoasă dovedea elanul unui talent în plină dezvoltare mai degrabă decît lamentabila grandoare a unei splendide dezorganizări iremediabile. „Organele” nu erau „sfărimate”, „maestrul” nu era „nebun”. Era numai spectacolul unei veritabile sensibilități poetice care își căuta încă, cu înfrigurare, un mod de expresie.

În aceste „Incantații”, care reprezintă al nouălea volum al lui Voronca, aflu un vers plin de semnificație:

Se va deschide-o ușă în temnițele vorbeii...

Este un vers care se adaptează destul de bine la situația actuală a poeziei lui Voronca. Credem, într'adevăr, că pînă acum Ilarie Voronca a fost întemnițat în vorbe. Vorbele l-au amețit și l-au dezorganizat tocmai în epoca critică de dezvoltare a talentului. Tinerețea talentului a fost vijelioasă. Sufletul lui a făcut cu vorbele — baiadere înșelătoare și lascive — chefuri și orgii cumplite. A scăpat însă, ca prin minune, de paralizie progresivă, de delirium tremens și de nebulă. Asta e o dovadă că are talent adevărat și sensibilitate reală. Iată-l pornit pe calea vindecării depline. Poate că, din vechile lui pozne cu vorbele și imaginile, talentul lui va ieși înviorat. Deocamdată e sigur că „Incantații” reprezintă o serioasă convalescență.

Al. A. Philippide

Torberg, *Bacalaureatul elevului Gerber.*

Aproape în fiecare an, odată cu venirea căldurilor de sfârșit de lunie, vedem cum se strecoară, printre coloanele gazetelor, câteva rinduri anunțând, în stilul telegrafic al faptului divers, sinuciderea unui școlar.

Firește, plîngem pe părinți; dar acuzăm pe elev. Și abia dacă ne flutură puțin prin minte bănuiala că poate și profesorul a trebuit să fi exagerat puțin. Singurii care își dau sama de cum s'au desfășurat lucrurile în realitate sînt școlarii. Dar cuvîntul lor nu are pentru noi autoritate morală. Iar adulții, a căror opinie singură contează, nu-și mai aduc aminte de adevărata atmosferă a clasei. Rămîn profesorii — care-s fatal solidari cu colegii lor și deformați de spiritul corporativ.

Și aproape nimeni nu-și dă sama de ce lucru spăimîntător poate să fie persecuția în clasă. Dascălul are, asupra elevilor, o putere cum nici-un despot politic n'a putut avea vreodată asupra supușilor lui. Profesorul, cînd e rău și pe deasupra și abil (și deobicei răutatea este un dinamism foarte fecund, care creează spontan abilitate) — poate înnebuni pur și simplu pe victimă. Bietul copil ajunge o cîrpă; devine incapabil de a munci, incapabil chiar de a urî. Este cea mai groaznică tragedie această ucidere ipocrită, o ucidere „avant la lettre”, unde sinuciderea nu face decît să ratifice o moarte morală de mult consumată.

Pentru toate aceste motive cartea lui Torberg este o dată în Istoria etică a omenirii. Pentru prima oară sîntem puși să trăim în plină clasă, în atmosfera aceea atît de specială a școlii.

Este o întregă lume, o lume închisă, cu alte legi de gravitație decît societatea cea mare care o împrejmuiește. Apoi, lucru de asemeni curios, membrii acestui microcosm sînt în același timp membri activi și efectivi în macrocosmul vieții sociale generale. Dualism curios, oglindit într'o samă de manifestări, pe care talentul literar al lui Torberg le redă în chipul cel mai interesant.

Insfîrșit, miezul romanului este evoluția sufletească a elevului Gerber. Gerber este un școlar eminent. Dar are nenorocul să ofenseze pe profesorul Kurt, care e dirigintele clasei și un om, în cel mai deplin înțeles al cuvîntului, pervers. Această voință de putere maladivă ne este descrisă magistral, cu nenumărate amănunte interesante. Cît despre mersul treptat și sigur al elevului Gerber spre desnădejde, care ajunge finalmente nebunie pură și simplă, aceasta alcătuește una din cele mai fine și mai adînci analize psihologice din cîte am întîlnit vreodată în literatură.

Autorul posedă o neîntrecută artă a „discursului interior”,

a solilocului mental. Parcă ne-am coborî în sufletul personajului și am aluneca pe povârnișul misterios al asociațiilor lui de idei.

Deasemeni magistral ne este redat examenul final, examenul de bacalaureat. Din el se vede clar cum băiatul răspunde din ce în ce mai falș pentru că e distrus moralmente, și mai reiese, tot atât de clar, că totuși este un școlar eminent. Majoritatea comisiei observă acest lucru. Deaceia, în ciuda răspunsurilor anapoda ale elevului, acesta este trecut. Dar e prea târziu. Înainte de a se da rezultatul — și pentru că Gerber, care a suportat multe pînă acum, este incapabil să mai suporte... așteptarea rezultatului — se urcă pe fereastră și-și dă drumul de la al treilea etaj. E singura soluție. Gerber poate îndura orice, afară de un singur lucru: a trăi. Și este sfîșietor.

Apoi toată acca rețea de relații între dramele școlii și dramele de dincolo de școală; atmosfera de lichelism a clasei, panașată ici și colo de cîte un elan de cavalerism camarade-desc, toată această atmosferă complexă și adînc umană ne e descrisă în chip unic.

De altfel e, într'o privință, prima oară cînd ni se zugrăvește acest mediu special care e școala. Și prin asta, cartea pe lîngă valoarea ei literară, mai are și un profund interes documentar.

Iată de ce am putut-o ceti. Căci romanul e astfel tradus încît, dacă ar fi fost oricare altă carte, am fi svîrlit-o cît colo dela primele pagini. Căci este scrisă într'o romînească neînchipuită. La fiecare pagină ne umflă risul. Ceiace pentru o dramă este, fără îndoială, un destul de mare cusur. Am reprodus, într'un număr trecut al acestei reviste, sub titlul de „Iar romîneasca de după războiu” cîteva hilariante pasaje. Așa încît, dacă cetitorul știe nemțește, poate cunoaște minunata operă a lui Torberg în condiții mai normale. Totuși, trebuie să sfătuim chiar pe acei care nu înțeleg limba germană să citească „Bacalaureatul elevului Gerber”. Se vor indigna, de sigur, de felul cum a fost făcută traducerea. Dar dacă ăsta e singurul mijloc de a ceti cartea, cred că merită să se treacă pe deasupra acestui supărător obstacol.

* * *

Thomas Mann, *La montagne magique.*

Ceia ce-i uimitor la acest scriitor este întîlnirea, la el, a trei însușiri. Thomas Mann este în primul rînd un mare artist. „Forma” lui e de un estetism de cea mai bună calitate; este stilul simplu, sau mai corect „simplificat”, fără formule de efect, fraze-revolver și acuplări lexicale senzaționale. E stilul Flaubert sau Gide, stil unde calitățile sînt mai ales proprietatea și simplitatea.

A doua însușire a lui Mann este de ordin strict intelectual. Mann e un gânditor, un filozof. Ii place să descurce, din învăl-mășala evenimentelor, sensul logic și metafizic al lucrurilor. Din mulțimea de amănunte concrete el sculptează o idee generală care le cuprinde pe toate, și pe noi, cetitorul, într'insa.

Însfîșit, a treia calitate a lui Thomas Mann e „umanitatea literară”; vreau să spun prin asta puterea de a crea oameni vii, de a-i naște, în carne și oase, halucinanți de realitate. Și mai este uman și pentru că preferă pe oamenii mediocri celor așa-ziși superiori; îi găsește mai interesanți, mai autentici.

Dar să lăsăm autorul și să spunem câteva cuvinte despre carte.

* * *

E un roman în primul rînd foarte original prin subiectul lui. Pot afirma fără teamă că, aci, pentru prima oară în literatura universală se vorbește despre *maladie*. Desigur există cărți gen jurnalul Mariei Baskirtșef; dar acolo nu-i vorba de Boală, ci de pandaliile mai mult sau mai puțin neinteresante ale unei persoane care ne asasinează cu confidențe ne-cerute.

Thomas Mann a descoperit însă altceva — care e un profund adevăr — și anume că *maladia este una din marile categorii ale vieții*. Categorie în sensul cel mai filozofic al cuvîntului. Freud a descoperit că dragostea e una din categoriile fundamentale ale vieții. Simmel a arătat cum moartea e altă mare categorie a vieții. Mann a găsit ceva încă mai subtil; a găsit ceva care nu e nici moarte nici viață, ci amîndouă laolaltă; și acest produs strălucit este *maladia*.

Dar trebuie să prevenim pe cetitor. Thomas Mann ne descrie un sanatoriu de tuberculoși dela Davos. Atît și nimic mai mult. Nu face „teorii” asupra boalei cu B mare. Se mulțumește să ne prezinte lucrurile astfel încît noi, lectorul, sîntem obligați să teoretizăm cele văzute.

Atmosfera acestui sanatoriu e foarte curioasă. Este un grup închis, cu legi, rituri, credințe, eresuri, etichetă proprie, și chiar cu un fel de patriotism șovin, care constă într'un dispreț suveran față de „cei din vale”. Dispreț referitor atît la lucrurile spiritului (nenorociții dela șes trăiesc în preocupări meschine de carieră, de avere, de rivalitate, etc., în loc să se gîndească la lucrurile esențiale ale vieții), — cît și la chestiunile corporale (oamenii din vale duc un trai neigienic, își bat joc de trupul lor, îl canonesc și — să nu vă mirați de acest curaj — îl îmbolnăvesc...) Trebuie să fi văzut cum pensionarij Berghof-ului răspund cîte vre-unui frate, văr sau unchiu care vine să petreacă două-trei zile cu bolnavul. Vizitatorul dirdie în paltonul lui îmblănit, în timp

ce bolnavul merge calm, alături de el, în veston și fără pălărie. „N'ai să răcești?” — îl întreabă sănătosul. „Noi, cei de aci, nu răcim niciodată; noi nu sîntem niciodată bolnavi” — răspunde simplu și realmente fără fanfaronadă bolnavul.

Sanatoriul Berghof-ului ne prezintă Maladia așa cum e, și anume ca o luptă împotriva morții, luptă a cărei armă este... o exagerare a sănătății. Se numește sănătate o bună funcționare a organismului. Boala diferă de sănătate prin aceea că e o încă și mai bună funcționare a organismului. „Doftoriile” sînt paliative, nu medicamente. Boala nu se tratează cu hapuri sau injecții, ci cu suplimente de sănătate generală. Pacientul dela Berghof este pus la un regim de multiple excese: exces de oxigen, exces de alimente, exces de frig, exces de repaos, exces de mișcare. El face toate lucrurile cu o sistematică și calculată exagerare. Trupul său înregistrează o temperatură superioară celei normale, o temperatură de 37 și ceva, care e semnul strălucitor că înlăuntrul acelu corp toate funcționează mai tare.

Thomas Mann a ales cea mai tipică dintre boli, aceea unde este cel mai vizibil adevăratul tratament al unei boli; bolile se combat nu cu medicîine, ci cu sănătate. Boala e — cum spuneam — o rezultată a două forțe componente: viața și moartea. Din lupta lor se naște maladia, a cărei manifestare primă e „*temperatura*” — cel mai bun indiciu că este vorba de un supliment de sănătate menit să învingă moartea.

Pacienții lui Thomas Mann sînt strălucitor de sănătoși. Au toți o mină excelentă, culori în obraji, bună dispoziție, un moral ridicat, o foame de lup, un somn de copil scaldat, și un suveran dispreț pentru bieții oameni din vale. La Berghof boala e o instituție, o instituție venerată, și dacă ne gîndim bine, cu drept cuvînt venerată; căci boala nu-i altceva decît procurorul vieții răspunzînd și înfruntînd moartea. Maladia e arma cu care noi răpunem moartea; și această armă, consistă esențialmente dintr'un adevărat *tipar de sănătate nouă*.

„Zauberberg”, — adică lumea vrăjită din vârful muntelui. Și este într'adevăr acolo o triplă vrajă, isvorită mai întii din izolare, din calitatea de „grup închis”; al doilea pricinuită de exaltarea datorită stării de boală, de boală ridicată la rangul de instituție, de „Constituție a Regatului” Berghof; însfîrșit, a treia cauză a magiei este zăpada, decorul sclipitor de soare și de alb, decorul acela feeric din care anotimpurile sînt isgonite. Căci acolo, sus, nu există iarnă, toamnă, primăvară. Există zile de iarnă, cu zăpadă și viscol, cărora le urmează o săptămîină de verde și flori, pe care, în luna următoare, le vedem din nou dărîmate de vîntul încărcat cu fulgi de omăt. Această desrobire de legile anotimpurilor la care sînt supuși „cei din vale” dă și mai mult regatului din Berghof o atmosferă de vis, de situare dincolo de timp și spațiu.

Dar ce să mai continuu? Cetitorul și-a putut da sama din cele câteva explicații date ce carte originală e aceea de care ne-am ocupat, și pentfu ce, multă vreme, vom putea spune că una din cele mai întinse plăceri intelectuale am avut-o cetind „La montagne magique”.

D. I. Suchianu

* * *

André Gide, *Edip*.

Trupa Pitoëff a reprezentat la Roma drama lui Gide : „Edip”.

Trecîndu-și, pentru prima reprezentație, piesa peste graniță, autorul a vrut să demonstreze europenismul său și sfidarea prejudecății, care vroia ca publicul parizan să fie reprezentantul exclusiv și autentic al bunului gust. Ce e drept — după cum semnalează cronicarii teatrali — publicul roman a justificat părerea generală, căci a manifestat o totală indiferență pentru intelectualismul pur al teatrului gidean și al interpretării lui Pitoëff.

„Edip” nu este, cum ne-am putea aștepta, o tragedie. Caracterul ei îl definește însuși Gide într’o scrisoare adresată lui Georges Pitoëff:

„Nu-l afișa, te rog, pe „Edip” al meu, ca o tragedie. Și nu e nici comedie; e o dramă. Vreau să spun că bufonescul se amestecă într’însa cu tragicul. Nădăjduesc că voi emoționa pe spectatori, totuși aș fi foarte deziluzionat dacă nu s’ar rîde”.

Intr’adevăr scenele comice abundă. Nu e vorba, firește, de un comic buf de situații sau atitudini, e un comic de esență intelectualistă, căci e făcut, în majoritatea cazurilor, din aluziuni absolut anacronice la viața noastră de azi, mic-burgheză. Samănă în privința asta cu comicul lui Shaw, din „Sf. Ioana”, de pildă.

Ceia-ce este cu adevărat interesant este felul nou, în care ni se înfățișează figura mitică a eroului principal.

Edip apare în prima scenă hărbat în puterea vîrstei, de 20 ani rege, pe culmile fericirii și forței sale. O încredere fără margini în puterile lui și un orgoliu incomensurabil îl stăpînesc. In sufletul lui, el simte cum lucrează un zeu, care n’ascultă decît de îmboldurile lui interioare.

„Tu ai mereu numele lui Dumnezeu pe buze”, îi spune Tiresias. „Dar nu asta îți reproșez, ci faptul că în Dumnezeu tu cauți mai mult un aprobator al actelor tale decît un judecător și că nu tremuri în fața lui”.

Se recunoaște în încrederea asta și, mai cu samă, în lupta pentru liberarea insului de legăturile multiple ce-l încătușează, eroul tipic gidean dela independentul Lafcadio din *Les caves du Vatican* pînă la eliberatul *Imoralist*.

. Individualismul protestant al lui Gide se desvăluie odată mai mult.

Ca și Eduard din *Les Faux-Monnayeurs*, Edip se străduiește să treacă urmașilor săi încrederea în puterea salvatoare a individului :

„Nu există decît un răspuns unic și identic la întrebări așa de diferite; și acest răspuns unic este : Omul; și acest om unic, pentru fiecare din noi, este: Eu însumi”.

Copiii lui Edip sînt, ca și eroii din *Faux-Monnayeurs*, reprezentanții generației tinere eliberate pentru totdeauna de prejudecăți. „In definitiv, ce căutăm noi în cărți”, spune Eteocle. „Totdeauna, mai mult sau mai puțin, o autorizare, îngăduința de a apăsa, de a ne teroriza aproapele”.

„Căutăm în ele”, răspunde Polinice, „autorizarea să facem ceiace uzul, decența sau, prin constrîngere și frică, legile ne învață să nu facem.

Creon și Tiresias reproduc, prin conservatismul obtuz ce rezistă pe pozițiile cîștigate, pe Julius de Baraglioul și atîția alți eroi ridicoli ai lui Gide.

Pentru a accentua natura conflictului din drama sa, autorul lasă două acte întregi fără ca eroul să afle ceva din desfășurarea Destinului său și să-și poată astfel afirma cu convingere autosuficiența. Cînd, înfirșit, află teribila veste, care-i biciuește orgoliul: că a fost jucăria forțelor misterioase ale Destinului, se orbește — ca în tragedia antică — însă cu groaza în suflet ca nu cumva și acest gest ultim și deplin conștient al său să fi fost hotărît peste capul său de puteri mai mari decît dînsul.

Conflictul este totuși strict interior, nu e prăbușirea clasică a eroului în fața puterilor superioare. Orbirea lui Edip e un act de autopedepsire a trupului pentru înșelăciunea în care a trăit spiritul, care, sclav fiind, se credea liber sau este — poate mai bine — încercarea eroică a unui spirit îndrăzneț de a rupe legăturile cele mai puternice cu lumea din afară și a se închide pentru totdeauna în sine însuși. Și într'un caz și în altul, este afirmarea individului și nu înfrîngerea lui.

„Edip” face astfel parte din lunga serie de pledoarii rostite de Gide în lupta, pe care o duce într'o epocă decis colectivă, pentru mîntuirea Eu-lui.

C. Al.

Revista Revistelor

Goethe, om de știință.

Puțini sint aceia care pot să înțeleagă legătura intimă dintre poezie și știință și care să creadă că, în regiunile înalte ale spiritului uman, ele formează, de multe ori, o alianță strinsă și fecundă.

Goethe a fost unul din geniile multilaterale, a căror activitate s'a exercitat, cu multă competență, și pe teren științific, ca și pe cel literar.

Se pare că dragostea pentru natură i-a fost trezită de lectura operei lui Rousseau „Les rêveries du promeneur solitaire”. Impins și de chemarea sa lăuntrică, a explorat, neostenit, algebra, fizica, mineralogia, anatomia, lucrînd în laboratorii și meditănd asupra teoriei culorilor, a curcubeului, a evoluției plantelor.

În toate, a fost un precursor. Mai mult din intuiție, a fost printre cei dintîi transformiști. El a emis întîiu ideea unității de compoziție în natură și aceia a metamorfozei. Afîrmînd că natura creează tipuri, care se perpetuiază după un plan prestabilit, Goethe susținea că datoria omului de știință este de a izola și defini aceste tipuri și de a regăsi elementul constant în variațiunile firii.

Pasionat de studiul scheletului și al anatomiei comparate, se împrietenește cu toți marii reprezentanți ai acestor științe în epoca sa : Svemmering, Lavater, Gall. Urmează cursuri și colaborează direct la

multe din lucrările lor, lansînd chiar în 1871, o afirmație extrem de originală, care pînă în ziua de azi formează obiect de dispută pentru anatomiciști, anume aceia că oasele craniului n'ar fi decît vertebre, ce au suferit, în decursul veacurilor, o evoluție specială.

Totuși, contactul personal cu oamenii de știință l-a deziluzionat. Neînțeles de dînșii și neputînd pricepe el însuși micimea lor sufletească, s'a despărțit de cei mai mulți, scriind cuvinte aspre la adresa lor. A pornit chiar o critică severă și nedreaptă — dar, mai cu samă, inutilă — în contra lui Newton, sub pretextul de a demonstra falsitatea ipotezei asupra compunerii culorilor.

Această campanie pătimașă în contra celui mai mare geniu științific al omenirii a adus apă la moara detractorilor săi. Barbey d'Aurevilly, după ce arată că Goethe n'a lăsat nici o urmă de geniu în știință, adaugă că, dacă admiratorii săi au altă părere, li s'ar putea răs-punde cu teoria antinewtoniană.

Totuși, nu acesta este adevărul. Goethe s'a ridicat în știință la înălțimi, la care nici Montesquieu, nici Rousseau, nici Diderot, n'au putut ajunge.

Numai geniul universal al marelui Leonardo da Vinci i se poate asemăna.

(Pierre Mauriac: *Revue Hebdomadaire*).

Germani nouă.

„Spiritul goethean a murit în Germania”, scrie G. B. Angioletti.

Siguranța de sine și calmul olimpic, care erau pirghiile spirituale ale poporului german, au pierit odată cu înfringerea. Acest popor orgolios, supravegheat azi în casa lui ca într-o casă de sticlă, în care fiecare poate să-și vire nasul, redus la o armată ridicolă și la o flotă de republică sud-americană, trăește astăzi într-o așteptare frenetică a unui viitor mai bun.

De aceia viața sa are azi aspectul unui vis. Societatea germană trăește într-o atmosferă de somnambulism perpetuu, pe care o regăsești mai cu samă în Metropolă.

Berlinul cu cafenelele și cabaretele sale, în care se dansează fără întrerupere, cu spectrul mizeriei și al șomajului, ce pîndește la fiecare colț de stradă, cu răpăiturile dese ale mitralierelor apărute pe neașteptate, cu cinematografele sale în care filme cum e „Congresul dansează” obțin succese imense, cu periferiile moderne, uniforme și monotone, reproduce starea de spirit a poporului.

Deplasată din axele sale sufletești, Germania nu-și mai găsește rațiunea existenței în sine, de aceea o caută cu incertitudine anxioasă în afară. Rusia, America și Italia sînt modelele între care își balansează nehotărîrea.

Politicește, o stăpînesc Rusia și Italia. Moralmente însă, americanismul a cucerit clasa mijlocie, firește, cu exagerările inerente.

Un optimism aproape isteric, un „habittism” à outrance, care contrazice tradiționalul individualism germanic, o curiozitate nestăpînită și o dorință frenetică de schimbare domină media populației.

Această ultimă notă, progresismul exagerat, a fost introdus ca principiu fundamental și în artă și în morală.

Noutatea este într'adevăr un principiu estetic foarte la modă în literatura germană nouă. Scriitorii sociali au îmbrățișat cu aviditate actualitatea, pe care o descriu și o cîntă în forme nenumărate. Așa au apărut romane despre problema re-

parațiilor, despre naturism, inversiuni sexuale, etc.

Intellectualismul și formulele artei pentru artă au sburat odată cu forța militară. Această dispariție a intelectualismului și năvala actualității în literatură, Angioletti o pune în sama dominației femeii în societatea burgheză germană.

Dar nu numai literatura, ci și celelalte arte au fost năpădite de americanism. În teatru și cinematograful, domină dorința genurilor ușoare și frivole, și, mai cu samă, gustul varietății. Suflătescul și interpretarea — elemente aproape tradiționale ale scenei germane — au fost înlocuite cu decorativ și înscenare: bogăția de culori, de lumini și de sunete. În cinematograful, cel puțin, filmul sonor a adus triumful desăvîrșit al operetei și al literaturii polițiste. Singură arhitectura și-a tras din nevoia de facilități grația și luminozitatea liniei drepte. Și aici s'a ajuns totuși la exagerare, creîndu-se la periferii cartiere întregi cu șiruri nesfîrșite de case joase și egale. Însăși frumusețea severă a imenselor edificii de stil nou, ce se ridică triumfătoare în marile centre, nu va rezista poate veacurilor, căci nu trebuie uitat că cimentul, oțelul și sticla nu sînt decît surrogate ale marmorei și pietrei.

Mai gravă încă este mutarea principiilor progresiste pe planul moral.

Libertatea americană, altoită pe spiritul inovator german, a luat forme îngrijorătoare.

Problema sexuală s'a pus cu o desinvoltură și un curaj fără precedent. Se discută pe larg și se tolerează în societate inversiunile sexuale, care sînt considerate ca niște boli simple, aidoma cu celelalte. Ba, problema sexuală, în spiritul unei complete libertăți, a intrat și în educație. În școală, copilul învață în ordine logică, la capitolul respectiv din fiziologie, o redare exactă a reproducerii speciilor, cu prievire specială la om.

Ca o consecință, a apărut nudismul. La plajă, pe stranduri, pe pașiștile verzi din împrejurimile Berlinului, se pot vedea femei și băr-

bați goi, dansind în sunetele unui gramofon. Cum de cele mai multe ori sînt oameni trecuți de prima tinerețe, formele lor sînt o sfidare a celui mai elementar simț estetic. Dar laturea mai gravă a acestui fenomen este faptul că se distruge plăcerea cuceririi și a alegerii.

Poate că și aici trebuie căutată tirania femeii germane, care-și cere azi cu tărie libertatea și deplina egalitate cu bărbatul, pînă și în forța fizică și în lipsa de prejudecăți erotice.

Curiozitatea, ușurința, varietatea, dorul frenetic de viață nouă, lipsa unui punct de sprijin: acestea sînt caracteristicile sufletești ale Germaniei de astăzi.

Totuși, în desorientarea totală, tineretul a coborît deja în stradă, în căutare de lozinci pregnante și sigure. Deocamdată, e desechilibrat. I se servesc prea multe și prea vagi. El nu e strîns — cum s'ar părea — în jurul lui Hitler, dar, cînd se va găsi cineva să-i dea un reazăm sigur, va fi gata de luptă.

(B. Angioletti: *L'Italia letteraria*)

Poezia nouă americană.

Poezia americană n'a prezentat niciodată note originale, scrie Samuel Putnam în *L'Italia Letteraria*.

Poezii vechi ai Americii erau toți, fără excepție imitatori ai poezilor englezi sau, ca Longfellow, ai celor continentali. Și nu imitau totdeauna cele mai bune modele.

Înainte de 1912, America a avut doi poeți de renume mondială: Whitman și Poe. Aceștia doi au determinat curente principale ale poeziei yankee. Whitman este autorul motivului „lingă pămînt” („close to the soil”) și mesagerul civilizației mecanice, civilizației „skyscrapers”-ilor. Poe este un glas din lumea veche pentru lumea nouă, un reprezentant al individualismului și al decadenței muzicale.

În afară de acești doi mari izolați, America a avut și unele curente poetice, grupate în școli și bisericește literare.

Așa, sub influența lui Whitman, s'a pornit, la 1900, o mișcare poe-

tică din Vestul Statelor-Unite, mișcare reprezentată de poeți ca J. Miller și Edwin Markham, care se silesc să adapteze mijloacele vechi unor subiecte noi, americanizînd poezia.

Între timp, își făcea drum un curent nou, inspirat direct de simbolismul francez, a cărui influență a fost introdusă prin scriitori americani expatriați, ca Stuart Merrill. Acestui curent i s'au alăturat cîțiva imitatori ai decadenților engleji, plasați între poezia lui Oscar Wilde și aceea a lui Francis Thompson.

În 1912, se întîmplă o minune literară. O profesoară din Chicago, Miss Harriet Monroe, poeză mediocră, mai mult un instrument al destinului, întemeiază o revistă de poezie: *Poetry, A Magazine of Verse*, reușind să grupeze în jurul ei o serie de poeți tineri, ca: Ezra Pound, Amy Lowell, Hilda Doolittle, J. G. Fletcher, care, în colaborare cu cîțiva poeți engleji, ajung să formuleze un principiu nou de poezie: *imagismul anglo-american*, cea mai puternică mișcare dela simbolismul francez pînă la războiu.

Imagismul stătea sub influențe franceze, în special sub aceea a lui Laforgue. Această școală nouă pretindea să dea o viziune poetică nouă, o viziune directă, obiectivă, nudă, să aducă o simplificare a limbii și să elibereze poezia de tirania dicțiunii versificate, adoptînd dicțiunea prozaică, firește, cu o căutare mai riguroasă a cuvîntului just.

Imagismul a trecut oceanul. Apollinaire și Remy de Gourmont îmbrățișează cu simpatie acest curent literar și îl fac cunoscut în Europa.

După slăbirea imagismului, tot vestul a dat semnalul renașterii, lansînd cîțiva poeți de mare valoare artistică. Printre aceștia, cei mai de samă sînt Carl Sandburg cu „Chicago Poems” și Edgar Lee Masters cu „Spoon River Anthology”, amîndoi coborîtori direcți din Whitman: formula „lingă pămînt” în cazul lui Sandburg transformîndu-se în „lingă viața orașului modern”. Sandburg este cel mai

mare poet al skyscrapers-ilor și printr'asta de o importanță mondială.

Aceasta era situația poeziei americane până la războiu.

Contactul cu Franța al tinerimii americane, în cursul și după războiu, a adus influența dadaismului și a suprarealismului.

Sub înriurirea acestor curente, precum și sub cele personale ale lui Apollinaire și Laforgue din Franța și a lui James Joyce din Anglia, se ridică o pleiadă nouă.

Perioada 1920—1927 cunoaște ascensiunea lui *Cummings*, înnebunit după magia tipografică a lui Apollinaire.

Hart Crane, urmaș al lui Rimbaud chiar și în viața privată, e un decadent excesiv, a cărui capodoperă este poema „The Bridge” (eroul e celebrul pod Brooklyn din New-York).

T. S. Eliot, un alt cap de școală, e un clasicist catolic și stă sub influența neoclasicismului francez: Valéry, Maritain. A publicat „The Waste Land” („Țara pustie”) și „Ash Wednesday” („Mercuria cenușii”), cu care și-a câștigat un prestigiu extraordinar.

Ezra Pound formează puntea de

legătură între imagismul american și neoclasicismul lui Eliot.

Poezia sa poartă amprenta unei erudiții uriașe, dar greoaie.

Aceștia sînt maeștrii care-și dispută astăzi influența asupra tinerimii americane. Independenți de directivele lor, stau numai doi poeți: *W. C. Williams*, medic într'un orașel de provincie, scriitor realist și *Wallace Stevens*, un stilist de o rară eleganță.

S'ar mai putea cita grupul scriitorilor marxiști, dela revista *The New Masses*, în fruntea cărora stă poetul *Norma Macleod*.

Negrii au furnizat și ei Americii doi poeți, de un rafinement și manierism exagerat: *Countee Cullen* și *Claude Makaye*.

Din generația nouă, se ridică *Larsson*, cel mai muzical dintre poeții de azi.

În orice caz, nu poate fi vorba de originalitate deosebită. Dar, poate că originalitatea literară națională nu e strict necesară; poate că e un idol, care trebuie răsturnat. Poți fi poet adevărat, fără să derivi dintr'o anumită țară și o anumită tradiție.

(Samuel Putnam: *L'Italia letteraria*).

Toate publicațiunile anunțate, recensate sau analizate în această revistă se găsesc de vânzare la Librăria „Hasefer”, București, str. Carageorghevici 9.